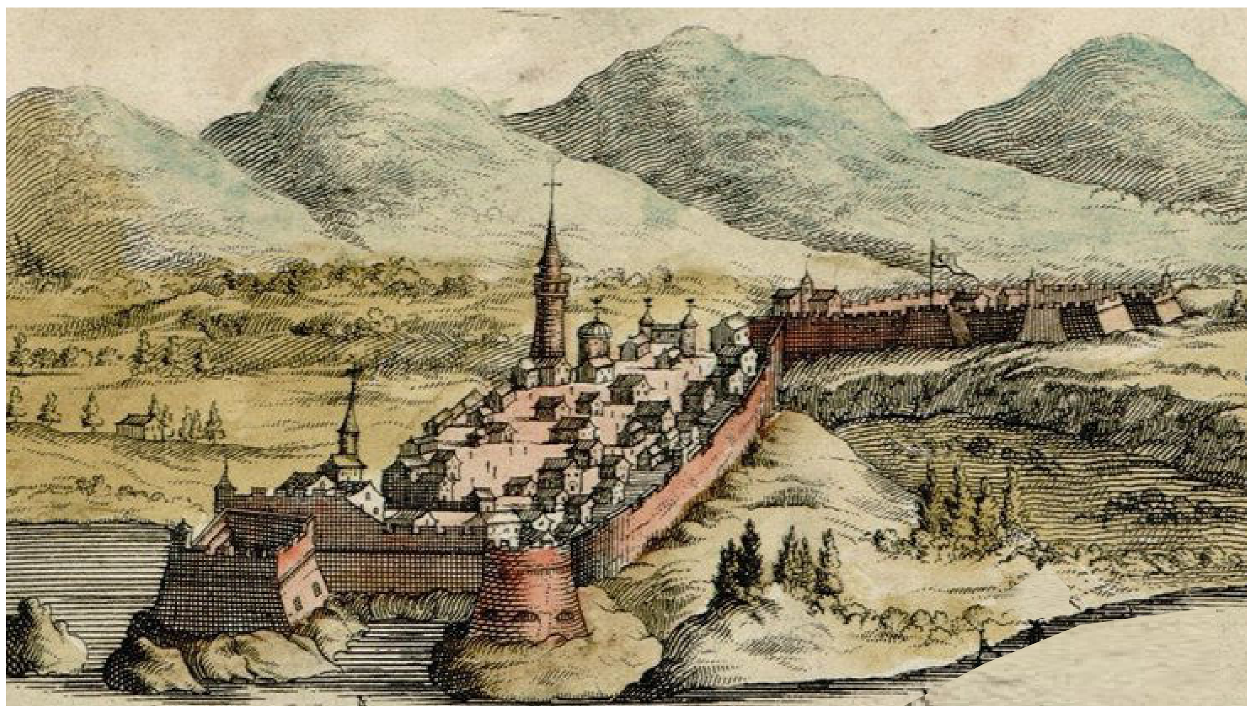
Cartea despre cucerirea Principatului Moreei

Presa Universitară Clujeană

CARTEA DESPRE CUCERIREA PRINCIPATULUI MOREEI

STUDIU INTRODUCTIV, TRADUCERE, NOTE ȘI INDEXURI:

TATIANA-ANA FLUIERARU

Referenţi ştiinţifici:

Prof. univ. dr. Ovidiu Pecican

Conf. univ. dr. Ileana Tănase

ISBN 978-606-37-0053-8

Tehnoredactare computerizată: Alexandru Cobzaș

Universitatea Babeş-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro

CARTEA DESPRE CUCERIREA PRINCIPATULUI MOREEI

STUDIU INTRODUCTIV, TRADUCERE, NOTE ȘI INDEXURI:

TATIANA-ANA FLUIERARU

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2016

Cuprins

[1] Cifrele din paranteză trimit la paragrafe. Sunt marcate cu asterisc paragrafele adaptate după cronica în greacă care suplinesc lacunele din manuscrisul în franceză.

Studiu introductiv

Nous en sons bien entré en voie,
N'i a si fol qui ne le voie,
Quant Constantinoble est perdue
Et la Moree se ravoie
A recevoir tele escofroie
Dont sainte Yglise est esperdue;
Qu'el cors a petit d'atendue
Quant il a la teste fendue.
(Rutebeuf, *La Complainte de Constantinople*)

Chlemoutsi, Karytena, Nikli, Geraki, Mystras, Methoni, Korono, Monemvasia… Ca niște străji stau încă drepte și scrutează văzduhul golit de măreție.
(N. Kazantzakis, *Jurnal de călătorie*)

I. Quasi Nova Francia

În 1203 o oaste de cruciați, plecată să se lupte în Țara Sfântă, a cucerit Constantinopolul pentru a-l reda basileului legiuit și, peste un an, l-a recucerit spre folosul ei. Izbânda i-a surprins chiar și pe cruciați, dar urma supunerea imperiului și împărțirea lui după principii pragmatice – „s-a împărțit mai întâi conților și-apoi oamenilor de seamă și se ținea seamă cine-i om mai bogat ori om mai de seamă și dac-avea mai mulți oameni de-ai lui la oaste ca să-i dea mai mult pământ", spune Clari –, folosindu-se inclusiv datele furnizate de impecabila birocrație bizantină. Numeroase teritorii distribuite șefilor cruciaților de împăratul latin al Constantinopolului nu erau cucerite sau pacificate în acel moment, așa încât luptele vor continua cu victorii de o parte sau alta, cu armistiții și alianțe vremelnice, cu înființarea și dispariția de regate, principate, ducate, până la recucerirea Constantinopolului în 1261, și mai apoi, cu înfruntări cu vechi sau noi dușmani, după cum s-a învârtit roata istoriei.

Întemeierea Moreei france

Cucerirea Peloponezului de către latini începe în toamna anului 1204, dar nu se va finaliza decât pe la 1248, deși peninsula nu are decât aproximativ 22 000 km². O primă încercare de cucerire va face, la îndemnul și cu ajutorul unui nobil bizantin, Geoffroy de Villehardouin, nepotul cronicarului. Părăsește Siria la aflarea veștii despre cucerirea Constantinopolului, dar vânturi potrivnice îl abat de la ruta sa spre Methoni (Villehardouin, § 325). Inițiativa lui de a cuceri Peloponezul, aliat cu un grec din regiune, nu pare să suscite uimirea nimănui, deși, după cum bine știa însuși cronicarul Villehardouin care relatează episodul, distribuirea teritoriilor se făcea în acord cu ce se hotărâse prin *Partitio terrarum imperii Romaniae,* punerea în posesie fiind decisă de împărat, fie că teritoriul fusese pacificat sau nu (Villehardouin, § 303–306).

Nici a doua tentativă de cucerire a Insulei Greciei menționată de Villehardouin nu este decât parțial în acord cu aceste exigențe. Astfel, la moartea aliatului său grec, tânărul Geoffroy, la curent cu ofensiva spre sud și sud-est a lui Bonifaciu de Montferrat, traversează peninsula de la vest la est pentru a-l întâlni la asediul cetății Nafplion. Bonifaciu ar fi vrut să-l păstreze printre cavalerii lui, dar tânărul Villehardouin avea alte planuri și îi propune lui Guillaume de Champlitte, aflat și el al asediu, să cucerească împreună peninsula:

> „Domnia voastră, vin dintr-un ținut tare bogat, căruia-i zice Moreea. Luați-vă oameni câți puteți și plecați din această oaste și, cu ajutorul lui Dumnezeu, îl vom cuceri. Iară ce veți vrea să-mi dați din cele dobândite de la Domnia voastră le voi stăpâni și vă voi fi om ligiu." Și acesta, care-avea multă încredere-n el și-l iubea, s-a dus la marchiz și i-a spus pricina, iară marchizul s-a-nvoit să-l lase să plece. Astfel au părăsit oastea Guillaume de Champlitte și Geoffroy de Villehardouin. Și-au luat cu ei mai bine de-o sută de cavaleri și mulți oșteni călări. (Villehardouin, §§ 327–328)

Se înțelege de aici că regele Salonicului le-a îngăduit celor doi să părăsească oastea și să cucerească Peloponezul, dar nu e clar ce drepturi avea Bonifaciu asupra teritoriului, dat fiind că ținutul le revenise prin *partitio* venețienilor. Totuși, viitorul prinț al Moreei va fi vasalul regelui Salonicului până în mai 1209, ceea ce implică o probabilă înțelegere între marchiz și venețieni în privința Peloponezului mai degrabă decât un târg oportunist între Bonifaciu și acești cavaleri, după cum bănuiește Peter Lock[1]. O astfel de înțelegere ar putea explica mai multe realități: faptul că, după Niketas Choniates, Bonifaciu lua bir din Hellada și Peloponez, faptul că Uberto di Biandrate, regentul Salonicului, formulează o cerere de suzeranitate asupra Moreei și că Geoffroy I de Villehardouin a fost convocat la adunarea de la Ravenica (Valenciennes, §§ 584, 599, 669–670). Problema suzeranității teritoriului se va limpezi chiar la Ravenica, în mai 1209, când Geoffroy I de Villehardouin i-a făcut omagiu împăratului latin al Constantinopolului și a fost numit seneșalul Romaniei. O lună mai târziu, la Sapienza, prințul va încheia un acord cu venețienii, probabil la sfatul împăratului Henric, lămurind

1 Lock, *The Franks in the Aegean,* p. 69.

astfel situația posesiunilor veneţienilor în peninsulă și obligațiile sale față de Serenissima Repubblica[2].

Supunerea Moreei de către cei doi cavaleri, Guillaume de Champlitte și Geoffroy de Villehardouin, a presupus în primă instanță cucerirea unor cetăți litorale din peninsula Messenia – Methoni, Coroni și Kalamata (Villehardouin, §§ 328–330). Cetatea Methoni fusese parțial dărâmată de veneţieni, așa că lupta cu trupele grecești de zece ori mai numeroase s-a dat la o zi depărtare de acolo. După această victorie, latinii se îndreaptă spre Coroni, cucerit după un asediu de mai multe zile și dăruit lui Geoffroy de Villehardouin care devine astfel vasalul lui Guillaume de Champlitte (Villehardouin, § 330). O rezistență și mai mare le opune Kalamata, dar predarea cetății le aduce supunerea grecilor din întregul ținut.

Autorul anonim al *Cronicii Moreei* spune o altă poveste despre întemeierea principatului decât cronicarul Villehardouin, în care personajele principale sunt intervertite, păstrându-se scenariul cuceririi în două etape. „Descălecătorul" este, de data aceasta, Guillaume de Champlitte, care, contrar adevărului istoric, ar fi plecat din Franța după cucerirea Constantinopolului și ar fi debarcat la Kato-Achaia, în nordul peninsulei (infra, § 90). Va cuceri cetatea Patras, apoi orașul deschis Andreville și, la sfatul grecilor, se decide să cucerească cetatea Corint, spre care trupele se deplasează atât pe mare, cât și pe uscat (infra, § 95). Nu reușește să cucerească decât orașul Corint, castelul dovedindu-se inexpugnabil, dar aduce sub ascultarea sa ținuturile din jur (infra, § 98). În aceste circumstanțe e vizitat de Bonifaciu de Montferrat însoțit de Geoffroy I de Villehardouin (infra, § 99). Împreună cuceresc Argosul, apoi Bonifaciu pleacă la Salonic, iar Geoffroy de Villehardouin i se alătură lui Guillaume de Champlitte. Cei doi rămân în ținut pe timpul iernii 1204–1205, după care se întorc în partea de nord-vest a peninsulei, mai propice unei cuceriri rapide (infra, §§ 101–105). Francii devin stăpânii orașelor Patras, Kato-Achaia și Andreville, ceea ce determină populațiile din câmpia Moreei și din regiunea muntoasă Skorta să li se supună (infra, §§ 105–107).

Începe acum a doua etapă a cuceririi întreprinse de Le Champenois, secondat de Geoffroy I de Villehardouin, care se va face de-a lungul coastelor de vest și sud-vest, flota însoțind trupele terestre. Vor cuceri zonele litorale, castelele de la Pontico, Arcadie, Port-de-Junch, Modon, Coron, Kalamata – cronica în franceză, infra, §§ 108–116, nu concordă aici cu cea în greacă, vv 1649–1790 –, și vor zdrobi rezistența grecilor din zonele interioare în bătălia de la Kountouras (cronica în greacă, vv 1715–1738). Lista feudelor (infra, § 128) apare ca o concluzie la întemeierea acestei *quasi Nova Francia* – expresia papei Honorius care trimitea la Imperiul Latin al Constantinopolului se poate aplica încă și mai bine Moreei france.

Principatul Moreei

În 1209 Guillaume de Champlitte e nevoit să plece în Franța pentru a prelua domeniul familiei, dar va muri pe drumul de întoarcere în patrie. Conducerea Moreei va fi asigurată vreme de șapte decenii de membrii familiei Villehardouin, Geoffroy I (1209–1228/30) și fiii săi, Geoffroy al II-lea (1228/30–1246) și Guillaume al II-lea (1246–1278). Principatul Moreea este amenințat cu dispariția în 1261, când Constantinopolul este recucerit de greci. Deja în

2 Longnon, *L'Empire latin,* p. 112; Bon, *La Morée franque,* p. 66.

1259 Mihail al VIII-lea Paleolog îi propusese prințului Guillaume, prizonierul său, răscumpărarea Moreei, propunere refuzată vreme de doi ani. După căderea Constantinopolului însă Guillaume îi va oferi basileului ca preț al eliberării sale trei castele, Monemvasia, Mystras și Grand Magne, care vor constitui nucleul Provinciei bizantine a Peloponezului, baza expansiunii grecești în ținut (infra, §§ 317–328). În ciuda jurămintelor și-a încumetririi cu împăratul, prințul se străduiește să protejeze ce-a mai rămas din principat. După ce semnează Tratatul de la Teba din 16 mai 1262 care asigură pacea între latinii din zonă, așteaptă o mobilizare a Occidentului în favoarea recuceririi Constantinopolului. Numai că rugămințile lui Baudouin al II-lea, ultimului împărat latin al Constantinopolului, transmise de proaspătul papă de origine franceză în mai și iunie 1262 regelui Ludovic al IX-lea și clerului din Franța, nu dau prea multe roade. Se pare că rezultatul efectiv al intervenției papei a fost, în afară de poemul lui Rutebeuf, *La Complainte de Costantinople*[3], o anumită sumă de bani care i-a permis prințului să organizeze apărarea ținutului[4].

Nu este de mirare că în aceste circumstanțe prințul Guillaume preferă să pună principatul sub autoritatea Angevinilor prin Tratatul de la Viterbo, 24 mai 1267. În concordanță cu termenii acestui tratat, după moartea prințului Guillaume, precedată de moartea fără urmași a ginerelui său, Filip al Siciliei, prinții Moreei vor fi Carol I și Carol al II-lea de Anjou (1278–1289), care își exercită stăpânirea prin intermediul unor guvernatori (infra, §§ 537–585). Ca o reparație față de condițiile dure ale Tratatului de la Viterbo, prin care familia Villehardouin era practic deposedată de principatul Moreei, în 1289 Carol al II-lea îi acordă cumnatei sale, Ysabeau de Villehardouin, titlul de prințesă a Ahaiei și o învestește cu principatul. Singură sau împreună cu soții ei, Florent de Hainaut (1289–1297) și Filip de Savoia (1301–1307), Ysabeau asigură cârmuirea principatului, până la o nouă răspântiei a istoriei care-o va conduce în exil, iar pe ultimul său soț îl va readuce în viesparul intrigilor din Italia: Filip de Savoia părăsește Moreea probabil în noiembrie 1304, regele Siciliei înlăturându-l la 5 iunie 1306 de la conducerea principatului pentru încălcarea credinței feudale, dezlegându-i pe baronii din Moreea de jurământul depus față de el. Prin acordul de la 11 mai 1307 Filip de Savoia renunță la Moreea în schimbul comitatului de Alba (Abruzzi), principatul revenindu-i lui Filip de Tarent, fiul lui Carol al II-lea.

Vremurile fericite sunt de-acum departe, ținutul stăpânit de latini, din ce în ce mai restrâns, capătă un aspect „compozit, cosmopolit": vechea clasă a cavalerilor, majoritar francezi, lăsase locul unei aristocrații funciare cosmopolite, războiul se duce cu mercenari[5]. Treptat, vechile familii care cuceriseră ținutul se sting sau se întorc în Occident, înlocuite de oameni noi, mai ales de origine italiană, iar cetățile de pe litoral sunt cucerite de bizantini sau de catalani. Schimbările sunt dramatice: în secolul al XIV-lea doar trei din cele douăsprezece baronii delimitate inițial mai supraviețuiesc, Patras, Calandrice și Vostice.

---

[3] Aluzia la Moreea din versurile alese ca *moto* pentru studiul de față reia o formulă din scrisoarea papei Urban al IV-lea din 21 mai 1262 adresată minoriților din Franța cu îndemnul de a predica cruciada împotriva lui Mihail Paleolog – Michel Zink, „Si je t'oublie, Constantinople", in *Médiévales,* 1987, vol. 6, no. 12, p. 44.

[4] Longnon, *L'Empire latin,* p. 231.

[5] *Idem,* p. 316.

Cam aici se încheie relatarea din cronica de față. Moreea francă este menită unei stingeri lente, marcate de momente dramatice, țintă a unor amenințări venite din partea bizantinilor, a catalanilor, a turcilor. Speranța revenirii la cârmă a familiei Villehardouin se împlinește în octombrie 1313, când principatul este cedat de Filip de Tarent lui Louis de Bourgogne, căsătorit cu Mahaut de Hainaut, fiica lui Ysabeau de Villehardouin și a lui Florent de Hainaut. Din păcate, rivalitatea dintre acest cuplu și cel format din vara lui Mahaut, Isabelle de Sabran, și Ferran de Maiorca spulberă și cele mai ponderate speranțe. Cei doi pretendenți la titlul de prinț al Moreei mor secerați, Ferran în bătălia de la Manolada, la 5 iulie 1316, Louis de Bourgogne puțin mai târziu, la 2 august 1316.

Ținutul, în război permanent cu guvernatorii Moreei bizantine, va fi administrat și apărat de guvernatori numiți de suveranul de peste mare. Dezinteresul suzeranilor angevini îi determină pe baronii locali să ceară ajutorul Veneției atunci când se văd amenințați de greci și catalani[6]. Se pare chiar că în 1341 sunt gata să i se supună lui Ioan Cantacuzino dacă li se garantează păstrarea moșiilor și nivelul impozitelor[7]. Moreea francă supraviețuiește cu greu, năpăstuită de Despotatul (bizantin al) Moreei, întemeiat în 1348, pradă acțiunilor de piraterie și jaf, atacurilor turcilor și demersurile adesea duplicitare ale venețienilor. Se pare că împăratul Manuel Paleolog îl va sili pe Centurione al II-lea Zaccaria, ultimul conducător al Moreei nesupuse bizantinilor, să-i recunoască suzeranitatea în 1414[8]. În urma unui război de uzură început în 1417 de Teodor al II-lea Paleolog sunt cucerite prin 1430 și ultimele teritorii france din Peloponez. Așa dispare din istorie Principatul franc al Moreei întemeiat de o mână de cavaleri în acest leagăn de istorie străveche, ținutul cel mai profund occidentalizat dintre cele întemeiate de cruciați în Romania și care va fi supraviețuit mai mult decât celelalte formațiuni politice latine.

Ultimii conducători ai Despotatului Moreei sunt cei doi frați ai împăratului Constantin Paleolog, Dimitrie și Toma, constrânși „să dea poclon împăratului turcesc pre an”:

> […] ceia fraț ș-au luat Țara Peloponisul, caré să chiamă Morea, de unde sânt grecii moraițâi. Și împărățâră frațâi Pelopinisul în doaă, și-ș luă unul Lachedemoniia, cu toate țânuturile, iar altul ș-au luat Corinthul. […] Deci oblicind sultan Mehmet cum acești fraț amândoi nu să pot tocmi și au neviiață întru dânși și nice poclonul ce s-au plecat să dea nu-l da, așijdirea au scris Dimitrie cu pâră la împăratul pre frate-său Toma, dzâcând cum frate-său Toma nu va să-ș stea pre tocmala ce au făcut cu împărățâia și legătura pentru poclon și cum nu țâne partea lui giumătate de țară, precum li-i tocmala, ce întră în sateli de în parte lui de apucă și ia și cu sâla de pre la oameni de ce și i-i voia. Așijdirea mai apucă și de în olatul împărătescu de ia bir adecă de la Palea Petra și de la Calavrita și Siriia, ca să vie să-i ia de acolea de la Peloponis. (*Cronograful lui Pătrașco Danovici,* vol. II, pp. 235, 246–247)

6 Zakythinos, *Le despotat grec,* p. 73.
7 *Idem,* p. 76.
8 Longnon, *L'Empire latin,* p. 350.

Nu mult după cucerirea Constantinopolului, Mehmet al II-lea se va înstăpâni și peste Peloponez (1458–1461).

II. Cronica Moreei – prototipul și versiunile

Istoria cuceririi, împărțirii și guvernării Moreei france de la întemeiere până la sfârșitul secolului al XIII-lea-începutul secolului al XIV-lea constituie subiectul unor cronici scrise în greacă, franceză, aragoneză și italiană, înrudite între ele. Limba în care a fost redactat prototipul acestor texte ajunse până la noi, autorul și comanditarul său, relațiile dintre variante, precum și data la care a fost elaborat sunt subiecte care suscită și astăzi polemici.

Prototipul

Dacă în secolul al XIX-lea și chiar la începutul secolului al XX-lea se presupunea că una din variantele cele mai vechi care au supraviețuit, cea în greacă sau cea în franceză, a servit drept model celeilalte, se acceptă azi unanim existența unui prototip pierdut al cronicii. J. Longnon credea că acest prototip a fost scris în dialect venețian în anturajul lui Bartolommeo Ghisi, membrul unei binecunoscute familii de origine venețiană, aducând ca principale argumente puternica prezență a italienilor în Peloponez mai ales după bătălia de la Halmyros și numeroasele italienisme și calcuri după italiană pe care credea că le descoperă în cronicile în franceză și greacă[9]. Acest prototip, elaborat între 1305 și 1331, păstrat încă pe la 1330 în castelul lui Bartolommeo Ghisi, ar fi fost folosit la redactarea variantei în franceză, între 1341 și 1346, și a celei în greacă, cândva după 1341. Textul a fost folosit și pentru elaborarea cronicii în aragoneză și a codului de legi numit *Les Assises de Romanie (Livres des coutumes de l'Empire de Romanie).* Teoria, împărtășită de N. A. Bees și A. Bon, este astăzi complet abandonată[10], ca și cea a lui P. P. Kalonaros care credea că prototipul a fost scris în provensală.

Ipoteza prototipului în limba franceză – varianta actuală sau un text pierdut – a fost susținută cu argumente diverse de A.-J. Buchon, A. Morel-Fatio[11], G. A. Spadaro, H. E. Lurier, K. Mitsakis, T. L. Rodrigues, D. Jacoby, H.-G. Beck, W. J. Aerts. Dimpotrivă, Terrier de Loray, John Schmitt, P. Kalonaros, M. J. Jeffreys, G. Kechayoglou, G. Makris, R. Bouchet sunt adepții teoriei prototipului grec. Să menționăm și poziția agnostică în această materie adoptată de K. Hopf, A. Adamantiou, A. A. Palles, P. Topping[12].

Comanditarul și autorul prototipului

Majoritatea specialiștilor plasează elaborarea prototipului cronicii în primele decenii ale secolului al XIV-lea, într-o perioadă de criză care impunea mobilizarea tuturor vechilor fa-

---

9 Longnon, *Chronique de Morée,* pp. LXXVI–LXXXIV.

10 Teorie reluată în 1949, când afirmă că autorul ar putea fi Bartolommeo Ghisi – Longnon, *L'Empire latin,* p. 317.

11 A. Morel-Fatio, *Libro de los fechos,* p. LVIII.

12 Pentru sinteza diferitelor puncte de vedere asupra prototipului cronicii, v. Longnon, *Chronique de Morée,* pp. LXIII–LXVI; Chantal Marbœuf, *La Chronique de Morée,* p. 17–19; Teresa Shawcross, *The Chronicle of Morea,* p. 34.

milii latine din peninsulă în fața ofensivei imperiale grecești și a atacurilor venite de peste mări. Cronica ar fi deci o lucrare de propagandă prin care se încerca trezirea sentimentului de mândrie al latinilor și ralierea populației locale la cauza lor, rezistența în fața diverșilor dușmani.

J. Longnon, pentru care comanditarul dacă nu chiar autorul prototipului cronicii era Bartolommeo Ghisi, consideră că decadența pe care o cunoaște Moreea francă în primele decenii ale secolului al XIV-lea a dus la elaborarea celor două texte esențiale pentru cunoașterea ei, *Cronica Moreei* și *Așezămintele Romaniei,* menite să le amintească Angevinilor și tuturor noilor veniți în peninsulă condițiile cuceririi ei și datinile de aici. Unii au presupus, chiar dacă nu există nicio sursă explicită care să valideze acest punct de vedere, că prototipul ar fi fost redactat în anturajul prințesei Ysabeau de Villehardouin, într-o epocă în care curtea princiară era în plină strălucire, iar mesajul adânc înscris ar fi punerea în evidență a deficiențelor cârmuirii angevine, care apar și mai limpede prin comparare cu situația din vremea prinților din familia Villehardouin[13]. E totuși greu de acceptat o astfel de ipoteză când primul Villehardouin este considerat în cronică un uzurpator, iar proastele obiceiuri ale lui Filip de Savoia și disprețul lui față de cutumele latinilor din Moreea sunt dezvăluite fără ezitare.

Pentru cei mai mulți autori cronica reflectă interesele și mentalitățile cavalerilor franci, comanditarul și autorul neputând fi decât reprezentanți ai tagmei[14]. Într-o vreme în care majoritatea vechilor familii care participaseră la întemeierea principatului dispăruseră, noile familii care le luaseră locul ar fi putut vedea în Mahaut de Hainaut, ultima descendentă a familiei Villehardouin, o figură simbolică[15], amintind de vremuri mai fericite, când ținutul era, sub conducerea strămoșilor ei, guvernat direct de prinț în folosul feudatarilor – un model de guvernare nehegemonică ce putea fi opus celui pus în practică de suzeranii Angevini. Aceste familii ar fi găsit în evocarea faptelor din trecut nu doar o imagine consolatoare în vremuri de restriște, ci și un îndemn la rezistență și la luptă[16].

J. Longnon socotește – ceea ce totuși nu este suficient argumentat – că demersul de fixare în scris a tradiției orale din Moreea francă este în acord cu o tendință ce se manifesta în aceeași vreme în Italia, dând exemplul a doi venețieni, dogele Andrea Dandolo și Marino Sanudo cel Bătrân[17]. Să remarcăm totuși că, în cazul lui Andrea Dandolo, este vorba de o inițiativă instituțională și de compilarea unor scrieri oficiale, iar în cel al lui Marino Sanudo de inițiativa unui erudit, particularități absente în cazul cronicii noastre. Mai mult, surprinde aici trecerea sub tăcere a unor informații importante, imprecizia unor relatări și confuziile de personaje chiar atunci când este vorba despre o perioadă pe care autorul prototipului

13 Furon, „Entre mythes et histoire", p. 156.

14 Jacoby, „La littérature française dans les États latins de la Méditerranée orientale à l'époque des croisades", p. 644.

15 Teresa Shawcross invocă în sprijinul teoriei două versuri din cronica în greacă, vv 7279, 7983, și două paragrafe din cea în franceză, infra, §§ 546, 827, precum și paragrafe din *Libro de los fechos,* §§ 486, 506, 518, 537, 572–635 – T. Shawcross, *op. cit.,* p. 247. Dat fiind istoricul elaborării cronicii aragoneze, interpretarea acestora cere prudență.

16 După Teresa Shawcross, comanditarii cronicii ar fi fost persoane din familia Le Maure, înrudită cu familia d'Aunoy – T. Shawcross, *op. cit.,* p. 248.

17 Longnon, *L'Empire latin,* pp. 316–317.

se presupune că o cunoștea direct. Aceste neajunsuri duc cu gândul mai degrabă la un autor care nu era apropiat de familii latine ce jucau un rol important în peninsulă, un om fără prea multă cultură, care-și întemeiază demersul în principal pe tradiția orală. În acest sens comparația pe care o face Teresa Shawcross cu demersul lui Marino Sanudo este revelatoare: venețianul citează izvoare istoriografice, documente oficiale, numește martorii de la care deține informațiile, citându-se uneori și pe sine în calitate de martor ocular, în vreme ce autorul cronicii moreote nu încearcă să-și probeze onestitatea, să-și susțină cu mărturii valide relatările, să invoce în favoarea tezelor sale martori și documente.

Adepții teoriei prototipului în limba greacă nu au reușit să cadă de acord asupra etniei autorului și încearcă să demonstreze cu argumente diverse că e vorba de opera unui francez îndrăgostit de cultura populației autohtone, fie de cea a unui grec cucerit de valorile culturii occidentale, fie de cea a unui gasmul ce se revendică de la cele două culturi ale părinților săi. R. Browning crede că autorul cronicii în greacă, text original sau traducere, era un franc elenizat, cu puține dacă nu chiar fără contacte cu tradiția bizantină și cu limba literară, care și-a scris opera într-o greacă aproape pur orală[18].

Din păcate, prea adesea argumentele științifice au fost alterate de interpretări emoționale și considerente ideologice. Astfel, J. Schmitt afirmă că grecii nu ar fi avut niciun motiv să traducă în limba lor un text atât de plin de ură față neamul lor, dar că nu e un fenomen foarte surprinzător să existe un astfel de text scris în grecește de un franc grecizat[19]. Cu alte cuvinte, i se pare de neconceput ca un grec să traducă un astfel de text în limba lui, dar admite că un autor, francez, gasmul sau chiar grec, l-a scris în greacă de la bun început, umplându-l cu vituperări ce vizau chiar etnia a cărei limbă o folosea, ale cărei tradiții culturale le valorifica, a cărei bunăvoință voia să o câștige prin această operă de propagandă!

Astăzi se vrea însă depășirea acestor controverse sterile: de la constatarea coabitării cuceritorilor și a populației indigene, cu bunele și relele ei, s-a trecut la evaluarea interacțiunii socio-culturale a celor două comunități[20] și chiar la descoperirea unei identități moreote, viața locuitorilor peninsulei în perioada care ne interesează fiind studiată dintr-o diversitate de perspective, cu concluzii dintre cele mai interesante.

Cele patru versiuni

Cronica în franceză, *Livre de la conqueste de la princée de la Morée,* cea în aragoneză, *Libro de los fechos et conquistas del principado de la Morea,* și cea în italiană, *Istoria della Morea,* au ajuns până la noi fiecare într-un singur manuscris. Cronica în limba greacă, *Χρονικὸν τοῦ Μορέως,* singura versificată, s-a transmis în două versiuni, păstrate în două și respectiv trei

---

18 R. Browning, *Medieval and modern Greek,* p. 73; R. Browning, „Greek Diglossia yesterday and today", p. 52.

19 Schmitt, *The Chronicle of Morea,* pp. XXXII–XXXIII.

20 P. Topping, „Co-existence of Greeks and Latins in Frankish Morea and Venetian Crete", in *Studies in Latin Greece, A.D. 1205–1715,* London, 1977; Aneta Ilieva, *Frankish Morea, 1205–1262: Socio-cultural Interaction between the Franks and the Local Population,* Athens, S. D. Basilopoulos, 1991.

manuscrise[21]. Tabelul de mai jos prezintă în mod sintetic datele cele mai importante despre aceste cronici.

Titlul	Manuscrise	Perioada tratată; particularități
Le Livre de la conqueste de la princée de la Morée	Bibl. Royale, Bruxelles, Ms 15702[22]	**1095–1304** Text cu șase lacune, neterminat Ms descoperit de Buchon, 1843
Χρονικὸν τοῦ Μορέως	**Versiunea I** Kongelige Bibliotek, Copenhaga, Ms Havniensis 57[23] Bibl. din Torino, Codex Taurinensis B.II.1[24]	**1095–1292** – în versuri, neterminată Ms H le-a aparținut lui Thomas Bartholin (1615–1680), Hans Gram (1685–1748), J. Al. Fabricius, Universității din Copenhaga (1774)[25]; descoperit de Buchon în 1840
	Versiunea II Bibl. Nat. de France, Paris, Ms Parisinus graecus 2898 (bibl. lui Francisc I) Bibl. Nat. de France, Paris, Ms Parisinus graecus 2753 Bibl. din Berna, Ms Gr. 5009	Ms Parisinus 2898, remaniat în Italia, notă de Angelos Vergekios, folosit de Meursius (*Glossarium Graecobarbarum*), 1610, de Léon Allatius, pe la 1650, de Du Cange (*Glossarium mediæ et infimæ græcitatis*), 1688[26]; recopiat în Ms Parisinus 2753 Deținut poate de Jacques Bongars[27]
Istoria della Morea[28]	Biblioteca Marciana, Veneția, Italia VII 712 (8754), ff 25r-47v	**1097–1292** Rezumat în proză după Ms Havniensis 57 Descoperit de Hopf, 1854
Libro de los fechos et conquistas del principado de la Morea	Bibl. Nacional, Madrid, Ms 10131	**1200–1377** Descoperit în 1880 de contele de Riant în Biblioteca ducelui de Osuna (*La gran Crónica de los Conquiridores*)

Dacă valoarea strict istorică a acestor cronici este inegală, numeroase confuzii și erori nu doar în legătură cu evenimente și personaje din epoci mai îndepărtate, ci chiar din vremea vieții autorului regăsindu-se aproape la fiecare pagină, ca și uitări de neînțeles, cum ar fi participarea lui Guillaume de Villehardouin la cruciada a VII-a, menționată de alți cronicari (Marino Sanudo, in Hopf, p. 103; Jean de Joinville, *La Vie de Saint Louis,* §§ 148, 427; Georgios Akropolites, citat de Buchon), valoarea lor de document despre viața publică și privată

21 După unii autori, ar exista trei versiuni, numite după bibliotecile unde se află manuscrisele respective, Copenhaga, Paris și Torino – G. Makris, „Vernacular Greek from Old French or Vice Versa?", p. 608.

22 Buchon, *Recherches historiques,* t. I. pp. XI–XVIII; Schmitt, *op. cit.,* pp. XVII–XVIII.

23 Citat și ca *Ms Fabricius 57.*

24 Schmitt, *op. cit.,* p. XVIII.

25 Buchon, *op. cit.;* Schmitt, *op. cit.,* p. XVI.

26 Buchon, *Chronique de la conquête,* pp. XX–XXIII; Schmitt, *op. cit.,* pp. XVI–XVII.

27 Buchon, *Chroniques étrangères,* p. X; Schmitt, *op. cit.,* pp. XVII–XVIII.

28 În Hopf, titlul este *Cronaca di Morea.*

și despre mentalități este de neprețuit, ca și valoarea detaliilor topografice și a informațiilor despre funcționarea instituțiilor medievale.

Textele sunt importante și ca documente ce surprind evoluția limbii în care au fost scrise și a formelor literare. Variantele cronicii în greacă sunt considerate texte majore ale literaturii medievale tardive, sursă de studiu pentru o etapă importantă a istoriei limbii grecești. Cronica aceasta în versuri politice apare nu atât ca o lucrare istorică, cât ca epopeea principatului moreot – o creație a unei civilizații care și-a pierdut independența la scurt timp după compunerea ei, văduvită din acest motiv de fala de care ar fi trebuit să se bucure în comunitatea care a creat-o, asemenea altor epopei medievale[29]. *Libro de los fechos* apare drept un prețios document de limbă[30], înscriindu-se, pe de altă parte, într-o bogată tradiție a sintezelor istoriografice iberice, iar textul în franceză ilustrează, împreună cu cronicile lui Villehardouin, Clari și Valenciennes, proza cu subiect istoric, interesând și ca document ce atestă evoluția limbii franceze dincolo de granițele sale tradiționale[31].

Relațiile dintre aceste variante și prototip – și dintre ele și variantele intermediare pierdute –, precum și cronologia elaborării lor au fost sintetizate în principal de Michael J. Jeffreys și David Jacoby. După Michael J. Jeffreys, prototipul ar fi fost grecesc, elaborat între 1292 și 1330(1331), mai degrabă către 1320; prin 1341–1346, după acest original s-ar fi făcut, la inițiativa Angevinilor, o copie în grecește care a stat la baza manuscrisului de la Copenhaga și o traducere în franceză după care a fost redactată versiunea în această limbă ajunsă până la noi[32].

David Jacoby presupune existența unui prototip în franceză redactat între 1292 și 1320 din care derivă cronica în franceză elaborată între 1320 și 1324, căreia i s-a adăugat un tabel cronologic. Copia va suferi la rândul ei modificări și interpolări între iulie 1341 și octombrie 1346[33]: se introduc câteva pasaje (infra, §§ 86 și 550), o notă marginală este glisată în tabelul cronologic, decalându-i rândurile, și se adăugă informația relativă la distrugerea castelului de la Saint-Omer pe la 1331 sau 1332. Din această copie derivă versiunile în franceză, în aragoneză și cea în greacă din manuscrisul de la Copenhaga, toate însă prin intermediul unor versiuni care nu s-au păstrat. Din versiunea în greacă conținută în manuscrisul de la Copenhaga derivă celelalte patru texte grecești și versiunea în italiană, foarte apropiată de manuscrisul de la Torino.

Prezentăm mai jos *stemma* propusă de David Jacoby[34], cu câteva modificări. Prima privește data elaborării prototipului, 1291–1320, care trebuie totuși, așa cum de altminteri autorul însuși admite, adusă către începutul secolului al XIV-lea, poate chiar către 1320. A doua se referă la varianta după care s-ar fi redactat ms de la Bruxelles, „copie prezentând lacune, existând în 1397”: acceptare acestei date presupune acceptarea ipotezei autorului privind aducerea unui manuscris moreot în Occident de către cavalerii eliberați după bătălia de la

[29] M. J. Jeffreys, „Formulas in the Chronicle of Morea”, pp. 191–192.

[30] După F. Hodcroft, limba cronicii este „fundamentalmente castellana” – Jacoby, „Quelques considérations”, p. 134; v. și poziția lui D. Mackenzie, „Variation in Fernández de Heredia”, pp. 179–184.

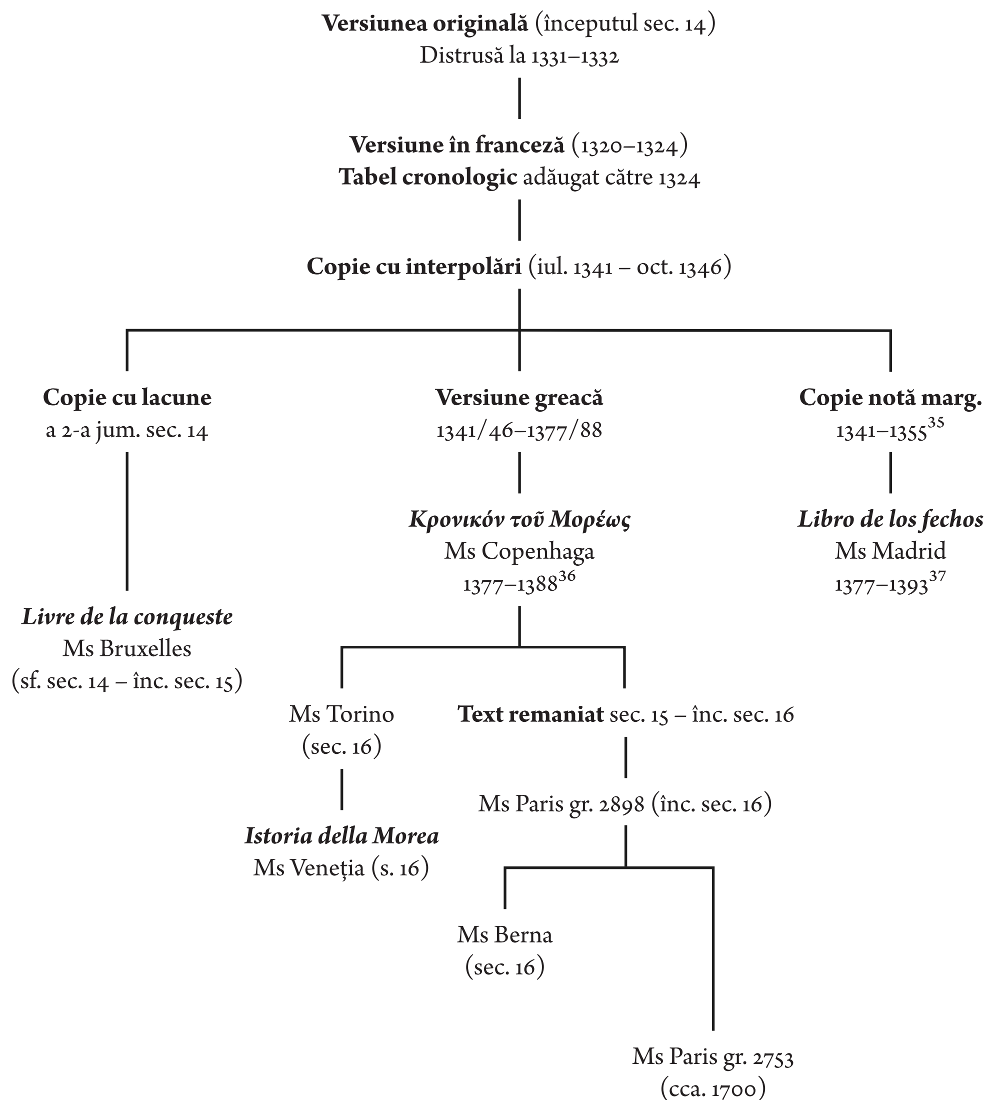
[31] V. Cyril Aslanov, „L’ancien français, sociolecte d’une caste au pouvoir”.

[32] M. J. Jeffreys, *The Chronicle of the Morea,* pp. 304–350.

[33] Data morții lui Niccolò I Sanudo, respectiv cea a Catherinei de Valois.

[34] Jacoby, „Quelques considérations”, p. 188.

Nicopole. Ni se pare deci preferabil să desemnăm această verigă drept „copie cu lacune din a doua jumătate a secolului al XIV-lea”.

35 *Idem*, p. 175.

36 Anul 1377 este stabilit pe baza tipului de hârtie al manuscrisului, iar 1388 este anul morții lui Érard al III-lea d'Aunoy, menționat în cronica în greacă, v 8468 – Jacoby, *op. cit.*, p. 155.

37 La 1 septembrie 1377 funcția de guvernator ocupată anterior de Daniel del Carretto, menționat în cronică, este declarată vacantă; anul 1393 apare în *explicit.*

Interesant este că, indiferent care e scenariul pe care-l agreează, toți specialiștii situează desprinderea variantelor din prototip cel mai devreme după 1340, ceea ce presupune că sunt cu toții de acord că vreme de cel puțin două decenii, într-o perioadă de mare vulnerabilitate a regiunii, cronica a fost cunoscută într-o singură variantă lingvistică care n-a încetat să fie prelucrată în deceniile următoare.

Să remarcăm și faptul că cele patru versiuni se mai deosebesc și prin faptul că cele vechi sunt produse indigene ale istoriografiei moreote, în vreme ce în versiunile mai noi perspectiva e exterioară principatului. Astfel, *Libro de los fechos* își datorează existența interesului particular al marelui maestru al Ordinului Ospitalierilor, Juan Fernández de Heredia, pentru lumea greacă și pentru peninsulă. Orice ar trebui înțeles prin „afacerea Ahaiei"[38], interesul lui Heredia pentru peninsulă este nedezmințit. Expediția militară pe care o întreprinde în principat și în teritoriile învecinate în chiar anul în care devine mare maestru, 1377, se termină în mod nefericit prin capturarea lui de către albanezi care îl vând turcilor. Pățania nu-l va face să-și piardă interesul pentru Moreea, căci la 24 februarie 1387 va cumpăra ținutul de la Marie de Blois. Varianta în aragoneză a *Cronicii Moreei* își datorează deci nașterea acestor noduri evenimențiale ce-l au în centru pe Heredia, personaj puternic, capabil să impună un proiect cultural complex.

Cronaca di Morea (Istoria della Morea), transmisă într-un singur manuscris în care este precedată de cronica lui Marino Sanudo, rezumă textul cronicii în limba greacă din manuscrisul de la Torino și își datorează existența interesului constant al venețienilor pentru această regiune, pe care vor ajunge s-o stăpânească vremelnic (1685–1715).

Surse și posteritate

Un text complex cum este cronica Moreei, acoperind o perioadă mare de timp, a necesitat indubitabil consultarea și compilarea unor surse diverse, orale și scrise. Pentru prolog, cronica face explicit trimitere la o sursă documentară desemnată drept „marea istorie a regatului Ierusalimului" sau *Cartea Cuceririi* (infra, § 2; cronica în greacă, vv 91–92), pe care autorul afirmă că o rezumă pentru a-i servi drept introducere la subiectul propriu-zis – *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum* a lui Guillaume de Tours, după cum bănuia deja A.-J. Buchon, cunoscută probabil printr-una din versiunile sale în franceză, poate *Cronica lui Ernoul* din care par să se repercuteze și alte ecouri (cronica în greacă, vv 2632–2720). În text pot fi identificate câteva nuclee narative sau legendare care erau probabil binecunoscute în spațiul delimitat de Constantinopol, Ierusalim și nordul Franței. Astfel, episodul relatat la infra, §§ 477–484, apare și în cronica lui G. Villani; cel în care se povestește cum a acceptat coroana Siciliei Carol de Anjou, infra, §§ 415–428, este amintit de mai mulți cronicari; măsurile luate în cazul unei regențe, infra, § 873, par să trimită la un paragraf din *Les Assises de Jérusalem* în care se amintește uzurparea lui Geoffroy I de Villehardouin. Putem bănui că e vorba de anecdote care circulau printre cavaleri, fixate apoi în scris, numele protagoniștilor sau circumstanțele exacte fiind adesea modificate, ori de secvențe narative ce vor genera motive literare, ca în cazul episodului romanțios al căsătoriei lui Geoffroy al

[38] P. Topping, *The Morea, 1311–1364*, p. 134.

II-lea de Villehardouin cu fiica împăratului Robert, înrudit cu poveștile „Constance”, cu circulație în spațiul european[39], ale cărui ecouri ajung și în *Decameron.* Destinul lui Geoffroy de Caraintaine pare să fi fost la origine o secvență narativă autonomă, un elogiu popular adus unui erou nepereche.

Autorul a cunoscut probabil și izvoare relative la Bizanț și peninsula balcanică, de unde a aflat că suveranului Serbiei i se spune *Kralis* (cronica în greacă, v 3598), din care preia poate și informația, pe care o răstălmăcește, despre cei trei fii ai despotului Epirului pe nume Comnenos, Ducas și Angelos (infra, § 265; cronica în greacă, vv 3539–3540). A consultat probabil și surse scrise interne, documente păstrate în arhivele curții princiare, unele moștenite de la administrația bizantină, căci face aluzie în text la acte ce reglau viața în principat, relațiile dintre indivizi și dintre ei și administrație, inclusiv relațiile de proprietate și de vasalitate: o pravilă (infra, §§ 521–524; cronica în greacă, vv 7587 și 7715), derivată din *Les Assises de Jérusalem,* pomenită sub titlul *les Usages de l'empire* (infra, § 185; cronica în greacă, v 2611); sentințe judecătorești păstrate într-o arhivă a curții prințului (infra, § 170; cronica în greacă, vv 2414–2420); un registru cadastral sau o condică a feudelor (infra, §§ 128, 129 și 525; cronica în greacă, vv 1964, 1968, respectiv 7677).

Cronica Moreei nu pare să fi avut o circulație foarte mare în perioada medievală. Varianta originară sau una din variantele intermediare timpurii a fost folosită, pe la 1333–1346, la elaborarea unei culegeri de legi cunoscute sub diferite nume, *Liber consuetudinum imperii Romaniae, Assises de Romanie* sau *Libro de le Uxanze e Statuti de lo Imperio de Romania*: *Cronica Moreei* e citată în prolog sub numele de *Libro de la conquista,* întâmplări din ea fiind folosite pentru a se semnala precedente juridice. Până și eroarea de datare de la infra, § 2, se regăsește în prologul pravilei.

Cronica a fost una din sursele *Cronografului* atribuit lui Dorotei (Dorotheus) al Monemvasiei, tipărit pentru prima oară la Veneția în 1631 în versiunea compilată la curtea lui Petru Șchiopul sub supravegherea ginerelui său, Zotu Țigara. Pare să fi avut mare succes, fiind tradus în mai multe limbi și cunoscând 17 ediții până în 1818[40]. Pasajele în care autorul rezumă textul cronicii moreote au fost identificate de neobositul A.-J. Buchon și publicate în *Chroniques étrangères.* Tot el constată că există cel puțin unul care nu are corespondent în cronicile în greacă și franceză, ceea ce îl face să conchidă că autorul s-a folosit de o altă variantă decât cea din care derivă acestea[41]. Pasaje din Dorotei rezumând cronica Moreei vor fi folosite pe la sfârșitul secolului al XVII-lea de Meletie de Arta[42] la redactarea tratatului său, *Geografia veche și nouă,* publicat la Veneția în 1728, reeditat în 1807. Tot prin intermediu lui Dorotei ar fi aflat Goethe despre prințul Guillaume și despre frumoasa lui soție, fiica despotului Epirului.

Neașteptată este posteritatea pe care o cunoaște cronica mai aproape de noi. Pentru autorii greci, Moreea, aureolată în epoca post-francă de lupta împotriva turcilor, devine

---

39 Th. Leek, „On the Question of Orality behind Medieval Romance”, pp. 293–309.

40 V. P. Cernovodeanu, studiu introductiv la *Cronograf tradus din grecește de Pătrașco Danovici,* I, p. XXXIV.

41 Buchon, *Chroniques étrangères,* p. XVII.

42 Mitropolitul de Lepant și Arta, apoi de Atena, cunoscut și ca Meletie al Atenelor, profesorul de geografie al lui Dimitrie Cantemir la Constantinopol.

un simbol al rezistenței împotriva diferiților invadatori. În primul roman istoric grec, *O Αυθέντης του Μωρέως,* publicat în 1850[43], Alexandros Rizos Rangavís reînvie răstimpul zbuciumat al întemeierii Moreei france. Romanul, a cărui intrigă începe în septembrie 1209, pe când Geoffroy I de Villehardouin nu este, după autor, decât împuternicitul lui Guillaume de Champlitte, se încheie cu consacrarea acestuia ca prinț al Moreei și sinuciderea rebelului Leon Chamaretos, gest care îl amintește pe cel al eroului de la Corint, Leon Sguros (infra, §§ 96, 102, 194). Eroul din Lacedemonia îl inspiră și pe Timoleon Ambelas (1850–1926) care îi dedică piesa *Prințul Moreei*[44]. Kleon Rangavís, fiul lui Alexandros Rizos Rangavís, alege ca subiect al unei piese în cinci acte destinul Moreei la începutul secolului al XIV-lea: acțiunea dramei *Ducesa Atenei,* 1888, debutează în 1311, cu puțin înainte de bătălia de la Halmyros[45]. Ca și tatăl său, autorul își construiește intriga împletind un conflict istoric cu o poveste de dragoste între un rebel grec dintr-o familie celebră, singurul personaj inventat, și o prințesă moreotă, de data aceasta fiica lui Ysabeau de Villehardouin și a lui Florent de Hainaut. Regăsim aceeași formulă în romanul *Prințesa Isabeau*[46] de Ángelos Terzakis, scris prin 1938 și publicat în 1945: romancierul alege să prezinte trezirea conștiinței unui tânăr grec, Nikiforos Sgouros, un alt rebel grec dintr-o familie reputată, îndrăgostit de însăși fiica prințului Guillaume. Nikos Kazantzakis notează într-un jurnal de călătorie în peninsulă, tradus recent și în românește, impresiile pe care i le evocă pământul străvechi al Peloponezului, fascinat de hibridarea dintre două culturi: amintirea „decăzutelor raiale, francii", „mâncăi, bețivani, muieratici, voinici neînvinși, primii la luptă, primii la vin, primii la sărutat", s-a diluat cu timpul, dar altoirea civilizației „france" pe trupul Greciei clasice a dat „neașteptate roade filologice: *Callimah și Hrysorroi, Livistros și Rodamne, Beltrandos și Hrysantza, Florios și Platzia Flora, Imberios și Margarona…* "[47], și a lăsat în urmă un remarcabil patrimoniu material – castele, fortificații, biserici, amestecuri de ogive gotice și de arce în plin centru.

Alfred Duggan este interesat în romanul său *Lord Geoffrey's Fancy,* publicat în 1962, mai ales de numeroasele situații romanești din cronică, de episoadele eroice și pasionale care compun destinul lui Geoffroy de Briel, nepotul prințului din Lamorie. Câteva aluzii la Moreea francă se fac auzite și în versurile scriitorul mexican Hugo Gutiérrez Vega din volumul *Cantos del despotado de Morea,* 1991.

III. *Cartea despre cucerirea principatului Moreei*

Datorăm salvarea de la uitare a *Cărții despre cucerirea principatului Moreei – Le Livre de la Conqueste de Constantinople et de l'empire de Romanie et dou pays de la Princee de la Moree,* așa cum stă scris în incipit – zelului bibliofil al ducilor de Burgundia care au comandat o copie a textului probabil după un manuscris adus din Moreea. Această copie, manuscrisul 15702 de

43 Reeditat în 1857, 1876, 2013, ediție filologică în 1989, tradus în germană (*Der Fürst von Morea,* Leipzig, Verlag von Otto Wigand, 1856) și în franceză (*Le Prince de Morée,* Paris, Didier et Cie, 1873).

44 Bruce Merry, *Encyclopedia of Modern Greek Literature,* p. 15.

45 Antoni Rubió i Lluch, *El record dels Catalans en la tradició popular, històrica i literària de Grècia,* p. 90.

46 *Η πριγκηπέσσα Ιζαμπώ* (în românește de Polixenia Karambi, Ed. pentru Literatură Universală, 1968).

47 Nikos Kazantzakis, *Jurnal de călătorie,* p. 211. V. și Chantal Marbœuf, *op. cit.,* p. 7.

la Bibliothèque Royale din Bruxelles, a fost realizată la sfârșitul secolului al XIV-lea-începutul secolului al XV-lea, așa cum o arată analiza scrisului și a hârtiei[48].

Textul copiat este însă mai vechi, transcris poate în intervalul 1332–1346 (Buchon, Longnon) sau 1341–1346 (Jacoby). După această copie cu interpolări s-a executat copia lacunară, fără final, transcrisă ca atare în manuscrisul de la Bruxelles, cum ne asigură copistul: „Tant com j'ay trové, tant j'ay escript de ceste conqueste de la Morée."

Manuscrisul de la Bruxelles prezintă șase lacune: două datorate stării manuscrisului după care s-a făcut transcrierea, semnalate explicit de copist care lasă loc liber în speranța că vor putea fi întregite – ff 34v–36v (infra, §§ 205–206), ff 61–63v (infra, §§ 338–339) –, celelalte patru din cauza deteriorării sale – între ff 84–85 (infra, §§ 461–462), între ff 86–87 (infra, §§ 475–476), între ff 177–178 (infra, §§ 1014–1015), între ff 178–179 (infra, §§ 1021–1022). A.-J. Buchon bănuiește o lipsă de câteva rânduri și la infra, § 418.

Primul editor al cronicii, A.-J. Buchon, decide să suplinească cât se poate aceste lacune furnizând în notele de subsol traducerea în franceză a pasajelor corespunzătoare din cronica în greacă, iar J. Longnon le integrează în text, marcând paragraful respectiv cu un asterisc, procedeu adoptat și în prezenta ediție. Din păcate, ultimele două lacune evocă evenimente posterioare anului 1292, care nu se regăsesc deci în cronica în greacă, astfel că nu cunoaștem sfârșitul unei drame domestice, nici toate detaliile turnirului de la Corint.

Mai gravă este lipsa finalului, nararea evenimentelor oprindu-se prin 1304–1305, deși ar fi putut să continue până pe la 1320, în conformitate cu tabelul cronologic care precedă textul și cu unele aluzii din text, incluzând pasaje referitoare la luptele cu catalanii (conflictul lui Gautier de Brienne cu catalanii – anul 1308–1311, infra, §§ 500, 548; cucerirea castelului de la Saint-Omer-lès-Thèbes de catalani – anul 1311, infra, § 527), moartea lui Nicolas al III-lea de Saint-Omer (anul 1314, infra, §§ 501, 527), căsătoria lui Étienne Le Maure cu Agnès d'Aulnay (către anul 1320, infra, § 585), expediția lui Ferdinand de Maiorca (anul 1314, infra, tabelul cronologic) și campania lui Andronic Asen (anul 1320, infra, tabelul cronologic). În text sunt menționate și alte evenimente ulterioare anului 1320, în mod evident interpolări posterioare: dărâmarea castelului de la Saint-Omer-lès-Thèbes, august 1331-vara anului 1332 (infra, § 554), moartea lui Filip de Tarent la 25 decembrie 1331 (infra, § 86) sau a lui Nicolas I Sanudo, duce de Naxos, din 1341 (infra, § 550), amintirea Catherinei de Valois, care moare abia în 1346 (infra, § 86).

Cam în același fel trebuie analizat și tabelul cronologic alcătuit de un alt autor decât cel al cronicii, a cărui funcție pare a fi cea de tablă de materii. După D. Jacoby, tabelul cronologic a fost conceput între 5 ianuarie 1322 și 1325: prima dată este cea la care Jean de Gravina devine prințul Moreei, amintită în tabelul cronologic, a doua, cea la care prințul sosește în Moreea, eveniment care nu mai e menționat în acest tabel. Informația despre sosirea regentului Gaudino/Guido Romano da Scalea în Moreea la 2 aprilie 1333 a fost poate la origine o nota marginală adăugată în tabel în dreptul anului 1316, completând datele despre Jean de Gravina.

Varianta din care derivă cronica în franceză ajunsă până la noi va fi recopiată cel mai târziu între iulie 1341 și octombrie 1346 de un scrib care introduce interpolările semnalate mai

[48] Longnon, *Chronique de Morée,* XXI, LXXXIV–LXXXVI; Jacoby, *op. cit.,* p. 149; transcriere s-ar fi făcut parțial după dictare – Longnon, *Chronique de Morée,* p. 25.

sus, integrează nota marginală relativă la anul 1333 în tabel, decalându-l, și adaugă poate și nota despre pierderea originalului cu prilejul distrugerii castelului de la Teba din *incipit,* informație pe care o strecoară și în text (infra, § 554)[49].

Puținătatea dovezilor directe în privința comanditarului și a autorului nu împiedică formularea unor ipoteze ingenioase, mai puțin spectaculoase, e drept, decât în cazul prototipului. Astfel, J. Longnon pleacă de la interesul Catherinei a II-a de Courtenay pentru codificarea dreptului cutumiar pentru a deduce, fără să se sprijine pe niciun document, că aceasta „a vrut fără îndoială să aibă și un text al *Cărții cuceririi* pe care-l avusese pe vremuri Barthélemy Ghisi" și pentru a conchide: „e verosimil […] să se fi redactat pentru ea versiunea franceză" sub supravegherea favoritului Niccolò Acciaiuoli[50]. M. J. Jeffreys încearcă să demonstreze că versiunea în franceză, tradusă după cea în greacă, ar fi o comandă a regilor angevini[51]. Cei mai mulți autori se mulțumesc să afirme că textul reflectă mentalitățile și idealurile clasei cavalerilor, comanditarul aparținând deci acestei categorii sociale, ca și autorul, care nu poate fi decât un cavaler francez, nu prea deprins cu meșteșugul scrisului, puțin interesat de acuratețea informațiilor pe care le livrează în sensul în care s-ar arăta un cărturar. Este totuși un consumator de literatură, cum se poate vedea din utilizarea unor motive literare (infra, § 273) și a unor procedee stilistice și un foarte bun cunoscător al regiunii, în special al părții de nord a peninsulei, despre care furnizează detalii precise (infra, §§ 375, 674, 802, 818).

Călătoria manuscrisului

Spre deosebire de alte cronici franceze în proză din secolul al XIII-lea având ca subiect Imperiul Latin al Constantinopolului – cele ale lui Villehardouin, Clari și Henri de Valenciennes –, scrise pentru publicul din Franța, *Cartea despre cucerirea principatului Moreei* este destinată publicului moreot, ceea ce deschide o nouă dezbatere, privitoare de data aceasta la modul și data ajungerii textului în Occident. A.-J. Buchon dă o explicație simplă pornind de la un fapt evident: ca și oamenii, cărțile circulau frecvent între Grecia, Țara Sfântă și Franța, iar interesul pentru Constantinopol în primul rând al celor din Flandra, întreținut de relațiile de rudenie dintre conții de Hainaut și feudatarii de aici, continua să rămână viu și după pierderea imperiului. Nimic uimitor deci ca un călător întors din principat sau un descendent al unei familii instalate acolo să ducă în Occident această amintire prețioasă.

Alți autori vor să stabilească repere mai precise ale călătoriei manuscrisului. Astfel, D. Jacoby bănuiește – pare plauzibil, spune el, dar nu prea are dovezi – că manuscrisul a putut fi adus în Occident de unul din francezii luați prizonieri în bătălia de la Nicopole, eliberat la 24 iunie 1397. Grupul acestor foști prizonieri călătorind sub conducerea lui Jean de Nevers a făcut o escală la Modon în septembrie 1397; aici s-ar fi putut achiziționa un manuscris lacunar al cronicii, datând din perioada 1341–1346, cu a cărui transcriere ducele Burgundiei îl va însărcina pe un scrib scrupulos.

---

49 Jacoby, *op. cit.,* p. 147.

50 Longnon, *L'Empire latin,* pp. 317 și 325, teză contrazisă de D. Jacoby, *op. cit.,* p. 136.

51 M. J. Jeffreys, *The Chronicle of the Morea,* pp. 345–349.

Teresa Shawcross emite ipoteze interesante, bazate pe câteva date certe: un manuscris care ar corespunde *Cronicii Moreei* este menționat în biblioteca ducilor de Burgundia abia în 1467/69, ceea ce înseamnă că ar fi putut să fie achiziționat în intervalul dintre cele două inventare ale bibliotecii, 1423 și 1467. Manuscrisul ar fi putut fi achiziționat prin 1421 de Ghillebert de Lannoy fără să fie înregistrat la timp, sau prin 1431–1439 de Bertrandon de la Broquière. Dacă achiziția nu s-a făcut în folosul ducilor de Burgundia direct din Orient, manuscrisul ar fi putut să se găsească deja în Occident, în biblioteca conților de Hainaut, ajuns acolo datorită lui Marino Sanudo Torsello, diplomatul obsedat de organizarea unei noi cruciade. Teresa Shawcross menționează scrisoarea din martie 1337 adresată lui Guillaume de Hainaut în care venețianul amintește, printre obiectele trimise anterior, o relatare „qui traite de la conqueste de Constantinople et de molt autres choses", care ar putea fi cronica de față. În urma anexării comitatului de Hainaut de către Filip al III-lea cartea ar fi ajuns în biblioteca ducilor de Burgundia cu o mare parte din biblioteca ultimei stăpâne a unui Hainaut autonom, contesa Jacqueline de Bavaria[52]. Din păcate, aceste scenarii intră în contradicție cu datările propuse pe baza analizei indiciilor materiale (scris, hârtie).

Spre deosebire de modelul său moreot despre care nu se mai știe nimic, copia făcută în Occident trece din biblioteca ducilor de Burgundia în Biblioteca Regală de la Bruxelles în 1832, după ce s-a aflat în posesia lui André-François Jaerens și a lui Charles Van Hulthem. Risca să rămână ascunsă acolo încă ceva vreme dacă n-ar fi existat interesul obsesiv al lui A.-J. Buchon pentru Moreea. Pe când se pregătea să publice manuscrisul de la Copenhaga, atenția i-a fost atrasă de un manuscris menționat în catalogul bibliotecii ducilor de Burgundia al lui Jean Maréchal în care spera să găsească noi informații despre Filip de Savoia. Nici când ajunge în posesia manuscrisului, un volum *in-quarto,* scris pe hârtie, nu bănuiește ce surpriză îi pregătise binevoitoarea Fortuna: ca într-o vrajă, conținutul i se disimula sub titluri înșelătoare și scrisuri diverse. De-abia pe dosul foii a treia *incipit*-ul scris de aceeași mâna ca și restul manuscrisului îl lămurește că în sfârșit găsise aproape de Franța ceea ce căutase două decenii aiurea[53].

Așa începe destinul modern al acestei cronici, după editarea versiunii grecești din manuscrisul *Parisinus gr. 2898,* în același timp cu prima editare a manuscrisului de la Copenhaga de către același neobosit A.-J. Buchon[54], dar înainte de descoperirea și editarea versiunilor în italiană și aragoneză. Un destin nu prea fericit, la drept vorbind, căci, spre deosebire de cronica în greacă ce a cunoscut mai multe ediții critice și a făcut obiectul unor studii minuțioase[55], fiind tradusă în engleză, franceză și spaniolă, a doua și ultima ediție a cronicii în franceză datează din 1911 și nu a fost niciodată tradusă în franceza modernă. Recent a apărut o traducere a cronicii în engleză intitulată în mod curios *The Old French 'Chronicle of Morea': An Account of Frankish Greece after the Fourth Crusade.*

---

52 T. Shawcross, *op. cit.,* pp. 86–89.

53 Buchon, *Recherches historiques,* pp. XI–XV.

54 A.-J. Buchon și, citându-l, J. Schmitt amintesc de ediție a manuscrisului de la Copenhaga realizată de Narcisse Landois, păstrată în manuscris la BnF suppl. gr. 991 și 901 a – Schmitt, *op. cit.,* p. XXI.

55 José M. Egea, *Gramática de la "Crónica de Morea": un estudio sobre el griego medieval,* Universidad del Pais Vasco, 1998; W. J. Aerts, H. Hokwerda, *Lexicon on the Chronicle of Morea,* Groningen, Forsten, 2002.

Fiindcă sunt unii pe lume tare lăsători și li se urăște s-asculte o istorie lungă...

Încă din primele versuri autorul cronicii în greacă își avertiza publicul că va relata o istorie lungă ce speră că va fi ascultată și va plăcea. În schimb, autorul cronicii în franceză anunță în primul paragraf că e nevoit, din pricina delăsării unei părți a ascultătorilor, să povestească pe scurt cu riscul de a destructura istorisirea, sperând totuși să procure delectare. Acest avertisment al autorului trebuie luat drept ceea ce este, enunțarea unui ideal de *brevitas* care corespunde unor imperative retorice și de gen. Francis Gingras amintește că, în evul mediu, genurile scurte par să asume o funcție didactică, pilduitoare, în timp ce romanul, de exemplu, își arogă în primul rând rolul de a amuza, ceea ce autorizează lungimi chiar abuzive[56]. Cu alte cuvinte, în primul paragraf al cronicii de față autorul îi propune cititorului un pact, sugerându-i că are de-a face cu o lucrarea serioasă, nu cu o compoziție care, prin lungimi cu scop decorativ sau ludic, l-ar deturna de la calea virtuții și a ideilor grave.

Dincolo însă de aceste convenții retorice, unele formulări și lipsa unor racorduri din textul în franceză îl fac să apară ca o variantă mai compactă a modelului său. În lipsa acestuia, simpla comparare a cronicii în franceză cu cea în greacă, rezultată în urma prelucrării aceluiași model, conduce la concluzia că cea dintâi este mai succintă. Există două circumstanțe obiective care explică această stare de fapt, fără ca fenomenul să se reducă la ele. Pe de o parte, compactarea rezultă din netratarea câtorva episoade existente în cronica în greacă, cum ar fi lupta de la Kountouras (v. infra, nota de la § 135) sau confiscarea pământurilor prelaților de către Geoffroy I (v. infra, nota de la § 188), pe de altă parte, lungimile/comprimările sunt datorate unor particularități stilistice inerente[57]. Să nu uităm că cele două texte, chiar dacă au același conținut, nu pot avea aceeași densitate: cronica în franceză este o relatare în proză fără mari pretenții literare, asemeni celei realizate de Robert de Clari, cronica în greacă este un text în versuri în care autorul se dovedește mult mai atras decât autorul cronicii în franceză de convenții retorice, unele specifice tradiției grecești (stil formulaic, versificare).

Să remarcăm totuși că povestitul pe îndelete nu aduce neapărat un plus de informații. Astfel, după cucerirea Constantinopolului de armata lui Mihail Paleolog, în cronica franceză se spune că Baudouin al II-lea „s-a suit pe-o corabie cu vreo trei mii de oameni” (infra, § 85) – o corabie minunată și nemaipomenit de mare după cronica în greacă, v 1303. Cronica în franceză informează că, „după ce-mpăratul Balduin a plecat în Apus, au rămas în ținutul Moreei mulți oameni nobili cu nevestele lor, pe care i-a oprit bunul prinț Guillerme” (infra, § 87), autorul cronicii în greacă adăugând că aceștia au rămas așteptând ca împăratul să-i afle acolo la întoarcerea lui „atât de mult nădăjduită” (vv 1318–1319). Este evident că în aceste cazuri textul grecesc este mai lung, fără să aducă informații suplimentare față de textul în franceză. În ciuda concentrării sale și a unui aparent dezinteres pentru cronologie, cronica în franceză furnizează uneori date mai precise decât cea în greacă: după cronica în greacă, v 1299, Baudouin al II-lea, atacat în 1261, s-a retras în vechiul palat împărătesc, cronica în franceză adăugând „căruia i se spune Palatul Leului” (infra, § 84); după cronica în greacă,

56 Francis Gingras, „Pour faire court: conscience générique et formes brèves au Moyen Âge”, pp. 155–179.

57 Ar exista opt episoade tratate mai pe larg în cronica în franceză decât în cea în greacă (infra, §§ 86, 223, 290, 327, 368, 518, 526–530, 612) – Longnon, *Chronique de Morée,* p. XLII.

vv 1306–1307, după ce a părăsit Constantinopolul, Baudouin a debarcat la Monemvasia, apoi s-a dus în Moreea (Elida), unde a fost întâmpinat de prinţ, grăbindu-se să plece în Occident, în timp ce în cronica în franceză se precizează că, după ce a debarcat la castelul din Malevesie, „de-acolo a mers pe uscat până la Clarence. Și de la Clarence a trecut în Apulia" (infra, § 85). Astfel de precizări apar și în legătură cu pedepsirea domnului de Caraintaine: seniorul se duce la Sfânta Sofia din Andreville, unde se afla prinţul, după cronica în greacă, v 5872; după cronica în franceză, nepotul prinţului a tras la „lăcașul fraţilor Sfântului Nicolae-al Carmelului" și s-a întâlnit cu unchiul lui la Sfânta Sofia, la „lăcașul dominicanilor" (infra, § 410). Poate exemplul cel mai elocvente care permite să se face distincţia între a spune mult/a spune multe este cel al alcătuirii moșiei doamnei Marguerite de Passavant: în cronica în greacă se dau multe detalii, dar nu se enumeră feudele ce-i vor reveni doamnei, ceea ce face cu minuţie cronica în franceză (infra, §§ 526–527).

Revenind la primul paragraf al cronicii în franceză, în măsura în care conţinutul său este nealterat, el a fost, credem, greșit înţeles: specialiștii s-au lăsat furaţi de idealul de *brevitas* afirmat de autor, polemizând în jurul lui, și nu au băgat de seamă că acest paragraf poate constitui argumentul peremptoriu că cel puţin varianta pe care o rezumă – dacă nu chiar varianta originară a cronicii – a fost scrisă în limba franceză. Într-adevăr, dacă hipotextul cronicii în franceză ajunse la noi, cartea lui Bartolommeo Ghisi amintită în *incipit,* ar fi fost scris în greacă, autorul hipertextului, cronica de faţă, ar fi trebuit să se raporteze la el ca la un model care a fost tradus și rezumat, nu doar ca la un model rezumat.

Locuri și nume

Peninsula Peloponez este cunoscută în perioada care ne interesează sub mai multe denumiri, folosite preferenţial de o anumită etnie și/sau categorie socio-culturală. Pe când de-abia se instalau în zonă, occidentalii numeau peninsula „isle de Grece" (Villehardouin, §§ 258, 264; Henri de Valenciennes, § 584), „isle de Mosson" (Clari, § 1), „Moncionis insulam" (Albéric de Trois-Fontaines). Peloponez era un termen folosit în mod curent de cărturarii bizantini (e menţionat de șase ori în cronica în greacă[58]), care apare foarte rar în textele „latine" ale vremii, în care se preferă alţi doi termenii, Ahaia și Moreea.

Considerat sinonimul indigen și popular al arhaicului și oficialului Ahaia (în text, *Achaye, Achaÿe*), termenul Moreea (în text, *Morée, Mourée, Amorée*[59]) este atestat prin secolul al IX-lea ca echivalent al anticului Dyme într-o scolie la Strabon, reatestat în 1111 într-o hagiografie semnată de un călugăr originar din „Olena Moreei" și amintit într-un poem al lui Joan-

[58] În cronica în greacă relaţia dintre termenii *Peloponez* și *Moreea* este destul de ambiguă: dacă la vv 1405, 1447, 1579 și 2333, Peloponezul este o entitate circumscrisă sau supusă Moreei (*ὁ τόπος ὅλος τοῦ Μορέως, ὅσος καὶ περιέχει/τὸ λέγουν Πελοπόννεσον, οὕτως τὸν ὀνομάζουν*; *ὅλης τῆς Πολυπόνεσσος, ὅσον κρατεῖ ὁ Μορέας*), la vv 2394 și 4393 cele două nume sunt considerate sinonime (*ὅλης τῆς Πελοπόνεσσος, τὸν λέγουσιν Μορέαν*).

[59] În limbile romanice apar formele *l'Amorée, la Morée, l'Amourée, la Mourée, Amorea, la Morea*; în latină se înregistrează forme ca *Morea* sau *Amorea,* dar și formaţiuni aberante ca *Moreyhe* sau *Amorrhea* – Bon, *op. cit.,* p. 310. În prezenta cronică numele este scris *Lamorée,* cu o singură excepţie, infra, § 935 – Longnon, *Chronique de Morée,* p. LXXXVII

nes Staphidas anterior secolului al XIII-lea[60]. Unii autori presupun că ar fi existat un oraș numit Moreea, reședință episcopală între secolele al XI-lea și al XII-lea, a cărui denumire s-a extins asupra părții de NV a peninsulei, apoi asupra întregii peninsule[61]. Rar folosit înainte de secolul al XIII-lea, sporadic utilizat de autorii greci înainte de secolul al XV-lea, toponimul era popular în peninsulă de vreme ce a fost adoptat de francezi, fiind menționat deja în cronica lui Villehardouin sub forma *Moree*, cu varianta *Mouree* (Villehardouin, §§ 327–328), pus de cronicar în gura nepotului său care l-ar fi putut afla de la oamenii locului în prima lui expediție în ținut (anterior cronicarul folosise sintagma „isle de Grece").

Cât despre originea și semnificația sa, ipoteza cel mai des evocată și cea mai credibilă este numele grecesc al dudului (sau al plantației de duzi), sericicultura fiind foarte dezvoltată în peninsulă în acea vreme[62].

Termenul Ahaia, constant folosit în textele în latină, a desemnat o provincie romană ce cuprindea nu doar peninsula, ci și sudul Greciei centrale și al Tesaliei, apoi provincia ecleziastică cu capitala la Patras. Vechea entitate administrativă și religioasă dispare oficial la începutul secolului al IX-lea, dar cancelariile occidentale continuă să-i folosească numele pentru a desemna peninsula, chiar dacă sensul i se restrânge la partea de litoral din nord. Termenii Ahaia și Moreea desemnau regiuni circumscrise și distincte din nordul peninsulei pentru a se aplica apoi întregului Peloponez, dar în moduri specifice care nu-i fac sinonime, cel puțin nu în cronica de care ne ocupăm. Astfel, lăsând deoparte cele trei ocurențe din cronică în care Achaye desemnează cetatea Kato-Achaia (infra, §§ 90, 95, 105), termenul apare doar în sintagmele „principatul Ahaiei" sau „prințul/prințesa Ahaiei", niciodată cu sens pur geografic, niciodată selectând alți termeni. Moreea, în schimb, are, până la infra, § 545, o semnificație geografică – (câmpiile din) zona de nord-vest, Elida și partea de NV a Ahaiei sau toată peninsula –, putând să se combine cu termeni ce referă la forme de guvernare/stăpânire a pământului. În această ultimă situație, termenul Moreea apare în ocurențe ca „seignorie de la Morée", „baillia(u)ge de la Morée"; „seignor/sire de la Morée", „bail de la Morée", „gouverneur de la Morée", dar nu selectează niciodată termenii „prince/princesse" și „princé(e)"[63]. Putem conchide că, în prima jumătate a textului, pentru autorul cronicii cei doi termeni au un conținut semantic distinct și ocurențe riguros discriminate, putând fi coordonați fără să genereze o acumulare redundantă, ca în pasajul de mai jos:

> După ce prințul Guillerme de Villarduin a cucerit castelul de la Malevesie [...] și după ce războiul *din ținutul Moreei* și *din principatul Ahaiei*[64] a-ncetat [...], baronii din ținut și ceilalți oameni de neam au început să clădească fortărețe [...] (infra, § 218)

60 Bon, *op. cit.*, p. 307.

61 C. Paparrigopoulos, „Le nom de la Morée", pp. 145–148; V. Laurent, „L'évêché de Morée (Moréas) au Péloponnèse", pp. 181–189; A. Bon, *op. cit.*, pp. 307–309, 313.

62 N. Iorga consideră că termenul este de origine slavă, însemnând „La Maritime", „le territoire entouré par la Mer" – N. Iorga, *France de Constantinople et de Morée*, p. 60.

63 Doar la infra, § 247, apare sintagma „prințul Moreei", dar ar putea fi vorba de o adăugire tardivă.

64 V. în cronica în greacă, v 8553, formula din discursul prințului Florent (*τόπος τοῦ Μορέως τὸ πριγκιπᾶτο Ἀχαΐας*). În *Libro de los fechos*, § 207, Ahaia este o entitate politică situată în Moreea: „el emperador [...] fizolo principe de Aquaya, que es en la Morea".

Se confirmă astfel prima parte a aserțiunii lui A. Bon care susținea că, în afară de desemnarea unui oraș, termenul *Ahaia* apărea doar în expresii ca *prințul/principatul Ahaiei,* dar se infirmă finalul ei, anume că termenul ar apărea după oricare din titlurile *seigneur, dame, princesse, connétable*[65]. În schimb, aserțiunea lui J. Longnon, conform căreia titlului oficial al succesorilor lui Guillaume de Champlitte, cel de prinț al Ahaiei, i-ar corespunde cel mai adesea în franceză formula *prințul Moreei,* necesită explicații mai elaborate.

Un inventar simplu arată că în cronica în franceză sintagma „prințul/prințesa Ahaiei" apare de 7 ori și sintagma „prințul/prințesa Moreei" de 13 ori; sintagma „principatul Ahaiei" apare de 12 ori și sintagma „principatul Moreei" de 2 ori. Statistica în sine nu aduce informații surprinzătoare, dar studierea ocurențelor celor doi termeni dezvăluie o dinamică cu cauze și efecte neașteptate.

Se pare că în prima jumătate a cronicii termenii din cuplul Ahaia/Moreea dau seamă de felul în care autorul textului își reprezintă suveranitatea peninsulei, tradiția în această materie fiind rezumată în discursul lui Nicolas de Saint-Omer (infra, § 444). După autorul cronicii, Guillaume de Champlitte a fost „sire de la Morée" (infra, § 249); Geoffroy I de Villehardouin a fost „baux et sires [de la Morée]" (infra, §§ 126, 141) și a îndeplinit funcția de „gouverneur de la Morée" (infra, § 165); el și fiul lui cel mare au devenit, după lămurirea succesiunii lui Guillaume de Champlitte, „seignor/sire de la Morée" (infra, §§ 173, 176); Geoffroy al II-lea, inițial „seignor de la Morée" (infra, §§ 176, 183), devine primul „prinț al Ahaiei" după ce îi face omagiu împăratului latin al Constantinopolului (infra, § 185)[66]. Rezultă de aici că Moreea este denumirea curentă a peninsulei și numele unei formațiuni statale autonome, Ahaia fiind numele entității politice ce-l are ca suzeran pe împăratul Constantinopolului, entitate al cărei teritoriu nu se suprapune necesarmente pe cel al peninsulei. Titlul de „prinț al Ahaiei" nu marchează un prestigiu sporit față de cel de „domn al Ahaiei", ci o vasalitate asumată. O astfel de interpretare confirmă remarca lui J. Longnon care atrăgea atenția că titlul de prinț, destul de rar în lumea feudală și aplicat în Imperiul Latin doar seniorilor Moreei, nu presupune o importanță specială a personajului ori o oarecare independență a lui și că ar trebui socotit drept echivalentul în latină al fr. *baron,* „nobil care deține feuda direct de la rege/împărat"[67].

În a doua jumătate a cronicii însă această distribuție riguroasă a termenilor Ahaia și Moreea, efect al unei specializări semantice a lor, este abolită. Începând cu infra, § 545, unde apare pentru prima dată sintagma „prințul Moreei", constatăm că al doilea termen începe să încalce domeniul primului; după câteva ocurențe ambigue – văduva prințului Guillaume este numită „prințesa Moreei" (infra, § 552) și imediat „prințesa Achaÿei" (infra, § 553); Flo-

---

65 Bon, *op. cit.,* p. 305.

66 Distincția pare să existe și în cronica în greacă: regele Salonicului îl face pe Guillaume de Champlitte *ἀφέντης* peste teritorii al căror omagiu i-l cedează (cronica în greacă, vv 1548–1567); Geoffroy devine *ἀφέντην τοῦ Μορέως* după ce Robert, ruda lui Guillaume, a părăsit Moreea (*idem,* v 2437). În pasajul care corespunde cu cel de la infra, §§ 185–187, Geoffroy al II-lea de Villehardouin e desemnat ca prinț, iar soția lui e numită prințesa Ahaiei, titlu derivând în mod evident din calitatea dobândită de om ligiu al împăratului (cronica în greacă, vv 2609–2624).

67 Longnon, *L'Empire latin,* p. 75; Longnon, „Problèmes de l'histoire", p. 84.

rent de Hainaut este numit „prințul Achaÿei” (infra, § 590) și mai apoi „prințul Moreei” (infra, §§ 598, 646) –, termenul *Achaye* dispare[68], termenul *Morée* luându-i locul și în sintagmele ce-i erau anterior rezervate.

Generalizarea termenului *Moreea* în detrimentul termenului *Ahaia* se produce, în fluxul narativ, într-un moment istoric precis, investirea fiicei celei mai mari a prințului Guillaume cu principatul în 1289. Numele oficial al lui Ysabeau la curtea regilor angevini era „doamna din Moreea/doamna Moreei” (infra, §§ 586, 587, 589); investită cu principatul Ahaiei de către regescul ei cumnat, primește titlul de „prințesa Ahaiei”:

> Dar-aici se curmă istorisirea despre domnul Goffroy de Bruieres [...] și vă va spune despre doamna Ysabeau [...] care-atunci se numea doamna Moreei, cum a ajuns mai apoi prințesa Ahaiei și cum această prințesă Ysabeau a dobândit principatul Ahaiei, moștenirea ei. (infra, § 586)[69]

„Doamna Moreei” este o formulă protocolară pe care o întâlnim și în actele oficiale emise de cancelaria lui Carol al II-lea. Astfel, actul din 10 iulie 1289, emis la Neapole de Carol al II-lea, redactat „in gallico ydiomate”, o are drept destinatară pe „Madame de la Morée”; în actul în latină care îi corespunde este numită „Domicella Ysabella, Domina d'Amorea”[70]. Să remarcăm și că în acest document redactat în franceză regele Carol și Guillaume de Villehardouin sunt numiți prinți ai Moreei, dar că în corpul scrisorii apare sintagma „principatul Ahaiei”, iar în textul în latină corespunzător se folosește pentru toate aceste situații numai termenul Ahaia.

O ultimă observație în privința funcționării cuplului de termeni Ahaia/Moreea în cronica în franceză. Dacă titlul de *prinț al/prințesă a Ahaiei* apare atunci când principatul își pierde suveranitatea și este închinat împăratului Constantinopolului, titlul de *prinț al/prințesă a Moreei* apare în perioada în care, în conformitate cu prevederile Tratatul de la Viterbo, peninsula ajunsese în stăpânirea regilor angevini și se generalizează atunci când este cesionată lui Ysabeau și soților ei. Schimbarea de suzeran nu explică însă întru totul schimbarea de denumire, mai trebuie poate să avem în vedere și modificările teritoriale apărute mai ales după cedarea către împăratul bizantin a celor trei castele din sudul peninsulei (infra, §§ 317–328). Vreme de 60 de ani dinastia Villehardouin a luptat pentru ca principatul să cuprindă toată suprafața peninsulei și să se extindă și dincolo de ea, incluzând ducatul Atenei, peninsula Eubeea, senioria de la Bodonitsa și marchizatul de la Salona, precum și insulele ionice și ducatul Arhipelagului. Putem presupune că, într-o primă etapă, vorbitorul distingea între

---

68 *Achaye* apare ultima oară cu semnificație politică în cronica în franceză la infra, § 595; la infra § 997, e menționat „le grant connestable d'Acchaÿs”.

69 Acestui paragraf îi corespund în cronica în greacă versurile 8480–8482 (Κυρὰ τοῦ Μορέως/ *πριγκίπισσα* ὅλης τῆς Ἀχαΐας). În cronica în greacă Ysabeau este desemnată prin prenume sau ca *(μα)ντὰμα Ζαμπέα* de 14 ori și doar de două ori ca *πριγκιπιρρα Ζαμπέα,* la versul 8484, căruia îi corespunde infra, §§ 586–587 (situația Moreei sub Carol al II-lea), și la versul 8588, căruia îi corespunde infra, § 590 (dezmoștenirea prințesei căsătorite fără permisiunea regelui).

70 Perrat-Longnon, *Actes relatifs à la principauté de Morée,* pp. 21–22 (doc. 1 și 2).

Moreea, care putea desemna peninsula, și principatul Ahaiei care avea de-a lungul timpului o suprafață mai mare sau mai mică decât acest întreg delimitat aproape complet de ape. Restrângerea teritoriului Moreei france mai ales după 1261 ar fi putut conduce la resemantizarea celor doi termeni, fărâmițarea stăpânirii france din peninsulă făcând din nou pertinentă sintagma „Ahaia și Moreea" pe care o întâlnim în corespondența pontificală și în actele de la curtea regilor angevini după 1250[71].

Termenul *Moreea* va exclude finalmente termenul *Ahaia* și se va generaliza atât în scrierile autorilor bizantini, cât și în limbile romanice, intrând în concurență, începând cu secolul al XVI-lea, cu termenul *Peloponez*.

Un narator neobișnuit

Îl putem asemăna în anumite privințe pe autorul *Cronicii Moreei* cu Robert de Clari: nu este un scriitor profesionist, nici măcar un cărturar deprins cu cele retoricești. Nu-i este la îndemână să povestească în scris, astfel că fraza lui lungă, sinuoasă, se desface pe neașteptate în subordonate al căror raport cu elementul regent este adesea greu de ghicit sau se lasă întreruptă de vreo incidentă care-i vine, grăbită, în minte (cu titlu de exemplu, infra, § 857). La fel de neașteptat este amestecul de raportare indirectă repede convertită în raportarea directă sau în stil indirect liber (v. infra, §§ 412, 561, 1000). Prea-plinul zicerii riscă uneori să compromită înțelegerea unor pasaje (cu titlu de exemplu, infra, §§ 347 și 976), dar nu am considerat necesar să le „îndreptăm", căci în ele răzbate materialitatea vocii, vorba nelăsându-se înghețată în scris decât pentru a zbura iarăși liber în cursul unei lecturi cu voce tare, forma de performare obișnuită în epocă a acestor compuneri[72]. Îi mai amintim cititorului omniprezența vocii și forțând întrucâtva regulile lecturii prin prezența în această traducere a mai multor sinalefe decât sunt marcate în mod obișnuit în limba literară.

Nu prea în largul lui când povestește, cronicarul este mult mai dezinvolt când se pune în pielea unor personaje și le rostește vorbele – e drept, mult mai rar decât autorul cronicii în greacă. Memorabile sunt dialogul dintre Guillaume al II-lea de Villehardouin și împăratul Mihail al VIII-lea Paleolog (infra, §§ 313–315), duelul avocățesc dintre prințul Guillaume și Nicolas al II-lea de Saint-Omer (infra, §§ 517–523), reacția promptă și înflăcărată a lui Nicolas al III-lea de Saint-Omer dinaintea lui Filip de Savoia (infra, §§ 861–864).

---

71 Formula apare în Tratatul de la Viterbo din 27 mai 1267 („Michel Paléologue s'était emparé de tout l'empire latin, à l'exception de la *principauté d'Achaie et de Morée.*") – *idem,* p. 20. Cei doi termeni coordonați apar și într-un document din 2 ianuarie 1255, ca și în diferite acte: „feudum principatus Achaye et Moree", „Guillermus de Villarduyni, princeps Achaye et Moree" (document din 13 mai 1294); „ad principatum Achaye, Moree terras seu Romanie" (document din 11 ianuarie 1300) – Bon, *op. cit.,* p. 308; Perrat-Longnon, *op. cit.,* pp. 94, respectiv 205. Distincție asemănătoare în documentul din 1262 de reconciliere după „războiul de succesiune": „Guillielmo Villarduino, Principe Achaie et Magno senescalco Imperii Romanie, seu cum illo vel illis, qui in Morrant [Moream] pro domino fuerit vel fuerint" – *Fontes rerum Austriacarum,* p. 50. O astfel de exprimare ar fi putut reproduce sintagme grecești, Buchon citând un pasaj din Georgios Akropolites în care Guillaume de Villehardouin e numit prinț al Ahaiei și al Peloponezului – Buchon, *Recherches historiques sur la Principauté française de Morée,* p. 85, n. 2.

72 P. Zumthor, *La poésie et la voix dans la civilisation médiévale,* Paris, PUF, 1984, p. 36.

Autorului nu-i displace să scoată în evidență caracterul pilduitor al unor fapte și întâmplări. Astfel, povestea legată de succesiunea lui Geoffroy de Briel (infra, §§ 557–585) pare o contrapondere la cea despre succesiunea lui Guillaume de Champlitte (infra, §§ 137–171). Un conflict iscat din dorința lui Guillaume al II-lea de Villehardouin de a-și extinde puterea, așa-numitul război de succesiune asupra Eubeei din 1255, este un bun prilej pentru autorul anonim al cronicii să evidențieze valorile cardinale ale acestei societăți războinice, să exemplifice cum trebuie să funcționeze relația dintre suzeran și vasal (infra, §§ 220–242).

Autorul cronicii reușește să nu se piardă cu totul în marea de evenimente pe care le evocă, reușind chiar să dea compunerii sale o anumită diversitate stilistică și de ton, îmbinând dramatismul (infra, §§ 672–684) cu tragi-comicul (infra, § 1000) ori satira (infra, §§ 662–672), juxtapunând tablouri elegante (infra, § 791) sau brutale (infra, § 488), scene emoționante (infra, § 288) sau animate (infra, §§ 297–304) într-un text care dă imaginea vie a unei țări în care oamenii de ispravă, chiar mai puțin nobili, își pot afla norocul, așa cum le apărea Moreea celor din secolul al XIII-lea:

> […] on a de bone gent afaire
> Outre mer ou en le Mouree
> Ou en mainte estrange contree.[73]

S-ar zice că ruda domnului de Carintaine a ascultat acest îndemn și, cu mijloace inspirate poate tot din vreun roman, va reuși să-și afle fericirea peste mări și țări (infra, §§ 557–585).

IV. Omagiu lui Alexandre-Jean Buchon

Prezenta ediție se vrea o recunoaștere a meritelor celui care a publicat pentru prima oară *Cronica Moreei,* Alexandre-Jean C. Buchon (1791–1846). Spirit neobosit și întrepid, A.-J. Buchon este primul care valorifică moștenirea lui Du Cange în domeniul studiului formațiunilor statale rezultate în urma cuceririi Constantinopolului, editând în 1826 *Istoria Imperiului Constantinopolului sub împărații francezi* a admirabilului său înaintaș, inaugurând un domeniu de cercetare. Cât despre *Cronica Moreei,* publicase deja în 1825 o traducere în franceză a versiunii în limba greacă după manuscrisele *Parisinus gr. 2898* și *Parisinus gr. 2753,* transcriind și partea I a textului original, iar în 1840 va livra o transcriere a acestor manuscrise făcută de Christodoulos Clonares, ajutat de fratele lui, Constantin, însoțită de traducerea în franceză.

Ultimii ani ai vieții lui A.-J. Buchon sunt dedicați integral pasiunii sale pentru Grecia și Moreea. Între decembrie 1840 și noiembrie 1841 călătorește prin Grecia continentală și Moreea, terminându-și periplul la Veneția, unde rămâne până la începutul anului 1842. Regele Danemarcei îi va încredința manuscrisul de la Copenhaga, ceea ce îi permite să constate că este o versiune diferită de cea din manuscrisele pariziene și din manuscrisul de la Berna, „mult mai exactă și cea mai completă”[74], așa că pregătește și publicarea transcrierii acestui nou manuscris. Îi era menit să descopere și cronica în franceză, acea „carte a cuceririi” pe

[73] Ph. de Beaumanoir, *Le Roman de Jehan et Blonde,* 40–42, citat după Longnon, *L'Empire latin,* p. 193.
[74] Buchon, *op. cit.,* p. VII.

care o căutase vreme de aproape două decenii în diferite arhive, inclusiv în cele din Corfu și Acarnania, astfel încât în 1845 poate să publice cele două texte inedite, cronica în franceză și cronica în greacă după manuscrisul de la Copenhaga.

Lui i se datorează și primele precizări în legătură cu datarea și redactarea cronicii în franceză: va stabili ca *terminus ad quem* intervalul 1332–1346, datând manuscrisul în prima jumătate a secolului al XIV-lea, socotindu-l o copie a acelui exemplar din castelul de la Saint-Omer evocat în *incipit.* Notele care însoțesc textul ediției din 1845, studiile sale bazate pe nenumărate documente, unele dintre el exhumate chiar de el din diferite biblioteci și arhive, examinarea artefactelor și constatările făcute la fața locului arată o strădanie neobosită și ne îndeamnă să iertăm ceea ce John Schmitt numea naționalismul său, ca și faptul că nu era filolog și că nu prea avea habar de neogreacă[75].

În ultimii ani de viață editează enorma documentare pe care o strânsese, lăsând posterității lucrări, dense, stufoase, aiuritoare, *Nouvelles Recherches historiques sur la principauté française de Morée et ses hautes baronnies*[76], 1843, *Recherches historiques sur la Principauté de Morée et ses hautes baronnies,* 2 vol., 1845, *Atlas des Nouvelles Recherches Historiques sur La Principauté Française de Morée et ses hautes Baronies,* s.d., și capodopera lui, ajunsă din păcate doar până în anul 1290, *Histoire des Conquêtes et de l'Établissement des Français dans les États de l'ancienne Grèce, sous les Ville-Hardoin, à la suite de la quatrième croisade,* publicată postum, în 1846.

Amploarea și profunzimea întreprinderii romantice a lui A.-J. Buchon nu l-a lăsat indiferent pe celălalt editor al cronicii în franceză, Jean Longnon care, cu acribie de documentarist, i-a publicat o lucrare inedită, *Voyage dans l'Eubée, les îles Ioniennes et les Cyclades en 1841,* însoțind-o de o „notiță biografică și bibliografică" de 47, respectiv 5 pagini, pios tribut adus unui înaintaș atât de meritoriu.

*

Prin publicarea prezentei traduceri cititorul român are la dispoziție relatările scrise în franceză ale unei tulburătoare aventuri începute cu cruciada a IVa și care a avut drept consecință apariția Imperiul Latin al Constantinopolului. Asemenea cronicilor lui Geoffroy de Villehardouin, Robert de Clari, Henri de Valenciennes, și aceasta sperăm că-l va interesa nu doar pe istoric, ci pe oricare cititor dornic să simtă că timpul leneș ia „ritmul pe care și-l dorește orice suflet nerăbdător", permițându-i să vadă cum, „într-o clipită, francii au venit în Pelopones, l-au prădat, l-au umplut de copii cu părul blond și de fortărețe sălbatice și au dispărut", după vorba lui Kazantzakis. Nimic mai ușor dacă nu nesocotește îndemnul cronicarului:

---

75 Schmitt, *op. cit.,* pp. XX–XXII. Buchon nu-și aroga, de altminteri, merite pe care nu le avea: „J'ai moins pour but l'avancement de la philologie grecque, dont je suis juge peu compétent, que celui de notre histoire nationale, dans tous ses embranchements, étude à laquelle a été dévouée la meilleure partie de ma vie."

76 Noi pentru că veneau să completeze *Éclaircissements historiques, généalogiques et numismatiques sur la principauté française de Morée,* 1840.

Dacă știi slovele și-nțelegi ce scriu și dacă te pricepi la cele retoricești – zic ca să știi! –, înțelegi că prologul pe care l-am pus la-nceputul cărții mele, așa cum l-am izvodit – cum francii au cucerit Siria, Anatolia și Constantinopolul – era menit să mă facă să-ți povestesc cum francii au cucerit și Moreea. Iară, de ți-e vruta s-auzi vitejiile dârjilor războinici, să afli și să-nveți, ai putea să tragi folos de-aici. Dacă știi slovele dară, apucă-te de citit! Dacă nu știi citi, așează-te colea, lângă mine, și-ascultă. Și nădăjduiesc că, odată ce vei fi fost încunoștințat, ceva vei folosi pentru că mulți dintre cei care-au trăit mai apoi mult au folosit de pe urma acestor istorisiri din vremurile de demult. O să-ncep dară și-ascultă ce-ți zic! (*Χρονικὸν τοῦ Μορέως*, vv1340–1356)

Notă asupra prezentei ediții

Traducerea de față s-a făcut după *Le livre de la Conqueste de la Princée de la Morée* editată în 1845 de A.-J. Buchon, cu consultarea ediției lui Jean Longnon, *Livre de la conqueste de la princée de l'Amorée* din 1911. S-a procedat la o nouă delimitare și numire a secțiunilor față de ediția Longnon, dar s-a păstrat împărțirea în paragrafe de acolo, ținându-se seamă de rectificările conținute în *errata.* Pentru a da coerență relatării, A.-J. Buchon a folosit în cazul a patru din cele șase lacune din manuscrisul de la Bruxelles pasajele corespunzătoare din cronica în greacă, traduse în franceză. L-am urmat în acest demers, traducând aceste pasaje inserate din franceză în română, după ce le-am confruntat cu fragmentele corespunzătoare din ediția Bouchet; ele se regăsesc în textul prezentei ediții grupate în paragrafe marcate cu asterisc, ca în ediția Longnon (infra, §§ 205*, 338*, 461*, 475*), scrise cu litere cursive, tocmai pentru ca cititorul să le repereze și să le ia drept ceea ce sunt, corpuri străine în textul cronicii în franceză, menite să-i ușureze înțelegerea faptelor.

Harta Moreei și indexurile de antroponime, eponime și toponime sunt menite să-l ajute pe cititor să identifice rapid personajele, principalele regiuni, orașe, castele și câmpuri de bătălie amintite în cronică.

Bibliografie

Cronica în franceză

Recherches historiques sur la Principauté française de Morée et ses hautes baronnies. Le livre de la Conqueste de la Princée de la Morée, publié pour la première fois d'après un manuscrit de la Bibliothèque des ducs de Bourgogne à Bruxelles, avec notes et éclaircissements, par Buchon, t. I, Paris, Jules Renouard et Cie, 1845.

Livre de la conqueste de la princée de l'Amorée. Chronique de Morée (1204–1305), publiée pour la Société de l'Histoire de France par Jean Longnon, Paris, Librairie Renouard. H. Laurens, successeur, 1911.

The Old French 'Chronicle of Morea'. An Account of Frankish Greece after the Fourth Crusade, translated by Anne Van Arsdall and Helen Moody, London, Routledge – Ashgate Publishing, 2015.

Cronica în greacă

Chronique de la conquête de Constantinople et de l'établissement des Français en Morée écrites en vers politiques par un auteur anonyme dans les premières années du XIVe siècle, et traduites d'après le ms. grec inédit par J. A. Buchon, Paris, Verdière, 1825. (conține transcrierea prologului în greacă și traducerea integrală a ms P 2898)

Chroniques étrangères relatives aux expéditions françaises pendant le XIIIe siècle, publiées pour la première fois, élucidées et traduites par J. A. C. Buchon, Paris, Auguste Desrez, 1840. (conține transcrierea ms P 2898 și traducerea lui în franceză)

Recherches historiques sur la Principauté française de Morée et ses hautes baronnies par Buchon, t. II, Paris, Jules Renouard et Cie, 1845. (conține transcrierea ms H 57)

The Chronicle of Morea. A history in political verse, relating the establishment of feudalism in Greece by the Franks in the thirteenth century, edited [...] by John Schmitt, London, Methuen & Co., 1904 (reed. 2003).

Petros P. Kalonaros, *Το Χρονικόν του Μορέως,* Athens, Dimitrakos, 1940 (reed. 1989).

Harold E. Lurier, *Crusaders as Conquerors. The Chronicle of Morea,* New York & London, Columbia University Press, 1964.

La crónica de Morea, Estudio preliminar, texto y traducción José M. Egea, Madrid, CSIC, 1996.

Chronique de Morée, introduction, traduction et notes de René Bouchet, Paris, Les Belles Lettres, 2005.

Cronica în aragoneză

Libro de los fechos et conquistas del Principado de la Morea. Chronique de Morée aux XIIIe et XIVe siècles, publiée et traduite pour la première fois pour la Société de l'Orient latin par A. Morel-Fatio, Genève, Imprimerie Jules-Guillaume Fick, 1885.

Libro de los fechos et conquistas de principado de la Morea, ed., study and notes by D. Mackenzie & A. Luttrell, Madison, Hispanic Seminary of Medieval Studies, 1999.

Cronica în italiană

Ch. Hopf, *Chroniques gréco-romanes inédites ou peu connues,* Berlin, Weidmann, 1873, pp. 414–468.

Referințe critice

*** *Cronograf. Tradus din grecește de Pătrașco Danovici,* 2 vol., București, Minerva, 1998.

*** *Fontes rerum Austriacarum. Österreichische Geschichts-Quellen, 2. Abt. Diplomataria et acta,* XIV Band (1256–1299), Wien, 1857.

Kevin Andrews, *Castles of the Morea,* Princeton. New Jersey, ASCSA, 2006.

Cyril Aslanov, „L'ancien français, sociolecte d'une caste au pouvoir: Royaume de Jérusalem, Morée, Chypre", in *Évolutions en français. Études de linguistique diachronique,* Bern, Lang, 2006, pp. 3–19.

Antoine Bon, *La Morée franque. Recherches historiques, topographiques et archéologiques sur la principauté d'Achaïe,* 2 vol., Paris, Editions E. de Boccard, 1969.

Stelian Brezeanu, *Istoria Imperiului Bizantin,* București, Ed. Meronia, 2007.

R. Browning, „Greek Diglossia yesterday and today", in *International Journal of the Sociology of Language,* nr. 35, 1982, pp. 49–68.

Robert Browning, *Medieval and modern Greek,* Cambridge, Cambridge University Press, 1983.

Du Cange, *Histoire de l'empire de Constantinople sous les empereurs françois,* Paris, Imprimerie Royale, 1657.

Robert de Clari, *Cei care au cucerit Constantinopolul,* ediție de Tatiana-Ana Fluieraru și Ovidiu Pecican, traducere de Tatiana-Ana Fluieraru, Cluj, Limes, 2005.

Albert Failler, „Chronologie et composition dans l'*Histoire* de Georges Pachymère", in *Revue des études byzantines,* 1980, vol. 38, nr. 1, pp. 5–103.

Christophe Furon, „Entre mythes et histoire: les origines de la principauté d'Achaïe dans la *Chronique de Morée*", in *Revue des études byzantines,* t. 62, 2004, pp. 133–157.

Francis Gingras, „Pour faire court: conscience générique et formes brèves au Moyen Âge", in *Faire court: l'esthétique de la brièveté dans la littérature du Moyen Âge,* Paris, Presse de la Sorbonne Nouvelle, 2011, pp. p. 155–179.

Timothy E. Gregory, *A History of Byzantium,* Oxford, Blackwell, 2005.

Ioan Grubea, *Cronica anonimă a Romaniei și a Moreei, un document de viață franceză în Orient în sec. XIII,* [s.l.], Cartea de Aur, 1932.

Benjamin Hendrickx, „Allagion, tzaousios et prôtallagatôr dans le contexte moréote: quelques remarques", in *Revue des études byzantines,* 1992, vol. 50, pp. 207–217.
Benjamin Hendrickx, „Les 'parlements' dans l'Empire latin de Constantinople, le Royaume des Montferrat à Thessalonique et la Principauté d'Achaïe", in *Byzantiaka,* vol. 30, 2012–2013, pp. 211–217.
Nicolae Iorga, *France de Constantinople et de Morée,* București, 1935.
David Jacoby, „Quelques considérations sur les versions de la *Chronique de Morée*", in *Journal des savants,* 1968, nr. 3, pp. 133–189.
David Jacoby, *La féodalité en Grèce médiévale. Les 'Assises de Romanie': sources, application et diffusion,* Paris-La Haye, Mouton et Cie, 1971.
David Jacoby, „Social Evolution in Latin Greece", in Harry W. Hazard, Norman P. Zacour, *A History of the Crusades,* vol. VI: *The Impact of the Crusades on Europe,* Madison, University of Wisconsin Press, 1989, pp. 175–221.
David Jacoby, „La littérature française dans les États latins de la Méditerranée orientale à l'époque des croisades: diffusion et création", in *Studies on the Crusader States and on Venetian Expansion,* II, Northampton, Aldershot, 1989, pp. 617–646.
David Jacoby, „Rural Exploitation and Market Economy in the Late Medieval Peloponnese", in *Viewing the Morea. Land and People in the Late Medieval Peloponnese,* Washington, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2013, pp. 213–276.
Michael J. Jeffreys, „Formulas in the *Chronicle of Morea*", in *Dumberton Oaks Papers,* vol. 27, 1973, pp. 163–195.
Michael J. Jeffreys, *„The Chronicle of the Morea*: Priority of the Greek version", *Byzantinische Zeitschrift,* nr. 68, 1975, pp. 304–350.
Nikos Kazantzakis, *Jurnal de călătorie: Italia, Egipt, Sinai, Ierusalim, Cipru, Moreea,* traducere și note de Ion Diaconescu, București, Humanitas, 2014.
Vitalien Laurent, „L'évêché de Morée (Moréas) au Péloponnèse", in *Revue des études byzantines,* 1962, nr. 20, pp. 181–189.
Thomas Leek, „On the Question of Orality behind Medieval Romance: The Example of the *Constance* Group", in *Folklore,* December 2012, nr. 123:3, pp. 293–309.
Peter Lock, *The Franks in the Aegean: 1204–1500,* New York, Routledge, 2014.
Jean Longnon, „Le rattachement de la Principauté de Morée au Royaume de Sicile en 1267", *Journal des savants,* 1942, vol. 3, nr. 3, pp. 134–143.
Jean Longnon, „Problèmes de l'histoire de la principauté de Morée. Premier article", in *Journal des savants,* avril-juin 1946, pp. 77–93.
Jean Longnon, „Problèmes de l'histoire de la principauté de Morée. Deuxième article", in *Journal des savants,* juillet-décembre 1946, pp. 17–161.
Jean Longnon, *L'Empire latin de Constantinople et la Principauté de Morée,* Paris, Payot, 1949.
Jean Longnon, „Les noms de lieu de la Grèce franque", in *Journal des savants,* 1960, nr. 3, pp. 97–110.
Jean Longnon, „La vie rurale dans la Grèce franque", *Journal des savants,* 1965, nr. 1, pp. 343–357.

Jean Longnon, „Topographie et archéologie de la Morée franque [Antoine Bon. La Morée franque. Recherches historiques, topographiques et archéologiques sur la principauté d'Achaïe (1205–1430)]", in *Journal des savants,* 1969, nr. 4, pp. 193–242.
Jean Longnon, Peter Topping, *Documents sur le régime des terres de la principauté de Morée au XIVe siècle,* Paris-La Haye, Mouton et Co, 1969.
Jean Longnon, „The Frankish States in Greece", in Robert Lee Wolff, Harry W. Hazard, *A History of the Crusades,* vol. II: *The Later Crusades, 1189–1311,* Madison, Milwaukee and London, University of Wisconsin Press, 1969, pp. 235–274.
Jean Longnon, „Les premiers ducs d'Athènes et leur famille", in *Journal des savants,* 1973, nr. 1, pp. 61–80.
Jean Longnon, *Les compagnons de Villehardouin,* Genève, Droz, 1978.
Paul Magdalino, „Between Romaniae: Thessaly and Epirus in the Late Middle Ages", in *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean After 1204,* editori Benjamin Arbel, Bernard Hamilton, David Jacoby, London, Frank Cass & Co. Ltd, 1989, pp. 87–111.
David Mackenzie, „Variation in Fernández de Heredia", in *Two Generations: A Tribute to Lloyd A. Kasten (1905–1999),* New York, Hispanic Seminary of Medieval Studies, 2002, pp. 179–184.
Georgios Makris, „Vernacular Greek from Old French or Vice Versa? The *Chronicle of the Morea*", in *Quarta Crociata Venezia – Bizancio – Impero Latino,* Venezia, Istituto veneto di Scienze, Lettere ed Arti, 2006.
Chantal Marbœuf, *La Chronique de Morée. Structures narratives et Temps du révolu,* Thèse pour obtenir le grade de docteur de l'INALCO, 2009, https://tel.archives-ouvertes.fr/tel-00839001/document
Bruce Merry, *Encyclopedia of Modern Greek Literature,* Westport, Connecticut-London, Greenwood Publishing Group, 2004.
William Miller, *The Latins in the Levant. A History of Frankish Greece (1204–1566),* New York, E. P. Dutton and Company, 1908.
Donald M. Nicol, *The Despotate of Epiros 1267–1479: A Contribution to the History of Greece in the Middle Ages,* Cambridge, Cambridge University Press, 1984.
Donald M. Nicol, *The Byzantine Lady: Ten Portraits, 1250–1500,* Cambridge, Cambridge University Press, 1994.
Isabelle Ortega, „L'inventaire de la bibliothèque de Léonard de Véroli. Témoignages des influences occidentales et orientales dans la principauté de Morée (fin XIIIe siècle)", in *L'autorité de l'écrit au Moyen Âge (Orient-Occident),* Paris, Presse de la Sorbonne Nouvelle, 2009, pp. 196–201.
Isabelle Ortega, *Les lignages nobiliaires dans la Morée latine, XIII*e*–XV*e *siècle: permanences et mutations,* Turnhout, Brepols, 2012.
Brendan Osswald, *L'Épire du treizième au quinzième siècle: autonomie et hétérogénéité d'une région balkanique,* thèse de doctorat, TESC, Université de Toulouse, 2011.
Gill Page, *Being Byzantine: Greek identity before the Ottomans,* Cambridge, Cambridge University Press, 2008.

Gill Page, „Literature in Frankish Greece”, in *A companion to Latin Greece,* Leiden-Boston, Brill, 2014, pp. 288–325.
Valeriu Papahagi, „Catalani și vlahi în Europa sud-orientală a secolului al XIV-lea”, in *Revista istorică,* vol. XXXII, nr. 1–12, ianuarie-decembrie 1946, pp. 56–91.
C. Paparrigopoulos, „Le nom de la Morée”, in *Bulletin de correspondance hellénique,* vol. 5, 1881, pp. 145–148.
Antonella Parmeggiani, *Libro dele Uxanze e statuti delo imperio de Romania,* Spoleto, CISAM, 1998.
Charles Perrat, Jean Longnon, *Actes relatifs à la principauté de Morée, 1289–1300,* Paris, Bibliothèque Nationale, 1967.
Donald E. Queller, Thomas F. Madden, *The Fourth Crusade: The Conquest of Constantinople,* Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1997.
Georges Recoura, *Les Assises de Romanie,* Paris, H. Champion, 1930.
Antoni Rubió i Lluch, *El record dels Catalans en la tradició popular, històrica i literària de Grècia,* Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001.
Marino Sanudo Torsello, *Istoria del regno di Romania,* in Ch. Hopf, *Chroniques gréco-romanes inédites ou peu connues,* Berlin, Weidmann, 1873, pp. 99–170.
Kenneth Meyer Setton, *The Papacy and the Levant, 1204–1571: The thirteenth and fourteenth centuries, 1204–1571,* vol. I, Philadelphia, The American Philosophical Society, 1976.
Teresa Shawcross, *The Chronicle of Morea: Historiography in Crusader Greece,* Oxford/New York, Oxford University Press, 2009.
Freddy Thiriet, *Études sur la Romanie gréco-vénitienne (Xe-XVe siècles),* London, Variorum Reprints, 1977.
P. Topping, *The Morea, 1311–1364,* in Kenneth Meyer Setton, *A History of the Crusades: The fourteenth and fifteenth centuries,* vol. 3, Madison, The University of Wisconsin Press, 1975, pp. 104–140.
Nickiphoros I. Tsougarakis, Peter Lock (edit.), *A Companion to Latin Greece,* Leiden-Boston, Brill, 2014.
Henri de Valenciennes, *Istorisirea despre împăratul Henric al Constantinopolului,* introducere, traducere și note Tatiana-Ana Fluieraru, București, Editura Muzeul Literaturii Române, 2015.
Geoffroy de Villehardouin, *Cucerirea Constantinopolului,* traducere și note Tatiana-Ana Fluieraru, ediție îngrijită și prefațată de Ovidiu Pecican, Cluj, Limes, 2002.
Juho Wilskman, „The Conflict between the Angevins and the Byzantines in Morea in 1267–1289: A Late Byzantine Endemic War”, in *BYZANTINA ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ,* nr. 22 (2012), pp. 31–70.
Denis A. Zakythinos, *Le despotat grec de Morée (1262–1460),* Paris, Les Belles Lettres, 1932.

Moreea în secolul al XIII-lea – începutul secolului al XIV-lea

Cartea despre cucerirea principatului Moreei

Aceasta-i cartea despre cucerirea Costantinopolului și-a-mpărăției Romaniei și-a ținutului principatului Moreei[1] ce s-a aflat într-o carte ce-a fost pe vremuri a nobilului baron, domnul Bartholomée Guys[2], marele conetabil, carte ce-o avea-n castelul său de la Estives[3].

---

[1] Titlul din ediția Buchon din 1845 este *Le Livre de la conqueste de la princée de la Morée*; titlul din ediția Longnon este *Livre de la conqueste de la princée de l'Amorée. Chronique de Morée (1204–1305).*

[2] Bartolommeo al II-lea Ghisi, fiul lui Giorgio Ghisi și al lui Alice dalle Carceri, senior de Tinos și Mykonos, unul din cei trei seniori din Negroponte, căsătorit cu fiica lui Engilbert de Liedekerke, mort cândva după 8 iulie 1341.

[3] Teba. Menționarea castelului, distrus de catalani în 1331 sau 1332, ar fi putut fi ales pentru a servi de *adtestatio veritatis*: „Because of its reputation, Saint-Omer-les-Thèbes would have been an obvious choice for a redactor or copyist seeking to authenticate a text dealing with the crusader territories in Greece. All the more so since the razing of the castle would have rendered it impossible for readers to confirm the accuracy of the statement." – T. Shawcross, *The Chronicle of Morea,* p. 33.

1099–1261. De la Cruciada Întâi la Imperiul Latin al Constantinopolului

1099. Cruciada Întâi

§ 1.[4] Fiindcă sunt unii pe lume unii tare lăsători și li se urăște s-asculte o istorie lungă, rânduită și depănată după șart, ci le place, dimpotrivă, să li se povestească-n două vorbe, vă voi spune povestea mea nu așa cum am aflat-o scrisă, ci în cât mai puține cuvinte voi putea. Fie ca orișicine s-o asculte bucuros și cu drag.

§ 2. I-adevărat, după câte ne spune și ne-adeverește marea istorie-a regatului Ierusalimului[5], că-n anul una mie o sută patru de la întruparea Domnului nostru, Iisus Hristos[6], prințul și ceilalți oameni nobili din regatul Franței și din celelalte ținuturi din Apus au pornit în cruciadă la stăruința și-ndemnul fratelui Petru Ermitul[7].

§ 3. Și trecură prin Constantinopol și cuceriră ținutul de la Răsărit[8] și i-l lăsară-mpăratului grec ce era pe-atunci, Alecxi Vaitachi[9], cu-nțelegeri rânduite și tocmite, anume că trebuie să-i însoțească el însuși cu toată tăria lui ca să cucerească ținutul sfânt al Ierusalimului. Dar nu și-a ținut vorba după ce i s-a dat ținutul.

§ 4. Și oamenii noștri merseră spre cetatea Anthioce[10] și-o cuceriră și-apoi merseră de-a dreptul să cucerească meleagul Țării Sfinte, în regatul Ierusalimului. În regat a fost ales dintre toți prinții de-acolo, pentru bunătatea lui, bunul duce Godeffroy de Buillon. Și-l făcură rege peste regatul Ierusalimului[11].

---

4 Autorul cronicii în greacă consideră că faptele relatate până la v 1348 (infra, §§ 1–88) constituie prologul la subiectul său, istoria Moreei.

5 Poate *Istoria* lui Guillaume de Tyr sau una din versiunile sale în limbă vernaculară – T. Shawcross, *op. cit.,* pp. 65–67.

6 Aceeași dată, 1104, în Prologul I al *Așezămintelor Romaniei* – Recoura, *Assises de Romanie,* p. 146.

7 În cronica în greacă, vv 4–5, anul 6612 de la facerea lumii.

8 Anatolia. Sintagma folosită în franceză, „le pays dou Levant", pare traducerea acestei denumiri grecești folosite în cronica în greacă prima dată la v 47.

9 De fapt, Alexios I Comnen (1081–1118).

10 La 20 iuie 1097, cruciații au cucerit Niceea, pe care i-au cedat-o împăratului bizantin, și, la 3 iunie 1098, Antiohia, Bohemund de Tarent luând titlul de prinț al Antiohiei. În cronica în greacă, vv 48–75, Alexis Vatatzes le promite cruciaților că, dacă îi vor reda Anatolia, alungându-i pe turci, îi va însoți în Siria, împreună cu 12 000 de cavaleri; după ce-i va aduce slavă lui Dumnezeu, se va pregăti și, după o lună, îi va urma, ceea ce nu s-a mai întâmplat.

11 Godefroy de Bouillon nu a acceptat titlul de rege al Ierusalimului, ci pe cel de Apărător al Sfântului Mormânt, informații prezente în cronica în greacă, vv 109–111, și ajunse aproape identic în cronograful lui Pătrașco Danovici: „stéma cea de domnie nu priimi să o pue în cap, dzâcând că nu-i cu cale să să încunune el cu stema în locul acela ce s-au încununat Domnul Hristos cu cunună de spini în cap pentru greșalele noastre, împăratul împărațâlor și domnul domnilor." – *Cronograf tradus din grecește de Pătrașco Danovici,* vol. II, Minerva, 1999, p. 214.

1199–1204. Cruciada a Patra

1199–1201. Pregătirea cruciadei

§ 5. Și, șaptezeci[12] de ani după ce oameni aleși și nobili din Apus au trecut împreună cu mulțime de crijaci în ținutul sfânt al Ierusalimului, se-ntâmplă așa: în anul 1204 – și la o sută de ani după cucerire spusă mai-nainte[13] –, contele Bauduyn al Flandrei, contele de Champaigne, contele de Tholouse[14] și alți mulți oameni de neam din Apus luară crucea și jurară să treacă-mpreună-n Regatul Ierusalimului. Și-au hotărât într-o singură voință contele de Champaigne să fie căpetenia și capul tuturor, fiindcă el începuse cruciada.

§ 6. S-a-ntâmplat ca, după voia lui Dumnezeu, contele de Champaigne să se pristăvească, ceea ce-a fost mare păcat, căci era om ales și tare-ndrăzneț și n-avea decât 24 de ani[15]. Și, când vestea s-a aflat peste tot, cum că viața contelui de Champaigne s-a-ncheiat, toți crijacii ce luaseră crucea spre-a merge cu el tare s-au întristat și s-au dosădit, căci au fost cât pe ce să nu mai plece la cruciadă.

§ 7. Și, când Domnia sa, Goffroy de Villarduin, mareșalul ținutului Champaigne, care-a fost așa de viteaz și de iscusit, ce fusese cel mai de seamă sfătuitor al contelui, Dumnezeu să-l ierte, și care-l pusese la cale să rânduiască cruciada și trecerea mării spre ținutul sfânt al Ierusalimului, a văzut ce s-a-ntâmplat, c-a murit contele, a luat totul asupra sa și-a zis că, de-ar fi să moară, cruciada nu va rămâne nefăcută.

§ 8. Atunci a pornit-o din Champaigne și-a mers drept la contele de Flandra și-a vorbit cu el și-au hotărât la străduința contelui Bauduin cruciada să se facă. Și-apoi a mers la contele de Tholouse. Și-atâta stăruință și-a dat și-atâta a tocmit cu cei doi conți că aceștia-au întărit că se va-nfăptui cruciada.

§ 9. Și fiecare din cei doi conți îi dădu lui Goffroy câte-un cavaler și mai luă și el un alt cavaler din Champaigne, om de neam ales, așa încât s-au făcut patru cavaleri. Astfel, prin voința conților și-a celorlalți baroni ce luaseră crucea, s-au dus în Lombardia, drept la marchizul de Montferra pe care-l chema domnul Boniface, a cărui soră era pe-atunci regina Franței[16]. Și, pentru că era așa vajnic și-ndrăzneț, îi cerură, din partea tuturor baronilor crijaci, să binevoiască a lua căpitănia și cârmuirea oamenilor din oastea crijacilor[17].

---

12 Buchon transcrie 70 și Longnon, 17.

13 După cronica în greacă, vv 122–131, oamenii importanți din Occident au hotărât o cruciadă (*πασσάτζο,* din fr. *passage,* „trecerea mării, cruciadă") la 100 de ani după cealaltă expediție, în anul 6716 de la facerea lumii, informație reluată în cronica în italiană – Hopf, *Chroniques gréco-romanes,* p. 414.

14 Thibaud de Champagne, Baudouin de Flandra și Louis de Blois, confundat aici cu contele de Toulouse, au fost cei mai importanți susținători ai cruciadei predicate de Foulques de Neuilly începând cu anul 1198.

15 După cronica în greacă, v 142, 25 de ani. Thibaud, născut la 3 ianuarie 1179, moare la 24 mai 1201.

16 Confuzie probabilă între Bonifaciu și Baudouin de Flandra. Filip August, regele Franței, fusese căsătorit cu Isabelle de Hainaut (†1190), fiica lui Baudouin al V-lea de Hainaut, soră deci cu Baudouin al VI-lea de Hainaut, conte de Flandra, cel care va deveni primul împărat latin al Constantinopolului.

17 Bonifaciu ajunge comandantul cruciaților în septembrie 1201, după tratativele cu venețienii, după refuzurile lui Eudes de Burgundia și Thibaud de Bar-le-Duc – Villehardouin, §§ 38–42.

§ 10. Atunci marchizul se sfătui cu baronii lui și-apoi îi răspunse Domniei sale, Goffroy, și celorlalți cavaleri și astfel le spuse: că le mulțumește din suflet conților și celorlalți baroni din Franța pentru marea cinste ce-i fac binevoind să-l pună căpetenie și cap peste oameni așa de-aleși ca ei. Și de-aceea-i roagă să-i dea răgaz până ce se va duce să vorbească cu regele Franței și cu regina, sora lui, căci nu poate primi fără știința și-nvoiala lor.

§ 11. Atunci își rândui călătoria și merse până ce-ajunse-n cetatea Parisului unde-i află pe regele Franței și pe regină, sora lui, și le spuse vestea, cum și de ce oamenii cei mai însemnați din Franța și din celelalte principate îi cer să fie căpetenia și cârmuitorul tuturor oamenilor ce merg în cruciada aceea. Și, când nobilul rege și preabuna regină au auzit vestea aceasta, au încuviințat și l-au povățuit pe marchiz musai să primească această-mputernicire, arătându-i cu temei că lucrul acesta-i spre slava și-nălțarea lui și-a tuturor alor săi.

§ 12. Și, după ce marchizul a fost povățuit de bunul rege-al Franței și de nobila regină, îndat-a pornit la drum și s-a-ntors în ținutul lui, Lombardia, la Monferra. Și, după ce-a ajuns în cetatea lui, la Lans[18], a pus să se scrie cărți și le-a trimis contelui de Flandra și celorlalți prinți și baroni crijaci – cum că s-a-ntors din Franța și bucuros le va-mplini rugămintea și le va face pe plac.

Aprilie 1201. Negocierile cu venețienii

§ 13. Și-apoi rânduiră cum și-n ce loc urmează să se-adune[19]. Și, după ce s-au strâns, au hotărât că trecerea mării trebuie să se facă prin Veneția, căci pe-acolo-i mai potrivită și mai lesnicioasă și vor afla mai multe vase decât aiurea.

14. Atunci l-au însărcinat pe Domnia sa, nobilul domn Goffroy de Villarduin, ca al patrulea cavaler și i-au trimis de-a dreptul în cetatea Veneției[20]. Le-au scris cărți bune și le-au dat putere deplină să rânduiască și să tocmească trecerea mării. Și făgăduiau să țină și să păstreze tot ce vor făgădui și vor rândui aceștia pentru trecerea mării.

§ 15. După porunceala aceasta, Domnia sa Goffroy și soții lui au pornit la drum și-au mers întins până ce-au ajuns în cetatea Veneției. Și, ajunși la Veneția, îl aflară pe bunul duca ce se numea Henry Dandule, un bărbat tare-nțelept și viteaz, care i-a primit cu mare bucurie. Duca nu vedea deloc bine, căci împăratul grecilor îi arsese ochii pentru oarece pricină[21]. Și, după ce Domnia sa Goffroy și soții lui i-au înfățișat ducii Veneției cărțile ce le-aduceau,

---

18 *Λάτσα* în cronica în greacă, v 252; probabil Castagnole delle Lanze.

19 S-au ținut două adunări pentru deciderea datei și rutei cruciadei înainte de moartea lui Thibaut de Champagne, la Soissons și la Compiègne, și încă două în septembrie 1201, în prezența lui Bonifaciu, la Soissons și la Cîteaux – Villehardouin, §§ 11, respectiv 43–45. După cronica în greacă, v 308, sfatul pentru alegerea locului de îmbarcare s-a ținut în Savoia.

20 După Villehardouin, § 12, au fost însărcinați să negocieze șase cavaleri, Geoffroy de Villehardouin și Miles de Provins din partea contelui Thibaud, Conon de Béthune și Alard Maqueriau din partea contelui Baudouin, Jean de Friaize și Gautier de Gadonville din partea contelui Louis. În cronica în greacă, vv 319–321, sunt menționați șase mesageri.

21 Legenda spune că fusese orbit la ordinul lui Manuel Comnen, în 1172.

i-au spus de-a fir a păr porunca celor din Franța. Și l-au rugat să le gătească atâtea vase cât să-ncapă nestingheriți zece mii de călăreți și patru mii de pedestrași[22].

§ 16. Iară, când duca a auzit veștile acestea, tare s-a bucurat, gândind și nădăjduind că, prin venirea acestor oameni de seamă din Franța, va putea să-și crească și să-și înalțe neamul și să-și sporească cinstea și starea. Și-atunci a pus să se-adune toți nobilii din cetatea Veneției și la fel și norodul la mănăstirea Sfântul Marcu. Și le desluși și le-arătă cu multe temeiuri cum cruciada acestor mari domni va fi plină de slavă și-aducătoare de câștig pentru tot venețianul. Și-atâtea le știu spune și lămuri că tot venețianul, atât cel din popor, cât și cel de neam, a primit și s-a-nvoit să se gătească vase ca să treacă marea oamenii din Franța despre care s-a spus.

§ 17. Și-atunci au făcut cărți și-nvoieli de datorință: că cei patru baroni se leagă, în numele conților despre care s-a spus, că, dacă, prin vreo-ntâmplare, nu vor face cruciada, să fie nevoiți să plătească și să-ntoarcă obștii din Veneția tot ce se va putea arăta cu temei că s-a cheltuit pentru gătirea vaselor.

§ 18. Și, după ce-așa s-a făcut și s-a rânduit, cei patru cavaleri s-au întors în Lombardia. Și s-au dus la Monferra și i-au istorisit marchizului tot ce-au făcut și-au rânduit la Veneția. Și-apoi și-au luat rămas bun de la el și s-au dus de-a dreptul la contele Bauduin al Flandrei și i-au istorisit cum au rânduit trecerea mării cu duca Veneției.

§ 19. Și-ndată contele-a trimis această veste tuturor crijacilor și le-a dat de știre la primăvară, cu ajutorul lui Dumnezeu, să fie toți la Veneția, gătiți să treacă marea spre ținutul sfânt al Ierusalimului.

Aprilie-august 1202. Cruciații la Veneția

§ 20. Așa s-au potrivit lucrurile că, asemeni contelui de Thoulouse, mulți alți buni și nobili oameni de-acolo n-au venit să treacă marea pe la Veneția, ci s-au dus în Apulia și-n alte locuri[23].

§ 21. Și, atunci când contele de Flandra și marchizul de Monferra și ceilalți oameni nobili din Franța au ajuns la Veneția, n-au fost destui oameni să poată umple toate vasele ce le gătiseră venețienii pentru ei, așa că francezii s-au sfădit tare cu venețienii, căci venețienii nu vroiau să-i treacă marea dacă nu plătesc toată cheltuiala cu prisosul de vase ce rămâneau în port.

---

22 După Villehardouin, § 21, negocierile au prevăzut transportul a 4500 de cai și 9000 de scutieri pe *huissiers* (vase destinate transportului cailor, cu un oblon la pupa) și, pe corăbii, a 4500 de cavaleri și a 20 000 de pedestrași. În cronica în greacă, vv 333–334, se indică 8000 de cavaleri cu caii lor și 24 000 de pedestrași.

23 În ceea ce privește diferitele porturi unde s-au îmbarcat cruciații, v. Villehardouin, §§ 48–54. După cronica în greacă, vv 397–400, provensalii s-au înțeles cu contele de Toulouse și, sub pretext că locuiesc la țărmul mării și au propriile lor vase, au hotărât să plece din porturile lor.

Noiembrie 1202. Cucerirea cetății Zadar

§ 22. Și, la urmă, astfel s-au înțeles, francezii trebuie să-i ajute pe venețieni să cucerească cetatea Jharra ce se aflã-n Esclavonie, pe care-o stăpâniseră venețienii, dar se răsculase-mpotriva lor[24]. Așa se va acoperi cheltuiala cu vasele de prisos ce le făcuseră pentru francezi.

§ 23. Și, căzând la-nțelegere, după cum vă spun, se gătiră pentru trecerea mării și se suiră pe vase. Iară bunul duca al Veneției, Domnia sa, Henri Dandule, se sui pe vasele ce fuseseră făcute pentru francezi cu câți oameni de-ai lui a putut să ia. Și-au trecut în Esclavonie, de-a dreptul la cetatea Jarra.

§ 24. Iară, când oamenii noștri au tras la mal, au coborât pe uscat și-ndată s-au gătit de luptă. Și grabnic s-au luptat și-au supus orașul cu sila și-apoi i l-au dat și i l-au încredințat ducii Veneției, după-nvoială[25].

Ianuarie 1203. Propunerea de reînscăunare a împăratului Isaac Angelos

§ 25. Acum voi înceta să mai vorbesc despre francezii noștri și-o să vă povestesc o-ntâmplare ce li s-a-ntâmplat, pentru care-au lăsat calea către țara sfânt-a Ierusalimului și-au luat-o spre Constantinopol și l-au supus prin luptă.

§ 26. În vremea cruciadei despre care vă istorisesc, împăratul grec al Constantinopolului de pe-atunci, pe care-l chema Quir Saqy[26], avea un frate, numit Alexi[27], care l-a prins prin hiclenie și l-a orbit și l-a vârât în temniță. Și-apoi s-a-ncoronat împărat.

§ 27. Și-mpăratul Quir Saqy acesta o avea de nevastă pe sora-mpăratului Germaniei[28], de la care doamnă a avut un fiu, numit Alecxi după unchiul lui. Și, când a văzut cum unchiul lui l-a trădat pe tatăl lui, a fugit și-a mers de-a dreptul la-mpăratul Germaniei, unchiul lui[29].

§ 28. Și, când împăratul Germaniei l-a văzut venind în așa chip și-a aflat cum unchiul lui l-a vândut pe tatăl lui, tare s-a dosădit. Și, când a aflat despre cruciada francezilor care rânduiseră să meargă-n Siria, îl chemă pe Alexi, nepotul lui, și-i spuse:

§ 29. „Iubite nepoate, vedeți bine că unchiul Domniei voastre v-a dezmoștenit de-mpărăția voastră. Iară eu am niște vești, că oamenii de seamă din Franța au rânduit trecerea multor pelerini către ținutul sfânt al Ierusalimului. De-aceea socot că, dacă Sfântul nostru Părinte, papa, ar vrea să le poruncească să se-abată de la această călătorie și să meargă la Constantinopol, v-ar putea pune iarăși pe tron în împărăția Domniei voastre. Dară nu mă tem decât de-un lucru pentru care papa nu va vrea, căci bine știu că grecii Domniei voas-

---

24 Zara sau Zadar, cetate supusă Veneției, trecuse sub autoritatea regelui Béla al III-lea.

25 Cetatea a căzut pe 18 noiembrie 1202, dar cruciații rămân la Zadar până în aprilie 1203, distrugând o parte din fortificațiile dinspre mare la îndemnul venețienilor.

26 Isaac al II-lea Angelos, împărat între 1183–1195 și între 1203–1204 împreună cu fiul său.

27 Alexios al III-lea Angelos, împărat între 1195–1203.

28 Irina, fiica lui Isaac al II-lea Angelos, era căsătorită cu Filip de Suabia.

29 În fapt, cumnatul lui.

tre s-au răzvrătit împotriva Sfintei Biserici a Romei. De-ați vrea dară să mă-ncredințați că, dacă crijacii vă vor pune pe tron în împărăția Domniei voastre, îi veți aduce de-acum înainte pe grecii Domniei voastre sub ascultarea legii Romei și veți plăti cheltuiala pe care francezii o vor face pentru Domnia voastră cu drumul acesta și-apoi veți merge cu ei în regatul Ierusalimului, să le fiți alături un an și să vă luptați cu dușmanii Crucii[30], mă voi ruga de Sfântul nostru Părinte, papa, să fac-această porunceală."

§ 30. Iară coconul, care era-nțelept, i-a răspuns astfel: că bucuros așa va face, numai să poată să-l pună pe tron în împărăția lui. Și-atunci l-a pus să jure.

§ 31. Și, după-aceea, regele Germaniei și-a trimis solii la papă, lămurindu-i pricina. Și, după ce papa a fost încredințat de regele Germaniei de-nțelegerile și-nvoielile ce le făcuse și le rânduise cu Alecxi, fiul împăratului Costantinopolului, tare i-au fost pe plac și-ndată s-a hotărât. Și-ntr-o clipă a numit un cardinal drept legatul lui[31] și i-a dat toată puterea. Și l-a trimis drept la crijaci, în cetatea Jarra, acolo unde se-aflau.

§ 32. Și, de-ndată ce legatul a sosit în portul Jarrei, din cealaltă parte-a venit și Alexi, fiul împăratului Costantinopolului[32]. Și-atunci legatul i-a arătat cartea de la papă, carte de-nsărcinare și de-mputernicire pe care-o avea de la Sfântul nostru Părinte, papa de la Roma.

§ 33. Și-apoi i-a adunat și le-a spus cum se cuvine făgăduința și-nțelegerile pe care Alecxi, fiul împăratului Costantinopolului, le-a făcut și le-a-ntărit cu Sfânta Biserică a Romei și le-a arătat că dusul la Constantinopol ar aduce mai multă slavă și câștig decât dusul la Ierusalim, fiindcă grecii sunt creștini și, dintr-o rătăcire de-a lor, s-au răzvrătit și nu mai vor să primească tainele Sfintei Biserici a Romei și că-i mai de dorit să fie câștigați iar și-ntorși la credință grecii și-aduși iarăși sub ascultarea Sfintei Biserici, de vreme ce domnul lor făgăduiește așa să facă, decât să umble după ceva ce nu știu de vor dobândi. Și-apoi le dă iertarea păcatelor și-a vinilor la fel ca și când ar muri în războiul cu sarazinii pentru scoaterea din robia lor a Sfântul Mormânt al lui Iisus Hristos.[33]

§ 34. Și crijacii, când au aflat veștile-acestea și despre iertarea păcatelor dată de părintele nostru, papa, s-au învoit și-au încuviințat cu toții să se-mplinească porunca și voia Sfântului nostru Părinte, papa. Adevărat e c-a fost atunci o mare dezbinare între crijaci, căci unii ierarhi, din pizmă, au vrut să turbure călătoria aceea și n-au mers cu crijacii, ci s-au întors îndărăt[34]. Dară la urmă oamenii de seamă și de neam din oaste s-au învoit și-au plinit porunca papei.[35]

---

30 V. Villehardouin, § 93.

31 Pietro Capuano.

32 25 aprilie 1203.

33 Deturnarea cruciadei din inițiativa papei, reamintită, infra, § 61, este menționată și în cronica în greacă, v 514, și reamintită la vv 910–914 și 1367.

34 Mai 1203.

35 Au existat mai multe defecțiuni, în momentul în care s-a decis atacare Zarei și după cucerirea cetății (Villehardouin, §§ 78–86), la deciderea abaterii către Constantinopol (Villehardouin, §§ 90–102, 109; Clari, §§ 14–16), cu un moment de mare tensiune în timpul escalei din insula Corfu (Villehardouin, §§ 113–118).

§ 35. Și, când duca Veneției, om iscusit, văzu și-auzi despre iertăciunea sfântului papă, le-a vorbit oamenilor lui și le-a spus că mare ocară și dosadă îi pasc pe toți ai lui dacă rup însoțirea cu crijacii. Mai bine să meargă cu ei spre a-l ajuta pe cocon să-și dobândească-mpărăția și să nădăjduiască obștea lor, cum-necum, să tragă folos.

Iulie 1203. Prima cucerire a Constantinopolului

§ 36. Și, după ce lucru-a fost hotărât și-ntărit, au pornit de la Jarra[36] și-au tot mers pe mare până ce-au ajuns în cetatea Costantinopolului[37].

§ 37. Și, după ce-au ajuns acolo, s-au învoit și s-au vorbit cum și-n ce chip vor lovi orașul. S-au înțeles francezii să lovească pe uscat și venețienii pe mare, căci cetatea era asemeni unei pânze de corabie și-o latură era pe uscat și celelalte două sunt la mare.

§ 38. Dară, fiindcă marea-i așa de-adâncă încât corăbiile au venit buză-n buză cu uscatul, venețienii au tras la mal și-au făcut punți din scânduri. Și le plecau de pe corăbii și-ajungeau chiar la-nălțimea zidurilor orașului. Și-apoi veneau venețienii cu săbiile scoase și-atacau zidurile. În acel chip a fost cucerită cetatea de venețieni, înaintea francezilor.

§ 39. Și, după ce-a fost cucerită cetatea, Alecxi, fratele lui Quir Saquy împăratul, a fugit și-a trecut în ținutul Levantului[38], iară grecii din oraș, când au văzut așa, l-au scos pe-mpăratul Quir Saquy din temniță de unde era și l-au dus la palatu-împărătesc și l-au pus pe jilțul lui, așa orb cum era[39].

§ 40. Și, după ce orașul a fost cucerit, oamenii de neam din Franța, domnul Goffroy de Villarduin și mulți alții dintr-ai lui, l-au luat pe coconul Alexi și l-au dus la tatăl lui, Quir Saquy împărat[40].

§ 41. Iară, când s-au aflat dinaintea lui, l-au salutat în numele Sfântului nostru Părinte, papa, în numele tuturor oamenilor de seamă din oaste și-apoi i-au istorisit îndeosebi cum și cu ce învoieli veniseră, aducându-l pe fiul lui, Alexi, în împărăția lui, și că vor să știe de la el dac-avea de gând să țină înțelegerile ori ba.

§ 42. Și-mpăratul îndată le-a răspuns, fără să stea pe gânduri, că tot ce fratele lui, regele Germaniei, și Alexi, fiul lui, făcuseră și rânduiseră cu Sfântul nostru Părinte, papa, îi e pe plac și se socoate dator să plătească. Și de-aceea-i roagă și le cere – căpeteniei oștii și marchizului de Monferra și tuturor celorlalți oameni de neam din oaste – musai să-l coroneze ca-mpărat pe Alecxi, fiul lui, astfel încât el, având stăpânirea, să poată să facă și

---

36 25 aprilie 1203.

37 23 iunie 1203.

38 După cronica în greacă, vv 549–553, împăratul s-a dus la Scutari și de acolo a trecut în Anatolia.

39 V. și Villehardouin, § 182.

40 Alexis a fost dus la tatăl său după ce acesta a jurat și s-a angajat în scris că va îndeplini cele promise de fiul său – Villehardouin, § 189.

să-mplinească-nțelegerile pe care le-a făcut împreună cu unchiul lui, regele Germaniei, și cu Sfântul Părinte, papa de la Roma.

§ 43. Și-apoi, după ce domnul Goffroy și ceilalți soli au primit răspunsu-acesta de la-mpărat, s-au înturnat la marchiz și la ceilalți oameni de seamă și le-au zis răspunsul lui Quir Saqui, care le-a adus mare ușurare[41].

§ 44. Și chiar atunci au luat coconul și-au pătruns în cetate și l-au dus la palatu-împărătesc și l-au coronat cu multă slavă și strălucire[42].

§ 45. Și, după ce coconul a fost coronat și-a primit stăpânire asupra-mpărăției, niște greci – dintotdeauna grecii au fost răutăcioși și fățarnici, mai ales cu francezii –, oameni dintre cei mai de seamă și mai bogați de-acolo, i-au spus și i-au dat povață lui Alecxi, tânăru-mpărat, să nu se ducă cu francezii, dându-i de-nțeles că-s niște oameni deznădăjduiți și-și caută moartea cu lumânarea, dară că, de vrea să iasă din încurcătură și spre folosul lui, să-i ducă cu vorba până ce-și vor fi isprăvit și mistuit bucatele și-apoi vor pleca săraciți și prăpădiți[43]. Și-atunci împăratul Alecxi, care era încă tânăr, a-ncuviințat povața aceasta.

§ 46. Și cetatea a fost cucerită-ntr-a patra zi din noiemvrie[44], iară oamenii noștri au rămas în Costantinopol până la sfârșitul lunii fevruarie.

Noiembrie 1203-ianuarie 1204. Neînțelegeri între cruciați și greci

§ 47. Iară grecii au aflat că francezii și-au gătat toate bucatele și chiar de-aceea nu vroiau să plece din cetate, așa c-au rânduit niște oameni sprinteni și-au început încăierarea cu francezii. Și i-au omorât pe toți cei pe care i-au aflat înlăuntrul orașului Constantinopol. Dară, după cum a fost voia Domnului, în cetate nu se-afla niciun om de seamă, doar oameni de rând și meșteri.[45]

§ 48. Iară, când francezii au văzut ce hiclenie le-au făcut grecii lipsiți de credincioșie și-au văzut lămurit c-aproape își mântuiseră bucatele, s-au sfătuit să calce cetățile din Machidoine până la Andranople. Și dobândiră atâta prădășug, vite și-alte cele, c-au căpătat mai mult decât folosiseră cât șezuseră la Constantinopol[46].

§ 49. Și, când Quir Saqui, bătrânu-mpărat, auzi povestindu-se aceste lucruri, a fost tare dosădit. Și l-a chemat pe fiul lui Alecxi, tânăru-împărat, și s-a-nfuriat tare pe el și pe cei din

41 După Villehardouin, § 184, solii au fost Geoffroy de Villehardouin, Mathieu de Montmorency și doi venețieni, numiți de doge.

42 1 august 1203.

43 După cronica în greacă, vv 610–613, tânărul împărat e sfătuit să aștepte încă o lună până ce proviziile latinilor se vor fi sfârșit, apoi vor pune la cale o răzvrătire.

44 18 iulie 1203, după un asediu de mai multe zile.

45 În noiembrie apar primele neînțelegeri dintre Alexios al IV-lea și cruciați, urmate în decembrie de hărțuieli ca cea menționată aici și de incendierea flotei – Villehardouin, §§ 203–205, 217–220.

46 Poate un ecou al unei expediții a lui Henri de Hainaut la Philea, la începutul lunii februarie 1204 – Villehardouin, §§ 226–228; Clari, § 66.

sfatul lui. Și i-a mustrat cu asprime, le-a arătat că prea i-au nesocotit pe francezi, care le-au făcut așa mare bine că i-au pus la loc în moștenirea lor.[47]

§ 50. Atunci au ținut sfat și i-au vestit pe francezi, pe marchiz și pe ceilalți baroni din oaste că se gătesc să-ndrepte și să spele ocara pe care grecii le-o făcuseră și că Alecxi, tânăru-împărat, va-mplini tot ce le făgăduise. Cu aceasta s-a făcut pace.

§ 51. Iară, când împăratul s-a aflat împreună cu francezii, le-a plătit pentru paguba ce-o avuseseră. Au hotărât francezii să plece din cetate-naintea grecilor și s-o pornească-n călătoria lor ca grecii să prindă-ncredere și să se urnească când le va veni mai bine, căci, câtă vreme grecii îi vor vedea pe francezi pe-acolo, nu vor cuteza să se-amestece cu ei, dară, de-i vor vedea duși, grecii mai lesne vor merge și-i vor urma pe francezi.[48]

§ 52. Și-atunci oamenii noștri plecară și se suiră pe vasele lor și se urniră din Costantinobol. Și-o luară de-a dreptul către regatul Ierusalimului și-l tot așteptau pe-mpăratul Alecxi.

Ianuarie 1204. Uzurparea lui Murtzuphlos

§ 53. Iată ce se-ntâmplă: un grec bogat, căruia i se spunea Morchufle[49], când văzu că oamenii noștri plecaseră din cetate, cu ajutorul altora care-au fost de partea acestui Morchufle, l-au ucis pe Alexci[50], tânăru-împărat, și l-au coronat pe-acest Morchufle ca-mpărat.

§ 54. Și, când ceilalți oameni de neam care nu erau din ceata hiclenilor acelora, când oamenii aceștia de treabă au văzut aceste lucruri, au trimis un vas la oamenii noștri – acolo unde umblau în calea lor[51] –, dându-le de știre despre ce se-ntâmplase cu domnul lor, cu-mpăratul.

§ 55. Și, când oamenii noștri-au aflat vestea-aceasta, tare s-au dosădit[52]. Și-apoi au ținut sfat despre-ntâmplarea aceasta ce i se-ntâmplase-mpăratului. Mult s-a vorbit despre lucru-acesta și la urmă cei mai înțelepți din oaste așa au spus că, de vreme ce-mpăratul Alexi a fost astfel ucis prin hiclenie și-mpărăția a rămas fără domnul ei firesc și „noi mergem să cucerim, e mai bine să ne-ntoarcem îndărăt și să luăm și să cucerim cetatea și-mpărăția Constantinobolului decât să mergem înainte, acolo unde nu știm ce poate să ne-aștepte".

47 În cronica în greacă, vv 661–676, Isaac își ceartă fiul că a uneltit împotriva celor care l-au făcut împărat, spunându-i că ar trebui socotit asemenea lui Iuda, că a dezonorat imperiul și neamul grecesc; îi cere să-și denunțe sfătuitorii care vor fi orbiți și întemnițați.

48 În cronica în greacă, vv 683–720, Isaac le promite capilor cruciaților respectarea obligațiilor asumate, inclusiv plecarea lui Alexios în Siria împreună cu ei în luna martie. La rândul său, Alexios le promite să-i urmeze la două săptămâni după plecarea lor, timp necesar pentru a-și pregăti trupele.

49 Murtzuphlos, porecla lui Alexios al V-lea Ducas.

50 Alexios al IV-lea Angelos este ucis în închisoare pe 8 februarie 1204.

51 După cronica în greacă, vv 721–723, grecii au trimis un vas cu 52 de vâsle la Heracleea, unde îi așteptau francezii.

52 În cronica în greacă, vv 758–826, urmează o diatribă foarte violentă împotriva grecilor, care beau și benchetuiesc cu turcii, dar pe franci îi numesc câini; urmează enumerarea ereziilor grecilor, care se numeau eleni, dar și-au luat, din vanitate, numele de *Romaioi* de la Roma.

§ 56. Atunci se-nțeleseră cu toții și spuseră că socotința-i bună și-ademenitoare. Și-ndată o cârmiră către Costantinobol. Și, când au ajuns dinaintea cetății, s-au rânduit cetele de luptă și-atacul orașului întocmai cum se făcuse și-n cealaltă dată[53]. Și-au împresurat cetatea-n ziua-a patra din luna aprilie. Și venețienii au pătruns pe deasupra zidurilor și-au cucerit-o, întocmai cum făcuseră și-n celălalt rând.[54]

§ 57. Și, după ce orașul a fost cucerit, a fost prins și-acel Morchufle[55], împăratul mincinos care-și omorâse domnul. Și-l aduseră dinaintea marchizului, capul oștii, și-a celorlalți baroni. Și-au ținut sfat, ce județ și ce fel de moarte i se cuvin lui Morchufle acesta.

§ 58. Atunci a venit un om înțelept, un grec bătrân din cetate, care le-a spus și le-a istorisit cum, pe vremea lui Lion Filosoful[56], pe când era el împărat al Constantinopolului, din marea lui înțelepciune a rostuit și-a făcut multe lucruri care s-au întâmplat și altele care urmează să se-ntâmple-n cetate. Și, printre alte lucruri, a pus să se fac-un stâlp tare-nalt ce se află încă dinaintea bisericii Sfânta Sofia[57]. Și-acolo a-nălțat schelărie și-a scris cu slove cioplite, care-nseamnă și spun așa: „De-aici se va zdrobi împăratul mincinos al Costantinopolului."

§ 59. Și, după ce marchizul și ceilalți oameni de seamă auziră [acestea] și văzură slovele astfel cioplite, toți au avut un singur gând și-au spus că, de vreme ce prezicerea era-nsemnată pe stâlpu-acela, era drept să se-mplinească acum cu acest împărat mincinos care-n chip viclean și-a ucis domnul. Și-atunci l-au urcat pe Morchufle-acela pe stâlp și-apoi l-au prăvălit în jos. Și-n acest chip a murit.[58]

1204–1261. Imperiul Latin al Constantinopolului

Mai 1204-aprilie 1205. Baudouin de Flandra

§ 60. Și, după ce s-a făcut dreptate cu hicleanu-acesta, s-au adunat toți oamenii de seamă din oaste și s-au pus la sfat despre starea-mpărăției care rămăsese astfel fără domn, ce vor face.

---

53 Cruciații au aplicat o nouă strategie – Villehardouin, §§ 239–240; Clari, §§ 44 și 69.

54 Un prim asalt, nereușit, în 9 aprilie, urmat de cel care duce la cucerirea cetății pe 12 aprilie 1204 – Villehardouin, §§ 236–238; 241–244; Clari, §§ 74–78.

55 Murtzuphlos fugise din Constantinopol în momentul asaltului decisiv asupra orașului, apoi i s-a alăturat socrului său, Alexios al III-lea, în Tracia. Va fi însă orbit de acesta și în final capturat de Thierry de Loos în Asia Mică și trimis la Constantinopol (Villehardouin, § 306; Clari, § 108) unde e omorât după cum se istorisește și infra, § 59 (Villehardouin, §§ 307–308; Clari, § 109).

56 Leon al VI-lea Înțeleptul sau Filosoful, împărat al Constantinopolului între 886 și 912.

57 Probabil Coloana lui Teodosie I, prăbușită la sfârșitul secolului al XV-lea; Clari menționează scara interioară și prezența unui stilit trăitor în vârful coloanei – Clari, §§ 92 și 109.

58 După cronica în greacă, v 902, niște demoni au apărut și i-au luat sufletul.

§ 61. Atunci s-au învoit cu toții și-au zis că, de vreme ce, din porunca Sfântului nostru Părinte, papa, s-au întors din calea către ținutul sfânt al Ierusalimului și-au venit la Constantinopol ca să-l înstăpânească iarăși pe Alecxi, tânăru-mpărat, peste moșia lui, iară supusul lui astfel l-a ucis și l-a omorât în chip hiclean și-mpărăția a rămas astfel fără cârmuire, nu vor putea face cucerire mai mândră decât să păstreze-mpărăția pentru ei și să-l aleagă pe unul dintre oamenii de neam nobil ce se-afla acolo-mpărat și să-mpartă-mpărăția, dându-se fiecăruia partea cuvenită lui, cum se face-ntr-o țară cucerită.

§ 62. Atunci au numit doisprezece oameni de seamă, fețe bisericești și baroni din toate ținuturile de pe unde erau[59], și-i puseră să jure cu mâna pe moaște că ei, pe drept, fără părtinire, vor cerceta și-l vor alege pe omul din oaste cel mai potrivit s-ajungă-mpărat.[60]

§ 63. Și-așa s-au petrecut lucrurile: a fost mare gâlceavă, căci o parte dintre cei doisprezece oameni destoinici spuneau că Domnia sa Henri Da(n)doule, duca Veneției, e vrednic să fie-mpărat fiindcă-i înțelept și iscusit și prin deșteptăciunea și orânduiala hotărâtă de el cetatea a fost cucerită-n două rânduri.

§ 64. Și, când omul cel de ispravă, duca Veneției, află că din pricina lui s-a-mpotmolit alegerea-mpăratului, a venit dinaintea celor doisprezece împuterniciți și-așa le-a grăit: „Nobili domni, am auzit că nu vă-nțelegeți s-alegeți împăratul din pricina mea, fiindcă unii dintre voi, din bunătate, spun că datorită mie a fost cetatea cucerită în două rânduri și alte temeiuri, lucru pentru care tare vă mulțumesc. Dară vreau să știți că-i lucru josnic să te umfli-n pene, căci să știți că eu socot și cunosc că-i lucru mare să fii împărat. Și, cum nimeni dintre venețienii noștri n-a ajuns vreodată la așa cinstire, vă rog să nu mai fie gâlceavă din pricina mea[61]. Ci vorbesc în numele tuturor celor care m-aleg și-adaug și glasul meu și astfel grăiesc, spre folosul vostru-al tuturor, că mie mi se pare că Domnia sa Baudouin, contele de Flandra, e cel mai nobil și mai potrivit din toată oastea să fie-mpărat."[62]

§ 65. Iară, când cei doisprezece baroni l-au auzit pe ducă vorbind așa de limpede și-au văzut că aceasta-i este voia, au hotărât cu toții și-au spus într-un glas că Baudouin, contele de Flandra, trebuie să fie coronat împărat al Costantinopolului, astfel încât țara și ținuturile să fie-mpărțite după rânduială și să se dea fiecăruia după starea lui.

---

59 Cruciații i-au desemnat pe Névelon, episcop de Soissons, Garnier, episcop de Troyes, Jean de Noyon, secretarul lui Baudouin, numit episcop de Acra, Conrad, episcop de Halberstadt, Pierre I, episcop de Bethleem, sosit din Siria, Pietro, abatele mănăstirii din Lucedio; delegația venețiană e menționată în documente tardive și i-ar cuprinde pe Enrico Dandolo, Vitale Dandolo, Ottavio (Ottone) Querini, Bertuccio Contarini, Nicolò Navigaioso, Pantaleone Barbo. În alte documente în locul dogelui apare fie Giovanni Baseggio, fie Giovanni Michiel – Donald E. Queller, Thomas F. Madden, *The Fourth Crusade: The Conquest of Constantinople,* pp. 295–296.

60 Desemnarea electorilor s-a făcut pe 2 mai 1204, alegerea și proclamarea împăratului, pe 9 mai.

61 După cronica în greacă, vv 947–953, dogele declară că nu-i așa nechibzuit încât să nu recunoască o stare de fapt, anume că Veneția, ca atâtea alte ținuturi, a dat oameni foarte înțelepți și războinici foarte buni, totuși niciunul n-a dobândit destulă faimă pentru a purta coroana împărătească.

62 Episod inventat de autorul cronicii, povestit și în cronica în greacă, unde dogele este arătat bătând discret la ușa electorilor.

§ 66. Și-atunci au venit la palatu-împărătesc[63] și-acolo s-au adunat toți nobilii și le-au vestit că l-au ales pe Bauduyn de Flandra drept împărat, domn și cârmuitor al întregii-mpărății a Costantinopolului.

§ 67. Iară, când marchizul de Monferra, care era căpetenia oștii, auzi vestea-aceasta, tare s-a turburat și la fel și prietenii lui, așa că s-a ridicat mare zarvă dinspre partea lor. Și, când duca Veneției, omul cel bun și destoinic, a văzut lucru-acesta, l-a chemat pe contele de Tholouse[64] și pe ceilalți oameni de neam care erau acolo și mult s-au chinuit cum și-n ce chip ar putea aduce pace între-acești nobili. Și la urmă, după ce atâta s-au străduit, au hotărât să-l pună pe marchiz rege-al Salonicului. Și, după ce așa s-a rânduit, s-a stins sfada ce-a fost între ei[65].

§ 68. Și, după ce contele de Flandra a fost coronat cu împărăția Romaniei[66] și marchizul cu regatul Salonicului[67], au fost rânduiți oameni să-mpartă-mpărăția după socotință și cu rost, după cinul fiecăruia[68]. Astfel, Veneției i s-a cuvenit din toată-mpărăția Romaniei un sfert și jumătate dintr-un sfert[69].

§ 69. Pe vremea-aceea era un rege-n Blaquie căruia i se spunea Jehan Vataqui[70]. Acest rege Jehan era tatăl lui Quir Nicrifore, despotul din Art[71]. Și, când a văzut și-a aflat că oamenii noștri dobândiseră astfel stăpânirea-mpărăției Costantinopolului și că marchizul a luat și cetatea Salonicului, a trimis după zece mii de cumani, un neam sprinten și tare iscusit[72], și-a prins a se război cu oamenii noștri și mare pagubă le-au pricinuit francezilor. Și-atâta s-a străduit că, la urmă, și prin iscusință, și prin vicleșug, s-a dus în cetatea Salonicului și-a pus pândă mai departe de cetate, și-apoi și-a pus iscoadele și le-a poruncit să gonească până dinaintea cetății. Și-au luat prada ce era pe-acolo.

---

63 Electorii au deliberat în capela palatului atribuit dogelui – Villehardouin, § 259.

64 Louis de Blois.

65 Se presupunea că împărat va fi ales fie Baudouin de Flandra, fie Bonifaciu de Montferrat; pentru a se evita situația apărută după alegerea lui Godefroy de Bouillon ca rege al Ierusalimului, se stabilise anterior desemnării electorilor ca cel care nu era ales împărat să primească Asia Mică și Peloponezul – Villehardouin, §§ 257–258.

66 16 mai 1204.

67 Marchizul a schimbat Asia Mică cu Regatul Salonicului, situat mai aproape de regatul Ungariei, patria noii sale soții, fiica lui Béla al III-lea – Villehardouin, §§ 264–265.

68 Stabilirea feudelor s-a făcut conform cadastrului și bazei de impozitare din documentele oficiale ale imperiului – Longnon, *L'Empire latin*, p. 62.

69 Conform *Partitio terrarum imperii Romaniae.* Dogele a primit titlul de *Dominator quartae et dimidiae partis totius Romanius.*

70 Ioan I Asan, zis Ioniță sau Caloian. Aceeași confuzie în cronica în greacă, v 1033, dar la vv 1087 și 1102 e menționat Caloian; personaj corect identificat în *Libro de los fechos*, § 59, Caloynni Assan.

71 În cronica în greacă, vv 1031–1032, sunt enumerate posesiunile regelui, Vlahia, toată Elada, Arta, Iannina și tot despotatul. Ioniță e confundat cu Mihail I Comnen Ducas (1205-cca 1215), nu cu tatăl lui Nikephoros, Mihail al II-lea Comnen Ducas sau Angelos (1230–1266/68) – Brezeanu, *Istoria Imperiului Bizantin*, p. 317.

72 În cronica în greacă, vv 1040–1041, sunt menționați și turcomani, înarmați cu sulițele numite *djerid.*

§ **70.** Și-atunci regele Boniface a ieșit tare bucuros să-și înfrunte dușmanii cu câți oameni avea-n jurul lui. Și-a mers astfel, năvalnic, fără să-i vadă pe oamenii ascunși, intrând în cursa pe care i-o-ntinseseră cumanii. Și-atunci l-au înconjurat din toate părțile. Și, când regele Boniface a văzut c-a fost în acest chip trădat, s-a alipit de oamenii lui cât a putut mai bine și-a prins a se apăra cu multă tărie. Dară la urmă cumanii i-au înfrânt cu arcurile lor, căci le-au omorât caii și-apoi au făcut ce-au vrut cu ei[73].

§ **71.** Și-apoi regele-acela, Jehan, s-a războit cu toți oamenii noștri în fel și chip până ce, după trei ani, merse-n cetatea Adrinople, acolo unde era atunci împăratul Baudouin. Și l-a-n-vins în același chip ca pe regele Boniface[74].

§ **72.** Și, când duca Veneției, care-atunci se-afla la Constantinopol, a auzit vestea, că-n acest chip a fost învins împăratul Baudouin, a venit cu câți oameni a putut strânge la Andrinople pentru a scăpa orașul[75].

§ **73.** Și și-a trimis vasele prin ținuturile din Apus[76] după Domnia sa, Robert de Flandra[77], fratele-mpăratului Bauduin – acolo unde se-afla, în cetatea Nisse[78]. Și, când Domnia sa, Robert, a auzit vestea despre-mpăratul, fratele lui, c-a fost învins și omorât, tare s-a dosădit. Atunci și-a rânduit ținutul și-a lăsat un cârmuitor și-un prepus[79]. Și-apoi a plecat și-a venit la Costantinopol.

(1205)–1216. Henri de Hainaut

§ **74.** Și-atunci i-a chemat pe duca Veneției și pe ceilalți baroni din împărăție. Și, după ce-au venit toți, în deplină-nțelegere îl coronară pe Măria sa Robert[80]. Și-a primit stăpânire așa cum avusese fratele lui mai-nainte.

§ **75.** Măria sa Robert avea un fiu care se numea Bauduin[81], care-a pierdut mai apoi împărăția. Și-a avut o fată care-a fost trimisă să-i fie nevastă regelui Arragonului, care-a tras la

73 V. și Villehardouin, §§ 495–500. Bonifaciu de Montferrat a fost ucis la 4 septembrie 1207, la 2 ani după capturarea lui Baudouin. În *Libro de los fechos,* § 63, se conchide: „Et perdido assi Salonich por los Francos, el dispot de la Arta recobró la Blaquia por los Griegos, & el emperador de Burgaria, preso Ssalonich, dexólo á los Griegos de la terra, & éll tornó s'ende en sus partidas de Burgaria."

74 Împăratul Baudouin a fost făcut prizonier de Ioniță în bătălia de la Adrianopol din 14 aprilie 1205 – Villehardouin, § 360. În cronica în greacă, vv 1131–1135, Baudouin, sfătuit de nobilii din Adrianopol să nu angajeze lupta cu grecii, declară că mai bine moare decât să fie blamat că și-a lăsat dușmanii să-i prade pământul.

75 Dogele era la asediul Adrianopolului – Villehardouin, §§ 351 și 364.

76 *Ponent* în text; în cronica în greacă, v 1172, solii sunt trimiși în Anatolia, deci la răsărit. V. și infra, § 78.

77 Henri de Hainaut, fratele lui Baudouin, aflat în Asia Mică, „la Andremite" – Villehardouin, § 340.

78 *Russe* în ediția Buchon, p. 22. După cronica în greacă, v 1174, fratele împăratului stăpânea orașe și castele în regiunea Nymphos (Nymphaion).

79 Henri află despre dezastrul de la Adrianopol în drum spre această cetate; fusese chemat în ajutor de fratele său, împreună cu toți cei aflați în Asia Mică – Villehardouin, §§ 340–342, 380–384.

80 Încoronarea lui Henri, regent din aprilie 1205, la Sfânta Sofia, la 20 august 1206.

81 Confuzie între Philippe de Courtenay, care i-a succedat cumnatului său, împăratul Henri, și fiii săi și ai Yolantei de Flandra, Robert I (1219–1228) și Baudouin al II-lea (1228–1261).

mal la castelul Beauvoir, în Moreea. Și-acolo a luat-o de nevastă și de soție Domnia sa, Goffroy de Villarduin, care-a fost primul prinț al Ahaiei, după cum se va povesti mai departe-n cartea aceasta[82].

§ 76. Atâta am avut de spus aici despre el și vă vom spune mai departe cine-a fost împăratul grecilor pe vremea când ai noștri erau stăpânitorii Costantinopolului.

1261. Mihail Paleolog cucerește Constantinopolul

§ 77. La vremea când oamenii noștri-au cucerit cetatea Costantinopolului și l-au pus pe contele Bauduin de Flandra împărat, grecii din Levant au văzut că nu mai au domn, nici împărat care să-i cârmuiască și să poarte război cu latinii, așa c-aleseră un bărbat de neam care se numea Quir Thodre Lascari și-l puseră domn. Acest Lascari[83] era-nsurat cu fiica lui Quir Saquy, împăratul lor, al tuturor[84].

§ 78. Și-acest Lascary a-nceput războiul în ținutul Levantului, un război înverșunat și cumplit împotriva Măriei sale Robert de Flandra, fratele-mpăratului Bauduin – acela care trecuse-n ținuturile din Levant și cucerise multe orașe și castele – și-a multor altor oameni de neam care erau împreună cu el[85].

§ 79. Și Măria sa Robert a rămas vreo patru ani, până ce-mpăratul Bauduin a fost înfrânt și ucis de regele Jehan din Blaquie în orașul Andreonopule, chiar așa după cum v-a arătat istorisirea mai-nainte. Și-atunci a venit Măria sa Robert la Costantinopol și-a fost uns și coronat împărat.

§ 80. Și, după ce Quir Thodre Lascari s-a-nstăpânit peste greci, n-a-ncetat să se războiască toată viața lui cu oamenii noștri. Și, când a trebuit să părăsească lumea-aceasta, a lăsat un fiu nevârstnic. Și, fiindcă Quir Michailli Paleologo era pe-atunci cel mai viteaz și cel mai iscusit din împărăția Romaniei, l-a chemat dinaintea tuturor nobililor săi și i l-a-ncredințat pe fiul său și i l-a dat în grijă. Și l-a pus să jure că-l va crește cu credincioșenie și-i va cârmui și stăpâni țara și, când va fi la vârsta bărbăției, îl va corona și-l va pune-n dreptul lui[86].

[82] Infra, §§ 177–187. Și Marino Sanudo socotește că Geoffroy al II-lea a fost primul principe al Principatului Ahaiei – Hopf, *Chroniques gréco-romanes inédites,* p. 99. Cronologic, era al treilea prinț al Moreei, după Guillaume de Champlitte și Geoffroy I de Villehardouin.

[83] După căderea Constantinopolului, Teodor I Lascaris se va proclama împărat al Niceei, urmat la domnie de ginerele său, Ioan al III-lea Vatatzes, căsătorit cu Irina Lascarina. O altă fiică a sa, Eudoxia, va fi logodită cu viitorul împărat Robert de Courtenay în 1222, dar căsătoria nu e permisă din cauza înrudirii prin alianță a celor doi (Teodor Lascaris se căsătorise prin 1219 cu Marie de Courtenay, fiica lui Pierre al II-lea de Courtenay).

[84] Teodor Lascaris fusese însurat prin 1200 cu Ana Comnena Angelina, fiica lui Alexios al III-lea Angelos.

[85] Pentru luptele dintre Henric de Hainaut și Theodor Lascaris, v. Villehardouin, §§ 466–470. După cronica în greacă, v 1215, Lascaris a angajat mercenari turci, cumani, alani, uzi (*Ζύκους*) și bulgari.

[86] Nu mai e vorba ca la infra, §§ 77–79, de Teodor I Lascaris (1174–1221/22), ci de Teodor al II-lea Ducas Lascaris (1221–1258) și de fiul său minor, Ioan al IV-lea Ducas Lascaris.

§ 81. Și, după ce Paleologo a primit moșia coconului, așa cum vă istorisesc, fiind mintos și rău, a știut ce să facă și să dreagă ca s-ajungă stăpân peste toate castelele și fortărețele din împărăție. Și, după ce s-a făcut stăpân peste toate, a pus să fie-necat coconul și-a ținut împărăția pentru el[87].

§ 82. Și-apoi a-nceput război împotriva împăratului Bauduin cel Tânăr, fiul împăratului Robert[88]. Și, după ce s-a luptat vreme-ndelungată pe uscat și pe mare, a căzut la pace cu genovezii și le-a dat locul de la Galata și i-a scuti de orice posadă, dajdie și bir în toată Romania, numai să-l ajute să cucerească-mpărăția.

§ 83. Atunci genovezii s-au înțeles cu-mpăratul Quir Michailli[89] și-au primit locul de la Galata și s-au așezat acolo. Și-au dat șasezeci de catarge gătite pe cheltuiala lui. Și-au început război împotriva venețienilor, fiindcă-l ajutau pe-mpăratul Bauduin. Și, fiindcă genovezii-i veniră-n ajutor împăratului Quir Michailli, au păzit Brațul Sfântul Gheorghe (adică marea și strâmtoarea Constantinopolului) astfel încât niciun ajutor să nu-i poată veni-mpăratului Bauduin de niciunde.

§ 84. Și, când grecii ce ședeau înlăuntrul cetății au văzut că-mpăratul Bauduin nu li se poate-mpotrivi grecilor, se-nvoiră cu-mpăratul grec și-l băgară-n cetatea Costantinopol. Și, când împăratul Bauduin văzu trădarea-aceasta, s-a tras în vechiul palat împărătesc căruia i se spune Palatul Leului[90] și multă vreme-a stat acolo cu câți oameni avea-mpreună cu el.

§ 85. Iară, când a văzut că nu mai poate duce războiul, s-a suit pe-o corabie cu vreo trei mii de oameni. Și-a mers pe mare până ce-a ajuns la castelul din Malevesie[91]. Și de-acolo a mers pe uscat până la Clarence. Și de la Clarence a trecut în Apulia și-apoi s-a dus în Franța ca să afle ajutor, dară n-a dobândit[92]. Și, când i-a venit vremea, a murit[93].

§ 86. Și-a rămas de pe urma lui o fată care i-a fost și se cuvenea să-i fie moștenitoare, pe care-a luat-o de nevastă și de soție fratele regelui Franței, Domnia sa Carol de Valois, care-a născut-o pe desăvârșita doamnă căreia i se spune-acum împărăteasă și-a fost nevasta Domniei sale, Philippe de Tharente, bărbat prea ales și nobil.[94]

---

87 Mihail Paleolog îl orbește pe moștenitorul de 11 ani pentru a fi inapt de domnie, apoi îl exilează.

88 Baudouin al II-lea, ultimul împărat latin al Constantinopolului.

89 Tratatul de la Nymphaion, încheiat de Mihail Paleolog și podestatul Republicii Genova Guglielmo Boccanegra la 13 martie 1261.

90 Bucoleon.

91 În Moreea.

92 După cronica în greacă, vv 1308–1315, a fost întâmpinat de prințul Guillaume (în realitate, acesta era prizonierul lui Mihail Paleolog, infra, §§ 306–316), dar se grăbea să ajungă în Occident, sperând să obțină ajutorul papei, al Bisericii și al regelui Franței pentru a se întoarce la Constantinopol. După *Libro de los fechos,* § 85, Baudouin al II-lea s-a dus la Napoli, la Carol al Franței, regele Siciliei.

93 Baudouin al II-lea moare în exil la Neapole în 1273, la 56 de ani.

94 Baudouin al II-lea a avut un fiu, Filip, căsătorit cu Béatrice, fiica lui Carol de Anjou, mort în 1283; fiica lui se va căsători cu fratele regelui Filip cel Frumos, în 1301; fiica cea mare a cuplului – fiica șchioapă a lui Charles de Valois și a Catherinei I de Courtenay, se spune în *Libro de los fechos,* § 87 – a primit titlul de împărăteasă a Constantinopolului la moartea mamei sale, în 1307. Menționarea Catherinei a II-a de Courtenay în acest paragraf – informația nu există în cronica în greacă – e un indice important pentru datarea cronicii: soțul ei, Filip de Tarent, moare în 1332, iar Catherine, în 1346.

§ **87.** Și, după ce-mpăratul Bauduin a plecat în Apus, au rămas în ținutul Moreei mulți oameni nobili cu nevestele lor, pe care i-a oprit bunul prinț Guillerme. Și le-a dat feude și i-a statornicit pe fiecare după putință, anume pe domnul de Toucy[95], fratele domului Philippe, regentul Costantinobolului[96], care s-a-nsurat cu mama domnului Goffroy de Tornay, domnul de La Grite[97], pe cei din neamul Alni, Brice, Planchy, Espinas, Agni, Nivele[98] și pe mulți alți nobili, cavaleri și scutieri și arhonți greci – de i-am numi pe fiecare după numele lui tare v-am canoni.

1204–1209. Întemeierea Moreei france

1204–1208/1209. Guillaume de Champlitte

1204–1205. Guillaume de Champlitte debarcă în Moreea

§ **88.** Acum vom înceta să mai vorbim despre-mpăratul Bauduyn și despre Quir Michailli Paleologo, împăratul grec, și vom spune și vom vorbi pe scurt despre cum principatul Ahaiei a fost cucerit de Domnia sa Guillerme de Salu[ce][99], fratele contelui de Champaigne, căruia i se spunea Le Champaignoys[100].

§ **89.** Și-n vremea aceea s-a-ntâmplat să-și găsească moartea contele de Champaigne, despre care-ați auzit vorbindu-se mai-nainte, cel care pusese la cale trecerea mării către ți-

95 Anceau sau Ancelin de Toucy, al cărui tată, Narjot, venise la Constantinopol pe vremea împăratului Pierre de Courtenay – Bon, *La Morée franque,* p. 128.

96 V. infra, § 357.

97 Geoffroi de Durnay. Pentru detalii despre localizarea feudei sale, v. Bon, *op. cit.,* pp. 420–421.

98 Unele familii enumerate aici nu sunt cunoscute; Nivele ar putea trimite la familia Nivelet, instalată în Moreea înainte de 1261. Alni ar putea desemna familia d’Aunoy (d’Aulnay) – Bon, *op. cit.,* pp. 128–129. În cronica în greacă, vv 1321–1332 sunt menționați: Ancelin de Toucy, Vilain d’Aunoy, mareșal al Romaniei, căruia prințul i-a dat feuda Arcadie, familiile Planc(h)y și Brice, cei patru frați d’Aby, cei doi d’Agny și cei din familia Espinas, împreună cu mulți alții. După A. Bon, cei menționați în *Libro de los fechos,* §§ 132–133, s-ar fi instalat în Moreea abia în 1260, deși apar pe o listă pretinsă a fi din 1209: familiile Montea, Vidoni, Lini și Fucharoles – *idem.*

99 Numele apare în cronica în franceză, infra, §§ 88, 90, sub forma *Salu* și *Saluce* și în cronica în greacă, v 1380, ca *Σαλοῦθε* în ms H și *Σάλω* în ms P. După Buchon, *op. cit.,* p. 31, referă la numele unei moșii a familiei, Salins; după J. Schmitt, *op. cit.,* p. 627, ar fi vorba de forme corupte ale numelui *Champlitte.* În *Libro de los fechos* îl desemnează pe Guillem de Salut, §§ 89, 90, 95, 96, 100, 102, 105–107, și pe vărul său, Ruberto de Salut, § 148.

100 Guillaume de Champlitte e desemnat constant în cronică prin porecla Le Champenois, folosită și în corespondența papală (Willelmus sau Guillelmus Campaniensis).

nutul sfânt al Ierusalimului, așa cum v-a-nfățișat zicerea din cartea-aceasta[101]. Și-avea doi frați, mai mici de vârstă decât el[102].

§ 90. Și, după ce s-a lățit vestea că nobilii și-aleșii bărbați care urmau să treacă-n Siria părăsiseră acest drum și merseseră drept la Costantinopol și cuceriseră cetatea și contele de Flandra fusese coronat împărat, iară marchizul de Monferra, rege-al Salonicului, domnul Guillerme de Saluce, al treilea frate-al contelui de Champaigne despre care s-a vorbit mai sus, și-a pus de gând să plece-n cruciadă[103]. Și i-a chemat pe toți vasalii lui și și-a zălogit o parte din moșie și-a strâns câți oameni călări și pedestrași a putut. Și i-a lăsat ținutul fratelui său. Și-a mers pe uscat și pe mare până ce-a ajuns în Moreea și-a sosit la un oraș căruia îi spune Achaÿe[104], dincoace de Patras[105].

§ 91. Și, după ce-au ajuns acolo, a pus să se facă un castel din cărămidă nearsă[106], la mare, și-apoi a prins să se războiască și să se lupte cu grecii din ținut cât mai bine-a putut. Și nu s-a lăsat până ce n-a cucerit cetatea Patras și la fel și castelul și i-a adus sub stăpânirea lui pe grecii din acel ținut.

§ 92. Și-apoi oamenii locului i-au spus că Andreville este cel mai grozav oraș din Moreea și-i așezat ca-n palmă, fără ziduri ori vreo fortăreață, și că, de cum va ajunge, îndată-l va cuceri. Și că, având orașul acela, va avea stăpânire asupra întregului șes al Moreei[107].

§ 93. Atunci s-a dus drept la Andreville și-a cucerit orașul fără luptă, căci orășenii, îndată ce-au aflat că Le Champenois năvălește asupra lor, au știut bine că degeaba vor încerca să se apere. Așa c-au ieșit din oraș mai bine de două mii de oameni, cu crucea și icoanele, și l-au întâmpinat pe Le Champenois și i s-au plecat ca unui domn. Iară el i-a primit cu multă bunăvoință.

---

101 Trimitere la contele Thibaud de Champagne care nu a fost fratele lui Guillaume de Champlitte.

102 Eudes de Champlitte, nerecunoscut ca fiu de Hugues I, conte de Champagne, a preluat moșia și titlul mamei sale, Champlitte, dar și-a proclamat prin porecla Le Champenois ascendența paternă. Din căsătoria sa cu Sibylle de la Ferté se nasc cinci copii, Eudes, mort în 1204 la Constantinopol (Villehardouin, § 262), Guillaume, eroul de aici, Louis, despre a cărui moarte va fi vorba la infra, § 117, Hugues, mort în 1196, și Béatrix.

103 Guillaume și fratele său, Eudes, s-au cruciat la Cîteaux, pe 14 septembrie 1201, participând la cucerirea Constantinopolului – Villehardouin, § 45.

104 Guillaume de Champlitte începe cucerirea Moreei cu Kato-Achaia, ceea ce nu corespunde adevărului istoric, dar are poate o intenție simbolică – Furon, „Entre mythes et histoire", p. 137. În cronica în greacă, vv 1357–1402, după cucerirea Constantinopolului, Louis și Guillaume hotărăsc unul să rămână în Champagne, pe domeniul patern, iar celălalt, mai capabil și mai înțelept, să plece în Romania pentru a cuceri orașe și castele; fratele mai mare îi dă toți banii lui Guillaume care năimește mercenari, trupa recrutată în Burgundia, plecată în martie și ajunsă la 1 mai la Ahaia, numărând și mulți nobili bogați, doritori să se bată pentru propriul folos. După *Libro de los fechos,* § 90, Guillaume a avut și ajutorul regelui Franței, recrutând ostași, baroni și cavaleri din Champagne, Burgundia, Germania, Normandia, Bretagne, Picardia; va debarca într-un oraș distrus, care pe vremuri se numise Acaya.

105 După cronica în greacă, v 1402, Kato-Achaia era la aproximativ 15 mile de Patras.

106 După *Libro de los fechos,* § 91, au făcut un zid de pământ pe locul unde fusese pe vremuri orașul.

107 Aici, Moreea desemnează nord-vestul peninsulei, Elida și Ahaia după localitățile menționate.

§ 94. Și-apoi, după ce astfel a cucerit și-a supus ținutul Moreei, i-a strâns pe toți nobilii greci care erau cu el și le-a cerut și le-a poruncit să-l sfătuiască cinstit cum și-n ce chip va putea să lupte mai bine și-n ce chip va izbuti să cucerească ținutul mai repede. Atunci a fost povățuit să meargă drept la Corinte fiindc-acel castel este cel mai de seamă din toată Romania și, dacă va cuceri castelu-acela, lesne va putea să dobândească și restul ținutului Moreei[108].

§ 95. Și, după ce așa s-a hotărât, își rândui oamenii și lăsă la Andreville și la Patras și la Achaÿe câți oameni a putut ca să păzească ținutul și fortărețele. Și-și luă restul de oameni și se duse pe uscat la Corinte, iară vasele-au mers pe mare[109]. Și, când a ajuns acolo, se-apucă să-mpresoare cetatea, care era așezată ca-n palmă.

§ 96. Atunci se-ntâmplă așa: aflând de sosirea lui Guillaume le Champenois, un grec viteaz căruia i se spunea Sguro și stăpânea Corintul, Argues și Naples, a adunat sus la castel toate femeile și toți oamenii de rând, cu tot avutul lor, iară pe oșteni i-a oprit cu el ca să apere cetatea[110].

§ 97. Și Le Champenois era-n preajma orașului de-o zi și oamenii lui erau destul de odihniți, așa c-a atacat cetatea din toate părțile. Și, după cum a fost voia Domnului, a cucerit-o prin luptă. Dară pe Sguro acela, care era sfadnic și iscusit, nu l-au putut prinde, căci a fugit și s-a suit sus la castel împreună c-o parte din oamenii lui.

§ 98. Și, după ce Le Champenois astfel a cucerit cetatea, a pus să-i fie vestită hotărârea: toți cei din ținut care vor vrea să vină alături de el vor fi bine primiți și-și va stăpâni fiecare toată moștenirea, ca mai-nainte și [chiar] mai slobod. Și, după ce vestea s-a lățit pretutindeni, au prins a veni la el oameni din toate părțile ținuturilor Corint și Argues[111] și Damalet. Și el îi primea cu mare cinste și după cinul fiecăruia.

Regele Salonicului vine la Corint

§ 99. Și-n vremea când Le Champenois a venit în Moreea, Măria sa Boniface, regele Salonicului despre care s-a spus mai-nainte, încă trăia. Și, când a aflat că Le Champenois este la Corint, l-a luat pe domnul Goffroy de Villarduin care-atunci era-mpreună cu el și câți

108 Aici Moreea desemnează toată peninsula. Autorul caută să justifice plecarea lui Guillaume de Champlitte din vestul peninsulei în estul ei și întâlnirea cu Bonifaciu de Montferrat și Geoffroy I de Villehardouin. E greu de justificat cum ar fi putut cucerirea Corintului să faciliteze cucerirea Moreei.

109 După cronica în greacă, v 1456, Guillaume de Champlitte a plecat cu restul trupelor de la Vostitsa spre Corint.

110 Leon Sguros, fiul unui guvernator din regiunea Nauplia, profită de revoltele din imperiu pentru a încerca să-și făurească un stat propriu. I-a oferit adăpost împăratului Alexios al III-lea, căsătorindu-se cu fiica lui, Eudoxia. Legenda spune că s-ar fi sinucis, prăvălindu-se cu calul din înaltul zidurilor cetății Acrocorinth, disperat că nu-i poate înfrânge pe franci după trei ani de asediu.

111 Pentru identificarea aici a Argosului sau a târgului Agion-Oros, v. Henri Terrier de Loray, „Un parlement de dames au XIIIe siècle", Académie des Sciences, Belles Lettres et Arts de Besançon, Besançon, Dodivers et Cie, année 1880, 1881, p. 219.

oameni a putut și-a venit la Corint să-l vadă[112]. Și-l află după ce-l împresurase pe Sguro în castelul din Corint[113].

§ **100.** Iară, când Le Champenois îl văzu pe regele Boniface, s-a bucurat mai mult decât se poate spune. Se sărutară și se-mbrățișară și tare se bucurară să se vadă.

§ **101.** Și-apoi au hotărât să meargă la Argues. Și-au mers acolo și l-au cucerit de prima dată fiindcă era-n șes. Și, când Sguro, domnul din Corint, află că Le Champenois a plecat din oraș, a coborât din castel la vreme de noapte și-a venit în oraș și mare vătămare-a făcut printre oamenii noștri rămași acolo, căci nu socotiseră că Sguro-acela i-atât de-ndrăzneț să iasă din castel.

§ **102.** Atunci îi ajunse lui Le Champegnois vestea că Sguro ieșise la vreme de noapte din castel și pătrunsese-n oraș și mare vătămare făcuse printre oamenii lui, lucru pentru care tare s-a dosădit, căci a pierdut mulți oameni iscusiți care zăceau bolnavi și alții care dormeau fără grijă-n paturile lor, știindu-se la adăpost în oraș.[114] Și, îndată ce-a fost vestit, a plecat din Argues și-a venit la Corint.

1205–1209. Cucerirea Moreei

§ **103.** Și, după ce-a ajuns acolo, n-au trecut trei zile și regele Boniface și-a luat rămas bun de la Le Champenois și s-a-ntors la Salonic, în ținutul lui[115]. Dară domnul Goffroy de Villarduin n-a vrut să se-ntoarcă cu el, ci a rămas cu Le Champenois, domnul lui[116], și-a

[112] Asediul cetății Corint i-a fost de fapt încredințat de Bonifaciu lui Jacques d'Avesnes, marchizul ocupându-se de asediul cetății Nauplia – Villehardouin, §§ 301, 324; Bon, *op. cit.,* pp. 58–59. După *Libro de los fechos,* §§ 96–98, marchizul, bun prieten cu tatăl lui Guillaume de Champlitte, îi vine în ajutor la asediul Corintului împreună cu Guy de La Roche, domnul Atenei, Guillaume Pallavicini, marchizul de Bondeniça, Geoffroy de Villehardouin, „el qual era marechal de Champanya".

[113] Corintul a continuat să fie asediat de Jacques d'Avesnes în timp ce Bonifaciu s-a deplasat la Nauplia, acțiune la care participa și Le Champenois – Villehardouin, § 324; aici vine Geoffroy I de Villehardouin să-l întâlnească pe Bonifaciu (ianuarie 1205) și-l convinge pe Guillaume de Champlitte să întreprindă cucerirea Moreei, cu voia regelui (februarie 1205) – Villehardouin, §§ 326–328; Longnon, *L'Empire latin,* pp. 72–73; Bon, *op. cit.,* pp. 58–59.

[114] Villehardouin, §§ 331–332, raportează un episod similar, petrecut probabil în februarie 1205: Sguros a profitat în zori de numărul mic de oșteni și de neatenția lui Jacques d'Avesnes pentru a ieși din castelul împresurat și a face ravagii în tabăra francezilor. V. și Longnon, *Problèmes de l'histoire,* p. 155.

[115] Bonifaciu este nevoit să plece de la asediul cetății Nauplia din cauza unei revolte a grecilor din Tracia și Macedonia din martie 1205. După cronica în greacă, vv 1548–1566, Bonifaciu a mai rămas șase sau opt zile după cucerirea castelului Argos; Guillaume de Champlitte i-a cerut ajutor, iar Bonifaciu i-a cedat suzeranitatea Atenei, a Bodonitsei și a Negropontelui, toți nobilii înfeudați acolo – domnul Atenei, originar din Burgundia, domnii din Eubeea, originari din Verona, și domnul de Bodonitsa, originar din Parma – devenindu-i vasali și prestând jurământ noului lor domn înainte de plecare regelui. Evenimentul, menționat infra, § 221, este neconform cu adevărul istoric – Longnon, *Problèmes de l'histoire,* p. 92.

[116] Autorul îl consideră pe Guillaume de Champlitte suzeranul lui Geoffroy de Villehardouin, confundându-l pe primul cu contele de Champagne și pe al doilea cu mareșalul; aceeași dublă confuzie în *Libro de los fechos,* §§ 98 și 100. După cronica în greacă, vv 1568–1574, Geoffroy îl consideră pe Guillaume seniorul lui legitim.

zis că nu se va mai despărți niciodată de el și că de-aceea venise el împreună cu regele Boniface pân-acolo.

§ 104. Și, după ce Le Champenois a trecut iarna în ținutul Corint, când s-a desprimăvărat, a ținut sfat cu domnul Goffroy de Villarduin și cu ceilalți baroni care erau cu el astfel: dacă urmau împresurarea Corintului, fortăreața era așa de bine-ntărită și-apărată că șederea putea să fie atât de-ndelungată încât să nu poată ține câți oameni avea și nici vasele atâta amar de vreme fără vreun câștig și fără vreo procopseală. Așa c-ar fi mai bine să meargă spre Moreea, unde ținutu-i mai cuprins și-acolo va putea mai bine să izbândească[117].

§ 105. Atunci a poruncit să se lase-n orașul Corint oameni și bucate și la fel și-n orașul Argues. Și-apoi s-a-ntors la Patras și la Achaÿe și de-acolo s-a dus la Andreville, care-n vremea-aceea era orașul cel mai însemnat din Moreea. Și-ndată a pătruns înlăuntru, căci n-avea nici ziduri, nici fortăreață[118].

§ 106. Iară, când oamenii nobili din câmpia Moreei și norodul de prin târgurile din tot ținutul și din munții din Escorta[119] au văzut că Le Champenois cucerește și supune astfel castelele și orașele din ținut și ei n-aveau unde să se-ascundă, s-au înțeles cu Le Champenois astfel: nobilii greci, care stăpâneau feude și pământuri și sate-n ținut, fiecare să și le stăpânească și să și le țină după cinul lui, iară prisosul să se-mpartă oamenilor noștri. Iară norodul să plătească și să slujească după cum era obiceiul sub stăpânirea-mpăratului de la Costantinopol[120].

§ 107. Și-a fost numit pentru această-nsărcinare nobilul bărbat, domnul Goffroy de Villarduin, și alți mulți oameni nobili pe care i-a pus Le Champenois și greci nobili și-nțelepți din ținut – să cerceteze și să vadă limpede ce moșie stăpânește fiecare și să-i fie lăsată și dată spre viețuire după vrednicia și cinul fiecăruia, iară cu prisosul să fie-nfeudați și statorniciți nobilii din Franța și ceilalți oameni[121].

§ 108. Și, după ce-au făcut și-au rânduit toate cele, domnul Goffroy, care-a fost om tare destoinic și cu multă minte, a venit la Le Champenois și-așa i-a grăit[122]: „Domnia voastră, știți bine că sunteți în ținut străin, departe de prietenii Domniei voastre și-aproape de dușmanii Domniei voastre. Și trebuie să vă gândiți și să socotiți că navele vă costă mult.

---

117 În cronica în greacă, vv 1583–1602, această concluzie apare în discursul lui Geoffroy I de Villehardouin, numit *πρωτοστράτορας* (v. Schmitt, p. 616): cerând informații arhonților despre situația din Moreea, a aflat că de la Patras la Coron orașele sunt așezate în mijlocul câmpurilor și al pădurilor, ceea ce permite avansarea trupelor călare.

118 În cronica în greacă, vv 1613–1630, „mareșalul" Geoffroy îi îndeamnă pe arhonții din câmpia Moreei să facă înțelegeri cu Guillaume de Champlitte pentru a se evita vărsare de sânge și să-și convingă și rudele și prietenii să cadă la pace cu cel venit nu să jefuiască, ci să cucerească ținutul.

119 Skorta, regiune muntoasă între câmpiile litorale și zona interioară – v. Bon, *op. cit.*, pp. 364–365.

120 După cronica în greacă, vv 1631–1648, Guillaume de Champlitte promite clemență celor care-i vor jura credință, astfel că nobili din Moreea și Mesarea vin la Andravida și încheie înțelegeri cu el.

121 Oșteni fără rang nobiliar, menționați în cronica în greacă, vv 1961–1964 (infra, § 128).

122 În cronica în greacă, vv 1649–1653, Geoffroy I de Villehardouin i se adresează lui Guillaume de Champlitte în timpul repartizării feudelor de către o comisie formată din șase arhonți și șase franci.

Așadar, dacă tot le-aveți, trebuie să vă străduiți să cuceriți fortărețele de la mare, căci, dacă stăpâniți porturile și locurile pe unde se intră-n ținut, atunci veți putea să vă-nnoiți oastea și să vă-mprospătați bucatele la nevoie. Și-am auzit de la oamenii locului că, în apropiere de Calamate[123], sunt trei castele, la Arcadie, Choron și Calamate, care sunt la mare. Și-n ținutul acela sunt sate bogate și poți să călărești în voie[124]. Și-l puteți cuceri și dobândi mai ușor decât multe ținuturi din țara-aceasta. Drept pentru care vă povățuiesc și vă sfătuiesc să porunciți ca vaselor Domniei voastre să pornească pe mare, iară noi vom merge pe uscat. Și vă veți lua toți oamenii care pot să lupte. S-o luăm de-a dreptul către ținutu-acela, căci, după ce veți cuceri aceste trei castele, lesne veți putea supune restul țării."[125]

§ 109. Și-atunci când nobilul Le Champenois și baronii jurați din sfatul lui au auzit și-au ascultat acest sfat al nobilului și-nțeleptului om, domnul Goffroy de Villarduin, mult l-au lăudat și l-au prețuit și-au spus că-i om înțelept și destoinic. Și pricina a fost îndată rostuită, așa după cum o cumpănise domnul Goffroy.

§ 110. Atunci porniră vasele din portul Saint Zacarie, acolo unde-i azi orașul Clarence, iară Le Champenois a mers pe uscat cu toți oamenii lui – francezi, greci – și-au umblat până ce-au ajuns la Arcadie[126]. Și, fiindcă nu-i port bun pentru vasele mari, Le Champenois n-a vrut s-atace castelul[127], ci au mers drept la portul Junch[128] și-apoi la Modon. Dar îl aflară dărâmat, căci pe vremuri venețienii îl cuceriseră și-l năruiseră fiindcă era cuibul corsarilor care mari pagube făceau vaselor lor ce treceau pe-acolo[129].

§ 111. Și de-acolo merseră drept la Coron și-mpresurară castelul pe uscat până ce sosiră vasele pe mare. Și-au dat jos de pe vase schelele, catapultele și mangonelele și-au năvălit asupra castelului din toate părțile așa de cumplit că-l cuceriră chiar în aceeași zi[130].

§ 112. Și, după ce l-au cucerit, n-au vrut să mai stea pe-acolo pentru că ținutul nu era potrivit pentru caii lor, ci merseră drept la Calamate și-o-mpresurară[131].

---

123 În cronica în greacă, vv 1661, Geoffroy cere ca trupele să se deplaseze la castelul de la Pontiko (fr. Beauvoir), avansând apoi spre Arcadie, Coron și Kalamata, enumerare conformă cu poziția localităților față de Andreville. Menționarea aici a Kalamatei ar putea fi greșeala unui scrib, dar cucerirea castelului de la Pontiko nu e menționată nici mai departe, ceea ce presupune că întreg episodul a fost modificat.

124 Armata se poate deplasa călare și poate angaja bătălii după tehnica occidentală.

125 Villehardouin, §§ 328–330, menționează cucerirea castelelor de la Methoni, Koroni și Kalamata.

126 După cronica în greacă, vv 1670–1681, înainte să ajungă la Arcadie, au atacat castelul de la Pontiko protejat de un zid de apărare modest; au lăsat strajă și provizii, apoi trupele au pornit pe uscat spre Arcadie.

127 După cronica în greacă, vv 1682–1689, niște osteni au atacat orașul și i-au ucis pe toți cei care li s-au împotrivit, silindu-i pe locuitori să se refugieze în cetate.

128 Port-de-Junch (fr. modernă, *jonc*); escală nemenționată în cronica în greacă, v 1690, unde se spune că de la Arcadia au mers direct la Modon.

129 V. Villehardouin, § 329. După cronica în greacă, vv 1693–1694, vasele venețienilor erau atacate de greci.

130 După cronica în greacă, vv 1695–1710, asediații s-au predat după ce „mareșalul" Villehardouin a promis că le vor fi lăsate casele și bunurile.

131 După Villehardouin, § 330, asediul castelului de la Kalamata le-a dat de furcă. După cronica în greacă, v 1712, la Kalamata au aflat un castel prost întărit care servea de mănăstire; v. și Bon, *op. cit.*, pp. 62–63.

§ 113. Și, când cei din Calamate au aflat c-a fost cucerit prin luptă castelul din Coron, s-au hotărât să-i închine castelul printr-o învoială, iară Le Champenois le-a făgăduit să păstreze starea fiecăruia[132].

§ 114. Și, după ce-a pus stăpânire pe castel, tare mult i-a plăcut ținutul, așa c-a rămas vreo lună pe-acolo ca să i se odihnească oamenii. Și-acolo a dat drumul vaselor și-au plecat în țara lor[133]. Și-apoi și-a rânduit oamenii și-au plecat din Calamate și s-au dus drept la Arcadie[134].

§ 115. Și, ajuns acolo, a-mpresurat castelul din toate părțile și-a doua zi a pus să se dea atacul. S-a făcut că-ndată au cucerit târgul, dară donjonul n-au putut să-l cucerească prin luptă, fiindcă era clădit pe-o stâncă de bazalt și-avea un turn puternic, lucrarea Uriașilor[135]. Iară oamenii dinlăuntru erau foarte iscusiți, căci se-mpotriviră cu tărie o săptămână-ntreagă.

§ 116. Și, când Le Champenois văzu că oamenii aceia nu vor să se predea cu tot atacul lor, a pus să se ridice două catapulte și două mangonele și să se tragă în donjonul castelului. Și, când grecii dinlăuntru văzură că nu mai pot dura, s-au înțeles cu Le Champenois ca fiecare să-și păstreze moșiile așa cum le stăpânea de mai-nainte.

1208. Guillaume de Champlitte rechemat în Franța

§ 117. Și, după ce castelul din Arcadie a fost închinat și cucerit, înainte ca Le Champenois să plece de-acolo, îi veniră vești[136] din Franța de la apropiați că fratele său, contele de Champaigne, se pristăvise și regele Franței îi poruncește să plece pentru ca, la sorocul rânduit,

[132] Cronica în greacă, vv 1715–1738, menționează că, după cucerirea Kalamatei, 4000 de greci „dinăuntrul ținutului" (de la Nicli, Veligosti, Lacedemone, de pe înălțimile munților melingilor, din satele din câmpia Lakkos) s-au adunat la Chrysorea, apoi s-au retras într-un loc numit Kepeskianous (variantă Kapsikia) sau Livada de măslini de la Kountouras. Aici s-a dat bătălia dintre greci și cei 700 de francezi care și-au masacrat adversarii. Pentru localizare, v. Bon, *op. cit.,* pp. 418–422. Episodul pare a fi cel menționat de Villehardouin, §§ 328–329, în cursul căruia 500 de călăreți franci i-au înfrânt pe cei 5000 de greci conduși de Michalis. V. și Henri de Valenciennes, *Istorisirea despre împăratul Henric,* § 584 și nota 150, și Bon, *op. cit.,* pp. 61–63.

[133] Încetinirea ritmului cuceririi s-ar putea explica prin faptul că era iarnă – *idem,* p. 63.

[134] După cronica în greacă, vv 1759–1767, grecii îl sfătuiesc pe Guillaume de Champlitte să cucerească Veligosti și Nikli, aflate în câmpie, și să se îndrepte apoi spre Lacedemonia, dar „mareșalul" Villehardouin propune să fie securizat ținutul recent cucerit prin luarea castelului de la Arcadia și a fortului de la Araklovon, cheia ținutului Skorta, apărat de un nobil din familia Voutsaras, un viteaz numit Doxapatres. V. și Buchon, *op. cit.,* p. 43, n. 1, și Bon, *op. cit.,* pp. 61–62. Se poate presupune că acest scenariu exista în prototipul cronicii, fiind menționat și în *Libro de los fechos,* §§ 110–112: Le Champenois descoperă un castel vechi, Pontico, pe care îl repară și-l numește Belveder, iar în ținutul Skorta descoperă un castel întărit, numit în greacă Oreoclavo (în traducerea franceză Bucelet), apărat de un senior grec de o forță prodigioasă.

[135] Grecii antici; *Ἑλλήνων* în cronica în greacă, v 1774.

[136] Castelul de la Arcadie a fost cucerit cel mai târziu la începutul anului 1206, iar vestea despre moartea lui Louis sosește prin 1208.

să-și ia moșia-n stăpânire și să-i facă omagiu. Tare s-a mâhnit de vestea-aceasta, atât pentru moartea fratelui său, cât și pentru că nu-și încheiase cucerirea după voie.

§ 118. Și, când a văzut că-i nevoit să plece din ținutul acela și să se ducă-n Franța ca să n-ajungă să piardă comitatul Champaigne – moștenirea lui și-o moșie așa de frumoasă! –, i-a chemat la el pe toți prelații și baronii și pe cei mai buni oameni din preajma lui.

§ 119. Și le-a istorisit c-a primit vești că fratele lui se pristăvise și că regele Franței, seniorul lui ligiu, îl cheamă să i se-nfățișeze la un soroc anume ca să-și ia moșia-n stăpânire și să-i facă omagiu și că nu mai poate zăbovi cu niciun chip. Vroia dară ca, după sfatul lor, să rânduiască-mpărțirea ținutului cucerit împreună cu ei astfel încât fiecare să-și aibă partea după starea lui.

Repartizarea feudelor

§ 120. Au rânduit ca domnul Goffroy de Villarduin, mareșalul ținutului Champaigne[137], și doi episcopi și doi baroni și patru arhonți greci[138] dintre cei mai înțelepți din ținut să statornicească pământul ce fusese cucerit pân-atunci.

§ 121. Și prelații, baronii și ceilalți nobili greci pe care i-a rânduit Le Champenois ca să-i statornicească și să-i înfeudeze pe oameni au rostuit întâi de toate moșia seniorului și-apoi episcopatele, baroniile, baronia Templului, a Ordinului Ioaniților și-a Ordinului Nemților[139], și-apoi feudele cavalerilor și-ale sergenților. Și le-aduseră scrise dinaintea lui Guillaume de Champlitte, tare frumos tocmite și rânduite.[140]

§ 122. Și, când Le Champenois a văzut că toți au fost statorniciți în afară de domnul Goffroy de Villarduin, despre care nu s-a vorbit nicidecum, a fost cuprins de mare-nduioșare pentru marea vrednicie și firea-aleasă ce dovedea.

§ 123. Și-atunci l-a chemat și i-a zis de față cu toți: „Domnule Goffroy, i-adevărat că la povața Domniei voastre fratele meu, contele de Champaigne, Dumnezeul să-l ierte, s-a apucat să rânduiască sfânta cruciadă în ținutul sfânt al Ierusalimului[141]. Și, după ce s-a pristăvit din lumea-aceasta, ceea ce-a fost mare păcat, n-ați amânat fapta cea bună, ci v-ați nevoit și-ați mers la preabunul conte Bauduin de Flandra și-apoi la contele de Thoulouse și i-ați pus la cale să facă și să-mplinească ceea ce-ncepuseră împreună cu fratele meu. Și-apoi

---

[137] Confuzie între mareșalul ținutului Champagne, devenit mareșal al Romaniei, și nepotul său de frate.

[138] În cronica în greacă se menționează un număr egal de greci și de franci în aceste comisii: câte șase, v 1649, pasaj căruia îi corespunde infra, § 107, și câte cinci, vv 1832–1833, pasaj căruia îi corespunde acest paragraf, inegalitatea de aici părând să se datoreze unei neatenții a copistului.

[139] Cavalerii teutoni. După cronica în greacă, vv 1951–1961, fiecare ordin a primit 4 feude.

[140] În cronica în greacă, vv 1831–1835, se precizează că împărțirea s-a făcut în funcție de statutul, numărul de oșteni și armamentul fiecăruia; s-a făcut și recensământul armatei și al căpeteniilor.

[141] Confuzie între Thibaut de Champagne și fratele lui Le Champenois și între mareșalul Villehardouin și nepotul lui.

v-ați dus la povața și din voința lor la marchizul de Monferra și-ați rânduit să fie căpetenia oștii. Și-apoi ați mers la Veneția, unde-ați făcut rost de vasele care i-au dus pe oamenii aceștia. Și-apoi ați mers la Costantinopol împreună cu ei. Știu astfel că toate faptele mărețe s-au împlinit la povața Domniei voastre. Și, când ați știut c-am venit în ținutu-acesta, l-ați lăsat pe-mpăratul Bauduin de Flandra și partea Domniei voastre din împărțeala pe care-ar fi trebuit s-o aveți din cuceririle de-acolo și-ați venit fără zăbavă la mine.

§ 124. Ar fi dară cu păcat ca, după ce v-ați silit, să n-aveți răsplată pentru osteneala Domniei voastre. Pentru marea vrednicie ce vădiți și pentru a da pildă tuturor oamenilor de bună credință și ca mulțumire pentru că m-ați slujit bine și cu credință, vă dau ca moștenire măreața moșie de la Calamate, pentru Domnia voastră și moștenitorii Domniei voastre, împreună cu tot ce ține de ea."[142]

1210. Regența lui Geoffroy I de Villehardouin

1209–1210. Învestirea lui Geoffroy I de Villehardouin

§ 125. Și pe loc l-a-nvestit cu inelul lui de aur și domnul Goffroy s-a făcut omul său ligiu. Și, după ce Domnia sa Goffroy a primit moșia de la Calamate, Le Champenois i-a zis: „Domnule Goffroy, azi îmi sunteți om ligiu, așa că-i drept și firesc să-mi fiți și mai ascultător decât mai-nainte și eu să am mai multă-ncredere-n Domnia voastră decât mai-nainte. Fiindcă sunt nevoit dară să merg în Franța, sunt nevoit să las un om de nădejde în locul meu în ținutu-acesta, cârmuitor al țării mele și-al oamenilor mei. Și, cum mă-ncred în Domnia voastră, vă rog și vă cer și vă poruncesc ca Domnia voastră, de dragul meu, să fiți în ținutu-acesta, în locul meu, domn și cârmuitor peste toți oamenii mei și țara mea, pe care-am cucerit-o împreună cu ceilalți oameni de seamă aici de față, astfel încât – și numai dacă – vreo rudă apropiată de-a mea vine-aici, în locul meu, într-un răstimp de-un an și-o zi, să trebuiască să-i dați țara și stăpânirea deplină, stăpânind de la el pământul Domniei voastre, așa cum toți ceilalți vor face. Și dacă, prin vreo-ntâmplare, nu va veni-n răstimpul acesta, țara și stăpânirea să vă rămână Domniei voastre, fără tăgadă de la nimeni."

§ 126. Și domnul Goffroy, care-a fost așa de-nțelept și destoinic, i-a mulțumit domnului său Le Champenois pentru lauda ce i-a adus-o și-a primit împuternicirea să cârmuiască Moreea în chipul și după-nvoiala ce-ați auzit. Și-au pecetluit cărțile cu-nvoieli cu pecețile

---

[142] Villehardouin, § 330, menționează că nepotului său i-a fost dată cetatea Coron. După cronica în greacă, v 1865, a primit Kalamata și Arcadie cu tot ținutul lor. Cum se știe că pentru multe decenii Kalamata a fost domeniul familiei de Villehardouin (v. infra, § 174), se poate presupune că, în urma cuceririi cetății Coron de pirați sau de venețieni prin 1207, lui Geoffroy i s-a dat în schimb această feudă – Longnon, *L'Empire latin,* p. 73, n. 3, și p. 90.

prelaților și-ale baronilor, cu cea a lui Guillaume de Champlitte și toți i-au jurat [credință] domnului Goffroy[143].

§ 127. Și, după ce s-au făcut aceste lucruri și-nvoielile-au fost întărite, Le Champeois s-a gătit să treacă marea[144]. Și-a plecat din Moreea și s-a dus de-a dreptul în Franța[145]. Și domnul Goffroy a rămas cârmuitorul și domnul țării.

Condica feudelor; stabilirea îndatoririlor vasalilor

§ 128. Și-atunci a rostuit și-a ținut sfat de obște la Andreville și-a zis că vrea să știe care baroni și alți oameni fuseseră-nfeudați în vremea lui Guillaume de Champlitte și care mai trebuie să fie-nfeudați[146]. Și s-a aflat că domnul Gautier de Rosieres fusese statornicit la baronia Mathegriffon, cu 24 de feude de cavaler[147], domnul Goffroy de Bruieres[148], cu 22 de feude la baronia din Escorta, domnul Guillerme le Alemant, în cetatea Patras cu o baronie-ntreagă[149], domnul Mahieu de Mons, în cetatea Veligurt cu cele 4 feude, domnul […][150], cetatea Nicles cu cele 6 feude, domnul Gui de Nivelet, Gierachy, înspre La Cremenie, cu cele 4 feude[151], și domnul Otthe de Tournay, baronia de la Colovrate cu cele 4 feude[152], domnul Ougues de […][153], baronia La Grite cu cele 4 feude[154], și domnul Jehan, mareșalul de Nulli, baronia de la Passavant cu cele 4 feude[155], episcopul de Modon, 4 feude, episcopul de Coron, 4 feude, episcopul de Veligurt și de Nicles, 4 feude, și

---

143 Le Champenois îl desemnase în locul lui pe Hugues de Champlitte, după cum rezultă dintr-o scrisoare a lui Inocențiu al III-lea către arhiepiscopul de Larissa și episcopul de Lamia din noiembrie 1210, în care sunt menționați *Hugonem de Cham.* și *Gaufridus, princeps Achaïe* – Buchon, p. 49, n. 2; Migne, vol. 216, p. 342.

144 După cronica în greacă, v 1899, a luat cu el doar doi cavaleri și doisprezece sergenți.

145 Guillaume de Champlitte a părăsit Moreea fie la sfârșitul anului 1208, fie în iarna 1208–1209.

146 În cronica în greacă, vv 1907–1911, lui Geoffroy I de Villehardouin i s-a adus condica (*βιβλίον*) în care erau scrise feudele acordate de Le Champenois vasalilor lui, lista domeniilor înfeodate.

147 Pentru situare, v. Bon, *op. cit.,* pp. 104–105. O feudă de cavaler aducea un venit de aprox. 1000 de hyperperi – Longnon, *L'Empire latin,* p. 74; v. și Clari, § 107.

148 În cronica în greacă, vv 1917–1924, e numit Hugues de Bruieres (Brières, Prières, Briel), tatăl lui Geoffroy, elogiat pentru vitejia lui.

149 Asupra impreciziilor relative la posesorul inițial, v. Bon, *op. cit.,* p. 106; Lock, *op. cit.,* pp. 76–80.

150 Guillaume în cronica în greacă, v 1933. Poate Guillaume de Morlay (Morley) – Bon, *op. cit.,* p. 112.

151 6 feude după cronica în greacă, v 1934.

152 Othon de Durnay sau Dornay – v. Bon, *op. cit.,* p. 108. 12 feude după cronica în greacă, v 1940.

153 J. Longnon crede că trebuie citit „de Lille", căci în cronica în greacă, v 1941, este menționat *Οὔγκος ντὲ Λέλε,* care a primit 8 feude la Vostitsa; în *Libro de los fechos,* §§ 119–120, apare forma *Lello.* După A. Bon, denumirea este o deformare a denumirii Helos, ținut în care Hugues a construit un castel – Bon, *op. cit.,* pp. 108–110.

154 După Bon, *op. cit.,* pp. 108–109, lipsește aici numele de origine al lui Hugues și probabil și cel al baronului înfeudat la La Grite; în cronica în greacă, vv 1944–1945, este menționat un anume Luca ce a primit doar 4 feude, având valea Lakkos și ținutul Gritsena (fr. La Grite).

155 Pentru diferențele dintre cronici și documentele din epocă, v. Longnon, „Problèmes de l'histoire", pp. 85–86.

episcopul de La Cremonie, 4 feude[156]. Toți baronii și prelații aceștia au primit feude pe vremea lui Le Champenois și mulți cavaleri, destui scutieri și sergenți despre care cartea nu mai amintește-n locu-acesta.[157]

§ 129. Iară, după ce domnul Goffroy, ispravnicul, a cercetat, a-ntrebat și-a aflat despre toți ce-au primit feude și s-au statornicit în vremea lui Le Champenois, a pus să se scrie acestea-n condica lui[158]. Și-apoi a rânduit și-a hotărât că baronii care stăpânesc cetăți și mari baronii să aibă fiecare două steaguri și să slujească ei înșiși, iară pentru fiecare feudă să slujească un cavaler și doi sergenți călări. Iară baronul cu patru feude să aibă un steag și să aibă un cavaler și doisprezece sergenți călări la steagul lui. Și fiecare cavaler care stăpânește-o feudă-ntreagă să slujească el însuși, iară sergenții cu pământ[159], ei înșiși.

§ 130. Și s-a spus și s-a hotărât, fiindcă era ținut cucerit și tot mereu era de gândit că vor avea război, atât ca să cucerească, cât și ca să apere ținutul cucerit, slujirea[160] să se facă tot anul, adică patru luni necurmat domnul să-i poată pune de strajă la hotare, acolo unde va fi nevoie, și patru luni să se bată cu dușmanii săi, iară-n celelalte patru luni să poată să cutreiere ținutul văzându-și fiecare de treburile sale, dar să nu treacă marea[161]. I-adevărat că, pentru ca domnul să poată lua din cele douăsprezece luni pe cele opt pe care le vroia, fie pentru război, fie pentru paza la hotare, s-a spus slujirea să fie tot anul.

---

156 După cronica în greacă, vv 1955–1961, arhiepiscopului de Patras i s-au atribuit 8 feude, iar episcopilor de Olena, Modon, Coron, Veligosti, Nicli și Lacedemone câte 4 feude.

157 În afară de feudele atribuite ordinelor călugărești și prelaților, în cronica în franceză sunt enumerate 9 baronii și în cronica în greacă 11, la care se adaugă domeniul familiei Villehardouin, reflectând situația de pe la 1220–1230 – Longnon, „Problèmes de l'histoire", pp. 85–86. Numărul mai mic de feudatari din cronica în franceză – ar fi trebuit să fie 12, conform cu infra, § 961 – se explică prin lacuna semnalată de A. Bon și prin nemenționarea lui Robert de Dramelay, domnul de Chalandritsa, ultimul enumerat în cronica în greacă, vv 1949–1950, care a primit 4 feude. O comparare a situației înfeudării în cele patru variante ale cronicii, în Bon, *op. cit.*, p. 108, n. 6.

158 În text, *son registre*; infra, §§ 131 și 132, *registre dou seignor.* Evidența înfeudării s-a realizat în două etape: pe vremea lui Guillaume de Champlitte o comisie numită de el procedează la înfeudare (infra, § 107; cronica în greacă, v 1649), consemnând în scris repartizarea domeniilor (infra, § 121; cronica în greacă, v 1840); în timpul regenței lui Geoffroy I de Villehardouin, când se stabilesc și obligațiile înfeudaților, consemnate în condică (infra, § 128–131; cronica în greacă, vv 1903–1968). Înfeudarea a continuat cu atribuirea ținuturilor cucerite de Geoffroy, după plecarea lui Le Champenois, infra, § 132, și ele scrise într-o condică – *ριτζένστρο,* cronica în greacă, v 2077.

159 În text, *serganterie,* definit în FEW ca „pământ care, nefiind stăpânit de la rege, obligă vasalul să-l slujească în persoană pe cel de la care îl deține; feudă nobilă fără jurisdicție; feudă de sergent". Echivala, în ceea ce privește serviciul datorat, cu jumătate dintr-o feudă de cavaler – Longnon, *op. cit.,* p. 203. În cronica în greacă, v 1988, acești osteni sunt numiți *σεργέντες τῆς κουγκέστας.*

160 Serviciul militar datorat de vasal suzeranului.

161 „In tre caxi, Miser lo Principo, over altro signor, non puo denegar licentia al suo feudatario de andar fuora del Principado, zoe, si alguna successation li vachera fuora del Principato, et se lo vora andar a contrazer matrimonio, *et se lo vora andar* a lo Sancto Sepolcro, o a Roma, a li Apostoli Sancto Petro et Sancto Paulo et a Sancto Jacomo. Et ha termene do anni e do zorni a tornar, altramentre lo perde lo feo." – *Assises de Romanie,* art. 111. Articol reluat în *Libro de los fechos,* § 140.

§ 131. Și s-a mai vorbit și hotărât și-nsemnat în condica domnului că toți prelații și ceilalți clerici care stăpâneau baronii să aibă fiecare steag, ca toți ceilalți baroni, pentru apărarea țării și pentru a se război cu dușmanii și-a se lupta-mpotriva dușmanilor la cererea domnului, dar să nu stea nici necurmat, și nici de strajă, ca ceilalți înfeudați.[162]

§ 132. Și, când toate pricinile sale au fost astfel hotărâte și rostuite și-nsemnate-n condica domnului, Măria sa Goffroy și-a rânduit oamenii și-a-nceput cucerirea și supunerea grecilor. Și, îndată ce cucerea, îi și înfeuda pe nobilii care veniseră să cucerească, pe cei pe care Le Champenois îi lăsase cu domnul Goffroy.

§ 133. Și, când grecii din ținut au văzut că nu se pot apăra-mpotriva oamenilor noștri fiindcă țara n-avea deloc fortărețe și nici oamenii nu erau deprinși cu războiul și nici nu puteau avea ajutor din nicio parte, s-au înțeles cu domnul Goffroy și i s-au închinat în așa chip și cu-așa învoială că-l va lăsa pe fiecare-n starea lui, iar ceea ce prisosea să ia și să-și înfeudeze oamenii.[163]

§ 134. Și-atâta s-a străduit și s-a purtat în așa chip că toți oamenii, de tot felul, și nobilii, și ceilalți, l-au îndrăgit și l-au prețuit mai mult decât pe Le Champenois, domnul lor legiuit.

§ 135. Și, după ce atâtea a-mplinit ca un om cugetat ce era încât a cucerit inima oamenilor lui, au fost unii care, pentru frumoaselor sale însușiri, l-au pus la cale și l-au povățuit să-și oprească țara pentru el. Și-atâta au stăruit că omul cel destoinic și-a uitat cumpătarea și marea-nțelepciune și-a pus mai presus de frica de Dumnezeu slava lumească. Și-atâta au stăruit și l-au ațâțat că omul cel nobil a-ncuviințat.

§ 136. Și-atunci așa s-a rânduit: a dat sfară-n țară peste tot pe unde-avea prieteni, până-n regatul Franței și pe la toate vămile, ca, de contele de Champaigne va trimite-n Romania vreo rudă de-a lui, să fie-mpiedicată și rătăcită-n fel și chip ca să treacă sorocul legiuit până ce va ajunge-n Moreea. Astfel a rânduit cu oameni de-ai lui și cu rude de-ale lui pretutindeni și le-a dat bani după pofta inimii lor ca să rostuiască și să săvârșească treaba-aceasta.[164]

§ 137. Vom înceta să mai istorisim despre Domnia sa, Goffroy de Villarduin, și ne vom întoarce să spunem despre nobilul conte de Champaigne, cum s-a dus în Franța și cum și-a rânduit treburile.

---

162 După cronica în greacă, vv 2005–2016, episcopii și Biserica, Templierii și Ospitalierii nu trebuie să facă serviciul în garnizoană, dar trebuie să participe la război când le cere seniorul lor sau când țara trebuie apărată.

163 După cronica în greacă, vv 2017–2079, Geoffroy I cucerește Veligosti, Nicli, Lakedemonia și trimite trupe în Tsaconia; grecii cu moșii în ținut vor prefera să-i recunoască suzeranitate ca să nu suporte efectele unor razii, cu condiția ca Geoffroy I să le jure că nu-i va obliga să se convertească și să-și schimbe obiceiurile și legile strămoșești.

164 După cronica în greacă, vv 2104–2113, oamenii cei mai înțelepți îl conving pe Geoffroy să păstreze ținutul pentru sine, temându-se ca cel venit din Franța, poate nepriceput și necumpătat, să nu aducă tulburare; Geoffroy acceptă după ce s-a opus de teamă să nu păcătuiască.

Guillaume de Champlitte îl desemnează succesor pe vărul său, Robert

§ 138. În vremea-aceea Le Champenois, care plecase din Moreea, a ajuns în nobilul ținut Champaigne, ținutul lui, unde mult era dorit de oamenii lui pentru marea lui vrednicie[165]. Și, după ce-a stat o săptămână sau mai mult în ținutul lui, a plecat și s-a dus drept la regele Franței, la Paris, unde-a petrecut de Rusalii cu cei doisprezece pairi ai Franței. Și, când regele l-a văzut venind dinaintea lui dintr-un ținut așa de-ndepărtat ca Romania, pe care el nicicând nu-l va putea vedea[166], tare s-a bucurat și l-a primit cu mare bunăvoință și la fel și toți baronii din Franța, așa cum e cuviința față de un om tare iubit și tare prețuit pentru însușirile lui.

§ 139. Și, după ce contele-a stat cât a poftit împreună cu regele și cu ceilalți nobili din Franța și după ce și-a rostuit și rânduit toate treburile cu regele, și-a luat rămas bun și s-a-ntors în Champaigne. Și-apoi a stat cu oamenii lui, petrecând vreo opt luni, fără s-aducă deloc vorba să trimită pe cineva dintre rudele lui în Moreea. Și se purta așa fiindc-avea mare-ncredere-n domnul Goffroy de Villarduin că, oricând va trimite pe cineva, va fi primit după-nțelegerea și-nvoielile ce le-aveau împreună.

§ 140. Atunci a ținut sfat și l-a chemat pe-un văr de-al lui pe nume Robert, om viteaz și cu purtare nobilă. Și l-a chemat dinainte lui și i-a dat ținutul Moreei pe care-l cucerise cu mare osteneală. Iară Robert s-a făcut omul său ligiu și i-a făgăduit să-i fie vasal pentru Moreea.

§ 141. Și, după ce s-au făcut și s-au pecetluit zapisele cu privilegii și cărțile pe care urma să i le ducă domnului Goffroy, rămas în locul lui în Moreea, și după ce și-a rânduit casa și tot ce-i trebuia pentru călătorie, și-a luat rămas bun de la bunul conte și s-a urnit din Champaigne la sfârșitul lunii noiemvrie. Și-a mers pe cale până ce-a ajuns la Mont Cenis. Și-a aflat munții așa de-ncărcați cu zăpadă că n-a putut să treacă, ci a fost nevoit să rămână-n Savoia mai bine de-o lună și jumătate.

Robert este împiedicat să revendice la timp principatul

§ 142. Și, după ce-a putut să treacă munții, a ajuns în Lombardia, mergând întins până la Veneția, gândind și nădăjduind să afle acolo mai lesne decât în altă parte mijloc să treacă marea. Dară domnul Goffroy de Villarduin le ceruse ducii Veneției și altor prieteni pe care-i avea acolo – și ei încuviințaseră – să-l împiedice și să-l încurce pe cel ce va veni din partea contelui de Champaigne pentru a cârmui Moreea și-ntregul ținut.

§ 143. Iară, când Robert a ajuns la Veneția, a fost primit cu mare cinste de duca, dar mai mult ca să-l amăgească decât pentru altceva. Așa c-a rămas la Veneția două luni, dându-i-se de-nțeles că i se gătesc vase pentru trecerea mării. Și la urmă-i dădură o catargă gata de drum.

[165] Guillaume de Champlitte murise, se pare, pe când traversa marea către Apulia, neajungând în Franța.
[166] Conform adevărului istoric, rege era în vremea aceea Filip August, care a participat la cruciada a treia.

§ 144. Iară duca Veneției, care era prieten cu domnul Goffroy de Villarduin, cel care voia să-mpiedice și să-ncurce drumul acelui om nobil, îi porunci nostromului acelei catarge ca, atunci când va ajunge-n insula Corfu, să-l lase pe uscat pe Robert și-apoi să se ducă drept în insula Creta pentru niște treburi de-ale obștii. Iară nostromul catargei, care nu-i putea ieși din vorbă, a făcut după cum i-a poruncit duca Veneției.[167]

§ 145. Și, când Robert a ajuns în Corfu, nostromul i-a dat de-nțeles că-i nevoit să călăfătuiască-n unele locuri catarga, pe-acolo pe unde-i de trebuință. În felu-acesta l-a pus să coboare pe uscat pe nobilul om cu tot calabalâcul și-apoi s-a prefăcut că descarcă vasul.

§ 146. Și noaptea, pe când Robert era la castel și dormea neîntors, nostromul a dus înapoi pe catargă ce descărcase spre a-l amăgi pe Robert și-a pornit-o din Corfu și s-a dus întins în portul Saint Zacarie, acolo unde-i azi orașul Clarence. Doi soli au plecat de pe catargă și s-au dus la Andreville unde l-au aflat pe domnul Goffroy. I-au înmânat cărți din partea ducii Veneției în care se vorbea despre venirea lui Robert, c-a pus să fie lăsat pe uscat pe insula Corfu spre a-l zăticni.

§ 147. Și, când domnul Goffroy a văzut cărțile-acelea, mult i-a cinstit pe soli și i-a trimis nostromului catargei daruri frumoase. Și-a dat pentru catargă atâtea bucate câte-au vrut să ia. Și-apoi catarga a plecat și s-a dus în treaba ei.

§ 148. Iară, când Robert, care rămăsese la castelul din Corfu, a fost trezit de dimineață și-a văzut că-i plecase catarga și c-a fost vândut și părăsit în chipul în care v-am povestit, a fost atât de nedumerit că n-a mai știut ce să facă. Atunci a cercetat până ce-a aflat o barcă să-l treacă-n Moreea. Și, când pârcălabul de la Corfu a aflat, a venit la nostrom și l-a luat deoparte și l-a oprit să-l treacă pe Robert.

§ 149. Și, când Robert a văzut vânzarea veneților și s-a pomenit oprit în chipu-acesta la Corfu, s-a străduit până ce-a aflat o barcă ce l-a dus în portul Saint Zacarie, acolo unde-i orașul Clarence.

§ 150. Și, când a ajuns acolo, a trimis oameni din alaiul lui la Andreville[168], la domnul Goffroy, să-i dea cai să vină la el. Dară domnul Goffroy care rânduise toate pățaniile-acestea era la Glisiere[169] și, îndată ce-a aflat că Robert sosise-n port, a plecat de la Glisiere și s-a dus la Calamate.

§ 151. Și, atunci când oamenii lui Robert au ajuns la Andreville și-au aflat că domnul Goffroy nu mai e acolo, l-au găsit pe pârcălabul de-acolo și l-au rugat din partea domnului lor să le facă rost de cai spre a-l aduce pe Robert, vărul contelui de Champaigne, care vine ca domn al Moreei.

§ 152. Și, când pârcălabul de la Andreville – care știa despre ce-i vorba – a auzit veștile-acelea, a arătat mare bucurie pentru venirea lui Robert, vărul contelui de Champaigne. Le-a

---

[167] După cronica în greacă, vv 2176–2189, dogele Veneției îi cere amiralului să nu-i dea vas lui Robert și îl reține cu vorbe bune și viclenii două luni înainte de a-i da o galeră ce mergea în Creta.

[168] După cronica în greacă, vv 2163–2165, Guillaume de Champlitte i-a dat vărului său bani și o suită formată din 4 cavaleri și 22 de sergenți.

[169] Pentru situare, v. Bon, *op. cit.*, pp. 330–333.

făcut rost de cai. El însuși i-a luat pe toți cei de față și-au mers întins până la portul Saint Zacarie. Și-acolo l-au aflat pe Robert și l-au primit cu mare bucurie. Și-apoi l-au dus la Andreville.

§ 153. Iară, atunci când Robert a ajuns la Andreville, a crezut că-i în țara lui și că va fi socotit domn, dară s-a aflat cine să-i spună și să-i dea deslușiri despre-nțelegerile și-nvoielile pe care domnul Goffroy le-avea cu contele de Champaigne și că, dacă nu se duce la el să-și rostuiască și să-și lămurească pricina, n-are cum să fie socotit domnul țării.

§ 154. Și, când Robert știu adevăru-adevărat despre pricina aceasta, n-a mai vrut să șadă la Andreville, ci le-a cerut oamenilor și pârcălabului să-i împrumute cai și să-l însoțească acolo unde-i domnul Goffroy, ispravnicul ținutului.

§ 155. Atunci pârcălabul, nemaiavând încotro, a trimis deîndată un sol la domnul Goffroy și-apoi i-a dat cai și alai lui Robert ca să-l însoțească până-n locul unde era domnul Goffroy. Și însuși pârcălabul l-a-nsoțit până la Glisiere. Și, când domnul Goffroy a știut că Robert vine spre el, la Calamata, a plecat de-acolo și s-a dus la Veligurt.

§ 156. Iară cei care-l însoțeau pe Robert l-au dus la Calamate. Și, când a ajuns acolo, nu l-a găsit pe domnul Goffroy, așa că tare s-a dosădit. Iară cei din Andreville care veniseră cu el n-au mai vrut să-l însoțească, ci și-au luat rămas bun și s-au înturnat.

§ 157. Și, când Robert s-a văzut astfel încurcat, i-a cerut pârcălabului de la Calamate să-i dea strajă și să-i facă rost de cai pentru el și alaiul lui ca să se ducă la domnul Goffroy, ispravnicul. Iară pârcălabul din Calamate, neavând încotro, i-a făcut rost de cai și de oameni care l-au dus drept la Veligourt.

§ 158. Și, când a ajuns, tot nu l-a aflat pe domnul Goffroy, căci se dusese la Nicles. Atunci au făcut cale-ntoarsă cei de la Calamate, iară Robert a rămas plin de dosadă, neștiind ce să facă.

§ 159. Ce să lungesc povestea? Cei din Veligourt au făcut întocmai ca cei din Calamate. Iară, când a mers la Nicles, tot nu l-a aflat pe domnul G[offroy], căci se dusese-n cetatea La Cremonie. Și-a trecut prin multe peripeții și iar a făcut rost de cai și de strajă ca să meargă-n La Cremonie.

§ 160. Și, când domnul Goffroy, cel care rânduise toate opreliștile-acestea, a știut neîndoios că Robert vine spre el, s-a suit pe cal cu câți oameni avea și s-a dus înaintea lui Robert cu câtă pohfală a putut și l-a-ntâmpinat cu multă bucurie, cât mai frumos a putut. Și-apoi l-a găzduit cu câtă pohfal-a putut.

Sentința Curții Moreei în privința stăpânirii principatului

§ 161. Și, a doua zi, Robert, chitind că are stăpânire și drept asupra țării, i-a zis domnului Goffroy să-i cheme la locul unde fusese găzduit pe toți nobilii ce erau acolo, ca să vadă și s-audă zapisele și poruncile pe care li le-aducea de la domnul lor, contele de Champaigne.

§ 162. Iară domnul Goffroy, care-a fost așa de-nțelept și știa mersul lumii, vrând să-și împlinească voia-nțelepțește și chibzuit, i-a chemat pe toți nobilii de-acolo. Și-ndată veniră dinaintea lui. Și i-a luat și i-a dus la locul unde era conăcit Robert de Champaigne. Și i-a primit cu multă bucurie, căci erau de neam nobil și cu purtări alese. Și-apoi s-au așezat toți laolaltă, mari și mici.

§ 163. Și-apoi l-a rugat să se ridice pe-un diac născut la Paris care era tare-nțelept și bun cuvântător și i-a poruncit s-arate și să povestească pe șart cum și-n ce chip contele de Champaigne care cucerise ținutul Moreei, cu mărinimie, cum se cuvine unui domn, îi dăduse și-i lăsase acestui Robert, vărul său, toată țara-aceea ca să vină să stea-n țară cu oamenii de neam ales, căci pe el regele Franței nu-l mai lasă să plece de lângă el.

§ 164. Și, după ce-a spus și-a arătat înștiințarea, a luat zapisele și scrisorile de-mputernicire ce le-avea de la bunul conte de Champaigne și celelalte cărți, testimoniile de la nobilul rege-al Franței și de la toți prelații și baronii din acel regat – care-aduceau mărturie cum și-n ce chip și de ce contele de Champaigne îi dăduse și-i lăsase ținutul Moreei lui Robert, vărul lui și prin care contele îi vestea și-i poruncea domnului Goffroy de Villarduin, pe care-l lăsase-n locul lui, să-i dea și să-i încredințeze ținutul lui Robert, iară oamenilor din ținut să-l primească ca pe domnul lor.

§ 165. Și, după ce diacul a-ncheiat citania cărților, domnul Goffroy, care-a fost așa-nțelept și tare-nvățat, s-a sculat în picioare și-a mărturisit că socoate adevărate cărțile și poruncile contelui de Champaigne, stăpânul lui, precum și testimoniul sfintei coroane-a Franței[170]. Și, dup-aceea, a pus să i se-aducă zapisele cu-nțelegerile ce le-avusese cu contele de Champaigne și-a pus să fie citite dinaintea lui Robert și-a tuturor celorlalți. În zapisele-acelea se arăta că domnul Goffroy fusese lăsat de contele de Champaigne cârmuitor în ținutu-acesta în locul lui cu-nvoiala ca, dacă se-ntoarce din Franța ori își trimite vreo rudă într-un răstimp de-un an și-o zi, domnul Goffroy ori moștenitorul lui, oricine-ar fi fost cârmuitorul Moreei, să trebuiască să dea-napoi țara și stăpânirea fără vreo tăgadă, iară feuda[171] Calamate să rămână ca moștenire veșnică a domnului Goffroy și-a moștenitorilor lui. Iară, de se va-ntâmpla ca răstimpul de-un an și-o zi să treacă fără ca ținutul Moreei să fie cerut în felul spus mai-nainte, să-i rămâie nesmintit domnului Goffroy și moștenitorilor lui, tot la fel ca moștenirea lui și ce-a dobândit prin luptă.

§ 166. Și, după ce cărțile-au fost citite dinaintea lui și-a celorlalți nobili ce erau de față, domnul Goffroy s-a ridicat în picioare și i-a rugat pe toți nobilii care erau acolo, la adunarea aceea, și le-a cerut ca ei, cu dreptate și cu bună credință, fără vicleșug, să ia seama și să dea judecată dreaptă: a cui urma să fie țara după pravilă, a lui Robert ori a lui? Iară Robert, socotindu-se îndrituit, s-a-ncrezut în spusa și-n judecata baronilor.

---

170 Sintagma de aici, „la saincte coronne", un calc după greacă, semnifică puterea, autoritatea celui încoronat, aici regele Franței, în alte pasaje basileul (infra, §§ 165, 252, 253, 314, 426, 716, 718, 731, 732).

171 În text *chastellenie.*

§ **167.** Iară, când nobilii astfel au fost poftiți de cele două părți, au ținut sfat și s-au aplecat asupra pricinii cât au putut mai pătrunzător. Și-au deslușit că, după cărțile de-nvoială, răgazul trecuse cu mai mult de-o săptămână[172]. Au fost unii care-au spus că Robert intrase-n țară înainte de soroc, dar la urmă s-au învoit cu toții și-au spus așa, că-n orice parte din lume-nvoielile sunt mai presus de pravilă[173] și, de vreme ce-nțelegerile așa zic, că cel care urmează s-ajungă domnul ținutului trebuie să sosească și să vină să-și ceară dreptul în răstimpul hotărât și că sorocul trecuse, Robert n-are nicio îndrituire asupra ținutului, care-i dară pe drept al domnului Goffroy și-al moștenitorilor lui.

§ **168.** Atunci i-au chemat și le-au spus hotărârea curții[174]. Și, când domnul Goffroy a auzit care este și ce spune judecata pe care-au dat-o nobilii, tare mult le-a mulțumit, iară Robert nu le-a mulțumit, ci a rămas ca trăsnit, ca unul cu mințile rătăcite.[175]

§ **169.** Dară domnul Goffroy, care nu s-a turburat, a făcut o frumoasă pofteală și-a dat o petrecere[176] cât de mare-a putut. Și l-a cinstit și l-a sărbătorit pe Robert, ca și cum ar fi fost însuși domnul lui.

§ **170.** Și, când Robert a văzut c-a pierdut stăpânirea țării, așa după cum ați auzit, și-a văzut că, rămânând acolo, nu va avea niciun câștig, i-a cerut domnului Goffroy o strajă ca să plece și să se ducă-n țara lui[177] și celor care dăduseră judecata copia hotărârii lor și-a-nvoielilor, care i-au fost date[178].

---

172 Două săptămâni, după cronica în greacă, v 2374.

173 În cronica în greacă, vv 2379–2387, se invocă necesitatea respectării termenilor unui contract ca cel dintre Guillaume de Champlitte și Geoffroy de Villehardouin, căci pretutindeni unde trăiesc creștini, pe tot pământul, contractele determină legile și acțiunile în justiție – Bouchet, *op. cit.,* p. 113. După J. M. Egea, „el cronista – o el bardo profesional encargado de fabricar la 'épica franca' [...] – se esfuerza [...] en probar que las leyes, las *Asisas de Romania,* funcionaban, por más que, como Runciman declaró, eran perfectamente impracticables (St. Runciman, *Historia de las Cruzadas,* t. III, p. 125). Con todo, la *Crónica francesa* menciona el principio 'li pat vainquent les loys', nuestro aragonés 'pactos quiebran fueros' " – Egea, *op. cit.,* p. 483. V. și Karim Benyekhlef, *Une possible histoire de la norme: les normativités émergentes de la mondialisation,* Montréal, Thémis, 2008, pp. 548–549.

174 După *Liber de los fechos,* § 178, discuțiile curții au durat aproape opt zile, sentința fiind citită de cancelar.

175 În cronica în greacă, vv 2391–2394, se amintește că uzanța impune să li se mulțumească juzilor.

176 În cronica în greacă, v 2408, termenul folosit e *χαμοτσοῦκιν,* „banchet, distracție", sau „masă în aer liber" – Hendrickx, „Les 'parlements'", p. 217. Petrecerea a constat într-un ospăț, jute, cântece și dansuri.

177 În cronica în greacă, vv 2404–2404, Geoffroy îl numește frate și îi propune să rămână în Moreea să continue cucerirea împreună cu el, primind partea cuvenită din cele ce vor dobândi. După *Liber de los fechos,* §§ 184–186, Guillaume îi propune să rămână în Moreea, cu atât mai mult cu cât își vânduse pământul din Franța, oferindu-i pe vecie moșia Kalamata; Robert refuză, socotind rușinos să rămână vasal în țara unde venise să fie senior.

178 Furnizarea unei copii conforme a unei hotărâri judecătorești, cu justificarea ei, pare, după cum observă G. Recoura, un anacronism. Situația este reglementată în *Assises de Romanie,* art. 168: „La parte puo domandar sententia, over sguardo, se vora che li sia dato in scripto. Et la corte è tegnuda de darlila soto li segilli de quelli che sguarda. Et lo signor è tegnudo de far meter in scrito lo sguardo de la soa corte in lo suo registro."

§ 171. Și domnul Goffroy, care-a fost așa de-nțelept și știa mersul lumii, i-a zis sus și tare că-l însoțește el. Și-apoi l-a-ntovărășit chiar el până la Andreville. Și i-a dat daruri frumoase și bani câți îi trebuia pentru călătoria pe mare. Și i-a rânduit trecerea mării cu multă pohfală, iară el a plecat din ținutul acesta și s-a dus în Franța.

1210–1278. Moreea sub stăpânirea familiei Villehardouin

1210–1228/29. Geoffroy I de Villehardouin, prințul Moreei

§ 172. Și, după ce Robert a plecat din Moreea și s-a-ntors în Franța, iară domnul Goffroy a văzut că țara-i rămăsese lui, a cerut să i se spună domnul Moreei[179] și-a-nceput să rânduiască și să facă lucrurile altfel decât mai-nainte. Și mult s-a străduit să-și ridice țara[180] și să-i supună pe greci.

§ 173. Și-a trăit cât a dat Domnul. Iară, când a ajuns la soroc, s-a mutat din lumea aceasta-n cealaltă[181]. Dară mai-nainte și-a făcut diata după rânduială și după cum se cade unui nobil atât de-nțelept ca el, căci avea doi fii, pe Goffroy și pe Guillerme[182].

§ 174. Și l-a lăsă pe Goffroy urmaș al lui și domn al Moreei[183], iară lui Guillerme i-a lăsat feuda de la Calamate, pe care-o cucerise și pe care Le Champenois i-o dăduse la-mpărțeală[184].

§ 175. Și pe oamenii feluriți care-au fost la cucerire i-a-nfeudat pe fiecare după starea lui, astfel încât fiecare socotea a-i fi-ndatorat. Și-atunci când a murit oameni feluriți, atât bogați,

---

179 Geoffroy I de Villehardouin este conducătorul Moreei în 1209, calitate în care se prezintă la adunarea de la Ravenica; ia titlul de *princeps Achaie* prin septembrie 1209, fiind desemnat astfel în scrisorile lui Inocențiu al III-lea din 22 și 24 martie 1210 – Longnon, „Problèmes de l'histoire", pp. 83–84, respectiv 156. Este numit în cronică, ca și Le Champenois, *sire/seignor de la Morée/ἀφέντην τοῦ Μορέως.*

180 A pus Moreea sub suzeranitatea împăratului Constantinopolului la adunarea de la Ravenica, mai 1209, a reglementat raporturile țării și ale lui cu Veneția la Sapientza, iunie 1209. V. și Henri de Valenciennes, §§ 669–670.

181 Geoffroy I de Villehardouin a murit înainte de 1231, între septembrie 1225 și aprilie 1227 sau în 1228/29 – Longnon, *Les compagnons de Villehardouin,* p. 41; Longnon, „Problèmes de l'histoire", p. 158.

182 A avut și o fiică, numită poate Alix, căsătorită cu Hugues de Briel, mama lui Geoffroy de Caraintaine.

183 Aici Geoffroy I le impune feudatarilor principiul dinastic, în timp ce în cronica în greacă, vv 2453–2458, le cere șefilor militari, prelaților și cavalerilor să-l recunoască pe fiul său ca succesor, „tânărul domn Geoffroy" fiind încoronat după moartea lui (cronica în greacă, v 2467) – Furon, *op. cit.,* p. 142.

184 În cronica în greacă, v 2449, fiul mai mic este numit Guillaume de Kalamata.

cât și săraci, tare-au fost dosădiți pentru că tare-a fost bun – parcă fiecare și-ar fi văzut tatăl murind dinaintea lui.[185]

1228/29–1246. Geoffroy al II-lea de Villehardouin

1228/29. Geoffroy al II-lea îi succede tatălui său

§ 176. După ce nobilul și iscusitul cârmuitor, domnul Goffroy de Villarduin, ajunse la limanul vieții, el, care-a fost mareșalul ținutului Champaigne[186] și-apoi domnul Moreei, a rămas ca urmaș al lui și domn al Moreei domnul Goffroy[187], fiul lui mai mare, care-a fost iscusit și s-a străduit să-și sporească pricopseala și să-și crească slava, asemeni tatălui său și încă și mai mult.

1217. Căsătoria lui Geoffroy al II-lea cu fiica împăratului

§ 177. S-a-ntâmplat ca-n vremea-aceea împăratul Robert al Constantinopolului să se-nțeleagă cu regele Arragonului ca să i-o dea pe fiica lui de nevastă și de soață, astfel că-mpăratul și-a trimis fiica cu două catarge în Cateloigne, cu frumos alai de doamne și cavaleri.[188]

§ 178. Dară, cum oamenii nu sunt stăpâni pe soarta lor, catargele acestea-n drumul lor au tras la mal la castelul Beauvoir, în Moreea. Și-atunci când a sosit doamna-aceea domnul Goffroy de Villarduin se afla în La Glisiere. Și, când a aflat că fiica-mpăratului sosise-n portul de la Beauvoir, s-a dus drept la ea și s-a suit pe catarga pe care se-afla. A salutat-o cu multă cinste și-a rugat-o să coboare pe uscat și să urce sus la castel. Și tot ce făcea era spre cinstirea doamnei. Se urcă sus la castel cu alai mare din oamenii săi.

§ 179. Și, după ce-a stat acolo două zile, a vrut să plece și să-și vadă de drum. Au fost unii din oamenii domnului Goffroy care-i spuseră și-l povățuiră s-o ia pe doamna-aceea de nevastă, căci nu poate afla însoțire mai bună-n țara-aceasta. Așa c-a-ncuviințat spusa lor și-apoi i-a chemat pe oamenii cei mai buni din ținut care erau cu el și le-a cerut să-l sfătuiască-n privința-aceasta, dacă poate să facă așa ceva spre cinstea lui. Au fost unii care-au vorbit de primejduiri, dar la urmă socotiră însoțirea să se facă și, „dacă-mpăratul se supără, vom găsi cale și mijloc să ne-nțelegem cu el”.

---

185 Soția lui Geoffroy I, Elisabeth, venită în Grecia în primii ani ai cuceririi peninsulei (Guillaume s-a născut prin 1211 la Kalamata), se va recăsători cu Jacques de Saint-Omer – Bon, *op. cit.*, p. 76, respectiv 104.

186 Confuzie cu unchiul său.

187 Geoffroy al II-lea de Villehardouin.

188 Agnès, care devine soția lui Geoffroy al II-lea de Villehardouin, era fiica lui Pierre al II-lea de Courtenay și a Yolandei, sora defuncților împărați ai Constantinopolului Baudouin de Flandra și Henri de Hainaut. Robert este fiul și succesorul lui Pierre de Courtenay, încoronat ca împărat în 1221.

§ 180. Atunci au fost aleși doi cavaleri, cei mai înțelepți dintre toți, care să-i vorbească și să-i spună doamnei pricina[189]. S-au dus la doamnă și i-au spus și i-au înfățișat toată pricina, așa cum era. Dară doamna n-a vrut să-ncuviințeze de frica ce-o avea de tatăl ei, împăratul. Iară la urmă, și de nevoie, și la-ndemnul lor, doamna s-a-nvoit și s-a măritat cu domnul Goffroy de Villarduin. Și, după petrecerea de nuntă, măreață, au pornit cele două catarge și s-au înturnat la Costantinopol și i-au dus vestea-mpăratului Robert.[190]

§ 181. Când a auzit împăratul Robert vestea-aceasta, așa de tare s-a mâniat că n-a știut ce să facă. Și-a socotit că-i mare ocară și rușine ca fiica lui să fi fost luată-n felu-acesta și să fie stricată căsătoria pe care-o rânduise și-o rostuise cu regele Arragonului de la care gândea că va primi mulți oșteni ca să se războiască cu grecii, dușmanii lui. Așa c-a fost atât de mâniat că, de n-ar fi fost războiul pe care-l ducea cu grecii, ar fi început unul împotriva domnului Goffroy.

§ 182. Și domnul Goffroy, care era atât de-nțelept, deîndată ce s-a-nsurat cu doamna își trimise solii la-mpăratul, spunând și-arătând cum și-n ce fel se-nsurase cu fiica lui și că făcuse lucru-acesta pentru marea nădejde ce și-o pune-n el, fiindcă nu poate afla-n Romania femeie pe potriva lui, căci nu poate să-și ia nevastă de altă stirpe decât a lui. Fiindcă se-nsurase dară cu doamna împotriva voinței lui, ca o-ndreptare, vrea să se facă omul lui ligiu și să primească moșia de el, temei ca să se războiască alături de el cu dușmanii lor, grecii.

§ 183. Și, când împăratul a auzit vestea aceasta, și-a înghițit mânia. Atunci și-a chemat baronii și le-a arătat și le-a spus tot ce domnul Goffroy de Villarduin, domnul Moreei, îi vestește și le-a cerut sfatul. Iară baronii, care tare erau înțelepți, au întors pricina pe toate părțile și s-au învoit cu toții și i-au spus împăratului că lucrul e tare potrivit și că însuși Dumnezeu l-a rânduit și-a sortit ca acești doi domni să se unească spre a se ajuta și a se sprijini unul pe celălalt și pentru a-și apăra țările de dușmanii lor și pentru a-i supune.

§ 184. Și-atunci i s-a dat răspuns nobilului bărbat, domnului Goffroy. Și s-a rânduit așa, împăratul să vină-n Blaquie[191] la un castel care se chema Larisse. Iară domnul Goffroy

---

[189] În cronica în greacă, v 2517, episcopul de Olena este însărcinat să o convingă. În *Libro de los fechos*, §§ 197–198, Geoffroy refuză mai întâi de frica fratelui doamnei și a regelui Aragonului; singur cu doamna, Geoffroy îi spune că o vrea de nevastă, cu sau fără voia ei, tânăra acceptând de teamă să nu fie dezonorată.

[190] Autorul *Cronicii lui Ernoul* e mult mai precis: „Au pornit și-au mers pe uscat. Împărăteasa [Yolande] era grea, așa că n-a mers pe uscat, ci s-a dus pe mare la Costantinoble. Înainte s-ajungă la Costantinople, împărăteasa a ajuns în ținutul lui Jofroi de Ville Harduin care mult a cinstit-o. Împărăteasa avea o fiică și Jofroi un fiu pe care-l chema Jofroi. Împărăteasa a văzut c-avea ținut întins și că fiicei sale i-ar fi bine-acolo, așa că i-a dat-o pe fiica sa." – *Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier,* publiée par M. L. de Mas Latrie, Paris, Renouard, 1871, p. 392. Povestea romanțată migrează în *Decameronul* lui Boccaccio (II, 7) – Karl D. Uitti, „Historiography and Romance: Explorations of Courtoisie in the *Chronique de Morée*", in *Autobiography, Historiography, Rhetoric: A Festschrift in Honor of Frank Paul Bowman,* Amsterdam-Atlanta, Rodopi, 1994, pp. 282–286.

[191] Tesalia.

a luat-o prin ducatul Atenei și s-a-nsoțit cu domnul Guillerme de la Roche. Și-mpreună au mers în Blaquie cu toți baronii lor. Și l-au aflat pe-mpăratul care-i primi cu mare slavă.

§ 185. Și-au petrecut împreună vreo săptămână și-apoi au făcut un sfat de obște, la care s-au rânduit și s-au rostuit toate pricinile-acestea. Mai întâi, împăratul i-a dat domnului Goffroy drept zestre pentru fiica lui Arhipelagul – adică insulele Romaniei –, să le stăpânească cât o trăi – adică omagiile celor ce stăpâneau insulele[192]. Și-apoi l-a numit prinț al Ahaiei și mare seneșal al împărăției Romaniei și[l-a-ndrituit] să bată monedă măruntă-n țara lui[193]. Iară prințul s-a făcut omul lui ligiu, stăpânind principatul de la el.[194] Și-acolo prințul a-nsemnat în scris *Rânduielile împărăției,* cele pe care-mpăratul Bauduin, fratele lui, le primise de la Ierusalim.[195]

§ 186. Și, după ce-au făcut și și-au rânduit toate treburile după plac, și-au luat rămas bun unul de la celălalt. Împăratul s-a-ntors dară la Costantinopol, iară prințul Goffroy s-a-nturnat în Moreea cu mare bucurie și veselie fiindcă-și încheiase treburile după plac.[196]

§ 187. Și, după ce domnul Goffroy de Villarduin, primul prinț al Ahaiei[197], s-a-nturnat în Moreea și prea nobila prințesă, nevasta lui, fiica-mpăratului Robert, a știut că neîndoios se-mpăcase cu tatăl ei, tare-a fost bucuroasă și veselită.[198]

---

192 Cicladele (Ducatul de Naxos)– Buchon, p. 78, n. 2; Longnon, „Problèmes de l'histoire", p. 149.

193 În text, *petiz tournoys.* În cronica în greacă, v 2608, *τορνεσίων, ὁμοίως τῶν δηνερίων*; împăratul i-a acordat și dreptul de a duce război pe teritoriul pe care-l guverna. Pentru dreptul de a bate monedă, v. Bon, *op. cit.,* p. 86, n. 4.

194 În *Libro de los fechos,* §§ 206–208, împăratul cere ca Geoffroy să vină cu soția la Ferssela în luna mai; împăratul îl încoronează, îl face prințul Ahaiei și-i dă omagiile lui „micer Rauan de la Carcere, senyor de la ysla de Negropont", „micer Marcho Sanudo, duch del Archipelaguo", „micer Jorge Gixi, senyor de Ciantino & Nuchone".

195 Atestarea existenței culegerii de legi cunoscute ca *Assises de Romanie.* După cronica în greacă, vv 2611–2614, împăratul i-a înmânat datinile scrise pe care le aplica el însuși în împărăție.

196 În acest episod inventat se pot recunoaște fapte reale ce îl privesc însă pe Geoffroy I de Villehardouin: la adunarea de la Ravenica, devine omul ligiu al împăratului Henri, fiind numit seneșal al Romaniei.

197 Al treilea prinț al Ahaiei, după Guillaume de Champlitte, desemnat astfel prima dată în scrisoarea papei din 19 noiembrie 1205, și tatăl său. În pasajul din cronica în greacă, vv 2621–2625, corespunzător acestui paragraf e numit pentru prima oară prinț și soției ale i se spune prințesa Ahaiei.

198 Cronica în greacă, vv 2632–2720, amintește aici conflictul dintre Geoffroy al II-lea și prelații înfeudați care nu vor să participe la campanii militare, declarând că nu depind decât de papă. Prințul le confiscă feudele pe trei ani, folosind veniturile pentru construirea castelului de la Chloumoutsi (aluzie la construirea castelului în *Libro de los fechos,* § 217). E vorba în fapt despre conflictul dintre Geoffroy I și cler (1210–1223), soldat cu confiscări de moșii și excomunicări – Bon, *op. cit.,* pp. 94–97; Longnon, *Les compagnons de Villehardouin,* p. 39. De remarcat asemănarea dintre acest episod și cel cu fratele lui Saladin din *Cronica lui Ernoul,* pp. 344–345.

§ **188.** Și de-atunci înainte au dus un trai tare bun, ea și cu soțul ei, prințul, și-au trăit atâta cât i-a fost pe plac Domnului. Dar necazul lor a fost că n-au avut urmași. Și, când n-au mai putut trăi, au murit.[199]

1246–1278. Guillaume al II-lea de Villehardouin

Cucerirea cetăților Corint și Nafplion

§ **189.** Și, după ce Dumnezeu l-a chemat la el pe bunul prinț Goffroy, domnul Guillerme, fratele lui, a primit stăpânirea Moreei[200]. A văzut că grecii încă stăpânesc castelul regesc de la Corint, pe cel de la Naples și pe cel de la Malvesie, care erau cele mai credincioase și-ntărite din tot ținutul[201]. Și Malvesie și Naples erau porturile cele mai însemnate înspre Constantinopol, unde oamenii-mpăratului grec găseau apă dulce și-ajutorare.

§ **190.** Și, atunci când bunul prinț, care-a fost mai cutezător decât fratele său[202], domnul Goffroy, a aflat și-a știut că aceste trei fortărețe îi îngrădesc stăpânirea țării, a chibzuit cum și-n ce chip ar putea să le cucerească. Și-a-nțeles că, fără vase pe mare, cu niciun chip nu va putea să-și împlinească râvna. Atunci a trimis solie la duca Veneției, după cum l-a povățuit sfatul său. Și s-au învoit în acest chip, venețienii să dea patru catarge gătite pentru cât va dura și va ține cucerirea castelului de la Malvesie și-a celui de la Naples, iară el le va

---

199 Geoffroy a murit în 1246 și a fost înmormântat alături de tatăl său în biserica Sf. Iacob din Andravida (v. cronica în greacă, vv 2730–2751). Marino Sanudo Torsello îl judecă astfel de Geoffroy al II-lea: „Zuffredo [Geoffroy] possesse il stato suo assai amplo e possesse molte ricchezze ed ebbe questo costume, che mandava de suoi Famigliari, ne quali s'affidava molto, alla Corte delli Baroni, che li erano obbligati in Vassalli, per sopra intender li modi che tenivano nella lor vita, e che Reggimento facevano alli lor sudditi. Egli aveva continuamente nella Corte sua 80 Cavallieri a spiron d'oro a suo stipendie, oltre che li dava le cose necessarie, talchè venivano Cavallieri di Franza, di Borgogna e sopra tutto di Campagna, d'onde egli era nativo, in la Morea per seguirlo. Altri venivano per trattenersi, altri per pagar loro debiti, altri per malfatti per loro commessi." – Hopf, *op. cit.*, p. 101. V. și bilanțul domniei sale în Longnon, „The Frankish States in Greece", pp. 242–243.

200 Principiul dinastic pare să se fi impus – în cronica în greacă, vv 2756–2758, prelații și baronii îl încoronează ca prinț pe Guillaume la moartea fratelui său.

201 Sunt reunite aici evenimente din epoci diferite: castelele de la Corint, Nafplion și Argos au fost cucerite în mai 1212 de Geoffroy I de Villehardouin; Monemvasia a fost cucerită de Guillaume de Villehardouin prin 1248.

202 Guillaume a fost nu doar un războinic și un politician redutabil, ci și un iubitor de cultură, fiind identificat de unii cercetători cu „li prince de le mouree", autorul a două piese din *Le Chansonnier du Roi* – J. Haines, „The Songbook of William Villehardouin, Prince of Frankish Greece", in Sharon Gerstel, *Viewing the Morea: Land and People in the Late Medieval Peloponnese,* Cambridge, pp. 57–109; Gill Page, „Literature in Frankish Greece", pp. 289–303. Moreea devine un ținut unde te puteai îmbogăți și un meleag unde înflorea cavalerismul: „la plus gentil cavalleria del mon era de la Morea; e parlaven axi bell frances dins en Paris", crede Ramon Muntaner, § 261.

da și le va lăsa pe vecie castelul de la Coron, înțelegerea fiind că trebuie să-i dea și să pună-n slujba țării de-atunci înainte două catarge, prințul plătind doar tainul oamenilor[203].

§ **191.** Și, așa cum prințul a rânduit înțelegerea cu venețienii, tot așa a rânduit și asediul Corintului. Și-a trimis carte, chemându-i pe domnul Guillaume de la Roche, domnul Atenei[204], și pe domnul din Negropont[205]. Și-a luat oameni din Moreea și s-a dus de-a dreptul să asedieze nobilul castel din Corint.[206]

§ **192.** Dară, fiindcă acel castel era-mprejmuit cu zid mare și cei dinlăuntru se gândiseră să-și ia lemne de foc și alte cele trebuincioase traiului, prințul a poruncit să se fac-o fortăreață pe-un munte țuguiat din apropierea castelului, înspre miazăzi. Și i s-a spus Muntele Escovée[207]. Iară domnul Guillerme de la Roche, nobilul domn al Atenei, își făcu o altă fortăreață de cealaltă parte-a castelului, către miazănoapte[208]. Arbaletrieri iscusiți păzeau fortărețele.

§ **193.** Și-apoi i-au împresurat pe cei dinlăuntru astfel încât nu puteau cu niciun chip să iasă dintre zidurile castelului să-și ia apă ori de-ale gurii pentru traiul lor. De-am vrea dară să vă istorisim toate-ntâmplările ce li s-au întâmplat celor de-afară și celor dinlăuntru câtă vreme-a ținut asediul mult ar fi de istorisit.

§ **194.** Însă, cu voia Domnului nostru Iisus Hristos, grecii dinlăuntrul castelului regesc au văzut că nu se mai pot împotrivi, căci nici ajutor, nici bucate nu le puteau veni de niciunde. Așa că s-au înțeles și-au închinat castelul regesc de la Corint bunului prinț Guillerme cu bune-nvoieli – să le fie cruțată viața, iară cei ce-aveau moșii și pământuri să le aibă tot ca mai-nainte.[209]

§ **195.** După ce prințul Guillerme a dobândit nobilul castel de la Corint, a pus să fie-nzestrat cu oameni iscusiți și cu bucate și cu tot ce trebuie la un așa castel. Și-apoi și-a chemat toți baronii și pe toți ceilalți nobili și-astfel le-a grăit: „Prea iubiții mei frați și soți, cu ajutorul

---

203 Prin acordul de la Sapienza, iunie 1209, Veneția își păstra porturile Modon și Coron, iar prințul Moreei, Geoffroy I de Villehardouin pe vremea aceea, devenea vasalul Veneției pentru teritoriul de la rada portului Navarino până la Corint. Pentru alte detalii, v. Longnon, *L'Empire latin,* p. 112; Bon, *op. cit.,* pp. 66–67.

204 Othon de la Roche – Henri de Valenciennes, § 669; Longnon, „Problèmes de l'histoire", pp. 156–157.

205 Ravano dalle Carceri până la moartea lui, în 1216, când insula va fi împărțită între cei șase moștenitori. Suzeranitatea asupra insulei îi este atribuită în 1244 lui Geoffroy al II-lea de Villehardouin de Baudouin al II-lea.

206 Vasalii convocați aici și infra, § 198, sunt alții decât cei menționați în cronica în greacă, vv 2793–2799, seniorul Atenei, ducele de Naxos, cei trei seniori din Euripe (Eubeea) și toți cei din insule (Ciclade).

207 După Buchon, cuvântul este deformarea numelui Montesquieu (Mont-Esquiou) – Buchon, *op. cit.,* p. 87, n. 5. După A. Bon, *Mont Escovée* ar însemna „Muntele Pleșuv" și stă la originea toponimului gr. *Penteskouphi,* „cele cinci căciuli" – Bon, *op. cit.,* pp. 477–478; Longnon, *L'Empire latin,* p. 71.

208 Acest *antikastro* fusese construit prin 1205, când asediul era condus de Jacques d'Avesnes – Bon, *op. cit.,* pp. 58 și 478. În *Libro de los fechos,* § 106, construirea castelului de la Maluezmo (Malvicino) este decisă în 1205.

209 O cronologie a cuceririi Corintului, încheiate poate în 1210, în Bon, *op. cit.,* pp. 58–59.

lui Dumnezeu care ne-a ocrotit și ne-a dat vârtute, vedeți c-am cucerit cea mai mare parte din acest ținut, lucru pentru care trebuie să-i aducem laudă Domnului. Dar mai avem de cucerit încă două fortărețe care ne-aduc mare supărare în ținutu-acesta, castelul de la Naples, care-i aici, lângă noi, și Malevesie, căci sunt porturi de frunte și escale pentru vasele grecilor și-aduc în ținut mulțime de oameni străini și câte alte cele. Pentru aceasta trebuie să ne sfătuim cum și-n ce chip vom putea s-o scoatem la capăt. Și vă rog pe fiecare să cumpăniți cât mai bine."

§ 196. Atunci s-a iscat mare frământare, căci care zicea să-l atace pe unul, care, pe celălalt, dar amândouă castelele erau așa de-ntărite că, de le-ar ataca cineva pe uscat, s-ar osteni-n zadar, pentru că aveau scăpare pe mare. Dară cine-ar vrea să le-asedieze cu cap le-ar împresura și pe uscat, și pe mare, și astfel ar putea să-și ducă gândul la bun sfârșit. Atunci așa s-a rânduit – și de'ndată.

§ 197. Prințul i-a trimis veste ducii Veneției și-așa s-au înțeles, le dă venețienilor castelul din Coron cu tot ce-atârnă de el, în afară de pământuri date ca feude[210], cu-nvoiala ca veneținii să-i dea prințului patru catarge cu oamenii cuveniți care să stea la asediul de la Malevesie și Naples până ce vor fi biruit. Iară, după ce le vor fi cucerit, veneținii trebuie să lase două catarge-n apele dimprejurul ținutului Moreei pază-mpotriva corsarilor. Și, când prințul va avea nevoie de ele spre folosul țării, să le fie căpetenie, dându-le doar tainul.

§ 198. Și, după ce prințul Guillerme a făcut această-nvoială cu veneținii, au fost aduse cele patru catarge pe care veneținii au promis că le dau. Și și-a adunat toți oamenii, apoi i-a chemat pe domnul Guillerme de la Roche, domnul Atenei, și pe domnul din insula Negropont. Și s-au dus să-mpresoare castelul de la Naples pe uscat, iară cele patru catarge l-au asediat pe mare, astfel că cei din castel au văzut bine că nu pot dura mult, fiindcă vedeau fără umbră de tăgadă că nu vor putea primi ajutor de niciunde, nici de pe uscat, nici de pe mare.

§ 199. Atunci s-au înțeles cu prințul în acest chip, cum castelul din Naples are două fortărețe, latinii să stăpânească și să păstreze una, iară arhontele grec, pe cealaltă[211]. Și, după ce cărțile cu-nțelegeri au fost făcute și pecetluite cu pecetea prințului și-a domnului Atenei și cu cele ale celorlalți baroni și după ce-au jurat și s-au pus chezași să țină și să păstreze cu credință înțelegerile, ei și urmașii lor, castelul i-a fost închinat prințului.

§ 200. Și, după ce prințul Guillerme a ajuns în stăpânirea frumosului castel de la Naples, i l-a dat cu mărinimie domnului Guillerme de la Roche, domnul Atenei, împreună cu cetatea și castelul de la Argues, cu cele ce țin de el. Și-a făcut toate-aceste lucruri pentru marea

---

[210] După cronica în greacă, vv 2854–2859, teritoriul cedat aparținea exclusiv curții, feudele vasalilor nefiind afectate.

[211] Dorotei al Monemvasiei mărturisește că în vremea lui existau Fortul francez și Fortul grecesc – Buchon, *op. cit.*, p. 90, n. 2; Bon, *op. cit.*, pp. 492–494 și 677. După cronica în greacă, vv 2860–2874, asediul a durat aproape un an; sunt amintite două înălțimi pe care este așezat castelul, grecii păstrând-o pe cea mai mică.

lui iscusință și buna tovărășie ce-a avut-o din partea lui la asediul Corintului[212] și pentru tovărășia pe care-o mai aștepta de la el și la Malevesie.

§ 201. Și, după ce domnul Guillerme de la Roche a primit stăpânire asupra cetăților Argues și Naples, l-a-nsoțit pe prinț până la Corint și-acolo și-au luat rămas bun. Și prințul s-a-ntors în Moreea, iară domnul Atenei la Estives[213].

1246–1248. Cucerirea cetății Malevesie

§ 202. Și, după ce-a trecut iarna, la venirea primăverii le-a trimis veste prințul domnului Atenei și tuturor baronilor din Negripont[214] să-l urmeze acolo unde se duce, să-mpresoare castelul din Malevesie. Și, când baronii și ceilalți din principat au văzut cărțile și poruncile bunului prinț, s-au gătit și-au venit plini de fală și s-au dus cu prințul și-au împresurat pe uscat castelul de la Malevesie. Și-atunci veniră și cele patru catarge de la Veneția pe care venețienii i le dădeau prințului în schimbul castelului de la Coron[215].

§ 203. Și, după ce catargele-au venit, prințul și-a rânduit asediul pe uscat și pe mare. Dară cei din Malevesie, care știau că prințul se gătește să-i asedieze, și-au luat și grămădit dinainte toate cele de trebuință astfel încât, atunci când prințul i-a asediat, aveau de toate încât nu le păsa nici de el, nici de asediul lui și nici de războiul lui nici cât negru sub unghie.

§ 204. Iară, când prințul a văzut marea lor trufie, mult s-a mâniat pe ei și s-a jurat în numele lui Dumnezeu și pe numele lui binecuvântat că nu va pleca de la asediu până ce nu va fi cucerit fortăreața de la Malevesie. Atunci a poruncit să fie aduși dulgheri ca să facă mașinării de asediu. Și, după ce-au fost făcute așa cum se cade, a pus să fie ridicate. Și punea să se tragă neîncetat, noapte și zi, în oraș, căci nu putea s-ajungă pe stâncă.

§ 205. Dară atâta s-a străduit bunul prinț – a stat la asediu fără să plece trei ani – că i-a cucerit prin înfometare și strâmtorare, căci duceau lipsă de orice hrană [..........]

---

212 Othon de La Roche a primit ca răsplată de la Geoffroy I de Villehardouin o parte din Argolida (infra, § 223) și o rentă de 400 de hyperperi din drepturile asupra portului Corint, dar prințul și-a păstrat Corintul – Bon, *op. cit.,* p. 70.

213 Othon de La Roche a fost din 1205 ducele Atenei și al Tebei, după Aubry de Trois-Fontaines; după J. Longnon, nu a intrat în posesia Tebei decât după ce Albertino și Rolandino de Canossa au părăsit Grecia, prin 1211 – Longnon, „The Frankish States in Greece", p. 241. Teba va fi împărțită între Othon și Geoffroy I care l-a înfeudat în partea lui pe nepotul de frate al lui Othon, Guy de La Roche – Bon, *op. cit.,* p. 68.

214 În cronica în greacă, vv 2891–2894, sunt menționați marele domn (*Megas-Kyr,* ducele Atenei), cei trei domni din Euripe, toți domnii din insule, contele Cefaloniei și toți baronii din principatul Moreei, mari și mici.

215 Geoffroy al II-lea poseda o flotă proprie, cu care a intervenit în luptele din imperiu – Longnon, „The Frankish States in Greece", p. 243; Bon, *op. cit.,* p. 72, n. 3; Guillaume a participat la cruciada a VII-a cu vase proprii – Buchon, *op. cit.,* p. 85, n. 2.

[**Nota copistului**] În locul acesta lipsesc două foi. De aceea am lăsat loc liber.[216]

§ 205*. [Buchon, p. 92] *Pe scurt, cum prințul jurase să nu părăsească Monemvasia înainte să fi cucerit stânca și castelul, au stat acolo trei ani și mai bine. Locuitorii din Monemvasia, nemaiavând ce mânca, au mâncat și șobolanii, și pisicile. Nu le mai rămăsese decât să se mănânce unii pe alții. Văzând dară-n ce strâmtoare-au ajuns și că moartea-i pândește, s-au hotărât cu toții să se-nchine. I-au cerut prințului Guillaume să cadă la-nvoială. Au cerut să rămână pentru vecie în locurile lor, ca oameni slobozi, la fel ca și francii, cu tot avutul și bunurile lor și să nu trebuiască să facă altă slujire decât să-și dea vasele, și-aceasta-n schimbul unei solde sporite cu o simbrie.*

Prințul a-ncuviințat tot ce-au cerut și le-a scris și le-a pecetluit cu pecetea lui învoiala. Îndată ce i-au făcut jurământul, trei dintre arhonții lor au luat cheile castelului de la Monemvasia și i le-au adus prințului. Pe unul îl chema Mamo(u)nas, pe altul Daimonogiannis[217]*, pe-al treilea Sophianos. Acestea erau familiile cele mai de seamă-n vreme-aceea – și mai sunt și-acum – din Monemvasia. L-au salutat pe prinț care i-a primit cu bunăvoință. Fiind un om dibaci și blând, s-a arăta binevoitor cu ei, cinstindu-i și dăruindu-i cu cai de drum și cai de luptă, cu haine de aur și țesături fine. Și le-a mai dat și pământuri în ținutul Vatica*[218].

[Buchon, p. 93] *După ce prințul Guillaume a luat în stăpânire vestitul castel din Monemvasia, a adus, după cum se cuvine, bucate și arme și-a lăsat acolo oșteni și cârmuitori potriviți. Locuitorii dimprejur, cei din ținutul Vatica și din Tsaconia care se răsculaseră, aflând că Monemvasia i se-nchinase prințului Guillaume, s-au grăbit să-i jure credință. Iară prințul, ca om înțelept ce era, îi primi pe toți plin de bunăvoință și-l întâmpină pe fiecare după cinul lui.*

După ce prințul Guillaume a terminat de rânduit treburile la Monemvasia și-n ținuturile dimprejur[219]*, a lăsat oștenii și vasele primite de la venețieni să plece, iară el s-a-ntors la Lakedaimonia.*

Le-a cerut sfat baronilor care, în răspunsul lor, l-au povățuit ca, de vreme ce s-au nevoit atâta pe uscat și pe mare, căci asediul cetății Monemvasia ținuse trei ani, să-i lase să plece pe toți, cu mic, cu mare, ca să se poată-ntoarce fiecare la casa lui și să se desfete după plac, în vreme ce prințul, împreună cu cei din casa lui, va rămâne la Lakedaimonia, trecând acolo iarna. Au plecat dară toți, cu mic, cu mare, iară prințu-a rămas, după cum vă spusei. Și ieșea călare cu alaiul lui și străbătea satele din ținutul Monemvasia, mergând către ținuturile Helos și Passava, și tare-i plăcea.

Străbătând locurile acestea felurite, a aflat o movilă ciudată, un munte povârnit, la vreo milă și ceva mai sus de Lakedaimonia. Cum locul i se păru cum nu se poate mai potrivit pen-

[216] Lacună în text, ff 34v-36v. Pasajul cu litere cursive de mai jos este traducerea textului din cronica în greacă, vv 2930–3023, transpus în franceză și inclus în ediția Buchon din 1845, pp. 92–95, confruntat cu fragmentul corespunzător din ediția Bouchet, pp. 128–131.

[217] Eudaimonogiannis în Bon, *op. cit.*, p. 73.

[218] Toponim ce apare doar în versiunea greacă, oraș situat la capul Malea – Bon, *op. cit.*, p. 498.

[219] Aici ar trebui plasată construirea castelului *la Estella*, deformare de la Astros, localitate din nordul Arcadiei, menționată în *Libro de los fechos*, § 214 – Longnon, *Chronique de Morée*, p. 73.

tru o cetate, a pus să se clădească-acolo sus un castel pe care l-a numit Myzithra, de la numele ce i se da prin partea locului. Castelul pe care l-a clădit acolo era tare frumos și bine-ntărit[220].

Cum știa de la oamenii locului că munții melingilor[221] *sunt străbătuți de niște chei lungi, tare anevoioase,* [Buchon, p. 94] *că acolo sunt sate mari și locuitori cu purtări mândre, care nu se supun niciunui domn, s-a gândit mult cum ar fi cel mai bine să supună acest ținut. Cei din sfatul lui au socotit că, în afară de castelul de la Myzithra, înălțat dinaintea culmilor și-a ținutului melingilor, trebuie să mai clădească un altul în acești munți astfel încât să stăpânească-ntreg plaiul. O porni călare dară, așa cum îl sfătuiseră oamenii lui, trecu prin Passava și-ajunse la Magne*[222]. *Acolo află o stâncă grozavă, prăvălită, înaintând în mare. Locul i-a plăcut mult. A pus să se clădească-acolo o cetate și-i dădu numele de Mani, nume pe care castelu-l are și azi*[223].

Atunci când arhonții și căpeteniile din ținut i-au văzut pe franci clădind aceste două fortărețe, se sfătuiră ce-i de făcut. Căpeteniile cele mai bogate și cele mai puternice socoteau că trebuie să se-mpotrivească mai degrabă decât să se-nchine. Dară ceilalți, norodul și obștimea, au socotit că trebuie să se-nchine dacă nu vor fi rușinați și nu vor fi supuși corvezii, așa cum se făcuse-n ținuturile de la șes, căci, „de vreme ce suntem ca-ntr-un cleşte între aceste două castele, nu vom mai putea să coborâm la șes și s-aducem bucate, căci nu sunt destule-n munții noștri". Arhonții și căpeteniile de la munte, văzând că obștimea vrea să se-nchine, n-au avut încotro și-au fost nevoiți să se-nvoiască și ei.

§ 206. [.........] împotriva prințului. Și, după ce mult s-au vorbit la sfatul lor, s-au învoit să-și trimită solii la prinț, cerând să li se-ngăduie să nu fie supuși slujirii precum oamenii de rând din ținut, ci să slujească la vreme de război când va fi nevoie de ei[224]. Iară prințul, care-a văzut și-a-nțeles că nu-i poate stăpâni, nici supune-n alt chip din pricină că locuiau într-un ținut anevoios, s-a-nvoit cu ei cât a putut mai bine.

§ 207. Și, după ce s-a-nțeles cu sclavonii, a pus să fie clădit un alt castel la mare, către-apus, între Calamate și Grant Maigne, căruia i se spune-n franțuzește Beaufort și-n grecește

---

220 Amintirea prințului Guillaume a rămas vie în memoria locuitorilor cetății, după cum a putut constata abatele Fourmont, prea interesat însă de inscripții antice pentru a asculta ce povesteau oamenii vii: „Dacă i-am crede pe locuitorii din Misistra, o căpetenie a francilor, pe nume domnul Guillaume, a început construirea fortificațiilor orașului lor cu scopul de a-i atrage aici pe locuitorii din Sparta care tare pătimeau din lipsa unei ape bune de băut de când apeductele care o transportau la Sparta fuseseră distruse de turci. Locuitorii din Misistra povestesc multe întâmplări despre acest domn Guillaume [...]" – *Relation abrégée du voyage Littéraire que M. l'abbé Fourmont a fait dans le Levant par ordre du Roy, dans les années 1729 & 1730,* in *Histoire de l'Académie Royale des Inscriptions et Belles-Lettres,* t. VII, Paris, Imprimerie Royale, 1733, pp. 356–357.

221 *Melingoi (Μηλιγοί),* populație de origine slavă, instalată pe versantul vestic al munților. Echivalentul acestui termen în cronica în franceză este *Esclavons,* tradus în această ediție cu „sclavoni".

222 Peninsula Mani.

223 Probabil Grant Ma(i)gne, în conformitate cu infra, § 207, respectiv cronica în greacă, vv 3002–3007, și *Libro de los fechos,* §§ 215–216. V. și Bon, *op. cit.,* p. 73.

224 După cronica în greacă, vv 3025–3029, și-au exprimat dorința să nu fie supuși corvezilor și birurilor, participând doar la campanii militare, cum făcuseră părinții lor în folosul basileului.

se cheamă Lefftro[225]. Și-aceste trei castele le-a clădit prințul Guillerme în jurul munților sclavonilor pentru ca să-i strâmtoreze și să-i țină sub ascultare.

§ 208. Acum n-o să mai vorbim despre bunul prinț Guillerme și vă vom spune despre despotul din Arte, cum a ajuns stăpânul despotatului și-al ținutului Blaquie și cum s-a răsculat împotriva-mpăratului grecilor.[226]

1256. Conflictul dintre împăratul Niceei și despotul Epirului

§ 209. Ați auzit istorisindu-se mai-nainte că, atunci când s-a mutat din lumea-aceasta, Quir Thodre Lescari, împăratul Constantinobolului, avea un fiu nevârstnic și l-a lăsat în epitropia lui Quir Michailli Paleologo. Iară Quir Michailli a pus să fie-necat coconul și-a ținut împărăția pentru el. Și-a pus să fie-ncoronat împărat. Atunci era domn în Blaquie și-n despotat regele Ioan, marele despot.[227]

§ 210. Și, când a auzit cum Quir Michailli pusese să fie-necat fiul împăratului Lescari, domnul lui, și s-a-ncoronat împărat, tare s-a mâniat și-a tăgăduit domnia acestui Quir Michailli și n-a vrut să-l socoată domnul lui. Iară, de vreme ce acela-și omorâse domnul, avea bun temei să stăpânească moșia Blaquie și despotatul fără să i se supună acestui Paleologo. Și-a făcut după cum a chitit și de-atunci nu s-a mai supus împăratului acestuia strâmb.

§ 211. Iară Quir Michailli acesta care-a dobândit împărăția, câtă vreme-mpăratul Bauduin a stăpânit cetatea Costantinopolului[228], n-a putut să se lupte cu regele Ioan, despotul din Arte. Dar, după ce-a cucerit cetatea Costantinopolului, a-nceput război tare cumplit cu regele Ioan pe mare și pe uscat. Dară regele-a avut mare ajutor de la prințul Guillerme și de la domnul Atenei și de la ceilalți domni din ducat care mult l-au sprijinit și l-au ajutat să-și apere țara. Astfel că s-a apărat cât a putut de vătămările pe care i le-aducea Quir Michailli, împăratul[229].

§ 212. S-a-ntâmplat ca regele-acela, despotul, s-ajungă la capătul vieții[230]. Și, când văzu că moare, și-a chemat un fiu pe care-l chema Quir Nicrifore[231]. I-a-ncredințat țara și l-a pus

---

[225] Pentru localizare, v. Bon, *op. cit.*, pp. 502–504. Amplasament ales la sfatul localnicilor, după cronica în greacă, vv 3032–3035.

[226] După ce a supus SE peninsulei, prințul Guillaume a participat la cruciada a șaptea (primăvara 1249-mai 1250), după cum relatează Joinville, *Vie de Saint Louis*, §§ 148, 427, și Marino Sanudo: „Intendendo il Principe Guglielmo che il Rè passava in persona, volse andar egli a passarvi con circa 24 trà Gallere e Navili e con 400 boni Cavalli passò al Rè. E dicendo egli al Rè: 'Signor Sir, tu sei maggior Signor di me, e poi condur Gente dove vuoi e quanta vuoi senza denari: io non posso far cosi', il Re li fece gratia, che'l potesse battere Torneselli della Lega del Rè, mettendo in una libra tre onze e mezza d'argento." – Hopf, *op. cit.*, pp. 101–103.

[227] Infra, §§ 77–81.

[228] Baudouin al II-lea de Courtenay.

[229] Mihail al II-lea al Epirului îl recunoscuse ca împărat pe Ioan la III-lea Vatatzes în 1248, dar nu are bune raporturi cu succesorul lui, Teodor al II-lea Lascaris, mort în august 1258, urmat la tron de Mihail al VIII-lea Paleolog – v. infra, §§ 80–81.

[230] Mihail al II-lea a murit prin 1268, deci mult după evenimentele istorisite mai departe.

[231] Nikephoros I Ducas.

domn și urmaș al lui. Și mai avea și-un copil din flori care se chema Quir Thodre, om tare viteaz, căruia-i lăsă o parte din Blaquie și i-o dădu-n stăpânire de pe când trăia[232].

§ **213.** Și, după moartea despotului Ioan, Quir Nicrifore, fiul său, a fost și despot și domn cum fusese și tatăl său. Dar nu era nici înțelept, nici viteaz cum a fost tatăl lui.

§ **214.** Iară Quir Thodre, copilul din flori, care tare-a fost înțelept și viteaz, când a văzut că tatăl său, regele Ioan, a murit, văzând că fratele său, Quir Nicrifore, nu era prea chibzuit, vru să aibă stăpânire deplină – și asupra ținutului Blaquie, și-a jumătate din despotat –, spunând că era fiul despotului la fel ca și celălalt. De la pricina-aceasta s-a iscat mare război între ei. Și-atunci Quir Thodre a-ntărit frumosul castelul de la Patre[233], care era la capătul ținutului Blaquie, și-a pornit război împotriva despotului, fratele lui.

§ **215.** Și, după ce s-a luptat mult și bine-mpotriva fratelui său, a pornit-o către-mpăratul Quir Michailly Paleologo după ajutor ca să-și poată nimici fratele și să-i ia tot pământul. Iară, când Quir Michailli Paleologo-mpăratul l-a văzut pe Quir Thodre venind la el, l-a primit cu mare bucurie și i-a arătat mare cinstire și i-a dat o dregătorie și l-a făcut *sevastocratora*[234] și i-a-ncredințat toată oastea lui ca să se lupte cu fratele lui, despotul.

§ **216.** Iară, când despotul a văzut că fratele lui, Quir Thodre, astfel s-a răsculat împotriva lui și s-a dus la-mpăratul, a chibzui că nu i se va putea împotrivi-mpăratului dacă nu va face-nțelegere cu un mare baron. Atunci s-a-nțeles cu prințul Guillerme așa încât prințul s-a-nsurat cu sora despotului. Și prințul a făcut o căsătorie tare bună datorită zestrei doamnei[235]. Și, după ce prințul a luat-o de nevastă pe sora despotului, i-a dat mulți oameni să se războiască cu Quir Thodre.

§ **217.** Acum n-o să mai vorbim despre Quir Thodre sevastocratorul și ne vom întoarce la bunul prinț Guillerme și la oamenii lui din Moreea.

Împământenirea seniorilor franci în vremea lui Guillaume al II-lea

§ **218.** După ce prințul Guillerme de Villarduin a cucerit castelul de la Malevesie și-a pus să se ridice castelele de la Misitra, Grant Maigne și Beaufort împrejurul munților sclavonilor, așa după cum ați auzit mai-nainte, și după ce războiul din ținutul Moreei și din principatul Ahaiei a-ncetat, așa după cum vă istorisim, baronii din ținut și ceilalți oameni de neam au început să clădească fortărețe și case – care castele, care conace pe pământul lui – și să-și schimbe numele și să ia numele fortărețelor pe care le făceau.

---

232 Mihail al II-lea a avut doi bastarzi, pe Ioan I Ducas, căruia îi lasă teritorii din Tesalia și Grecia centrală, și pe Teodor Ducas; aici și în cronica în greacă, vv 3090, cei doi bastarzi sunt confundați între ei.

233 În cronica în greacă, v 3098, Nea Patra (Neopatras).

234 Confuzie cu *sebastocrator*-ul Ioan Comnen, fratele lui Mihail al VIII-lea Paleolog.

235 Prințul s-a căsătorit cu Ana Comnen Ducaina, rebotezată Agnès, fiica lui Mihail al II-lea, sora lui Nikephoros I, în 1258. Ceremonia a avut loc la „vechea Patras", dota constând în 60 000 de hyperperi, în afară de podoabe și daruri, după cronica în greacă, vv 3127–3132. Agnès era înzestrată și cu pământuri în Tesalia – Bon, *op. cit.,* p. 121.

§ 219. Era pe-atunci un om destoinic pe care-l chema Goffroy de Bruieres care era domnul Escortei, care-a pus să se clădească și să se facă un castel la Carentaine[236], iară domnul Gautier de Rosieres, castelul de la Mathegriphon, iară domnul Jehan de Nulli, mareșalul, castelul de la Passavant, iară domnul Jehan de Nivelete, castelul de la Girachy, ce se află-n Chacoinie. Și toți ceilalți, ierarhi, baroni, cavaleri, fiecare-și făcea fortăreață după putință și ducea traiul cel mai bun ce se putea.

1256–1258. Conflictul dintre seniorul Atenei și prințul Guillaume

§ 220. Acum vom înceta să vă mai vorbim despre oamenii din Moreea și vă vom spune cum a-nceput război între prințul Guillerme și domnul Guillerme de la Roche care mai apoi a fost duca Atenei[237].

§ 221. În vremea aceea s-a-ntâmplat un lucru despre care-ați auzit mai-nainte: domnul Boniface, marchizul de Monferra, care-a fost regele Salonicului, a venit la Corint să-l vadă pe Le Champenois, așa cum se-ntâmplă când doi oameni țin mult unul la altul, căci Le Champenois îi ceruse ajutor. Iară regele, care era-nțelept și cu purtări alese și-l iubea pe Le Champenois cu dragoste-adevărată, i-a dăruit omagiul ligiu și omagiul domnului Atenei, al marchizului de la Bondonnice și al celor trei domni din Negropont. Se amintea astfel de marile bătălii duse de tatăl și de fratele domnului Guillerme[238].

§ 222. Și, după ce Măria sa Guillerme a cucerit Malevesie și restul ținutului și stăpânea tot principatul în pace, i-a trimis veste domnului Guillerme de la Roche, domnul Atenei, cerându-i să vină să-i facă omagiul.[239]

§ 223. Iară domnul Guillerme de la Roche i-a trimis răspuns că se miră de-așa vești, căci știe că-și cucerise țara cu sabia, tot așa cum și-a dobândit-o și el pe-a lui, și c-a fost la luptă înaintea prințului și-mpreună cu alții decât el și că nu-i datorează nimic, în afară de iubire

---

236 După cronica în greacă, vv 3151–3161, au renunțat la numele din Franța și au luat numele feudei. Fenomenul fusese semnalat în cronica în greacă, vv 1943–1950, relativ la Gautier de Rosières, devenit domnul de Charpigny, și la Robert de Dramelay, devenit domnul de Chalandritsa; numele moreote au fost imediat utilizate în cronici.

237 Othon de La Roche, cel evocat aici, are titlul oficial de *dominus Athenarum*; în cronica în greacă, vv 1555–1557, el și fiul său sunt numiți *Megas Kyr,* „titlu ce venea de la vechii elini". Abia Guillaume, al doilea succesor al lui Guy I, va avea titlul de duce al Atenei, prin 1280 – Longnon, *L'Empire latin,* p. 223; Longnon, „Les premiers ducs d'Athènes et leur famille", p. 61. V. și infra, § 253.

238 Faptele au fost evocate în cronica în greacă, vv 1548–1566, care corespund cu infra, § 103, și reamintite la vv 3178–3197, care corespund acestui paragraf. Pasajul din cronica în franceză este neclar din cauza comasării textului din prototip: după cronica în greacă, Geoffroy I și fiii săi au avut relații bune cu ceilalți cât a durat războiul, raporturile înveninându-se după ce Guillaume a devenit stăpânul principatului și le-a cerut celor cinci să-i facă omagiu.

239 În cronica greacă, vv 3194–3201, cererea prințului îi viza și pe domnii din Euripe și pe cel de Bodonitsa; toți s-au sfătuit și-au răspuns că-l recunosc drept egalul lor. Documentele dovedesc că Bodonitsa și Negroponte depindeau de regatul Salonic după 1205, cele afirmate aici fiind eronate – Longnon, „Problèmes de l'histoire", p. 92.

și de bună tovărășie. I-adevărat că-i e dator pentru cetatea Argues și pentru nobilul castel de la Naples, dar și el îl ajutase să cucerească castelul regesc de la Corint și pe cel de la Malevesie.[240]

§ 224. Și, după ce prințul a auzit răspunsul acesta, tare s-a-nciudat și-a jurat pe cinstea lui că nu va fi-mpăcat până ce nu-l va fi supus pe domnul Atenei. Atunci i-a chemat pe toți baronii lui și le-a cerut povață în această privință. Și, după ce-au venit baronii și cei mai înțelepți oameni din țara lui, le-a istorisit și le-a arătat răspunsul dat de domnul de la Roche. I-au răspuns și l-au povățuit toți laolaltă că, de vreme ce domnul Atenei astfel i-a răspuns și-i nesocotește stăpânirea și se ridică-mpotriva lui, cu temei și fără ocară poate și trebuie să se războiască cu el asemeni unui dușman jurat.[241]

§ 225. Și, după ce prințul astfel a fost povățuit, a tocmit cărți și solii și-a trimis veste la feluriții războinici ce-i avea și care-i datorau ajutor – să se gătească și să se gotovească fiecare după cum îi e datorința ca la primăvară, pe câmpia de la Nicles, să năvălească asupra domnului Atenei[242].

§ 226. Și, atunci când domnul de la Roche a auzit și-a știut că prințul Guillerme rânduiește și-n felul acesta se gătește să năvălească asupra lui, i-a strâns și i-a chemat pe toți prietenii lui de peste tot de pe unde-i avea să-i vină-n ajutor să-și apere țara și cinstea-mpotriva prințului Guillerme care-l calcă. Și, între alți prieteni ce-avea, cel mai bun și cel în care se-ncredea cel mai mult era preanobilul și curajosul domn Goffroy de Bruieres, domnul de Carintaine, care pe-atunci o ținea pe sora domnului Atenei[243].

§ 227. Și-i trimise veste rugându-l și cerându-i nu cumva să nu-i fie alături în această-ncercare, ci să vină să-l ajute să-și apere cinstea cu toți oamenii lui și să facă ce trebuie să facă un frate bun, după cum se-ncrede-n el. Și, după ce domnul de Carantaine a știut de adunarea oștii prințului și de rugămintea fratelui său, domnul Atenei, tare s-a dosădit și s-a

---

240 V. infra, § 200. Seniorul Atenei este prin 1256 Guy I de La Roche, succesorul lui Othon I probabil de prin 1225. Cei din familia La Roche erau vasalii prinților Moreei nu pentru ducatul Atenei, ci pentru că stăpâneau Argos, Nauplia și Damala și, în al doilea rând, pentru că moșteniseră jumătate din feuda Teba. Guillaume de Villehardouin ar fi încercat să transforme această vasalitate personală în dependența ducatului Atenei față de principatul Moreei – Longnon, „Problèmes de l'histoire", p. 92; Longnon, *Actes relatifs à la principauté de Morée,* p. 11.

241 E vorba de așa-numitul război de succesiune a Negropontelui, ce izbucnește în 1255 și ține până în 1258; la începutul anului 1259 dogele autorizează negocieri cu prințul, conflictul încheindu-se definitiv abia în 1262 din cauza captivității sale. Conflictul izbucnește la moartea Carintanei dalle Carceri, a doua soție a prințului care revendică partea din Negropont ce constituia zestrea defunctei, intrând în conflict cu seniorii ce posedau celelalte părți din insulă și cu Veneția și este mai complex decât se poate înțelege din textul cronicii – Longnon, *L'Empire latin,* pp. 220–223; Longnon, „The Frankish States in Greece", pp. 245–246; Setton, *The Papacy,* I, pp. 77–80.

242 În cronica în greacă, vv 3206–3211, se menționează că prințul li s-a adresat și episcopilor, templierilor și ospitalierilor, precum și târgoveților, rugându-i să vină pe 20 mai (1258) la Nicli.

243 Geoffroy de Bruyères, nepotul de soră al prințului Guillaume, era însurat cu Isabelle, fiica lui Guy I de la Roche.

frământat în sinea-i, căci nu știa pe cine s-ajute mai-nainte, pe prințul Guillerme, căruia-i era om ligiu, ori pe fratele nevestei sale, domnul Atenei.

§ 228. Dară la urmă, după ce-a chibzuit bine și s-a frământat în sufletul lui ce să facă mai întâi, a ales ce-a fost mai rău pentru el, pricină pentru care și-a dezmoștenit toți urmașii, căci a zis că mai bine merge-mpotriva domnului său ligiu[244] decât împotriva fratelui nevestei sale. Și-a făcut lucru-acesta pentru că-și punea nădejdea-n prinț, căci era unchiul lui, dar s-a-nșelat. Atunci s-a gătit și-a trimis după toți prietenii lui și după cei care-și stăpâneau pământul de la el.

§ 229. Și, când prințul a auzit cu ce sârg se gătește domnul de la Carantaine, a chitit că-i spre-a merge-mpreună cu el împotriva domnului de la Roche, așa după cum ceruse. Dară domnul de Carantaine, care urmase gândul cel mai prost ce-i venise, și-a luat toți oamenii, atâția cât a putut, și s-a dus întins pe drumul Corintului până ce-a ajuns la cetatea Estives, unde l-a aflat pe domnul Atenei care strângea atunci câți oameni putea. Și, când l-a văzut pe domnul de Carantaine venind cu-atâția războinici în ajutorul lui, tare s-a bucurat și s-a veselit, după cum puteți gândi.

§ 230. Dară prințul Guillerme nu s-a bucurat când a auzit că domnul de Carintaine, care-i era nepot și poate cel mai bun și cel mai puternic bărbat dintre neamurile lui, îl lăsase baltă în chip așa de josnic la mare strâmtoare și se dusese-n ajutorul dușmanului său[245].

§ 231. Dară pentru-atâta lucru – din pricina nesupunerii domnului de Carintaine – prințul nu și-a schimbat gândul și drumul, ci și-a luat toți oamenii și-a plecat din Moreea și-a mers întins și-a trecut pasul de la Meguare[246] lesne, căci oamenii din Corint îl cuceriseră mai-nainte și-l păzeau ca să treacă-n pace când va veni.

Mai-iunie 1258. Bătălia de pe muntele Karydi

§ 232. Și, când domnul de la Roche a aflat că prințul a trecut pasul de la Meguare și-a pătruns în țara lui așa năvalnic, și-a luat toți oamenii și i-a ieșit în întâmpinare. Și, după cum i-a mânat întâmplarea, s-au întâlnit pe-un munte căruia-i zice Caride[247].

§ 233. Și-acolo s-au bătut, fiecare cât a putut mai bine, dar, după voia Domnului, biruința a fost a prințului Guillerme. Și-acolo a fost înfrânt domnul Atenei și-a murit domnul Guisbert de Cors – care-atunci era-nsurat cu fiica domnului Jehan de Passavant, mareșalul,

---

244 Geoffroy încălca în mod conștient o obligație majoră a vasalului: „E homo che fa homazio [...] non die portar arme incontro el suo signor a chi lo è tegnudo de fe" – *Assises de Romanie,* art. 3.

245 După Marino Sanudo, prințul Guillaume îl trimite pe Geoffroy de Bruyères cu trupe importante în cetatea Negroponte, ocupată de balivul Veneției ca represalii pentru arestarea seniorilor din Eubeea de către prinț – Hopf, *op. cit.,* p. 104; v. și Longnon, „The Frankish States in Greece", p. 245.

246 Munții de dincolo de istmul Corintului constituiau frontiera Moreei. Defileul Megarei era un drum îngust între mare și munte (Stâncile lui Skiron) – Longnon, „Les noms de lieu de la Grèce franque", pp. 108–110.

247 Între Megara și Teba, în primăvara anului 1258.

doamnă care mai apoi s-a măritat și s-a căsătorit cu domnul Jean de Saint Omer, zămislindu-l pe prea nobilul bărbat, domnul Nicole de Saint Omer, marele mareșal al principatului Ahaiei[248] – și mulți alți baroni, cavaleri și oameni mai puțin însemnați care-au murit în bătălia aceea, ceea ce-a fost mare pierdere pentru ținutul Atenei și-ar fi mare-ntristare să-l numim pe fiecare după numele lui.

§ 234. Și, după ce domnul de la Roche a pierdut bătălia și-a fost înfrânt după cum vă istorisim, s-a tras în cetatea de la Estives – și-mpreună cu el Nicole de Saint Omer, viteazul domn Jehan și domnul Otton de Saint Omer, frații săi, domnul de La Sole și ceilalți baroni, cavalerii de la Strâmtoare[249].

§ 235. Și, când prințul a văzut că Dumnezeu i-a menit izbânda-n bătălia aceea, i-a mulțumit mult Domnului nostru, poruncindu-le oamenilor lui să cutreiere și să pustiască ținutul. Au făcut multe pagube-n tot ducatul. Și și-a luat toți baronii și pe cei mai buni oameni ai lui și s-a dus să-l împresoare pe domnul de la Roche în cetatea Estives, acolo unde se trăsese.

1258. Prințul îi iartă pe seniorul Atenei și pe domnul de Caraintaine

§ 236. Dară unii baroni, cărora, de dragul domnului de la Roche, treaba aceasta nu le plăcea, se amestecară să facă pace-ntre acești doi baroni. Și-atâta s-au străduit să-i împece că s-au învoit așa și cu-nțelegerea aceasta: domnul de la Roche i-a jurat și i-a făgăduit prințului Guillerme să nu se mai ridice vreodată-mpotriva lui și să-ndrepte răul făcut după cum va hotărî [prințul]. Și la fel au jurat toți baronii din ducat.[250]

§ 237. Și, după ce prințul a primit jurământul și chezășia domnului Atenei și-a celorlalți baroni, și-a luat toți oamenii și s-a-ntors pe la Corint și s-a dus drept la Nicles, căci acolo locu-i larg și priicios, cu pășuni frumoase, și oamenii lui pot să tabere mai lesne.

§ 238. Iară domnul de la Roche, care n-a vrut să zăbovească și nici să-și calce cuvântul, l-a luat pe domnul de Saint-Omer, care era domn la Estives, și pe fratele lui, pe domnul Thomas, domnul de La Sole, și pe toți ceilalți baroni și oameni de neam din ținut și-a venit cu cât mai mare pohfal-a putut drept la Nicles. Și cu el a venit și domnul de Caraintaine.

§ 239. Și, când domnul Atenei a ajuns la Nicles, și-a aflat sălaș acolo, după cum fusese povățuit, și-apoi s-a dus dinaintea prințului și i-a cerut îndurare pentru că a greșit și s-a ridicat

---

[248] Marguerite de Passavant, mama lui Nicolas al III-lea de Saint-Omer, mort în 1314; v. și infra, § 507.

[249] În cronica în greacă, vv 3287–3295, sunt menționați refugiindu-se în cetate, alături de duce, Geoffroy de Bruyères, cei trei frați Saint-Omer, cei trei frați ai lui Guillaume de La Roche (Guy I avea doar un frate, pe Guillaume), Thomas, domnul de Salona, cei trei domni din Euripe și marchizul de Bodonitsa, pe atunci Ubertino Pallavicini.

[250] În cronica în greacă, vv 3308–3319, după dezastrul de la Teba, șefii militari și episcopul de Teba îl conving pe domnul Atenei să ceară negocieri; ducele i-a jurat prințului că va merge la Corint, apoi la Nicli pentru a-i face omagiu și că acceptă sentința curții pentru că a început războiul cu el, dacă oprește raidurile.

cu război împotriva lui și s-a luptat cu el pe câmpul de bătălie. Iară prințul, la rugămintea prelaților și-a baronilor care erau de față[251], l-a iertat și i-a primit omagiul. Și, după ce i-a jurat credință, i-a poruncit ca-ndreptare pentru urâciunea făcută-mpotriva lui să se ducă la regele Franței – cel care era pe-atunci – și regele să spună și să hotărască pedeapsa cuvenită unui om ligiu care-și părăsește seniorul ligiu și se ridică-mpotriva lui și se luptă cu el[252].

§ 240. Și, după ce s-a făcut pace și-nțelegere între domnul de la Roche și prințul Guillerme, domnul de la Roche și prelații și toți oamenii de seamă care erau acolo l-au luat pe domnul Goffroy de Bruieres, domnul de Caraintaine, cu frânghia de gât[253], și-au venit dinaintea prințului și i-au căzut cu toții la picioare și l-au rugat, în numele lui Dumnezeu și ca semn de-ndurare, să binevoiască a-l ierta și a nu-i mai lua-n seamă răutatea făcută, nici mârșăvia, ci firea cea bună și lipsa de prefăcătorie.

§ 241. Iară prințul, care era supărat mai tare pe domnul de Caraintaine decât pe domnul Atenei, s-a arătat neînduplecat și aspru și-a zis că nu-l va ierta cu niciun chip. Dară la urmă, la rugămintea-nalților și nobililor baroni, l-a iertat și i-a dat înapoi moșia astfel: din ziua-aceea să n-o mai aibă ca moșie dobândită prin cucerire, ce poate fi lăsată moștenire oricui, ci i-o dă-napoi ca danie nouă, ce poate fi moștenită doar de coconi de trupul lui, cum i se cuvine unuia care-a fost dezmoștenit din vina lui.

§ 242. Așa după cum ați auzit s-au înțeles și s-au împăcat domnul de la Roche și prințul Guillerme. Și, după ce s-a făcut și s-a săvârșit împăcarea, tinereii petrecură tare bine cu jute, rupându-și lăncile-n chintene[254], dănțuind și cântând.

1259–1260. Seniorul Atenei se supune judecății regelui Franței

§ 243. Și, după ce-au petrecut după plac, domnul de la Roche, împreună cu toți baronii lui și cu ceilalți nobili ce-l însoțeau, și-a luat rămas bun de la prinț și-a plecat întins către cetatea Estives. Cum se-apropia iarna, se cuvenea dară ca domnul de la Roche să se-ntoarcă-n ținutul lui ca să-și rânduiască treburile și să se gătească după cum se cade și-i potrivit să te duci la regele Franței, precum îi poruncise prințul.

§ 244. Și, de cum s-a desprimăvărat, a plecat[255] cu două catarge pe care le-avea-n portul de la Rivedostre și nu s-a oprit până-n portul Brindisi. După ce-a coborât pe uscat, a pus să i

---

251 În cronica în greacă, v 3334, seniorii din tot principatul.

252 Se pare că baronii, neconsiderându-se egalii acestui senior, au refuzat să-l judece, trimițând cauza către regele Franței – Bon, *op. cit.*, p. 120; Lock, p. 89. În conformitate cu art. 4 din *Assises de Romanie*, principele nu poate pedepsi un baron fără acordul majorității celorlalți baroni.

253 În semn de totală supunere.

254 Joc războinic în care tinerii se exersau cu lancea folosind ca țintă un stâlp sau un manechin.

255 Pentru data călătoriei și șederea în Franța, v. Longnon, „Problèmes de l'histoire", p. 91; Longnon, „Les premiers ducs d'Athènes", p. 73. Despre prezența sa la curtea Franței, v. și Sanudo în Hopf, *op. cit.*, p. 106.

se cumpere cai și-a pornit-o la drum. Și-a mers până ce-a ajuns în cetatea Parisului unde-l aflâ pe regele Franței.

§ 245. Și, de cum a ajuns la Paris, s-a dus ață la regele Franței și l-a salutat, iară regele l-a primit cu multă cinste când i s-a spus că-i domnul Atenei și că vine din Romania. Și-un cavaler al prințului Guillerme, însărcinat să-i ducă regelui Franței cărțile sale – ce venise-mpreună cu domnul de la Roche –, îi înmână cărțile. Prin ele regele era-ncunoștințat de prințul Guillerme de starea domnului de la Roche și de strâmbătatea ce-i făcuse și că prințu-l trimite la el ca să hotărască și să spună prin sfatul curții sale ce pedeapsă i se cuvine domnului de la Roche fiindcă s-a războit cu domnul său ligiu și s-a ridicat cu război și s-a luptat cu el și cu oamenii lui pe câmpul de bătălie.

§ 246. Iară regele Franței, care era un domn înțelept[256], a priceput că prințul mult îl cinstește și-l prețuiește de vreme ce i-l trimite pe omul lui ligiu să hotărască și să spună ce vină are față de el. Așa că-i adună pe toți oamenii de seamă din Franța și pe-nvățații cei mai înțelepți[257].

§ 247. Și, după ce-au venit baronii din Franța la chemarea regelui, le-a arătat și le-a istorisit totul pe șart, prilejul cu care și pricina pentru care prințul Moreei l-a trimis la el pe domnul Atenei, care-i omul lui ligiu, ca să spună și să hotărască ce pedeapsă i se cuvine fiindcă s-a războit și s-a ridicat cu război și s-a luptat cu el pe câmpul de bătălie. Și, după ce regele le-a spus și le-a istorisit baronilor lui pe șart toată pricina pentru care prințul Guillerme l-a trimis la el pe domnul Atenei, omul lui ligiu, baronii și oamenii de seamă și de neam din Franța și-nțelepții învățați care-aveau multă glagorie tare și-au bătut capul.

§ 248. Și, după ce-au întors pricina pe toate fețele și fiecare și-a spus părerea după cum i se părea dezlegarea cea mai bună, s-au înțeles cu toții asupra unei singure păreri și judecăți și i-au dat regelui acest răspuns: că, dacă domnul de la Roche i-ar fi făcut jurământul de om ligiu domnului său, prințul, și-apoi s-ar fi ridicat împotriva lui și s-ar fi luptat cu el pe câmpul de bătălie, asemeni unui dușman, ar fi trebuit să fie dezmoștenit de tot ce-i dăduse, așa cum e drept și cuvenit. Totuși, fiindcă încă nu-i făcuse omagiu, ci, pentru a-și apăra dreptul și cinstea, s-a războit și-a ridicat oaste și s-a luptat cu el, nu trebuie să fie dezmoștenit, căci, de vreme ce nici moșii lui, nici altcineva în numele lui nu-i făcuse omagiu, nici nu l-a slujit, nu se poate spune că i-a fost senior ligiu.

§ 249. I-adevărat că nu trebuia nicidecum să ridice oaste, nici să se războiască cu el de vreme ce știa că domnul lui, regele Boniface, dăduse omagiul său tatălui prințului ori lui Le Champenois care-a fost domnul Moreei[258] și știa dară că trebuie să-și stăpânească pământul de la el și că-i nevoit să-i facă omagiu și să-i fie om ligiu și că, pentru ce-a făcut, are nevoie de mila și de-ndurarea domnului său. Fiindcă domnul lui l-a trimis dară la regele

---

256 Ludovic al IX-lea cel Sfânt, pe care prințul îl cunoscuse în timpul cruciadei a VII-a.

257 În cronica în greacă, v 3381, se menționează că nobilul ajunsese la Paris de Rusalii, iar regele i-a convocat la sfat pe toți cei adunați în capitală pentru această sărbătoare.

258 După cronica în greacă, vv 3422–3425, domnul Atenei primise poruncă de la fostul său senior, regele Salonicului, să-i facă omagiu prințului.

Franței, care-i cel mai nobil om din lume, și la așa mare depărtare câtă e din Romania până-n Franța, pedeapsa pe care trebuie s-o ispășească pentru strâmbătatea lui, spre cinstea și prețuirea unui domn precum e regele, e doar osteneala-ndurată de el. Și-i drept ca prințul să se mulțumească cu-atât.

§ 250. Iar-această judecată a fost dată și spusă de curtea adunată anume la porunca regelui. Iară regele l-a chemat și-a trimis după domnul de la Roche și după cavalerul prințului. Și-apoi li s-a spus și li s-a istorisit judecata și sfatul baronilor din Franța, cum și ce pedeapsă trebuie să-ndure domnul de la Roche pentru că s-a ridicat cu război împotriva domnului său.

§ 251. Și, când domnul de la Roche a auzit răspunsul sfatului de la curtea nobilului rege-al Franței, îi mulțumi întâi de toate regelui și-apoi baronilor lui. Și se duse să sărute piciorul regelui și-apoi îl rugă și-i ceru să i se tocmească niște cărți de testimoniu pecetluite cu pecetea lui și-a baronilor – c-a fost dinaintea lui și-a curții lui și-n ce fel au dat judecata pentru pricina care l-a adus acolo. Iară regele bucuros a poruncit să i se facă zapisele.

§ 252. Și, după ce i-au fost făcute cărțile și i s-au dat domnului de la Roche, regele l-a chemat dinaintea lui și-așa i-a grăit: „Domnule de la Roche, ați venit dintr-un ținut așa depărtat cum e Romania până la Paris, e drept și potrivit să nu plecați de la curtea mea făr-un hatâr din partea-mi. De-aceea vă spun să-mi cereți cu-ndrăzneală, căci bucuros vă voi face pe plac, numai să nu fie ceva care-ar aduce atingere coroanei și cinstei mele."

§ 253. Iară, când domnul de la Roche l-a auzit pe regele Franței vorbind așa de deschis, tare mult s-a bucurat și s-a gândit ce hatâr să-i ceară. Și, după ce-a chibzuit un pic, i-a răspuns regelui așa, că, de vreme ce Măria sa dorește să-i fac-un hatâr, îi cere ca, din acea zi, să se numească duca Atenei pentru că țara lui e ducat și pentru că mai-nainte domnului i se spunea duca Atenei. Iară regele bucuros a-ngăduit[259].

1259. Despotul Artei îi cere ajutor prințului

§ 254. Acum vom înceta să mai vorbim despre regele Franței și despre duca Atenei și ne vom întoarce să vorbim despre bunul prinț Guillerme, cum a fost prins la Pelagonie.

§ 255. După cum ați auzit mai-nainte, Quir Nicrifore, despotul de la Arte, s-a-nțeles cu prințul Guillerme și i-a dat-o pe sora lui de nevastă[260], astfel că prietenia lor a sporit văzând

---

[259] Finalul acestui episod, care în cronica în greacă, vv 3462–3463, implică și învestirea ducelui în palatul regelui Franței, este o invenție a cronicarului anonim sau o legendă locală. Abia al doilea fiu și succesor al lui Guy de la Roche, Guillaume, ajuns domnul Atenei la moartea fratelui său Jean, în 1280, pare să fi purtat în mod oficial acest titlu, acordat poate de Carol de Anjou în calitate de suzeran al Moreei și al ducatului Atenei – Longnon, *L'Empire latin,* pp. 222–223; Longnon, *Problèmes de l'histoire,* p. 91.

[260] V. infra, § 216. În tot acest episod este vorba de conflictul dintre împăratul Niceei, Mihail Paleolog, și Mihail al II-lea Ducas, sprijinit de fiii săi, Nikephoros și Ioan al II-la Ducas, aliat cu prințul Guillaume și cu regele Manfred.

cu ochii și-au ajuns ca frații și la fel și oamenii despotului cu cei din Moreea. Dară Quir Thodre sevastocratorul[261] tot nu-nceta să se războiască cum putea cu despotul.

§ 256. Iară, când despotul a văzut că fratele lui, Quir Thodre, tot nu-ncetează să se războiască cu el, chibzui cum ar putea să-l nimicească și să-l înfrângă. Atunci a trimis un sol la prințul Guillerme, soțul surorii lui, că tare dorește să-l vadă și să-i vorbească față-n față despre-un lucru și-o pricină pe care nu i le poate spune-n cărți ori prin solie. Și de aceea-l roagă să binevoiască a veni-n cetatea Patras și el va veni pe la castelul din Nepant și va trece marea și-acolo își vor ține sfatul.

§ 257. Și, când prințul a primit cartea despotului și-a aflat că-i cere să se-ntâlnească la Patras și să vorbească cu el, îi răspunse că bucuros așa va face. Atunci trimise după toți baronii lui și după ceilalți oameni de neam, să fie-n cetatea Patras în ziua pe care le-a spus-o, acolo unde urma să-l întâlnească pe despot, fratele lui.

§ 258. Și, când prințul și baronii au ajuns la Patras, despotul a venit pe celălalt mal plin de pohfală, însoțit de oamenii de seamă din țara lui. Și-a trecut golful dintre Patras și Neopant. Și, când s-au aflat laolaltă, tare s-au bucurat de-ntâlnire și s-au veselit. Și-apoi, după ce-au petrecut după plac, au făcut o adunare cu baronii lor și cu cei mai înțelepți oameni din țările lor.

§ 259. Despotul a vorbit și s-a plâns prințului că fratele lui, Quir Thodre, îi pustiește și-i prăpădește țara. Așa că s-au înțeles să se străduiască și să năimească și s-adune câți oameni călări și pedestrași vor mai putea și prințul să treacă-n despotat la primăvară ca să se-ntâlnească cu despotul – să meargă-n Blaquie, să năvălească și să prăpădească ținutul acela și să pătrundă-n ținutu-împăratului cât vor putea mai mult. Și, dacă Quir Thodre sevastocratorul vrea să-i aștepte cu oastea rânduită ca să se lupte, au hotărât să se oprească și să se lupte-atunci[262].

§ 260. Și, după ce sfatul s-a-ncheiat așa după cum vă istorisim, despotul și-a luat rămas bun de la prinț și s-a dus în țara lui. Și-a trimis în Apulia după lefegii și cai.[263] Și-a poruncit să se-adune oamenii din țara lui și din alte ținuturi și să i se rânduiască cât mai strălucit războiul.

---

[261] Împăratul îi dă titlul de *sebastokratōr* lui Ioan al II-la Ducas cu prilejul căsătoriei fiicei acestuia cu un nepot al lui Mihail, Andronic Tarchaneiotes, prin 1272 – Nicol, *The Despotate of Epiros,* p. 11. Totuși, după cum se vede din desfășurarea conflictului, aici e o confuzie între fratele vitreg al lui Nikephoros și fratele împăratului, Ioan Paleolog.

[262] În cronica în greacă, vv 3499–3508, această strategie e calificată drept un sfat perfid al oamenilor celor mai înțelepți din despotat pentru care se vor căi. În *Libro de los fechos,* §§ 250–251, despotul socotește să-și păstreze pentru sine Tesalia, prințului revenindu-i regatul Salonic; prințul acceptă, sperând că victoria va permite recucerirea imperiului la întoarcerea împăratului Baudouin al II-lea care, după cucerirea Constantinopolului, plecase în Europa. Scenariul nu ține cont de faptul că războiul din Epir se desfășoară înaintea cuceririi Constantinopolului.

[263] În cronica în greacă, vv 3519–3520, 3549–3553, și infra, §§ 259–260, se menționează angajarea de mercenari, dar nu se amintește de ajutorul dat de celălalt ginere al despotului, regele Manfred I, care a trimis 400 de cavaleri.

§ 261. Iară prințul se-ntoarse-n Moreea și trimise poruncă-n toată țara lui tuturor oamenilor călări și pedestrașilor, să se gătească și să fie gata cu tot ce le va fi de trebuință, căci urmează să treacă-n despotat împreună cu el împotriva dușmanilor săi[264].

§ 262. Și-a trimis veste și-n ducatul Atenei domnului Otthe de la Roche, care era fratele ducii Atenei și cârmuia în locul lui, căci duca era încă-n Franța[265]. S-a gătit cu toată oastea lui și le-a trimis veste și domnilor din Negropont și ducii de Nicxie și marchizului de Bondonice și celorlalți baroni și oameni de neam de la strâmtura Megarei, toți să fie gata-n primăvară ca să năvălească asupra dușmanilor lui împreună cu el.

§ 263. Vom înceta să mai vorbim despre prințul Guillerme și despre despot și vom vorbi despre Quir Thodre, sevastocratul.

Martie-aprilie 1259. Pregătirea și deplasarea celor două oști

§ 264. Când Quir Thodre sevastocratul a aflat vestea, că despotul, fratele lui, și prințul Guillerme s-au înțeles împreună și gătesc o oaste cât de mare pot ca să năvălească asupra lui și să pătrundă-n ținutul lui, Blaquie, îndată își găti toate castelele și puse-năuntru toate bucatele ce-a putut dobândi și-a poruncit ca toată suflarea de prin sate să se ducă-n fortărețe și-n munții cei înalți atunci când va veni ceasul.

§ 265. Și-avea trei fii plini de noblețe și foarte destoinici care se numeau cel mai mare și mai viteaz Coninos, al doilea Dux și-al treilea Angeleus[266]. Așa că l-a numit și l-a rânduit pe fiul lui cel mai mare Congnino în locul lui și domn după el peste-ntreaga țară. Și le-a poruncit tuturor oamenilor lui și i-a pus să jure că-l vor socoti domnul lor, așa cum îl socoteau pe el însuși.

§ 266. Și, după ce și-a rânduit toate treburile și copiii, și-a luat dintre oamenii lui câți a putut și s-a dus drept la Costantinopol unde l-a aflat pe-mpărat, pe Quir Michailli Paleologo, și i-a istorisit și i-a spus veștile despre fratele lui, despotul, și despre prințul Guillerme, că se-nțeleseseră să năvălească și să-i prăpădească țara și să pătrundă-n împărăție și s-o cucerească de-or putea.

§ 267. Iară, când împăratul, Quir Michailli, a auzit veștile-acestea tare s-a turburat, căci se temea acești doi prinți să nu-i prăpădească țara și să nu-și piardă-mpărăția, căci aveau puhoi de oameni și stăpânirea lor era-ntinsă. Atunci i-a chemat pe cei mai nobili baroni din împărăția lui și pe cei mai pricepuți la război și le-a cerut sfat în această privință, cum și-n

264 În cronica în greacă, vv 3512–3518, se precizează locul adunării, Andravida, și data, după Paște.

265 Guy de La Roche are un frate, Othon al II-lea, care în 19 aprilie 1251 îi cedează castelele de la Argos și Nauplie în schimbul a 15 000 de hyperperi de aur și al drepturile pe care le-ar fi putut avea în Bourgogne și Champagne; acesta trăia probabil în Franța, unde era senior de Ray – Longnon, „Les premiers ducs d'Athènes", pp. 69–71. Aici e poate vorba de Guillaume de La Roche, senior de Veligosti și Damala, fratele sau poate vărul lui Guy I – *idem*, pp. 75–76.

266 Numele despotului era Mihail Comnen Ducas Angelos; aceeași confuzie în cronica în greacă, vv 3537–3540.

ce chip își va putea apăra țara și cum li se va putea-mpotrivi despotului și prințului Guillerme care năvăleau cu-așa oaste-n țara lui.

§ 268. Și baronii au întors pricina pe toate fețele și, după ce s-au vorbit și s-au sfătuit multă vreme, Quir Thodre sevastocratorul, care era foarte dibaci în treburi de război, spuse și-l povățui pe-mpărat așa, că, dac-așteaptă să-și apere țara doar cu oamenii lui, se poate să-și piardă-mpărăția, dar, dacă vrea să-și păstreze cinstea și să-și apere țara, să trimită-n Germania după lefegii, fiindcă sunt oameni dârji și bucuros vor veni. Și să trimită carte și la regele din Onguerie să-l ajute-n această mare-ncercare și la regele Serviei care bucuros îi va trimite oameni ori îi va veni chiar el în ajutor. Și să-i vestească și pe cei de la Soare-răsare ca să-i aducă pe cei deprinși cu războiul cu turcii. Și, când va avea toate națiile-acestea care sunt vestite-n război, își va putea apăra-mpărăția și se va putea război cu dușmanii lui.

§ 269. Și, după ce-mpăratul îl auzi pe Quir Thodre vorbind și spunând toate aceste temeiuri și-arătând astfel calea bună de urmat pentru a-și apăra cinstea și-mpărăția, i-a fost tare-ndatorat și mult i-a lăudat povața și tare l-a prețuit, căci socotea că, în acest chip, va putea să se-mpotrivească dușmanilor săi și să-și apere țara. Atunci au fost rostuite solii și cărți către toate regatele pe care le-ați auzit numite.

§ 270. Se-ntâmplă dară așa, cei care-au mers în Germania au adus trei sute de nemți, oameni aleși pe sprânceană și de nădejde, iară cei care-au mers în Ongrie, o mie și cinci sute de ungari pricepuți la lăncii și la arcuri, toți călări. Regele Serviei i-a trimis șase sute de oameni călări. Și de la Soare-răsare i-au venit mulți oameni călări, iară pedestrașii erau fără număr[267]. Și, când s-a desprimăvărat, toți oamenii aceștia au venit în ținutul Andrinobolului și-acolo a fost adunarea lor. Iară-mpăratul, care chibzuise mult cum va putea să-și apere țara, a trimis după două mii și mai bine de cumani, oameni ce zboară ca vântul, destoinici arcași călări.

§ 271. Și, după ce oamenii lui au venit din toate zările, l-a pus pe Quir Thodre sevastocratorul căpetenie și cap și mai mare peste-ntreaga oaste. Și le-a poruncit tuturor oamenilor lui să-l asculte ca și cum ar fi el însuși.[268]

§ 272. Dar aici încetez să mai istorisesc despre-mpăratul Paleologo și despre Quir Thodre sevastocratora și mă-ntorc la despotul Artei și la prințul Guillerme, cum s-au războit și-au pătruns cu sila-n Blaquie și-apoi pe pământu-împăratului.

§ 273. După ce-a trecut iarna aceea și-a venit iarăși vremea bună, când privighetorile cântă cu gingășie la mijitul zorilor și toată firea se-nnoiește și toate făpturile se bucură pe pământ[269], prințul Guillerme, care era mai departe decât despotul, și-a adunat toți oamenii din Moreea și până-n Malvesie[270], pedestrași și călări, puhoi.

---

[267] După cronica în greacă, vv 3600–3601, o oaste numeroasă și 500 de turci au venit din Anatolia.

[268] Armata lui Mihail Paleolog a fost condusă de fratele său, sebastocratorul Ioan Paleolog.

[269] În cronica în greacă, vv 3618–3621, în luna martie; în *Libro de los fechos,* § 255, la începutul lunii aprilie.

[270] Din nordul până în sudul peninsulei.

§ 274. Și trecu-n despotat. Îl află pe despot, fratele lui[271], care adunase atâta mulțime de oameni că nu-ți venea să crezi. Așa că nu mai zăboviră, ci-și rânduiră mergerea și pătrunseră-n ținutul Ganine din Blaquie. Iară cei din ducatul Atenei și cei din Negropont și din celelalte insule au trecut prin Graive și-au coborât pe la Sideroporta[272] și-au ajuns în câmpia de lângă Patre. Și-acolo s-au întâlnit cu despotul și cu prințul.

§ 275. Și, după ce s-au strâns cu toții, au ținut sfat cum și-n ce chip vor începe războiul. Au fost unii care-au zis să asedieze Patre și Gripton și s-atace fortărețele-ntărite ca să cucerească astfel țara, dară cei mai înțelepți au zis că, dacă se-apucă să-mpresoare castelele, își vor pierde vremea și că cel mai bine și cel mai potrivit ar fi să colinde ținutul și să-l prăpădească și să-nainteze cât vor putea mai mult. Iară, de se va-ntâmpla ca sevastocratorul să-i aștepte și să se lupte cu ei pe câmpul de bătălie și Dumnezeu le menește izbândă asupra lui, cu ușurință vor putea cuceri ce-a mai rămas din regatul Salonic și din regatul Blaquie, fără să se mai bată, căci, atunci când oamenii din castele vor auzi că sevastocratorul va fi fost învins în luptă și că oamenii-mpăratului vor fi fost bătuți, vor fi așa de descumpăniți că bucuros vor închina cu toții fortărețele, ca să-și scape viața și-avutul.

§ 276. Și, după ce așa s-a vorbit și s-a hotărât la sfat, s-au înțeles cu toții, cu mic, cu mare, că așa-i cel mai bine pentru a-și dovedi dușmanii. Atunci și-au rânduit avangarda, vreo mie de oameni călări și trei mii de pedestrași. Și i-au rânduit în trei steaguri și la fiecare steag au pus o căpetenie și le-au poruncit ca-n fiecare seară, orice-ar fi, să se-adune la un loc. Și-apoi au rânduit și și-au despărțit cetele de luptă.

§ 277. Și-așa, când totul a fost rânduit, s-au pus să cutreiere ținutul Blaquie. Iară cercetașii tot mereu mergeau la o zi bună înaintea lor. Și, după ce astfel au mers călări și-au cutreierat ținutul Blaquie după plac, au ajuns într-un loc căruia i se spune Catacalo, acolo unde-i hotarul ce desparte pământu-împăratului de cel al ținutului Blaquie. Și-au prins a nimici și-a prăpădi țara-mpăratului de la Costantinopol.

§ 278. Și, când au ajuns la castelul de la Serve, au prins niște oameni care le-au spus și le-au întărit că sunt așteptați de Quir Thodre sevastocratorul și că vine-nspre ei și că-l văzuseră-n ținutul Salonicului cu toată oastea-mpăratului. Și, când au aflat vestea-aceasta, tare s-au luminat la chip. Și hotărârea lor a fost să meargă drept la el, spunând și nădăjduind că, dacă va vrea să-i aștepte gata de luptă și Dumnezeu le menește izbânda, vor fi stăpânii-ntregii Romanii. Atunci au făcut cum au hotărât. Și-au călărit întins până ce-au ajuns în ținutul Pelagonie.

[271] În sensul de cumnat; cronicarul îl evocă aici pe Nikephoros în locul tatălui său, Mihail al II-lea.

[272] Cronicarul desemnează astfel patru defileuri, aici și infra, §§ 892–893: cel de la Thermopyles, cel de la Moskokhori la Gravia, cel de la Mendenitsa la Dernitsa și cel de la Sideroporta, lângă ruinele de la Thronium – Longnon, *Chronique de Morée*, p. CX, n. 2.

§ 279. Dară Quir Thodre sevastocratul, care-așa de priceput războinic era, nu dormea, ci și-a-mpărțit și rânduit tare bine oamenii după ce urmau să facă. Și-avea mai bine de două mii de cumani, un neam de oameni iuți ca vântul și destoinici arcași călare, ce tot mereu umblau înaintea oștii, iscodind ținutul. Și-apoi avea-n prima sa ceată nemții, și-apoi ungarii și-apoi albanezii[273]. Și-apoi venea el cu grecii[274], fiecare ceată bine rânduită, cum te-aștepți de la cineva priceput și hotărât. Și, după ce și-a alcătuit toate cetele, s-a aflat că sunt douăzeci și șapte de cete bune și mari.

§ 280. Și-apoi a făcut o mare viclenie. A chemat tot norodul din munți și de pe moșii cu toate dobitoacele ce-avea, iepe, măgari, boi și vaci, și-i punea pe oameni să călărească prin munții și pe coclaurile pe unde hălăduiau, căci oamenii noștri își făceau sălaș la șes, iară ei, în munți și pe coclauri. Iară, când se-nnopta, îi punea pe toți, pe oamenii de rând și pe oșteni, să facă fiecare un foc mare-n fiecare noapte. Punea să se facă așa lumină de ziceai că toată lumea se strânsese-acolo. Și-apoi îi punea să urle și să țipe-n fiecare seară pe toți într-un glas, în așa fel încât celor ce-i auzeau li se părea că se surpă lumea.

§ 281. Și-apoi lua oameni dintr-ai lui și-i punea să spună c-au fugit din oastea lui la ai noștri. Și-aceștia veneau în oastea despotului și-a prințului și le istoriseau cele mai mari minciuni și născociri din lume și-i lăudau pe oamenii-mpăratului și spuneau că, la unul de-acolo, împăratul are-o sută. Vreau să știți că atâția au venit și-atâtea au spus că oamenii noștri s-au descurajat, astfel că și omul cel mai viteaz vroia să fi fost acasă la el.

§ 282.[275] Și, la urmă, a trimis dup-un sol de-al lui în care-avea mare-ncredere, care-i era apropiat, și i-a spus toată dorința lui. Și l-a trimis în taină, ca și cum ar fi fost fugar, la fratele lui, despotul, și i-a dat carte de-mputernicire. Iară, după ce-a ajuns la despot și i-a dat cărțile și după ce le-a citit, l-a chemat pe sol și l-a-ntrebat ce vești îi trimite fratele său. Iar-acesta, care era tare bun de gură și știa să facă minciuna să pară adevăr, se-apucă să-i povestească și să-i spună, făcându-se că plânge, că fratele lui îl saluta cu tot dragul și-l vestește așa, că pricina pentru care s-a iscat război între ei doi e stăpânirea despotatului și-a ținutului Blaquie, din care cere jumătate, spunând că sunt frați și copii ai aceluiași părinte și știe că-i sânge din sângele lui și nu-i om pe lume care să-l iubească mai mult decât el.

§ 283. Iată de ce-i este așa milă de el c-a intrat atât de-adânc în ținutu-împăratului și având așa puțini oameni să-nfrunte mulțimea-mpăratului, căci la unul de-al lui împăratul are-o sută. Și că, dacă chiar s-ar înfrunta pe câmpul de luptă, ar fi învins și și-ar pierde oamenii și cinstea și, poate, și-ar pierde și viața, ceea ce ar fi mare păcat și ocară pentru toți prietenii lui.

[273] În cronica în greacă, v 3708, sârbi și bulgari.
[274] În cronica în greacă, v 3709, cu grecii și cu turcii.
[275] În ediția Longnon există două paragrafe cu numărul 282, reunite aici într-unul singur.

§ 284. Dară, dac-ar vrea să-i creadă povața, el l-ar sfătui, de vreme ce-aici l-a adus soarta, să-i ia pe toți cei pe care-i iubește mai mult și să-l lase pe prințul Guillerme și pe oamenii de rând din oastea lui și să plece-n țara lui cât mai tainic și mai repede poate. Și-așa cel puțin își va scăpa pielea și-și va putea izbăvi țara, căci, de mai așteaptă acolo măcar două zile, îi vor veni toți oamenii pe care i-i trimite-mpăratul. Și, de vrea s-aștepte, nici măcar unul din ei nu va scăpa[276].

§ 285. Și, când despotul a auzit vestea-aceasta, nu s-a simțit împăcat, ci dosădit de nu știa nici ce să facă, nici ce să zică. Atunci l-a chemat pe prințul Guillerme, bărbatul surorii sale, și l-a pus pe-același sol să-i istorisească și să-i spună veștile. Iară, când bunul prinț Guillerme a auzit aceste scorneli, s-a lăsat păcălit și amăgit, crezând că-i adevărat ce băsnea solul cel mincinos.

§ 286. La povața despotului dară și-au chemat toți baronii și toți oamenii de neam din oaste și i-au pus să jure pe Sfânta Scriptură că niciunul dintre ei nu va spune, nici nu va dezvălui hotărârea lor. Și, după ce-au jurat, veștile mincinoase le-au fost spuse de despot cum le știa chiar de la cel care le-adusese. Atunci s-a iscat mare freamăt, căci unii credeau vorbele-aceste, iară alții nu. Dar, după ce-au vorbit și-au sucit pricina pe toate părțile, au hotărât ca, după ce oamenii de rând vor fi adormit, pe la miezul nopții când răsare luna, să fie gata să plece cât mai tiptil vor putea astfel ca oamenii de rând să nu-i simtă și să meargă unde-i va călăuzi Dumnezeu. Și, după ce așa au hotărât, s-a dus fiecare la sălașul lui.

§ 287. Iară domnul de Caraintaine, care era pe-atunci un bărbat tare viteaz, când a văzut întâmplarea-aceasta îngrozitoare pe care Domnul le-a menit-o oamenilor acestora și că nu poate schimba hotărârea și nici voia acestor baroni[277], tare s-a amărât pentru oamenii aceia, mai ales pentru ai lui pe care mult îi iubea. Așa că s-a gândit cum i-ar putea scăpa fără să-și calce legământul.

§ 288. Așa că s-a dus în cortul lui cu un băț de lance-n mână și-a izbit stâlpul cortului și astfel prinse-a grăi și-a spune: „Frumos stâlp, m-ai slujit bine și cu credință până-n ziua de azi. Iară, dacă nu mi-ar mai păsa de tine și te-aș lăsa pe mâna altuia, m-aș arăta mincinos față de tine și tu ți-ai pierde buna ta slujbă, lucru pentru care-aș fi mustrat. Iată de ce vreau să mă dezvinovățesc dinaintea ta și vreau să știi că despotul și prințul și noi ceștilalți, baronii-nsemnați din oaste, am jurat și-am hotărât laolaltă să fugim împreună-n noaptea aceasta și să ne părăsim ceata și norodul. Numai că nu pot să spun nimănui și nici desluși

---

276 Cronicile bizantine abundă în relatări despre dezinformările și manipulările din tabăra despotului: fie descurajarea conducătorilor prin evocarea diferenței enorme de efective (Georgios Akropolites), fie ațâțarea aliaților unii împotriva celorlalți (Nikephoros Gregoras) sau jignirea nevestei fiului bastard al lui Mihail al II-lea (Georgios Pachymeres) – Buchon, *op. cit.*, pp. 127–129, n. 2; Longnon, *L'Empire latin*, p. 225.

277 După cronica în greacă, vv 3838–3845, Geoffroy de Briel încercase, fără succes, să impună o altă soluție: după ce amintește că grecii sunt lăudăroși și bârfitori, le cere tovarășilor lui să nu se teamă de numărul mare al dușmanilor, căci, fiind alcătuită din mai multe naționalități, armata dușmanilor va avea probleme de comunicare, ceea ce nu se va întâmpla în tabăra lor, unde toți vorbesc aceeași limbă, sunt ca niște frați și vor arăta cât sunt de viteji.

ca să nu-mi calc jurământul. Dară ţie pot să-ţi spun, căci nu eşti om şi-ţi adeveresc că-i chiar aşa cum spun."

§ 289. Iară, când cavalerii de neam şi ceilalţi oameni nobili care erau înlăuntrul cortului cu domnul de Caraintaine auziră veştile-acestea spuse şi istorisite, tare-au fost uimiţi şi-au prins a se uita unii la alţii plini de mirare. Atunci au ieşit din cort şi s-au dus la sălaşurile lor. Şi fiecare i-a spus prietenului său această veste. Cum vestea proastă zboară dară mai repede decât cea bună, grabnic s-a lăţit în toată tabăra, astfel încât toţi oamenii de rând se rugau fiecare de domnul lui să nu facă ce rânduiseră.[278]

§ 290. Iară, când despotul, care era grec, a văzut şi-a ştiut că hotărârea astfel a fost destăinuită, şi-a văzut singur de treaba lui, în taină, şi-a fugit în noaptea-aceea – şi cu el, o parte din oamenii lui. Iară ceilalţi au rămas cu prinţu-n tabără[279].

§ 291. Şi, când solul mincinos care urzise lucrul acesta, a văzut că despotul astfel a fugit din tabără şi că ceilalţi sunt asemeni unor oameni descumpăniţi, a plecat şi s-a tot dus până ce, înainte să se facă ziuă, a ajuns la tabăra-mpăratului. Şi s-a dus drept la Quir Thodre şi i-a istorisit cum şi-n ce chip a descurajat oastea despotului şi-a prinţului şi că despotul a fugit şi-a părăsit tabăra.

Septembrie 1259. Înfrângerea prinţului Guillaume la Pelagonia

§ 292. Iară, când Quir Thodre a ştiut că vestea-aceasta-i adevărată, a trimis în chiar ceasu-acela după toate căpeteniile tuturor cetelor şi le-a istorisit veştile cele bune pe care omul lui de-ncredere le-adusese. Şi-apoi le-a poruncit ca deîndată să se gătească şi să-şi rânduiască oamenii şi cetele astfel ca-n zorii zilei, la primul sunet de trâmbiţă, fiecare să fie gata, cu ceata lui, să călărească-n bună rânduială, aşa cum au fost hotărâte cetele, una după cealaltă.

§ 293. Şi, pe la mijitul zorilor, când a sunat trâmbiţa, toate cetele-au pornit şi s-au dus drept la câmpul de la Pelagonie, acolo unde tăbărâse prinţul Guillerme.

§ 294. Iară, când vestea-ajunse la prinţ – că-n adevăr Quir Thodre sevastocratorul năvăleşte asupra lui ca să se lupte –, şi-a chemat şi baronii, şi căpeteniile oştii[280] şi i-a încurajat cât

---

[278] În cronica în greacă, vv 3879–3890, prinţul îşi ceartă nepotul că a făcut publică o hotărâre secretă, dar Geoffroy nu admite că a greşit, considerându-i pe cei ce vor să-şi părăsească oamenii nedemni de numele de senior şi de soldat. Prinţul se ruşinează şi-i porunceşte mareşalului să dezmintă zvonurile şi să-i asigure pe toţi că a doua zi se vor lupta.

[279] Mihail al II-lea a părăsit oastea împreună cu fiul său Nikephoros înainte de bătălia decisivă, iar Ioan a trecut în tabără duşmanilor – Setton, *The Papacy and the Levant,* I, p. 88–90. În cronica în greacă, vv 3925–3932, este inserată aici o diatribă împotriva obiceiului grecilor de a încălca legăturile sacre pe care le presupun diferitele tipuri de înrudire (năşit şi cumetrie, *adelphopoiia,* încuscrirea).

[280] În cronica în greacă, vv 3952–3965, prinţul, doar cu trupele aduse din Moreea, îi convoacă pe principalii şefi ai armatei şi pe toţi cavalerii, franci şi greci.

mai bine-a putut și astfel le-a grăit: „Dragi frați și soți, vedeți bine c-am fost vânduți[281] și că n-avem încotro și trebuie să ne batem pentru a ne apăra fiecare făptura și cinstea. Și vedeți că suntem departe de țara noastră, înconjurați de dușmani. În numele lui Dumnezeu dară vă rog și vă cer să ne purtăm azi astfel încât să fim amintiți în veci, căci, dacă dușmanii sunt mai mulți decât noi, sunt netrebnici și slăbănogi și de multe obârșii, iară noi suntem oameni destoinici și aleși unul și unul. Și, dacă noi știm să ne purtăm bine și-o să ne-arătăm viteji și Dumnezeu vrea să ne-ajute să descumpănim prima ceată, cea a nemților, lesne va fi să le-nfrângem și să le descumpănim pe celelalte."

§ 295. Dară oamenii prințului, care erau pe jumătate descumpăniți din pricina plecării despotului și-a veștilor mincinoase pe care hicleanul acela le-adusese și le spusese despotului și prințului, nu s-au simțit așa de cutezători să lupte cum ar fi fost dacă despotul n-ar fi plecat și n-ar fi fost vânzarea după cum ați auzit-o spusă. Totuși, vorbele bune și-ndemnul bunului prinț i-au îmbărbătat pe oamenii de neam, care i-au răspuns prințului să fie-ncredințat că se vor lăsa sfârtecați împreună cu el, apărând cinstea lui și pe-a lor.

§ 296. Și-atunci prințul a hotărât ca domnul de Carantaine să aibă prima ceată și lefegii și oamenii cei mai buni din toată oastea să fie-n această primă ceată ca să-i înfrunte pe nemți, căci spuneau că, de vor putea-nfrânge prima ceată, lesne le vor putea-nvinge și pe celelalte. Și-apoi a rânduit cetele celelalte după cuviință.

§ 297. Și, când cetele-au ajuns să se izbească, nemții, care mergeau primii unul lângă altul, s-au înfruntat cu domnul de Carintaine. Iară domnul de Caraintaine, care pe-atunci era unul dintre cei mai viteji cavaleri din lume, i-a-ntâmpinat cu mare-ndrăzneală. Și, la-ncrucișarea lăncilor, s-au întâlnit domnul de Caraintaine și duca din Carinée, care era unul dintre cei mai nobili și viteji prinți din Germania[282]. Și l-a lovit cu sete și l-a dat jos de pe cal grămadă. Și, în cădere, și-a rupt gâtul și-a murit. Și-ndată dup-aceea a mai doborât alți doi baroni nemți care erau rude cu duca. Și, când i s-a rupt lancea, a pus mâna pe sabie și-a prins a face așa măcel că se minunau toți cei ce-l vedeau.

§ 298. Iară, când cetele celelalte l-au văzut pe domnul de Caraintaine măcelărind la nemți, au dat pinteni cailor și-au năvălit strașnic asupra domnului de Caraintaine. Și, la drept vorbind, la prima-nfruntare oamenii prințului Guillerme au fost mai buni.

§ 299. Și, când Quir Thodre a văzut că oamenii lui se tem, a trimis după ungari și cumani. Și-au venit cu toții la ceata domnului de Caraintaine, acolo unde se lupta cu nemții. Arcașii-au început să tragă și astfel îi loveau și-i omorau și pe nemți, care erau de-ai lor, și pe oamenii domnului de Caraintaine. Și totul fusese poruncit de sevastocrator din pricina faptelor grozave și-a măcelului pe care le vedea săvârșite de domnul de Caraintaine

[281] În cronica în greacă, vv 3963–3975, prințul regretă că s-a lăsat păcălit de cel care se pretindea amenințat de fratele lui, care i-a făcut să vină în Romania și i-a dat pe mâna dușmanilor cum Iuda l-a dat pe Isus pe mâna evreilor.

[282] Poate Ulrich al III-lea, ducele Carinthiei și senior de Carniola, care, dacă a participat la această bătălie, nu a fost ucis – Buchon, *op. cit.,* p. 135, n. 3. Poate doar un nume sonor, menționat inițial în cronica în greacă, v 3999, drept comandantul nemților, apoi drept un aliat al lui Conradin, v 7103 – v. infra, § 489.

asupra nemților, căci chitea că, dacă ceata nemților ar fi înfrântă, celelalte cete nu i-ar putea-nfrunta pe oamenii prințului Guillerme.

§ 300. Iară, când bunul prinț Guillerme, care trecea de la o ceată la alta și-și încuraja oamenii, a văzut și-a cunoscut că ceata domnului de Caraintaine era atacată de trei cete, cele mai mari și cu cei mai buni oameni pe care-i avea-mpăratul, pricepu-ndată că era luptă gândită să nimicească ceata domnului de Caraintaine, nepotul lui, alcătuită din floarea cavalerilor, ca să-l poată-nfrânge mai grabnic pe prinț.

§ 301. Atunci prințul luă cu el câți oameni a putut și s-a dus drept acolo unde nobilul baron, domnul de Carainteine, se bătea cu nemții și ungarii și cumanii. Și, când domnul de Caraintaine și soții lui îl văzură pe prinț venind și vârându-se-n iureș așa de năvalnic, toți s-au simțit încurajați și-au prins inimă și-ndrăzneală să se apere și să-și vatăme dușmanii mai mult ca-nainte.

§ 302. Dară cumanii și ungarii nu conteneau să tragă cu arcurile și le răniră și le omorâră-n câteva ceasuri caii astfel că, silnic, mureau cal și călăreț și se prăvăleau la pământ. Atunci a venit o săgeată și-a lovit calul domnului de Caraintaine drept în tâmplă așa de tare încât cal și călăreț căzură grămadă la pământ.

§ 303. Iară, când prințul își văzu nepotul prăbușindu-se astfel, alergă-n acea parte să-l ajute, dar ajunse prea târziu. Iară omul cel nobil a fost zdrobit de lovituri și de ghioage și de marea osteneală îndurată-n ziua aceea. Și, cum și el, și calul lui se pomeniseră pe jos, a fost prins și-nhățat din toate părțile.[283]

§ 304. Iară, când domnul de Caraintaine astfel a fost prins, el, în care oamenii noștri se-ncredeau și pe care-l socoteau călăuza lor, îndat-au fost copleșiți și descumpăniți, iară oamenii-mpăratului au prins curaj și-ndrăzneală. Și oamenii noștri au fost învinși astfel încât prințul și toți baronii au fost prinși.[284]

§ 305. Și-a fost în anul 1260 de la întruparea Domnului nostru Iisus Hristos[285]. Dară dintre oamenii de rând mulți au scăpat și-au venit în Moreea după multe peripeții, căci, pe când mergeau prin Blaquie, în multe locuri au fost atacați și jefuiți, iară unii au fost omorâți, iară alții, prinși.

---

283 În cronica în greacă, vv 4060–4065, sebastocratorul intervine personal să nu fie omorât, cerându-i să i se predea pentru a scăpa cu viață, încredințând chiar baniera lui Geoffroy unui om de-al lui pentru a o proteja.

284 După cronica în greacă, vv 4085–4086, francezii, inclusiv prințul, s-au predat la locul bătăliei ca să scape cu viață. După Georgios Akropolites prințul a fost găsit ascuns într-o claie de paie; după Georgios Pachymeres se ascundea într-un tufiș și-a fost recunoscut după dinții lui foarte lungi, Ancelin de Toucy și Geoffroy de Carytena fiind prinși la Platamonas – Buchon, *op. cit.*, p. 138, n. 3; Longnon, *L'Empire latin*, p. 225. Găsirea prințului Guillaume raportată după Georgios Akropolites, în Du Cange, *Histoire de l'empire de Constantinople*, p. 144.

285 Septembrie 1259.

§ 306. Iară, când sevastocratorul astfel a biruit și i-a prins pe Guillerme și pe baronii lui, a pus să i se-ntindă cortul și-a făcut tabără și-a stat două zile ca să i se odihnească oamenii și să fie-ngropați morții și pentru rănițiii care erau așa de mulți că nu știau ce să mai facă cu ei. Atunci a poruncit să fie adus, cu multă cinste, la cortul lui prințul și-i făcu plecăciune adâncă, deși era prinsul lui. Și-apoi, după prinț, îl cinsti mult pe domnul de Carintaine și-apoi pe ceilalți baroni, pe fiecare după trecerea ce-avea. Și, după ce toți baronii și cavalerii au venit dinainte lui la cortul lui, acolo unde era, l-a luat pe prinț de mână și l-a pus să șadă lângă el. Și-apoi i-a rugat pe toți baronii și pe ceilalți cavaleri să stea jos. Și, după ce toți s-au așezat, s-a-ntors către prinț și-așa i-a grăit:

§ 307. „Măria voastră, fiți binevenit, căci doream mult să vă văd așa cum vă văd acum. Dumnezeu i-a făcut mare hatâr părintelui Măriei voastre și-apoi Măriei voastre de-ați putut să cuceriți și să stăpâniți un ținut așa de frumos ca Moreea. Ar trebui să-l slăviți pe Domnul și să stați în pace-n țara Măriei voastre, nu să căutați să puneți mâna pe-mpărăția Măriei sale, sfântu-împărat, și să-l lipsiți de moștenirea lui, fără s-aveți vreun drept asupra avuției lui. Puteți vedea și cunoaște că-i mai bun creștin decât Măria voastră și că Dumnezeu îl iubește mai mult decât pe Măria voastră de i-a menit izbânda, iară pe Măria voastră v-a dat în mâna lui. Și Dumnezeu, care-i cu-adevărat drept, v-a judecat cu temei, căci Măria voastră, care gândeați să-l scoateți din moștenirea lui și să luați în stăpânire-mpărăția, sunteți în mâna lui și poate să facă ce vrea cu Măria voastră. Și, pentru c-aveați de gând să-i luați și să-i răpiți domnia, vă veți pierde pământul și domnia la care n-aveți niciun drept, căci sunt ale lui."

§ 308. Și, după ce sevastocratorul și-a-ncheiat cuvântul, prințul Guillerme, care era-nțelept și vorbea destul de bine grecește, astfel i-a răspuns și i-a zis: „Mărite sevastocrator, vă vine la socoteală să-mi vorbiți și să-mi spuneți ce vă stă pe inimă, căci mă țineți în temnița voastră. Dară, după cum spune înțeleptul, niciun om vrednic nu trebuie să-nceteze a spune adevărul în locul și la vremea potrivite. Tare rău îi șede omului vrednic adică să-și ocărască și să-și amenințe dușmanul atunci când Fortuna ori păcatul îl trimite și-l duce-n puterea lui. Și-i șade și mai rău când îl ocărește pe altul pentru un lucru care nici lui nu-i e pe plac.

§ 309. Fără-ndoială, domnule, și dac-aș fi umblat după mai multă stăpânire decât au avut strămoșii mei și-aș fi cucerit Romania, n-aș avea de ce să fiu ocărât, ci ar trebui să fiu lăudat și prețuit de toți oamenii vrednici, căci peste tot în lume așa-i obiceiul, orice războinic să se străduiască fără-ncetare să câștige de la dușmanii lui și să-și sporească starea și stăpânirea. Și mult sunt vrednici de laudă cei care-așa fac, numai să n-o facă-n chip nedrept și dezmoștenindu-și rudele de sânge[286]. Așa că nu socot c-ar trebui să fiu ocărât dacă mă străduiesc să cuceresc mai mult decât am, ci vrednic de laudă de vreme ce eu, un biet

[286] *Les amis charnels,* expresia de aici, desemnează rudele de sânge – Cl. Gauvard, *De grace especial: crime, État et société en France à la fin du Moyen Âge,* vol. II, Publications de la Sorbonne, Paris, 1991, p. 643.

prinţ, m-am apucat să mă războiesc cu un împărat şi cu unul dintre cei mai viteji oameni şi războinici din lume. Iară, pe de altă parte, nu sunt nici rudă şi nici neam cu-mpăratul ca să zică lumea că năvălesc asupra cimotiei mele şi încă pe nedrept.

§ 310. Dară Domnia voastră ştiţi şi-ar trebui să cunoaşteţi cum şi-n ce chip sunteţi legat de despot, fratele Domniei voastre[287], şi ce drept aveţi asupra despotatului. Aţi găsit la el atâta mărinimie, căci v-a lăsat şi v-a dat moşia Blaquie s-o stăpâniţi, cel mai frumos ţinut din despotatul lui, dară nu v-a fost de-ajuns, ci aţi vrut să-i luaţi toată moşia pe nedrept şi strâmb. Mai mult, vă duceţi la sfântu-împărat – care-i cel mai grozav duşman ce-l are pe lume – să v-ajute să-l prăpădiţi şi să-l nimiciţi cu totul pe fratele Domniei voastre cu război. Aşa că n-ar trebui să mă ponegriţi atâta pe mine dinaintea atâtor nobili câţi sunt aici – fiindcă Fortuna, păcatul şi vânzarea m-au dat pe mâna oamenilor Domniei voastre şi-n puterea Domniei voastre – pentru un lucru pentru care Domnia voastră şi nicidecum eu sunteţi vrednic de ocară!"

§ 311. Iară, când Quir Thodre văzu că prinţu-i vorbeşte aşa semeţ chiar în starea-n care se află, ţinut în temniţa lui, tare s-a simţi înjosit şi ruşinat. Şi, de nu i-ar fi fost ruşine de nobilii care erau de faţă, i-ar fi spus şi făcut prinţului lucruri ce numai slavă nu aduc. Dară oamenii de neam mare şi nobil care erau de faţă s-au pus între ei cu vorba şi cu fapta şi i-au molcomit şi i-au împăciuit.[288]

§ 312. Şi, după ce Quir Thodre a stat la Pelagonie două zile ca să i se odihnească oamenii, şi-a rânduit oastea. Şi i-a luat pe prinţ şi pe ceilalţi prinşi şi s-a dus întins în cetatea Costantinopol, acolo unde era-mpăratul, Quir Michailli[289]. Şi, când împăratul l-a văzut pe prinţ venind dinaintea lui, tare s-a bucurat. Aşa că i-a arătat multă cinstire. Şi-apoi a poruncit şi-a rânduit ca prinţul şi domnul de Caraintaine şi cei mai nobili baroni din alaiul lor să fie puşi într-o temniţă cuviincioasă.

§ 313. Şi, după ce prinţul a stat o săptămână-n temniţă, a poruncit împăratul să fie adus dinaintea lui. Şi, când a venit, i-a zis: „Prinţe, vedeţi bine c-aţi ajuns în temniţa mea. Aşa că vă spun pofta mea: nicicum nu veţi ieşi de-acolo dacă nu-mi daţi ţinutul Moreei, căci ştiţi desigur că ţinutul i-al meu şi Domnia voastră nu aveţi nicio îndrituire asupra lui. Şi, chiar dac-aţi fi slobozit din temniţa mea şi v-aţi afla-n Moreea, ca mai-nainte, tot n-aţi putea să vă-mpotriviţi mie multă vreme şi v-aş lua şi cuceri ţara, învingându-vă. De vreme ce vă am dară la cheremul meu, de-aş vrea, aş trimite pe mare şi pe uscat aşa de mulţi oameni încât aş cuceri lesne ţara, chiar acum, când Domnia voastră şi oamenii Domniei voastre nu sunteţi acolo s-o apăraţi. Şi, fiindcă strămoşii Domniei voastre, Domnia voastră şi oamenii Domniei voastre v-aţi chinuit şi-aţi cheltuit ca să cuceriţi ţinutul Moreei, vă voi da

287 Aceeaşi confuzie între fratele lui Mihail Paleolog şi fratele lui Nikephoros.

288 Îndrăzneala prinţului era mare în condiţiile în care Moreea, rămasă fără armată, putea fi cucerită de trupele împăratului care îşi urmau ofensiva spre sud, cucerind, după Arta, Neopatras şi Teba, doar iarna oprind campania lui Alexios Strategopulos – Longnon, *L'Empire latin,* p. 225.

289 După cronicarii bizantini, întâlnirea a avut loc la Lampsakos, unde Alexios Strategopulos sosise la venirea iernii – Zakythinos, *Le despotat grec,* p. 15; Longnon, *L'Empire latin,* p. 225.

din visteria mea atâta cât să vă duceți înapoi în țara voastră, în Franța, și să vă cumpărați atâta pământ bun încât să fiți mai avuți și mai înlesniți decât în Moreea. Și veți fi împăcați și liniștiți, fără să vă mai războiți cu oarecine, nici Domniile voastre, nici urmașii Domniilor voastre. De-ați fi-n Moreea, ceea ce-n veci nu se va-ntâmpla, n-ați duce lipsă de război și de-ncercări nicicând."

§ 314. „Măria voastră, sfinte-mpărate, de vreme ce-mi cereți ținutul Moreei așa cum ziceți, e drept să vă răspund curat ce voi face de azi până-ntr-o sută de ani dacă atâta aș rămâne-n temnița Măriei voastre. Ținutul Moreei este ținut cucerit ce-a fost dobândit prin luptă, pe care Măria sa, tatăl meu, și ceilalți oameni de neam din Franța ce-au fost cu el l-au cucerit. Și-au rânduit și-au tocmit ei așa legi și rânduieli ca țara să fie-a tuturor urmașilor[290]. Aș face dară mare strâmbătate dacă eu, pentru a-mi scăpa pielea, eu, care sunt unul singur, aș vrea să-i dezmoștenesc pe toți cei ce se vor naște de-acum până-n ziua Judecății de apoi. Și, pe de altă parte, Măria voastră, dac-aș vrea să fac eu lucru-acesta, ceea ce n-aș face de-ar fi să mor, ceilalți oameni de neam care-mi sunt tovarăși și de-o potrivă cu mine n-ar îngădui și nici n-ar putea face așa ceva cu niciun chip. De-aceea o rog și-i cer Măriei voastre să nu-mi mai vorbiți despre lucrul acesta, fiindcă i-un lucru ce nu s-ar putea-ntâmpla cu niciun preț. Dară, de vă va fi pe plac, așa cum se face-n toată lumea acolo unde sunt războaie, să ne sloboziți pe mine și pe soții mei în schimbul unei răscumpărări în bani, noi ne vom strădui cât vom putea și vom da fiecare după putință. Ori de nu, ne aflăm în temnița Măriei voastre, așa că faceți cu noi tot ce vă place, căci de la noi nicicând altceva nu veți avea."

§ 315. Și, când a auzit acest răspuns de la prințul Guillerme, tare s-a mâniat împăratul și i-a spus prințului, în auzul tuturor celor de față, chiar așa: „Prințe Guillerme, se vede cât de colo că sunteți francez, căci francezilor marea trufie și-nfumurarea tot mereu le umbresc judecata. Și, negreșit, s-ar fi cuvenit să tăceți și-ar fi fost drept să fi văzut azi că, din pricina marii voastre trufii, Dumnezeu v-a prăvălit de-ați ajuns în temnița mea. Nu vreți să vă mărturisiți păcatul, ci socotiți să scăpați de mine prin vorbele voastre trufașe și prin vicleșug, așa că mă leg pe cinstea mea și prin jurământ că nu veți ieși din temnița mea prin plata unei răscumpărări. Plecați dară din fața mea acum și duceți-vă în temnița voastră, căci nicicând nimic altceva nu veți dobândi de la mine."

§ 316. Atunci prințul a plecat de la fața-mpăratului și s-a dus în temniță unde-a rămas trei ani, socotind că se va ajunge la o-nțelegere bănească[291]. Dar-împăratul se ținu nedezmințit de cuvânt, căci, pentru nimic în lume, n-a vrut să-ngăduie ca prințul să fie slobozit în schimbul unei răscumpărări.

290 În cronica în greacă, vv 4277–4286, prințul Guillaume evocă înțelegeri scrise între cuceritorii Moreei ce limitează puterea de decizie și de acțiune a prințului, care trebuie să aibă sfatul și acordul tuturor baronilor. Astfel de informații au făcut să se presupună existența unei carte a cuceririlor, asemănătoare cu *Partitio Imperii* din 1204, elaborate în primii ani ai cuceririi peninsulei – Recoura, *op. cit.*, pp. 40–41.

291 În *Libro de los fechos*, §§ 287–289, 296, împăratul, mâniat, poruncește ca prințul să fie închis singur în temniță, separat de ceilalți cavaleri, iar domnului de Carytena îi propune să rămână în palat cu el; acesta îl roagă să-l lase cu prințul în închisoare, hatâr care îi este satisfăcut, împăratul asigurându-l că va putea să-l vadă oricând; bunăvoința arătată de împărat domnului de Carytena a făcut să se înfiripeze o prietenie și între el și prinț.

§ 317. Iară, când prințul a văzut și-a cunoscut desluşit că-n niciun chip nu va ajunge la-nțelegere pe bani cu-mpăratul, la povața domnului de Caraintaine și-a celorlalți baroni ce erau în temniță, s-a-nțeles cu-mpăratul așa, să-i dea trei castele în Moreea, anume Malevesie, Misitra și Grant Maigne[292] cu următoarea-nvoială, el și toți oamenii lui să fie sloboziți din temniță dând aceste trei castele. Și s-a-ncumetrit cu-mpăratul și-au jurat laolaltă că niciodată nu-și vor mai face război unul altuia, ci își vor da tot ajutorul unul altuia la nevoie[293].

§ 318. Și, după ce aceste-nvoieli și-nțelegeri au fost rânduite și-ntărite, prințul i-a poruncit domnului de Caraintaine să se ducă-n Moreea și să-i dea-mpăratului cele trei castele pe care vi le-am spus.

§ 319. Așa după cum m-ați auzit istorisind s-a-nvoit prințul Guillerme cu-mpăratul ca să dea aceste trei nobile castele drept răscumpărare, socotind și nădăjduind că, de vreme ce va ieși din temniță, va face și va drege ca să și le ia-napoi, căci zicea că, fiind în temniță și neputând să iasă în alt fel, toate-nvoielile și jurămintele ce le face nu pot să-i aducă pagubă ori ocară.

§ 320. Atunci a fost chemat nobilul baron, domnul de Caraintaine, și i s-au dat oameni și alai, așa cum i se cădea. Și-a plecat de la Constatinopol și-a venit pe uscat la Salonic. Și-a străbătut ținutul Blaquie până la cetatea Estives. Și l-a aflat pe cumnatul lui, domnul Guillerme de la Roche, care se-ntorsese de la regele Franței și se numea atunci duca Atenei, după cum regele-i dăduse și dăruise acest cin.

§ 321. Și, când duca Atenei își văzu cumnatul venind din temniță, omul pe care cel mai mult vroia să-l vadă, tare s-a bucurat și s-a veselit. Dară, când a aflat că-n adevăr vine să dea acele trei castele-mpăratului, tare s-a dosădit și-a spus de față cu toți că-n niciun chip n-o să-ngăduie ca aceste trei castele să-i fie date-mpăratului. Căci, dacă-mpăratul stăpânește-aceste trei castele, lesne-i va fi să-i alunge pe francezi din țară și să dobândească țara-napoi, fiindcă are multă oaste pe mare și pe uscat, iară francezii sunt lipsiți de puterea ce-o aveau mai-nainte.

§ 322. Și, după ce domnul de Caraintaine a stat cu duca vreo săptămână să i se odihnească oamenii și caii, duca i-a zis că-l va-nsoți și va merge cu el în Moreea.

---

292 Erau castele cucerite sau construite de Guillaume însuși, astfel încât prințul „nu leza vasalii și nici memoria predecesorilor" – Longnon, *op. cit.*, p. 229. În *Libro de los fechos*, § 297, sunt menționate Monembasie, Maina, Misithra și Corinthe; pe acesta din urmă căpitanul nu vrea să-l predea, așa că împăratul renunță la el – *idem*, § 307. După Georgios Pachymeres, prințul trebuia să cedeze cele trei castele menționate în cronică, Hierakion (Geraki) și tot ținutul Kinsterna, împăratul nefiind încă hotărât ce să facă în cazul cetăților Nauplion și Argos – Du Cange, *op. cit.*, p. 244; Zakythinos, *op. cit.*, pp. 17–19; Bon, *op. cit.*, p. 123.

293 Guillaume primește titlul de *μέγας δομέστικος* – această demnitate, care corespundea funcției de seneșal al Romaniei deținute anterior, presupune că a recunoscut suzeranitatea împăratului – Zakythinos, *op. cit.*, p. 17.

§ 323. Așa c-au plecat de la Estives și s-au dus drept în cetatea Nicles, unde-au aflat-o pe prințesă cu toate doamnele din țară ținând o adunare ca să vadă de-ar fi bine să dea acele trei castele drept răscumpărare pentru prințul Guilleme, căci aflaseră că prințul se-nvoise cu-mpăratul[294]. Și-aflați că cei mai buni și mai înțelepți dintre cei de la acest sfat erau domnul Lyenart, cancelarul[295], și domnul Pierre de Vaux cel bătrân, căci toți bărbații de neam din țară fuseseră prinși împreună cu prințul la Pallagonie.

§ 324. Iară, când duca Atenei și domnul de Caraintaine au ajuns la Nicles, au fost tare bine primiți și-ntâmpinați de prințesă și de celelalte doamne. Și-atunci sfatul s-a-ntărit și s-a vorbit mult despre pricina cu castelele, dacă să le dea-mpăratului răscumpărare pentru prinț ori ba.

§ 325. Atunci duca Atenei a grăit și-așa a zis: „Măriță prințesă și voi, domnilor ceștilalți, fețe bisericești, cavaleri[296], i-adevărat că eu, crezând că am temei, m-am ridicat împotriva Măriei sale prințul, după cum fiecare dintre Domniile voastre știe, pricină pentru care unii ar putea crede că nu-mi e pe plac slobozenia Măriei sale, prințul. Dară vă spun curat că nicicum nu socot lucru bun ca aceste trei castele să fie date-mpăratului, căci, dacă-mpăratul intră-n stăpânirea acestor trei castele, va aduce-n ele atâția oameni încât ne va alunga din țară. Și, de-i cu putință, de ce nu ne gândim și la alte dezlegări? Iată-mă gata să intru-n temniță ca să fie scos de-acolo Măria sa, prințul. Iară, dacă stă din pricină că nu s-au strâns bani pentru răscumpărare, de-ar trebui să-mi pun chezășie ținutul, și tot n-aș suferi ca Măria sa să fie-nchis!"

§ 326. Atunci luă cuvântul domnul de Caraintaine și zise: „Domnia voastră, mă veți ierta pentru ce voi spune. Sunt sigur că-l iubiți pe Măria sa, prințul, și vreți binele țării. Și tot ce ziceți am zis și noi și-am tot răszis acolo unde eram, în temniță. Și, dac-am fi aflat vreo altă cale de slobozenie pentru Măria sa, prințul, și pentru ceilalți oameni de neam care sunt cu el în temniță, n-am fi stat pe gânduri. Și vedeți că Măria sa, prințul, stă de-acum de trei ani în temniță! Și, de-ar vrea să stea câte zile mai are de trăit, altă-nțelegere tot nu

294 Regența Moreei a fost asigurată pe durata captivității prințului de soția lui, asistată poate de Guy de La Roche, întors din Franța în primăvara anului 1260. După *Libro de los fechos*, §§ 294–299 și 302, ducele Atenei a fost „bayle & gouernador de todo el principado", „bayle & gouernador", „bayle". Informația ar putea proveni din istoria lui Marino Sanudo: „quelli Francesi, ch' eran restati, e quelli, ch' eransi salvati dal Conflitto, non intendendo altro rimedio, che elleggersi un Capitanio, ellessero per Bailo loro miser Guido de la Rocia, ch' era in Franza e così li scrissero, el qual avuta buona licenza dal Rè per le cose occorse nella Morea, se ne venne nella Morea. […] E le cose della Morea passavano assai bene sotto il governo del Duca d'Attene." – Hopf, *op. cit.*, pp. 107–108.

295 Leonardo da Veroli, căsătorit în 1252 cu Marguerite de Toucy, numită de regele Carol I „preascumpa mea vară", soră cu prima soție a prințului Guillaume, apoi cu o anume Alix, a fost cancelarul prințului Guillaume și, după moartea lui, consilierul financiar al lui Carol I. Moare în 1281 fără urmași – Bon, *op. cit.*, p. 127, respectiv 160.

296 După formulele folosite aici P. Lock conchide că la sfat au fost mai mulți bărbați decât cei menționați explicit, printre care Guglielmo al II-lea da Verona, pe care autorul îl consideră soțul Margaretei de Neuilly, eliberat recent din închisoare în același timp cu Narzotto dalle Carceri – Lock, *op. cit.*, p. 305.

va putea dobândi. Trebuie să știți, castelul de la Malevesie Măria sa l-a cucerit, castelele de la Mistra și Grant Magne el le-a clădit! Și, de vrea să moară-n temniță ca să le fie bine celorlalți, spre paguba lui va fi. Dară, de va da ce el însuși a cucerit și-a făcut și va fi slobozit, Dumnezeu îl va ajuta să dobândească la loc ce-i al lui. Aflați dară că, în adevăr, ca unul care știe ce vorbește, nu-l voi lăsa pe Măria sa să moară-n temniță, ci-i voi îndeplini porunca și voi da ce-i al lui ca să-l scap de cazna ce-ndură."

§ 327. „Iubite frate, zise duca, în numele Ziditorului, îl iubesc pe Măria sa, prințul, și-i doresc slobozenia ca nimeni altul pe lume și sunt încredințat că, atunci când împăratul va afla că nu vrem să-i dăm aceste castele drept răscumpărare, n-o să-l mănânce cu sare[297], ci se va-nvoi să-l sloboade pe bani. Mai mult, dacă Măria sa, prințul, s-ar lăsa mai bine să moară-n temniță decât să-și dea țara grecilor, s-ar purta ca un om nobil, după cum a făcut Iisus Hristos pentru a-și mântui poporul, fiindc-ar vrea mai bine să moară-un om decât o sută de mii. Căci, de va da castelele acelea grecilor și li le va lăsa, împăratul va aduce-n ele mulțime de oameni, astfel încât înșiși grecii din ținut se vor răscula și-i vor da atâta de furcă prințului încât ar alege mai bine să stea-n temniță decât să-și vadă oamenii murind și pe sine dezmoștenit. Acum v-am spus ce cred că se poate-ntâmpla dacă faceți după cum vă e voia."

§ 328. Și, după ce-au vorbit mult și-au întors pe toate fețele pricina despre slobozirea prințului, domnul de Caraintaine, care-avea poruncile și semnele tainice-nvoite cu castelanii, s-a dus și le-a dat castelele solilor împăratului. Și le-a luat pe fiica mareșalului, Domnia sa, Jehan de Nulli, domnul de Passavant, și pe sora marelui conetabil, Domnia sa, Jean Chauderon, și le-a dus la Constantinopol[298] și l-a slobozit pe prinț din temniță. Și s-au întors în Moreea și-au fost primiți cu mare cinste și cu mare bucurie de cei care doreau să-i vadă.[299]

1262–1263. Înfruntări între greci, sclavoni și prințul Moreei

§ 329. După ce prințul Guillerme a fost slobozit din temniță, așa după cum ați auzit istorisindu-vi-se, după ce s-a-ntors în Moreea[300], n-a stat mult și s-a dus în cetatea La Cremonie ca să vadă și să cerceteze ținutul acela pe care tare dorea să-l vadă.[301]

---

297 Expresia apare și în cronica în greacă, v 4481, *μὲ τὸ ἅλας νὰ τὸν φάγη*.

298 Tratatul cu Mihail al VIII-lea Paleolog conținea probabil și alte clauze de vreme ce s-a cerut trimiterea de ostatice pe termen lung, Marguerite de Passavant neîntorcându-se în Moreea decât prin 1275 (se presupune că cealaltă ostatică s-a căsătorit la Constantinopol) – Bon, *op. cit.*, pp. 147–148; v. infra, §§ 502–504.

299 Marino Sanudo relatează diferit poziția lui Guy I de La Roche – Hopf, *op. cit.*, p. 108.

300 Poate în 1261, cel mai târziu la o dată care i-a permis să fie prezent la semnarea Tratatului de la Teba, 16 mai 1262, prin care se pune capăt războiului de succesiune a Negropontelui, infra, §§ 220–235. Pentru o cronologie a evenimentelor, v. Failler, „Chronologie et composition dans l'*Histoire* de Georges Pachymère", pp. 88–94.

301 În cronica în greacă, vv 4513–4526, prințul cu suita sa vizitează castelele și orașele de care îi era dor și ajunge la Lakedaimonia, întâmpinat de unii oameni ai locului în armură, ceea ce i-a speriat pe grecii de la Myzthra.

§ 330. Iară, când grecii-mpăratului, care erau în castelul de la Misitra, au aflat de venirea prințului, gândind că vrea să-nceapă război cu ei, s-au unit cu sclavonii din munți și s-au răsculat împotriva prințului. Și le-au dat de știre celor din Malevesie[302]. Iară cei din Malvesie trimiseră-ndată un mic vas la Constantinopol, dându-i de știre-mpăratului că prințul Guillerme n-a ținut învoielile și-a pornit război cu ei.

§ 331. Iară, când Quir Michailli Paleologo, care era-n vremea aceea cel mai mare războinic din lume, a aflat că prințu-a pornit război, i s-a părut lucru tare urât, socotind că-i adevărat că prințul și-a călcat jurământul. A trimis veste-n Turcia și-a adus o mie cinci sute de turci pe cheltuiala lui. Și-a trimis dup-un văr de-al lui, om de neam preaslăvit și mare războinic căruia îi zicea Macrino, și i-a dat pe turcii aceștia și tot atâția greci de la Soare-răsare care erau deprinși cu războiul cu turcii[303] și i-a trimis de-a dreptul la Malevesie[304].

§ 332. Le porunci să se bată cu prințul în cel mai cumplit chip cu putință. Și i-a spus lui Macrino să nu șovăie să facă tot ce poate ca să cucerească Moreea, fără să țină seama la bani și la oameni. Și i-a făcut zapise către toți capii și căpeteniilor din munții sclavonilor, din Chacoignie și din Cardalevo, făgăduindu-le multe daruri și scutiri de biruri, numai să se dea de partea lui și să-i părăsească pe prinț și pe ceilalți francezi[305].

§ 333. În chipul în care ați auzit a-nceput războiul dintre-mpăratul Quir Michailli Paleologo și prințul Guillerme de Villarduin. Iar-acel văr al împăratului a fost pus căpetenie ca să vină-n ținutul acesta. S-a suit pe-o corabie și-a plecat de la Constantinopol și s-a dus drept la Malvesie. Și, când a coborât pe uscat, a trimis cărțile-mpăratului celor pentru care fuseseră scrise. Și-ndată și-a luat oamenii și-a venit la cetatea La Cremonie. Și-a-nceput să cutreiere și să prăpădească tot ținutul. Și nici n-a ajuns bine-n ținut că cei de prin munții din Chacoignye[306] și cei din munții sclavonilor s-au răsculat împotriva prințului și s-au dat de partea-mpăratului.

---

302 Transmiterea informației de la un castel al bizantinilor la altul arată că grecii nu dețineau încă un teritoriu compact în sudul peninsulei, câmpia Laconiei, Sparta și Passavant aparținându-le încă latinilor – Bon, *op. cit.*, p. 126.

303 După cronica în greacă, vv 4553–4555, a adus din Turcia (Asia Mică) 1500 soldați de elită și vreo 2000 de anatolieni. V. și Rustam Shukurov, *The Byzantine Turks, 1204–1461*, BRILL, Leiden/Boston, 2016, pp. 120–127.

304 Cel puțin o parte din flota care a adus trupe în vara anului 1263 le aparținea genovezilor – Bon, *op. cit.*, p. 130.

305 După cronica în greacă, vv 4571–4578, împăratul i-a dat lui Makrenos un pergament cu bulă de aur, în alb, ca să acorde pământuri și favoruri (*προνοιάσματα ἤ εὐεργεσίες*) căpeteniilor locale care i se alăturau, în funcție de rangul fiecăreia; pentru această practică, v. Hendrickx, „Allagion, tzaousios et prôtallagatôr", pp. 211–212. După *Libro de los fechos*, §§ 313–331, bizantinii încearcă prin vicleșug să-i determine pe vasalii greci să-și trădeze suzeranii franci, fără sorți de izbândă în cazul lui Geoffroy de Carintaine, a cărui feudă era la granița cu bizantinii, dar ai cărui vasali îi erau foarte credincioși „por que él se los auia nodrido & criado"; aceștia îi scriu comandantului grec că-și vor trăda domnul și-i vor preda castelul, dar îi pregătesc o ambuscadă și-l ucid împreună cu trupele lui.

306 În text, *Le Sigo de la Chacoignye*; pentru sensul cuvântului *sigo*, transpunere în franceză a gr. *zygos*, v. Longnon, „Les noms de lieu de la Grèce franque", p. 108. V. și Bon, *op. cit.*, p. 499.

§ 334. Iară, când prințul Guillerme a aflat vestea, că acea căpetenie a-mpăratului venise-n Malevesie și-i călcase țara, a trimis veste ducii Atenei și domnilor din Negripont și din insule și pretutindeni unde-avea stăpânire – toți oamenii lui să vină să-l ajute să-și apere țara-mpotriva oamenilor împăratului care-i călcaseră țara. Dară nici duca Atenei, nici cei de la Strâmtoare n-au venit.[307] Așa că prințul n-avea de ce să fie mulțumit.

§ 335. Și-și adună oamenii din Moreea și veni până la cetatea Nicles. Și, când a aflat că cei din Chacoignie se răsculaseră-mpotriva lui și căpetenia-mpăratului avea așa puhoi de oameni, s-a hotărât să nu mai înainteze, ci mai bine să-și gătească fortărețele cum trebuie și să se ducă spre Corint ca să-i aducă pe duca Atenei și pe domnii din Negripont și pe marchizul de Bondonnice și pe baronii din insule, socotind și-așteptând să se-nfrunte cu oamenii-mpăratului.

§ 336. Dară căpetenia-mpăratului nu sta, ci se chinuia și chibzuia cum ar putea să-l vatăme pe prinț și să-l îngenuncheze. Și-a chemat solul și l-a trimis la-mpăratul, arătându-i cum și-n ce chip a adus de partea lui mai bine de-o treime din Moreea și-a supus-o și că, de-i va trimite-n ajutor mai mulți oameni, socotește că va cuceri ținutul Moreei. Iară, când împăratul a aflat veștile-acestea, tare s-a bucurat. Atunci l-a chemat pe fratele său, marele domestikos – ceea ce-nseamnă-n franceză seneșalul Romaniei[308] – și pe Cantacusino[309], și i-a trimis în Moreea cu mai bine de-o mie de oameni.

§ 337. Iară, când au ajuns la Malevesie[310], au coborât pe uscat și s-au dus să i se-alăture căpeteniei acolo unde se-afla, la asediul cetății La Cremonie. Și, după ce-au ajuns la cetatea La Cremonie, au ținut sfat, hotărând să meargă drept în ținutul Moreei, spunând că prințul nu-i acolo, e la Corint, și că, de vreme ce nu-i în ținut, lesne vor putea să-și împlinească gândul. Atunci au plecat din La Cremonie și-au mers până ce-au ajuns în Escorta. Și-au pătruns în ținut și turcii au pornit să pustiască și să prăpădească ținutul.[311]

---

307 Această mobilizare tardivă dovedește că nu prințul a provocat războiul – Bon, *op. cit.,* p. 130.

308 Fratele împăratului purta titlul de *sebastokrator,* iar Philes, pe cel de *megas domestikos.*

309 Mihail Cantacuzino, considerat guvernatorul imperial al Mistrei, era căsătorit cu Teodora Palaiologhina – Zakythinos, *op. cit.,* pp. 32–39. Faptul că Pachymeres menționează participarea la campanie doar a sebastocratorului Constantin Paleolog, a lui Philes și a lui Makrenos îl face pe A. Failler să se îndoiască de prezența lui Mihail Cantacuzino în Moreea în această perioadă – Failler, *op. cit.,* pp. 95–99. În *Libro de los fechos,* § 335, se menționează că era bunicul împăratului Cantacuzino „que es agora”, după D. Jacoby Ioan al VI-lea Cantacuzino – Jacoby, *La Chronique de Morée,* p. 175; Failler, *op. cit.,* p. 99.

310 După cronica în greacă, vv 4629–4643, întăririle au ajuns la Monemvasia în două săptămâni: împăratul îi ceruse fratelui său să ia 1000 de cavaleri pe care să-i plătească bine și pe Cantacuzino, un soldat experimentat, și să-l ajute pe Makrenos să cucerească toată Moreea.

311 Au existat, se pare, două expediții, prima condusă de Makrenos, a doua de fratele împăratului, sevastocratorul Constantin, ajutat de Alexios Philes, *megas domestikos,* și de Makrenos, *parakoimomenos* – Bon, *op. cit.,* p. 129; cronica în greacă, vv 4629–4654. Grecii au petrecut iarna la Mistra – Failler, *op. cit.,* p. 95, n. 30.

§ 338. Iară, când cei din Escorta au văzu că oamenii-mpăratului vin să-i prindă și să-i ucidă ca pe dobitoace și că nu pot să le țină piept, i s-au închinat marelui domestikos, fratele-mpăratului [..........]

[**Nota copistului**] În locul acesta lipsesc șase foi – acolo unde se vorbește despre răscoala din Escorta împotriva prințului Guillerme și că s-au închinat fratelui împăratului, marelui domestikos. Așa c-am lăsat loc gol.[312]

§ 338*. [Buchon, p. 162] [Grecii] *au fost sfătuiți să se-ndrepte către Moreea, crezând c-o vor afla lipsită cu totul de apărare, nădăjduind s-o cucerească lesne. Își împărțiră atunci cetele de luptă. Din șase mii de cavaleri câți numărau în rândurile lor au alcătuit optsprezece cete, adică dintr-o mie au alcătuit trei cete. Cât despre pedestrași, erau nenumărați, căci, după cum v-am spus, aveau oamenii din Gardalevon, din Tsaconie, din munții melingilor și din Grand Magne. Și cei din Skorta, care se răsculaseră, erau împreună cu ei.*

Au mers până ce-au sosit în ținutul Chelmos[313]*. Ajunși la Veligosti, făcură tabără. Și-au ars târgul și n-au lăsat întreg decât* [Buchon, p. 163] *castelul.*

În ziua următoare ajunseră-n câmpia de la Karytaina și-și petrecură noaptea pe malul unei ape [Alfios]. *A doua zi porniră iară și-ajunseră-n ținutul Liodora*[314] *coborând pe firul râului Alfios. Un steag de-al turcilor se abătu înspre Isova. Oamenii aceștia care nu se dau înapoi de la nicio blăstemăție au dat foc mănăstirii de-acolo. Coborâră de-acolo drept la Prinitsa*[315] *unde-și făcură tabăra și-și înălțară corturile. Oamenii din Skorta, văzând puhoiul de oșteni, s-au grăbit în marea lor rătăceală să li se-nchine cu toții și-apoi i-au călăuzit și le-au fost iscoade.*

Voi conteni acum să mai vorbesc despre marele domestikos și despre cetele pe care le-avea cu el și-o să-ncep să vă povestesc despre lupta ce-a fost atunci la Prinitsa și-n care trei sute de francezi au învins toate cetele grecești, așa după cum vă voi povesti mai departe-n cartea-aceasta. Prințul, care se dusese la Corint să-i silească pe duca Atenei și pe toți domnii din insule să vină cu cetele lor să-l ajute la războiu-împotriva marelui domestikos și-a cetelor grecești, lăsase-n locul lui și ispravnic în Moreea pe-un cavaler de-al lui, domnul Jean de Catavas. Era un om și-nțelept și destoinic și războinic curajos și priceput la mânuirea armelor. Totuși, din pricina unei boli grele, un reumatism vechi, nu putea ține-n mână nici sabie, nici lance.

Îndată ce-a aflat pe unde merge puhoiu-acela de oșteni avându-l drept căpetenie pe marele domestikos, s-a străduit s-adune din tot șesul Moreei toți oamenii ce-a putut. Și, îndată ce i-a adunat, i-a numărat și-a aflat că n-are cu totul decât trei sute doisprezece oameni. Îi luă cu el și urcă înspre Crestena, tot iscodind unde se află oastea-mpărătească care se-ndrepta spre șesul

---

312 Lacună în text, ff 61–63v. Pasajul cu litere cursive de mai jos este traducerea în română a textului din cronica în greacă, vv 4655–5049, tradus în franceză și inclus în ediția Buchon din 1845, pp. 162–170, confruntat cu fragmentul corespunzător din ediția Bouchet, pp. 173–183.

313 În apropiere de Veligourt – Bouchet, *op. cit.*, p. 322, nota 225; Bon, *op. cit.*, pp. 516–518.

314 Regiunea cuprinsă între malul drept al râului Alfios și malul stâng al râului Ladon – Bon, *op. cit.*, p. 352.

315 Brenice în textul în franceză.

Moreei. Îndată ce-a aflat că sunt la Prinitsa, a luat-o pe firul râului Alfios și, de cum le-a luat urma, îi urmări ca să-i risipească. Ajunse la un defileu îngust, aproape de-acolo, numit Agredi Kounoupitsas[316].

Văzu atunci tot șesul acoperit de dușmani culcați, căci era încă devreme – era la ceasul când se crapă de ziuă – și se pomeni-n mijlocul tuturor acestor cete. Domnul Jean de Catavas, acest războinic curajos, nu se-nspăimântă deloc de puhoiul de dușmani. Dimpotrivă, se-arătă vesel, își chemă tovarășii și le spuse, plin de-nflăcărare: [Buchon, p. 164] *„Domnilor, prieteni și frați, scumpii mei tovarăși, în ceasu-acesta trebuie să ne bucurăm și să-i mulțumim lui Dumnezeu c-a binevoit să ne-aducă-ntr-un loc unde putem birui cete așa de numeroase. Țineți-vă bine, scumpii mei frați, și niciunul dintre voi să nu se teamă de nimic din partea atâtor dușmani, chiar dacă sunt pădure. E mult mai bine pentru noi să ne luptăm așa cu ei decât dac-ar fi fost mai puțini și oameni de-un singur neam. Acești oameni sunt străini unii de alții, veniți din locuri felurite, și nu știu cum să se bată cu francii. Să nu șovăim să ne-arătăm, să năvălim nestăvilit asupra lor cu lăncile noastre! Caii lor nu sunt decât niște mârțoage. Năvala unuia de-ai noștri va răsturna cincisprezece de-ai lor. Vă mai amintesc, fraților, de cazna-ndurată de părinții noștri ca să cucerească locurile pe care le stăpânim! Dacă nu luăm azi hotărârea să ne apărăm făptura, s-arătăm cu arma-n mână că suntem războinici și să ne ocrotim avutul din strămoși, nu vom mai fi vrednici de numele de războinici pe care-l purtăm, nu vom mai fi vrednici să stăpânim feude, nici vrednici de prețuirea oamenilor! Și, pe de altă parte, domni și soți ai mei, dacă Dumnezeu ne menește norocul să-l batem în luptă, cu sabia-n mână, pe fratele-mpăratului cu toate cetele lui, da, atunci tot atât de departe cât a mers sfânta arcă pân-a ajuns pe culmea muntelui Ararat va ajunge lauda despre slava acestei zile pe care ne-o vor aduce toți cei ce vor fi auzit de ea! Cât despre mine, știți și vedeți, nu pot s-apuc nici sabie, nici lance, nici să mă bat. Dar, ca să mă arăt la fel de-nsuflețit ca voi, o să port steagul prințului. Legați-mi-l de braț ca să stea bine! De-aici văd cortul marelui domestikos și vă jur în numele lui Iisus că voi merge drept la el! Și pe oricare dintre voi care mă va vedea tremurând ori șovăind îl socot dușmanul lui Hristos de nu-mi taie gâtul pe dată!"*

Marele domestikos se afla atunci în cortul lui, așezat pe-o movilă-n satul Prinitsa. Îndată ce-i zări pe francii apăruți fără veste, își zise: „Văd că ne vine ceva mizilic!" Le porunci dară celor din trei cete doar să-ncalece – nu mai mult de-o mie de oameni călări –, să le iasă-n întâmpinare francilor. Călăriră năvalnic și-i ajunseră pe franci care-i întâmpinară neclintiți și toți cu lancea-n mână. La această primă izbitură cam o treime din franci au fost răsturnați din șa, căci la un singur franc erau zece [Buchon, p. 165] *lănci de-ale grecilor. Dar luați aminte! Niciun franc, slavă Domnului, n-a fost străpuns ori zgâriat de vreo lance! Cei care-au fost răsturnați s-au urcat deîndată pe cai, și-au scos săbiile cele lungi și-au început să omoare la greci.*

Trecuse multă vreme de când francii se luptau și încă nu-i vedeai din mulțimea de greci. Domnul Jean de Catavas, îndată ce francii s-au sculat de unde căzuseră, de-acolo de unde mulțimea de greci îi răsturnase, i-a pus să-și scoată săbiile scurte. Începură-atunci un atac cumplit și-i secerară pe greci ca o coasă ce taie iarba de pe pajiște. Francii erau așa de risipiți în puzderia de greci că marele domestikos nu putea desluși nimic de-acolo de unde era, din cor-

[316] Defileu în apropiere de Beauregard – Bon, *op. cit.*, p. 356.

tul lui. Dară domnul Jean de Catavas, fie-i numele binecuvântat, n-a așteptat ca dușmanii să-i atace pe franci. Un zor avea, s-ajungă la cortul pe care-l alicise de departe ca fiind al marelui domestikos.

Unii dintre cei care-au fost la luptă au văzut și-au adeverit că văzuseră un cavaler pe-un cal alb ca laptele fluturând o sabie scoasă din teacă ce mergea mereu înaintea francilor, oriunde se-ndreptau. S-a spus și s-a-ntărit că era Sfeti Gheorghe care-i călăuzea pe franci și-i îmbărbăta-n luptă. Unii au spus că Sfânta Fecioară, Maica Domnului, ce-și avea mănăstirea la Isova, se supărase că grecii i-au dat foc în drumul lor. Alții ziceau că-i din pricina blestemului ei, fiindcă-mpăratul și-a călcat jurământul făcut prințului Guillaume, și asta fără ca vreun temei să-l îndreptățească, îndemnat doar de vorbele mincinoase și de spusele răutăcioase, ajungând să trimită oaste și să năvălească asupra prințului. Și-ncredințau că de-aceea Dumnezeu și Preasfânta Fecioară, Maica Domnului, se supăraseră și meniseră izbânda francilor și-și arătaseră mânia-mpotriva grecilor.

Bătălia începuse-n zori, iară la amiază francii au ajuns la cortul unde stătea marele domestikos. Din cortul lui marele domestikos nu-și lua privirea de la locul unde-i erau cetele ca să vadă ce s-a ales de francii din Moreea. Dar tot nu vedea picior de francez, nu zărea decât greci. Își ridică mâinile spre cer ca să-i aducă slavă lui Dumnezeu, crezând că toți francii au fost spulberați. Dar, pe când așa-și scruta oastea, iată că din senin apar steagurile francilor. Iară el a cunoscut bine că acelea sunt steagurile lor.

[Buchon, p. 166] *Francii sosiră la cort, unde-au zărit scheptrul marelui domestikos, fratele-mpăratului. Îndată acesta scoase-un strigăt ascuțit cât de tare a putut, chemându-și slugile dimprejur: „Hei, aduceți-mi iute calul, bidiviul meu!*[317] *Nu vedeți steagurile francilor care ne-au copleșit?" Dară ei, când au văzut scăpărând deasupra capetelor lor, în mâna francilor, săbiile scoase din teacă, îndreptate asupra lor – săbiile francilor șiroind de sângele grecilor –, s-au grăbit care mai de care să-și scape pielea. Au fugit unde-au văzut cu ochii. Unul dintre ei totuși, mai prevăzător și-ngrijat de cinstea lui, se duse dup-un cal înșeuat – cel mai bun cal pe care-l avea marele domestikos. Își ajută stăpânul să urce-n șa – dintr-un salt, s-a și suit pe bidiviu. A-ntâlnit un om din partea locului care știa ca-n palmă tot ținutul Prinitsa. El i-a slujit de călăuză și de soț și l-a dus în sus, de la Levitsa până la podișul Capele*[318]*. Ca să nu fie cunoscut, l-a purtat tot prin codri. Au călătorit cu așa grijă și iscusință c-au sosit la Myzithra, unde marele domestikos de-abia aștepta s-ajungă.*

În vremea aceasta, cetele grecești de la Prinitsa, văzându-i pe francii ajunși la cortul marelui domestikos smulgând scheptru-mpăratului și aruncându-l pe jos, s-au turburat și-au luat-o care mai de care la fugă fără să se uite-n urmă.

Ce să vă tot povestesc cu toate amănunțimile? Cine-ar putea toate să le scrie? Francii au tot înaintat ca să-i omoare pe greci, dară pădurile din Prinitsa, povârnite și dese, erau o mare piedică-n drumul lor. Acolo fugiseră grecii ce-au putut să scape și, dacă n-ar fi fost acest loc de nepătruns și francii ar fi avut puterea să omoare toată stirpea grecească, cred cu-adevărat că

[317] În cronica în greacă, v 4819, *τουρκομάνον.*

[318] Kapelè, Copela, platou acoperit cu păduri de stejari în preajma localității Foloi (anticul Pholoe, pe valea râului Erimanthos), Levitsa putând fi situată la marginea podișului, lângă satul Chelidoni – Bon, *op. cit.*, pp. 352–356.

niciun singur grec n-ar fi scăpat. Când au văzut că dușmanii lor se vârâseră prin munți, se-n-fundaseră-n codrii mari de stejar dinspre tabăra lor, au contenit urmărirea și s-au întors din drum. Francii-au dobândit acolo o mie de cai.

Îndată ce sătenii de prin satele dimprejur au aflat ce se petrecuse, au dat fuga cu mic, cu mare, ca să se-aleagă cu ceva și să pună mâna pe ce lăsaseră-n urmă grecii. Francii rămaseră-n ziua aceea la Servia, căci, și de-ar fi vrut să-nainteze și să tabere mai jos, tot n-ar fi putut, atât de tare osteniseră [Buchon, p. 167] *și-atât de mare era prada ce dobândiseră. A doua zi se duseră de-a dreptul la Vlisiri*[319].

Domnul Jean de Catavas, acest războinic gutos, a pus să se scrie cărți și-a trimis solii prințului care-atunci era-n castelul de la Corint. Îi povesti cu de-amănuntul toată pricina și cum se desfășurase bătălia de la Prinitsa și izbânda ce dobândiseră. Aflând această veste, prințul ridică mâinile la cer și-i slăvi pe Dumnezeu și pe Preasfânta Maică a Domnului. Pe de-o parte, se veselea mult de cele-ntâmplate, pe de altă parte, simțea un pic de necaz: se veselea că oastea lui biruise, se necăjea că nu fusese și el la bătălie. Dacă l-ar fi avut atunci cu el pe duca Atenei, cetele din insule și pe cele din Euripe și de-ar fi putut merge de-a dreptul și-n grabă la Nicli, ar fi putut să-nainteze în Tsaconie și să străbată tot ținutul, iară marele domestikos ar fi-ntârziat să vină să se bată. Dară nimeni nu poate sări peste umbra lui.

Voi înceta aici să mai vorbesc despre prinț și vă voi istorisi despre marele domestikos, ce-a făcut după ce-a ajuns la Myzithra. V-am istorisit mai-nainte-n carte ce-a fost la Prinitsa. Dup-această întâmplare, marele domestikos care se-ntorsese la castelul de la Myzithra era tare necăjit și se văita zi și noapte, mai întâi de rușinea pățită dinaintea oamenilor, apoi de teama ce-o avea de-mpăratul care putea să-l prindă și să-i scoată ochii, să-l bage-n temniță, să-l osândească la o moarte crudă și să-mplinească osânda, ucigându-l. Împăratu-l trimisese cu puhoi de oameni să cucerească Moreea toată și, când va afla că francii, doar trei sute la număr, au înfrânt mai mult de douăzeci de mii de oameni, cum va socoti? Ce altă primire-l așteaptă decât cea menită unui om fără credință, vrednic doar să fie osândit la moarte?

Un nobil franc, om încercat ce fusese trimis de-mpăratul de la Constantinopol ca sol la el, a căutat să-l mângâie: „Iubite despot, în numele lui Hristos, nu vă mâhniți așa de tare! Nu știți că soarta războiului-i schimbătoare? Josnicia și viclenia își râd de omul cel mai neînfricat și biruie chiar și curajul. Ați văzut la Pelagonie șiretlicul sebastocratorului și cum a câștigat pe câmpul de bătălie. Nu s-a bizuit doar pe numărul mare de cete, ci și-a pus la bătaie viclenia și gata cu dârzenia! Toată lumea știe tare bine [Buchon, p. 168] *că, la mânuitul lăncii și-al săbiei, francii sunt de-o-ndrăzneală de neînvins. Așa că sebastocratorul, ca om înțelept, i-a trimis pe nemți să-nfrunte lăncile francilor. După ei i-a trimis pe ungari, apoi pe turci și pe cumani. I-a pus pe arcași să tragă la grămadă-n nemți și-n franci și le-au omorât caii și-așa a venit izbânda. De n-ar fi avut arcași care să omoare caii, n-ar fi ajuns niciodată să biruie. Vedeți dară, domnule, ce greșeală ați făcut aici, când francii s-au luptat cu Domnia voastră la Prinitsa! După cum mi-au istorisit căpeteniile din oaste care-au fost cu Domnia voastră la războiu-acela, v-ați bizuit, scumpe despot, pe mulțimea cetelor pe care le-ați văzut în jurul vostru și i-ați disprețuit pe franci văzându-i așa de puțini. Și nu v-ați îngrijit în ce chip să-i înfruntați, greșeală pe care răz-*

[319] În franceză, La Glisière.

boinicii-ncercați n-o fac, căci, oricât de curajos ar fi un oștean, se cuvine să mai aibă pe deasupra și viclenie și-nțelepciune ca să se lupte cum trebuie cu dușmanul. Așa spun oamenii-nțelepți și-i adevărat, viclenia și dibăcia bat vitejia. De v-ați fi trimis, scumpe despot, arcașii împotriva francilor atunci când năvăleau, arcașii aceștia le-ar fi ucis caii ce-i călăreau și Domnia voastră ați fi fost mai tare și neîndoios ați fi fost învingător. Dară ați trimis o mie de oameni împotriva lor, crezând că astfel veți învinge. Ați făcut cum v-a tăiat capul. După cum v-am spus și vă mai spun o dată, fiindcă-i adevărat, un singur franc pe calul lui face cât douăzeci de greci. Spre pildă, vedeți, domnule, cum s-au purtat francii la Prinitsa. Prevăzători și pricepuți cum sunt în meșteșugul războiului, văzând puhoiul de oameni și de cete de luptă ce-aveați, s-au aruncat îndată-n mijlocul vostru și-au atacat cu lăncile. Apoi, trăgându-și săbiile scurte, v-au omorât oamenii, care n-aveau nici mijlocul, nici puterea să li se-mpotrivească. S-au purtat și-au luptat ca niște lupi ce pătrund în stână și-mprăștie oile. Nu vă mâhniți dară de tot ce s-a-ntâmplat, căci așa-i la război, într-o zi câștigi, într-alta pierzi. Sus fruntea, domnule, și căutați acum o altă cale! Dați poruncă să se-adune toate cetele și căutați să vă recăpătați cinstea, să dregeți ce s-a-ntâmplat și să schimbați soarta! Am aflat că prințul s-a-ntors la Andravida, [Buchon, p. 169] *cu oaste cu tot. Mergeți fără ocol spre el și, de face greșeala s-ajungă la-nclеștare, nu vă semețiți să atacați, ci folosiți doar vicleșugul. Păziți-vă să-l atacați cu lancea, ci porunciți-le turcilor, care toți trag cu arcul, să le străpungă caii cu săgeți ca să doboare cavalerii din șa. Și, de se va-ntâmpla să puneți mâna pe prinț, de cum l-ați prins, sunteți stăpân pe ținut."*

Marele domestikos se-ncrezu pe deplin în vorbele francului. Îi chemă pe toți arhonții pe care-i avea cu el și le istorisi cu de-amănuntul tot ce-i spusese francul. Toți i-au spus că povața-i bună. A chemat dară toate căpeteniile și pe mai marii din oastea lui și le-a zis: „Haideți, să ne zorim și să mergem îndată acolo unde-i prințul, la Andravida!" I-a chemat și pe Cantacuzino și pe Macrynos și le-a spus vorbele francului și le-a zis și de povața arhonților și-a căpeteniilor. Aceștia i-au răspuns: „De ce vă frământați, o, despote, mare domestikos? Nu vedeți că toată ocara cu care ne-au copleșit francii cade asupra noastră la fel de mult ca și asupra Domniei voastre? Am dori dară tare mult să facem ceva să ne redobândim cinstea, astfel ca-mpăratul să nu ne poată numi oameni fără credință și hicleni. Numai că suntem în vremea cea mai nepriicioasă din an! Trebuie să ne purtăm ca niște războinici prevăzători. Încă nu știm câți oameni am pierdut, câți ne mai rămân, câți mai au cai. Vara a trecut și s-a dus, a venit iarna, oamenii se gătesc de iernat. După ce ne-am gândit la vreme, să aflăm ce-i cu oastea, să vedem câți oameni ne-au mai rămas. Dacă Dumnezeu ne menește să trăim până-n luna martie, la-nceputul primăverii, când se cade să-ți aduni cetele la oaste și să le duci la luptă, atunci, Domnia voastră, ne vom rândui să-l atacăm pe prinț. Și, oriunde l-om afla, fie ca toți să murim ori să-ntoarcem norocul!"

Marele domestikos le răspunse așa: „Dumnezeu știe, dragi prieteni, tovarăși și frați, că ceea ce-mi strânge și-mi sfâșie inima-i gândul c-am fost înfrânți de-un biet oștean. Dac-am fi avut de-a face cu prințul, care-i om de seamă și războinic cunoscut, și de m-ar fi înfrânt în luptă, m-aș mai fi mângâiat! Dar nu! Se va spune că unul înțepenit de reumatism l-a scărmănat pe fratele-mpăratului și, încă și mai rău, c-a biruit cu trei sute de oameni mai bine de cincisprezece mii de greci!"

[Buchon, p. 170] *Așa după cum hotărâseră arhonții și sfatul – și marele domestikos și Macrynos și destoinicul războinic Cantacuzino laolaltă cu ei – au fost toate rânduite și s-au apucat de treabă. Vremea a trecut, s-a dus și iarna și-a venit luna martie, începutul primăverii, vremea când toți se gătesc să se ducă la oaste, pe uscat și pe mare. Fratele-mpăratului, marele domestikos, le-a poruncit tuturor oamenilor să se-adune. Adunarea s-a ținut pe câmpia Apicos*[320]*, pe șesurile-ntinse udate de izvoare frumoase atât de dorite de drumeț. Acolo s-au adunat cete din locuri felurite, pedestrași din Tsaconia și din munții melingilor, din Monemvassia și din munții Skortei. Își alcătuiră cetele, se rânduiră și porniră.*

În prima seară rămaseră-n câmpia de la Carytena. Coborâră de-a lungul râului Alfios, trecură prin Prinitsa, unde, văzând iarăși locurile, își amintiră de năpasta ce-o-nduraseră-acolo; și treceau blestemându-i pe franci și legându-se să nu mai ajungă la așa strâmtoare și că, de vor ajunge să se bată, în loc s-atace cu lancea, îi vor nimici pe toți cu săgețile lor. Cercetară despre locul unde l-ar putea găsi pe prințul Guillaume și-aflară că-i așteaptă la Andravida, unde pusese să se facă șanțuri bune de jur-împrejurul orașului și că stă acolo gata să-i înfrunte cu toată oastea lui. Marele domestikos își chemă atunci toate căpeteniile și-ntrebă ce-i de făcut. Oamenii locului care cunoșteau ținutul și drumurile ca-n palmă l-au sfătuit să se păzească să meargă spre Andravida, pentru că trecătorile-ntr-acolo sunt tare-nguste și mai ales nepotrivite pentru trasul cu arcul.[321]

§ 339. Atunci veniră cei ce cunoșteau ținutul și-l duseră dinsus de târgul Sergenay. Și-l găzduiră într-un paraclis ce-i zicea Sfeti Nicolae din Mesicle, iară oamenii lui împrejur. Avea atâția oameni că, de la Paleopoli și până la Gogonas[322], n-ai fi putut arunca un ac și să cadă pe pământ fără s-atingă om ori cal. Așa c-au mas în seara aceea acolo-n pace.

§ 340. A doua zi dimineață dară, prințul, care nu dormea, și-a luat oamenii și i-a-mpărțit și-a alcătuit trei cete bune. Și le-a poruncit și le-a arătat în ce chip se vor duce să se lupte cu dușmanii lor. Și, când au ajuns la Sergenay, și-au văzut dușmanii gătiți și rânduiți, așteptându-i să se lupte chiar acolo, la paraclisul Sfeti Nicolae. Atunci prințul a ieșit din târg și și-a rânduit cetele pentru bătălie. Și stătea chiar deasupra drumului celui mare, așteptând înfruntarea.

Moartea lui Mihail Cantacuzino

§ 341. Și, cum stăteau cetele de-o parte și de alta, un om tare bogat din Costantinopol căruia i se spunea Catacuzino, care era căpetenia oștii[323] și tovarășul fratelui împăratului,

[320] Buchon transcrie *Apicos* după ms H, v 5022, în vreme ce Schmitt preferă transcrierea *Sapikos* după ms P, socotind că e vorba de câmpia Frankovrysis, vechea câmpie de la Asea, „in the midst of which there is a swamp from which rises the stream considered as the source of the Alpheiós" – *The Chronicle of Morea,* pp. 639–640. Aceeași opinie și explicație etimologică relativ la Sapikos și Sapolivado, preluată după S. Dragoumes, *Χρονικῶν Μορέως,* în Bon, *op. cit.,* p. 525.

[321] Expedițiile militare și bătălia de la Prinitsa sunt evocate în *Libro de los fechos,* §§ 311–373, unde cronologia este alterată, și în Marino Sanudo – Hopf, *op. cit.,* p. 118.

[322] Localități din Elida. Pentru detalii, v. Bon, *op. cit.,* pp. 356 sqq.

[323] Mihail Cantacuzino avea titlul de *megas konostaulos.*

gata de luptă pe calul lui, ducând o tolbă și arcul și-o ghioagă-n mână, s-a apucat să dea pinteni calului pe fâșia dintre cele două oști, pe dinaintea oamenilor noștri, când ici, când colo, râzându-și de oamenii noștri și disprețuindu-i, căci îi vedea așa de puțini împotriva alor lor.

§ 342. Și, după ce s-a săturat de călărit pe-un cal, s-a suit pe altul, cu ghioaga-n mână, dând pinteni cestuilalt cal la fel ca și celuilalt pe dinaintea oamenilor noștri. Unii din oamenii prințului bucuros l-ar fi-nfruntat, dară prințul nu i-a lăsat ca să nu strice rânduiala și să nu se-amestece cetele.

§ 343. Și, cum Dumnezeu urăște trufia, calul acestui Catacusino l-a zgâlțâit. Și căzură grămadă, cal și călăreț, drept de-o stâncă pe care vroia să-l pună s-o sară cu sila. Așa tare s-a zdrobit în cădere că n-a mai putut să se ridice singur. Iară prințul, care nu-și lua ochii de la el, îndată ce-l văzu clătinându-se, strigă la oamenii săi, care năvăliră asupra lui. Și, înainte să se poate scula ori să i se dea ajutor, oamenii prințului l-au omorât.[324]

§ 344. Iară, când fratele-mpăratului văzu năpasta această întâmplată lui Catacusino care era unul dintre cei mai însemnați nobili din Costantinopol și socotit printre cei mai viteji oameni din Romania și mai era și căpetenia oștii și cel mai bun om ce-avea cu el, n-a mai vrut să se bată cu prințul, ci a pus să fie luat trupul lui Catacusino și l-a trimis înainte și-apoi le-a poruncit oamenilor lui să plece în bună rânduială, ceată după ceată. Și-așa a plecat, fără să se bată cu prințul.

§ 345. Iară prințul, care era-nțelept, când a văzut ce-ntâmplare minunată se-ntâmplă, că fratele-mpăratului și-a pierdut căpetenia și pleacă plin de cuviință din ținutul lui fără bătălie ori alte pricazuri, a fost povățuit să stea potolit, fără să se bată ori să-i fugărească pe oamenii-aceia, căci nu are-atâția oameni încât să li poată-mpotrivi. Căci, dacă se va-ntâmpla să fie-nvins, își va pierde țara. Așa că nu s-a clintit, păzindu-și țara.[325] Iară fratele-mpăratului a umblat până ce-a ajuns în câmpia de la Nicles. Și-a asediat cetatea și-a rămas acolo cât a poftit.

Mercenarii turci părăsesc armata greacă și se pun în slujba prințului

§ 346. Și i s-a-ntâmplat o pătăranie tare păgubitoare pentru el, căci turcii, care erau o mie de oameni călări, nu fuseseră plătiți de șase luni ori și mai mult. Așa c-a venit căpetenia lor dinaintea fratelui împăratului, cerând și vrând simbria cuvenită.

---

324 După *Libro de los fechos*, §§ 341–342, Cantacuzino este trimis de fratele împăratului, care îl consideră expert în chestiuni militare, să examineze poziționarea trupelor prințului; la întoarcerea spre oastea bizantină, calul său cade într-un șanț, nefericitul fiind ucis de oamenii prințului. Pentru detalii despre relația dintre familia Cantacuzino și Juan Fernandez de Heredia, comanditarul cronicii în aragoneză, v. Failler, *op. cit.*, pp. 98–99.

325 După *Libro de los fechos*, § 346, ca mulțumire pentru victoriile împotriva împăratului, prințul a construit trei biserici la Andravida, una la Sergiana și una la locul bătăliei de la Mesiscli.

§ 347. Iar-acela, dosădit că nu și-a spălat ocara după-nfrângerea de la Brenice, ba și-a sporit-o – căci a fost el însuși acolo, pe șesul Moreei, cu toată oastea lui, și l-a văzut pe prințul Guillerme gata să se lupte cu el și n-a vrut să se lupte, ci și-a luat tălpășița și și-a pierdut căpetenia și-a plecat așa de rușinat după cum ați auzit –, le-a răspuns turcilor cu neobrăzare și-așa le-a grăit:

§ 348. „Cum, zise el, nu vă e de-ajuns că, datorită Măriei sale, sfântu-împărat, v-ați îmbogățit în țara-aceasta cu ce-ați dobândit din raitele făcute pe pământurile francezilor, îmi mai cereți și simbrii! Aflați că-n adevăr nu veți fi plătiți de mine dacă nu-mi dați câștigul ce-ați dobândit!”[326]

§ 349. Iară, când au auzit răspunsul acesta, i-au spus răspicat: „Neîndoielnic, domnule, de vreme ce ne opriți simbria, ni se pare că ne sloboziți. Iară noi vă lăsăm în grija Domnului, căci ne vom duce să ne găsim stăpân care să ne dea simbrie și câștig!” Și-ndat-au plecat și-au venit în tabăra lor și și-au rânduit oștenii și cetele. Și-ndată s-au suit pe cai și-au plecat de la Nicles și-au venit la nobilul castel de la Caraitaine.

§ 350. Iară, când fratele-mpăratului a aflat neîndoielnic că turcii, care erau cei mai buni oameni și cei mai viteji pe care-i avea-n oastea lui, cu adevărat în așa chip au plecat către francezi, tare s-a mâniat și-a vrut să se ducă după ei ca să-i întoarcă cu de-a sila. Dară cei mai înțelepți din preajma lui l-au împiedicat și-au spus că, dacă se-apucă să se ia după ei, turcii, cum sunt mâniați și ursuzi și pun iute mâna pe sabie, s-ar putea să-nceapă lupta și să-și apere pielea și lesne l-ar putea-nvinge. Ar fi mai rău și ocara mai mare decât dacă i-ar înfrânge francezii!

§ 351. Atunci au trimis doi arhonți greci de la Costantinople, cu mare alai, care-au mers până ce-au ajuns la Caraitaine, acolo jos, la râu, unde tăbărâseră turcii. Așa că s-au dus drept la cortul lui Melic care era căpetenia și domnul tuturor turcilor.

§ 352. Au descălecat și s-au dus drept la Melic și l-au salutat din partea marelui domestikos, fratele-mpăratului, și-a nobililor din preajma lui, spunând că sunt tare mirați că s-au lepădat în așa chip, fără pricină, de slujba și legământul ce-au făcut sfântului împărat și să se-ntoarcă liniștiți, căci le făgăduiește că li se vor plăti simbriile pe de-a-ntregul, după voia lor.

§ 353. Și, atunci când nobilii aceștia și-au terminat solia, Melic și cei mai nobili dintre turci răspunseră că, în niciun chip, cu nicio făgăduială ce le-ar face-o fratele-mpăratului, nu se vor întoarce-napoi și nicicând nu-l vor mai sluji, căci nu s-a ținut de-nvoielile cu ei și nici de adevăr.

§ 354. Și, când solii au auzit acest răspuns, au vrut să plece, dară un turc, care vorbise mult cu grecii și-i era pe plac turcii să se-ntoarcă, îi opri peste noapte. Socotea poate să-i facă

326 După cronica în greacă, vv 5118–5137, fratele împăratului le reproșează că împăratul nu a profitat de prezența lor de vreme ce au fost înfrânți, turcii replicând că au luptat când li s-a cerut, de vină pentru înfrângere fiind el, care a preferat să-i atace pe francezi cu lancea și cu sabia și mai apoi să refuze lupta din cauza morții lui Cantacuzino.

să se răzgândească, dară turcii, care erau mai doritori să meargă la francezii noștri, se sculară-n zori și puseră să sune trâmbițele și cornii – și-aveau din plin și feluriți – și ridicară-ndată tabăra și-o porniră-n josul râului Charbon[327].

§ 355. Și-au mers până ce-au ajuns în ținutul Biauregart[328]. Și, atunci când oamenii prințului i-au văzut venind așa de mulți, s-au dus îndată la prinț, la Andreville, unde se-afla și tot punea să se sape șanțuri în jurul orașului. Și i-au spus vestea, astfel încât prințul și cei mai buni dintre oamenii lui, auzind vestea, tare s-au îngrijorat, socotind că fratele-mpăratului iarăși vine să-i înfrunte.

§ 356. Dară turcii, care erau războinici destoinici, când au ajuns la Glisiere, au luat pe doi dintre cei mai înțelepți și mai meșteri la vorbă dintre ei și le-au dat un alai și i-au trimis la prinț, să-i arate cum și-n ce chip vin la el. Iară, când solii turcilor au ajuns la prințul Guillerme, acolo unde era, la Andreville, au fost primiți cu mare cinste.

§ 357. Și-apoi i-au spus și i-au istorisit prințului de ce și din ce pricină au plecat din slujba-mpăratului și vin să-l ajute să se războiască cu dușmanii lui de are nevoie de ei, iară de nu, îl roagă ca pe domnul lor să le lase cale liberă să meargă-n țara lor. Iară prințul, care era tare-nțelept și tare destoinic, la povața baronilor lui, porunci deîndată să fie împuternicit nobilul și viteazul domn Ancelin de Tucy, fratele domnului Philippe de Tucy, regentul Costantinopolului, pentru că se născuse și fusese crescut în Romania și știa limba și obiceiurile grecilor. Și i-a dat alai de cavaleri și scutieri nobili și-a mers drept la turci, acolo unde erau, la Biauregart, și-așteptau răspunsul prințului Guillerme.

§ 358. Iară, când Melic și celălalt turc care era-mpreună cu el l-au văzut venind la ei pe domnul Ancelin de Tucy pe care doreau să-l vadă și să-l asculte, fiindcă știau că-i din ținutul Costantinopolului și se pot înțelege mai bine cu el și mai lesne decât cu alți oameni de-ai prințului, tare s-au bucurat și s-au veselit și i-au ieșit în întâmpinare și l-au primit cu brațele deschise.[329]

§ 359. Și, după ce-au vorbit și-au chibzuit împreună și după ce-au spus și-au istorisit cum și de ce-au plecat de la marele domestikos și vin la prinț, au plecat îndată de la Beauregart și-au venit la prințul Guillerme, la Andreville, acolo unde se-afla. Și, când prințul a aflat că sunt aproape de râul de la Andreville[330], s-a urcat pe cal cu toți baronii lui și le-a ieșit

---

327 Alt nume al râului Alfios, numit Ruphias după confluența cu râul Koutoupharina – Buchon, *op. cit.*, p. 176, n. 1.

328 V. Bon, *op. cit.*, pp. 328–329, 333–335.

329 După cronica în greacă, vv 5229–5239, 5242, Anselin de Toucy, care știa grecește și turcește, a plecat cu 300 de cavaleri și sergenți la Vlisiri. Sanudo plasează alianța înainte de bătălia de la Prinitsa. În *Libro de los fechos*, §§ 360–363, alianța se face imediat după Prinitsa: Melik îi trimite lui Ancelin, pe care îl cunoștea de la Constantinopol, o scrisoare prin care se punea la dispoziția prințului cu 1500 de turci; prințul îi promite, dacă se convertește, o soție bogată; turcii sunt întâmpinați de Ancelin la Ruviata și, după petrecerile de bun-venit, prințul i-o dă de nevastă pe doamna de La Poliça și Simico, văduva lui Aymo de Simico. Pentru localizare, v. Bon, *op. cit.*, pp. 337–338.

330 În cronica în greacă, vv 5250–5252, întâlnirea are loc pe malurile râului Eleiakos (Pineios).

în întâmpinare cu multă cinste. Iară, după ce turcii l-au văzut pe prinț și le-a fost arătat, s-au dat jos de pe cai la biserica grecilor și i-au dat binețe prințului în chip tare ales, în afară de Melic și Salic care erau căpetenii și pe care domnul Ancelin i-a oprit să se dea jos în semn de cinstire.

§ 360. Și, de cum au descălecat, i-au vorbit prințului mai-nainte să fie conăciți și i-au spus că n-au venit să-și piardă vremea degeaba, ci-l roagă-ndată să-și ia oamenii și să năvălească asupra fratelui împăratului oriunde l-ar afla, căci negreșit îl vor înfrânge-n luptă, așa cum li se arătase lor. Iară, când prințul auzi vestea-aceasta, tare s-a bucurat și toți baronii-mpreună cu el. Așa că-n noaptea aceea au mas la Andreville.

1264. Bătălia din defileul de la Makryplagi

§ 361. Iar-a doua zi, în zori, prințul a rânduit turcii să călărească mereu înainte și după ei să vină domnul Ancelin cu toată ceata lui și-apoi prințul și-apoi cetele celelalte în bună rânduială. S-au dus dară întins la Coprinyce. Și-acolo prințul a făcut tabără. Dară turcii, care mereu mergeau înainte, tăbărâră mai încolo de oamenii noștri și dormiră-n satul Mudra[331].

§ 362. Și, îndată ce-au tăbărât, s-au pus pe ghicit și-au aflat c-a doua zi negreșit trebuie s-adune oastea și să se bată cu grecii. Și i-au dat de știre prințului și domnului Ancelin[332]. Iară domnul Ancelin a venit îndată la ei și s-au vorbit și-au hotărât cum trebuie să călărească a doua zi.

§ 363. Și, când a fost a doua zi, domnul Ancelin de Tucy care trebuia să-i oblăduiască pe turci, se sculă-n zori și veni la Mondra unde tăbărâseră turcii. Și-i rândui să meargă primii și să fie-n prima ceată și le dădu călăuză pe unul din oamenii lui care cunoștea țara și ținutul. Și, după turci, călărea domnul Ancelin cu toată ceata lui și-apoi venea prințul cu toți oamenii câți avea din Moreea[333].

§ 364. Și, după ce s-au rânduit cetele, au plecat din tabără. Domnul Ancelin a aflat printr-o iscoadă care venise la el că marele domestikos, fratele-mpăratului, cu toată oastea lui, venise la Veligourt și cucerise defileul de la Macri Plagui[334].

---

331 Armata moreotă evită zona dificilă a Skortei, unde s-ar fi confruntat și cu o populație ostilă, preferând să o ia prin Koprinitsa și Moundra că să ajungă în Messenia și să urce apoi spre Arcadia prin defileul de la Makryplagi – Bon, *op. cit.,* p. 132. Pentru situarea acestor localități, v. Bon, *op. cit.,* pp. 357–359; Bouchet, *op. cit.,* pp. 323–324, n. 240.

332 După cronica în greacă, vv 5298–5323, marșul început la Andravida în direcția Lacedemone a durat patru zile. Ajunși la Koprinitsa, au făcut tabără la Mountra. O delegație formată din Melic, Salik și 15 turci îl informează pe prințul aflat la Koprinitsa că au aflat prin practicile lor divinatorii că bătălia trebuie dată a doua zi, sâmbătă.

333 Din NV peninsulei.

334 Defileu la intrarea în bazinul râului Pamisos, între Messenia și Arcadia – Longnon, *L'Empire latin,* p. 233; Bon, *op. cit.,* pp. 419–422.

§ 365. Și-ndată s-a dus la prinț și i-a spus aceste vești și-apoi l-a rugat și i-a cerut ca răsplată el să aibă avangarda. Dară prințul, care-l iubea mult pe domnul Ancelin, n-a vrut. Dară până la urmă i-a arătat atâtea temeiuri că prințul a-ngăduit – zicea că încă nu se bizuie pe deplin pe turci, căci, dacă turcii merg primii și se-ntâmpla să fie risipiți, ar fi primejdie să fie-nfrânți. Și, de pierdeau bătălia aceea, ar fi primejdie să piardă ținutul.[335]

§ 366. Și-atunci prințul încuviință ca domnul Ancelin, care era războinic dibaci și fusese și se luptase la războaie cu grecii și cu turcii, să-i rânduiască pe turci după ceata lui. Iară el, care cunoștea bine ținutul, a rânduit cum trebuie să meargă cetele, una după alta, și cetele să stea una lângă alta ca să se-ajute și să se sprijine una pe alta, fiindcă locul și trecătoarea sunt primejdioase.

§ 367. Și, după ce-au fost toate rânduite, și-a luat ceata și-a-naintat peste șesul de la Calamays dou val[336]. Și, când a ajuns la poalele muntelui Macri Plagui, s-a oprit un pic. Și și-a-mbărbătat oamenii și-a spus că-i încredințat că fratele-mpăratului e-n defileu și urma să-i atace și fiecare să se gândească să fie viteaz și să-și apere viața și cinstea, căci, dacă Dumnezeu le-ar face hatârul să-i descumpănească pe-aceia și ei să-nvingă-n prima-nfruntare, cinste cum nu se poate mai mare, prin ei ținutul va fi dobândit la loc și iarăși cucerit[337].

§ 368. Iară oamenii, care tare doreau să se poarte vitejește, au răspuns și-au zis: „Doamne, năvăliți fără să șovăiți asupra dușmanilor noștri, căci cu-adevărat nici morți nu ne vom da bătuți!" Și-atunci s-au lăsat în voia lui Dumnezeu și l-au rugat pe binecuvântatul Sfeti Gheorghe să binevoiască a-i ajuta și a-i însoți spre a-și înfrânge dușmanii, așa cum făcuse la bătălia de la Brenyce. Și-apoi s-au apucat să urce muntele Macri Plagy.

§ 369. Și, când s-ajungă pe creasta muntelui, Cavallarichy[338], unul dintre oamenii de seamă de la Costantinopol care-avea prima ceată, îi atacă cumplit și-i dădu-napoi pe oamenii noștri, în josul văii, la o bătaie de arbaletă.

§ 370. Dară viteazul domn Ancelin, care era tare inimos, și-a strigat oamenii răspicat, ca să-l audă cu toții. Și-ndată s-au înviorat și s-au întors către dușmani și i-au alungat până la creasta muntelui. Și, după ce-au ajuns sus, pe creasta muntelui, s-au așezat în locul gre-

---

335 După *Libro de los fechos,* § 369, prințul ordonează cetele astfel: primii Ancelin cu turcii, batalionul marelui conetabil Gui de Tremola, domnul de Calandriça, apoi prințul cu ceilalți oameni.

336 Regiunea, câmpia înaltă a Messeniei, este desemnată drept Lakkos sau Lakkoi în cronica în greacă, v 1719, respectiv 1945, sau drept valea Calami la v 5357, care corespunde acestui paragraf; în *Libro de los fechos,* §§ 365, respectiv 368, i se spune „el plano de los Lacos", „los Laguos". V. și Bon, *op. cit.,* pp. 418–421.

337 După cronica în greacă, vv 5360–5369, în încheiere avertizează că, înfrânți, vor pierde războiul și principatul.

338 Numit Cavallaritses în cronica în greacă, personajul nu e menționat în cursul bătăliei; identificat cu Alexios Cavallarios, general grec, de D. Zakythinos, *op. cit.,* p. 40; v. și teoria lui A. Failler, *op. cit.,* pp. 95–96.

cilor, în fort[339], și i-au ucis pe toți cei care-ajungeau acolo. Iară ceilalți au luat-o la fugă-n mare vălmășeală, fiecare dorind să-și scape pielea.

§ 371. Când celelalte două cete, care-și aflaseră adăpost dincolo de creastă, au văzut prima ceată astfel risipită și-mprăștiată, n-au mai stat pe gânduri, ci au luat-o la sănătoasa, cum a făcut și prima ceată.

§ 372. Iară, când domnul Ancelin i-a văzut pe greci învălmășindu-se și luând-o la goană în felul în care-ați auzit, a trimis doi oameni călări ca să-i grăbească pe turcii care-l urmau pe costișă, să vină mai repede, căci dușmanii lor s-au împrăștiat și fug. Și, când turcii au auzit vestea-aceasta, tare s-au bucurat. Și-atunci s-au grăbit să urce care mai de care. Și, când i-au ajuns pe-ai noștri care-i fugăreau pe greci și-i omorau și puneau mâna pe ei, când turcii i-au ajuns pe-ai noștri și pe greci, au început a-i ucide și a-i prinde de te minunai.

Soarta prizonierilor greci

§ 373. Și-au prins mulți nobili greci, dar nu și căpetenii, lucru pentru care domnul Ancelin a fost tare dosădit, fiindcă fratele lui mai mare, domnul Philippe de Tucy, regentu-împăratului Costantinopolului, era pe vremea-aceea-n temniță la Constantinopol[340]. Trăgea dară nădejde că, de-ar putea să pună mâna pe unul din oamenii bogați de la Costantinopol, l-ar putea da-n schimbul fratelui său din temniță.

§ 374. Și, atunci când oamenii lui l-au văzut așa de dosădit, s-au pus să caute mai bine prin râpe și prin munți. Și-atunci a venit în goană către stăpânul lui un scutier de-al lui pe care-l chema Perrin[341] și i-a spus: „Domnule, v-aduc vești bune. Ce răsplată voi avea de la Domnia voastră dacă vi le spun?" Iară domnul Ancelin, care era-nțelept, i-a răspuns că, dacă-i spune c-a fost prins vreun domn de seamă cu care-ar putea să-l schimbe pe fratele lui, îi va da orice-i va cere.

§ 375. Și-atunci l-a luat și l-a dus într-o scobitură, între doi munți stâncoși, sub muntele unde-i acum castelul de la Gardichy[342]. Și, când a ajuns acolo, ochi vreo nouă turci care stăteau dinaintea marelui domestikos[343] și-a lui Cavalarichy, așezați pe stâncă. Năpădiseră

339 În cronica în greacă, v 5373, respectiv 5384, este menționată pe culmea muntelui o localitate, Phonemeni sau Phonemenos – v. Lurier, *Crusaders as Conquerors,* p. 227.

340 V. infra, § 87. Apropiat de Baudouin al II-lea, Philippe de Toucy a fost numit regent al Constantinopolului între 1245–1248, când împăratul era în Occident – Zakythinos, *op. cit.,* p. 42. Întemnițat după cucerirea Constantinopolului de greci, va trece în slujba lui Carol I de Anjou după 1261, devenind mare amiral al Siciliei – Bon, *op. cit.,* p. 128. În cronica în greacă, vv 1322, 5412, 5231, i se dă titlul de Cezar.

341 În cronica în greacă, v 5420, *Περὴν Κουμάϊν.*

342 Pentru localizare, v. Bon, *op. cit.,* pp. 422–425.

343 Probabil Philes, dat fiind că fratele împăratului, Constantin, n-a mai participat la operațiunile militare dinainte chiar de episodul de la Sergiana, infra, § 340, ducându-se la Constantinopol după plecarea turcilor. În *Libro de los fechos,* § 372, fratele împăratului este încolțit de patru turci cărora le promite bogății daca îl cruță, așa că fug cu toții.

asupra lor și-i certau că le-au oprit simbriile, pricină pentru care-au fost nevoiți să plece din slujba-mpăratului[344].

§ **376.** Și, când domnul Ancelin îi văzu sfădindu-se, le strigă cât putu de tare-n grecește: „Domnilor, zise el, ce târg faceți acolo-n râpă?" Și, după ce turcii i-au auzit vocea domnului Ancelin, l-au cunoscut după armură. Și-ntr-o clipă le scoseseră armurile acelor oameni. Și-i luară și-i duseră-n sus, la domnul Ancelin.

§ **377.** Iară, când domnul Ancelin i-a văzut și-a pus mâna pe ei, a ridicat mâinile la cer și i-a adus slavă lui Dumnezeu. Și-a fost omul cel mai fericit din lume, fiindc-atunci a fost încredințat că-și va slobozi fratele din temnița-n care era. Și-apoi i-a luat și i-a dus drept la cetatea din Veligourt, acolo unde ajunseseră și se-adunaseră prințul și toți baronii, cei din oaste.

§ **378.** Iară, când prințul Guillerme a ajuns la Veligourt, a pus să se numere oamenii ce-au fost prinși în bătălia aceea pierdută [de greci]. Și s-a aflat că-i aveau, întâi de toate, pe marele domestic, pe Cavalarichy, trei sute cincizeci și patru de nobili[345] și arhonți și, pe lângă ei, oameni de rând fără număr[346]. Și-atunci prințul a poruncit, fiindcă oamenii lui se nevoiseră, să se-odihnească și să stea la Veligourt în ziua aceea.

§ **379.** Și-a doua zi au venit arhonții și nobilii greci din ținutul Escorta, cei care se răsculaseră. Și i-au căzut la picioare prințului și i-au cerut îndurare. Iară prințul, care tare era mărinimos și milos cu oamenii lui, chiar la rugămintea baronilor lui, îi iertă și-i puse să jure pe moaște că vor fi buni și credincioși față de el. Și, când prințul a văzut că Dumnezeu, prin harul lui, îi dăruise izbânda aceasta, îi aduse mare mulțumire și spuse că nădăjduiește că Dumnezeu îl iubește și că ocrotirea lui se va-ntinde iarăși asupra țării lui.

§ **380.** A doua zi prințu-a poruncit că fie aduși dinaintea lui prinșii, căci vrea să-i vadă și să le vorbească. Atunci l-au adus pe marele domestikos, pe Cavalarichy și pe ceilalți nobili. Și, când l-a văzut pe marele domestikos, l-a pus să se-așeze lângă el și-apoi a-nceput să-i istorisească și să-i arate deslușit că-și ținuse jurământul și-nțelegerile ce le-a făcut cu-mpăratul, domnul lui, și că-mpăratul i-a greșit în toate și-a-nceput război împotriva lui, prăpădindu-i și pustiindu-i țara pe nedrept și strâmb. Și că Atotputernicul Dumnezeu, văzând marea nedreptate ce i-o face, a menit ca oamenii-mpăratului să fie-nfrânți la Brenyce și-acum la Macri Plagy, așa cum fiecare poate să vadă și să cunoască, „lucru pen-

---

344 După cronica în greacă, vv 5430–5435, cei încolțiți de opt turci sunt marele domestikos și Cavallaritses, iar în cealaltă parte a râpei, Macrynos.

345 În text, *sevastades*, tradus de Longnon cu „ofițer grec"; *σεβασταδες* din cronica în greacă, v 5461, este explicat de Schmitt ca „a court title" și considerat de Kalonaros sinonim cu *σεβαστοί*. V. și Juho Wilskman, „Conflict and Cooperation: Campaigns on the Peloponnese in 1264", in *Acta Byzantina Fennica*, vol. IV, 2005, p. 105, n. 83.

346 După cronica în greacă, vv 5459–5465, în afară de marele domestikos, Macrynos și Cavallaritses, au fost luați prizonieri 354 de arhonți cu titlu de noblețe, *σεβασταδες*, și mulți arhonți mai puțin importanți și oșteni, în total mai mult de 5384 prizonieri – Wilskman, *op. cit.*, p. 111.

tru care-l slăvesc pe Atotputernicul Dumnezeu că mi-a făcut dreptate și-n văzul tuturor m-a răzbunat".

§ 381. Și, după ce prințul și-a-ncheiat vorba, marele domestikos i-a răspuns astfel: „Negreșit, mărite prinț, nu sunt în măsură să vorbesc deopotrivă cu Măria voastră, căci eu sunt în temnița Măriei voastre și puteți să-mi faceți tot ce vă place. Cu toate acestea, chiar de-ar fi să mă omorâți acum, nu voi conteni să vă răspund măcar în parte pentru cele ce aici mi-ați spus și de care m-ați învinovățit. Negreșit, Măria voastră, mă-nvinovățiți de mare nedreptate și strâmbătate de față cu atâția oameni destoinici câți sunt aici. Nu faceți ceea ce se cuvine să facă un om ales ca Măria voastră, căci niciun om nobil nu trebuie să se laude, nici să-l învinuiască, nici să-l umilească pe dușmanul lui atunci când [Dumnezeu] îi dă putere asupra lui, fiindcă luptele și toate năpastele și urgiile ne sunt date tuturor.

§ 382. Iară, despre faptul că sfântu-împărat a călcat învoielile ce-au fost făcute de el și de Măria voastră, mi se pare că spuneți dimpotrivă, căci – acesta-i adevărul – stăpâniți acum ținutul Moreei care nu-i al Măriei voastre, nici prin lege, nici după cuviință, ci a fost și se cuvine să fie-al împărăției Romaniei și cuvenită moștenire a Măriei sale, sfântu-împărat, de la strămoșii lui. Iară strămoșii Măriei voastre, în chip tiranicesc, i-au luat-o pe nedrept și strâmb. Și pentru acest păcat Dumnezeu v-a adus și v-a dat pe mâna Măriei sale, sfântu-împărat. Și el, care-i îngăduitor și cel mai bun domn din lumea-ntreagă, n-a vrut să țină seamă de lucrurile-acestea, ci v-a lăsat liber și v-a slobozit din temniță cu-nvoieli trainice și jurăminte că nu veți ridica oaste nicicând împotriva lui ori a oamenilor lui, nici Măria voastră, nici oamenii Măriei voastre, cu niciun chip și pentru nicio pricină. Și, întărind această iertăciune, v-ați încumetrit cu el. Așa că n-ar fi trebuit să vă-ncălcați jurământul cu niciun preț, și nici să vă luptați cu el. Dar ați făcut dimpotrivă, căci, îndată ce-ați fost slobozit din temniță, ați început război. Oricine poate să vadă cine-a greșit împotriva cui.

§ 383. Și vă lăudați pentru izbânda ce-ați avut-o la Brenice și-acum aici asupra oamenilor noștri, lucru care nu-i spre cinstea niciunui om nobil, cum nu-i nici să-l ocărască pe altul, căci înfrângerile și urgiile nu ocolesc pe nimeni. Și, dacă vi s-ar aminti de-nfrângerea de la Pelagonie – a unui om așa de nobil ca Măria voastră și ca despotul, cu-atâta puhoi de oameni câți ați avut cu Măria voastră –, n-ați mai învinui nicicând pe niciun alt om pentru soarta bătăliei. Și, de-am spus mai devreme mai mult decât s-ar fi cuvenit, vă rog să mă iertați, mai cu seamă pentru că sunt prinsul Măriei voastre, căci o fac ca să apăr dreptatea și cinstea seniorului meu ligiu."

§ 384. „În numele lui Dumnezeu, zise prințul, vă iert aici, dinaintea acestor oameni destoinici, dar nu și când spuneți că mi-am călcat jurământul. Fiindcă sunteți în temnița mea, nu pot spune, nici face altfel. Totuși, spun așa, nu-i om pe lumea-aceasta care să nu dezmintă ce ziceți, căci nu mi-am călcat nicidecum jurământul, nici nu m-am depărtat de la-nțelegere. Împăratul a-nceput războiul cu mine, nu eu cu el, lucru pe care cred că l-a făcut din pricina unei știri mincinoase pe care cei din Malevesie și din Misitra i-au trimis-o când m-au văzut că merg la Cremonie ca să văd iarăși și să privesc acel ținut, fiindc-au văzut că oamenii din jurul meu erau înarmați. Dumnezeu să mă păzească, n-am făcut-o

ca să stârnesc război, nici cu alt gând, ci doar de frica răutăţii celor din munţii sclavonilor şi din ţinutul La Chacoignie, de-aceea călăream în armură, temându-mă de răutatea lor."

Raiduri de pedepsire a populaţiei răsculate din Skorta

§ 385. Atunci s-au potolit lucrurile.[347] Prinţul i-a rostuit pe prinşi şi l-a trimis pe marele domestikos la castelul din Clermont, iară pe Cavalarichy şi pe ceilalţi prinşi, pe la celelalte castele din ţinut.[348] Şi, dup-aceea, i-a chemat prinţul pe baroni şi pe cei mai înţelepţi din oastea lui şi le-a cerut povaţă, cum şi-n ce parte să pornească împotriva duşmanilor săi. A fost povăţuit s-o ia spre cetatea La Cremonie, fiindcă acolo-i un hotar bun pentru oameni şi cai, şi să-mpresoare castelul de la Misitra ca pentru asediu. Şi să aibă nădejde că, prin înţelegeri ori altfel, îşi va putea lua-napoi castelul, ceea ce-nseamnă că-şi va dobândi ţinutul la loc.

§ 386. Atunci prinţul le-a poruncit domnului Ancelin, care era căpetenia tuturor, şi domnului Jehan de Saint Omer, mareşalul[349], oastea să plece de la Veligourt şi să se ducă la cetatea La Cremonie. Şi plecară-ndată şi se duseră la cetatea La Cremonie.

§ 387. Şi, când au ajuns acolo, au aflat că cea mai mare parte dintre grecii ce locuiau în cetate plecase şi se dusese la Misitra, căci oamenii-mpăratului îi îndepărtaseră şi-i siliseră să meargă la Misitra. Şi, când prinţu-a ajuns la cetatea La Cremonie, a aflat-o golită de oameni – orăşenii şi trăitorii-n cetate. Şi tare s-a dosădit. Atunci a rânduit şi-a pus latini şi greci[350] în casele şi pe pământurile lor şi pe moşiile lor. Iară prinţul se-ncredea mai mult în ei decât în grecii ceilalţi, cei care se duseseră-n castelul de la Misitra.

§ 388. Apoi a dat iama prin satele care se ridicaseră-mpotriva lui. Şi-au pus toate bucatele în cetate. Şi-au adus toate cele de trebuinţă şi de care vor avea nevoie cei ce vor sta acolo. Şi-apoi oastea a mers până la valea de la Eles şi pe-aproape de Malevesie şi de ţinutul La Chacoignie[351]. Şi-au dobândit multă pradă şi nutreţ şi-au avut astfel cele de trebuinţă pentru a sta multă vreme, căci gândul prinţului era să vină-n ţinutul acela.

§ 389. Dară, cum viaţa omului e cârmuită de ursită, împlinirea multora din gândurile lui e zădărnicită. Aşa s-a făcut că prinţul, care nu şezuse la Cremonie nici o lună, se pomeni cu

[347] În cronica în greacă, vv 5576–5577, cei doi socotesc în final că de vină sunt cei din Monemvasia, singura cetate menţionată de prinţ ca fiind la originea unor ştiri mincinoase.

[348] Alexios Philes a murit în captivitate la castelul Clermont, Makrenos a fost schimbat probabil cu fratele lui Ancelin de Toucy şi, ajuns la Constantinopol, a fost orbit pentru trădare, acuzat de Eulogia, sora împăratului, că s-ar fi înţeles cu prinţul să cedeze Moreea, urmând să se însoare cu fiica lui Teodor al II-lea Lascaris, văduva lui Mathieu de Véligourt, care trăia în Moreea. Se presupune că Alexios Cavallarios a fost şi el eliberat – Zakythinos, *op. cit.*, pp. 39–40, respectiv 42; Bon, *op. cit.*, p. 132.

[349] Jean de Saint-Omer ajunge mareşal după căsătoria cu Marguerite de Passavant, în 1276; aici e vorba de Jean de Catavas, menţionat în cronica în greacă, v 5600 – Buchon, *op. cit.*, p. 189, n. 4.

[350] După cronica în greacă, v 5613, doar franci din partea locului.

[351] Raidurile sunt orientate spre sud, sud-est şi est. În cronica în greacă, vv 5620–5622, sunt menţionate localităţile Vatica, Helos şi tot ţinutul până la Monemvassia, apoi ţinuturile Dragalivos şi Tsaconia.

veste că cei din Escorta s-au răsculat și-au împresurat castelul de la Bucelet[352] și pe cel de la Caraintaine, lucru pentru care-a fost tare dosădit[353]. Și-a rânduit și gătit cetatea cu tot ce era de trebuință și-apoi și-a luat oastea și s-a-ntors de-a dreptul la Veligourt.

§ 390. Și, când a ajuns la Veligourt, a ținut sfat cu baronii lui și-a hotărât cum și pe unde trebuie să intre-n Escorta pedestrașii și călăreții, căci în ținut e greu de pătruns din pricina munților și-a trecătorilor și-a drumurilor primejdioase. Atunci l-a chemat pe domnul Ancelin de Tucy și-așa i-a grăit:

§ 391. „Domnule Ancelin, zise prințul, sunt încredințat că Domnia voastră, prin însușirile și nefățărnicia Domniei voastre, m-ați ajutat mult în războiul meu, lucru pentru care vă sunt tare-ndatorat. De-aceea vă rog și vă cer să-mi faceți încă un hatâr pe mai departe, anume, pentru ocara adusă de nefericitul meu nepot, domnul de Caraintaine, care ne-a lăsat la greu ca să se ducă-n Apulia pentru desfrâu, și spre rușinarea oamenilor lui ticăloșiți, hiclenii din Escorta, care de două ori s-au ridicat împotriva mea, să-i puneți pe turci să pătrundă-n ținutul Escorta și să-l prăpădească și s-alunge stirpea-aceasta rea și să pricinuiască stricăciune cu nemiluita."

§ 392. Și domnul Ancelin, care era-nțelept, pricepu că prințul era supărat pe cei din Escorta. Îi răspunse cu multă blândețe că-i va-mplini pofta și porunca. Și-atunci l-a chemat pe Melic turcul și i-a spus care-i voia prințului, să năvălească și să prăpădească ținutul Escorta și pe oamenii aceia ticăloșiți din pricina necredincioșeniei lor față de el, că s-au ridicat împotriva domnului lor de două ori într-un răstimp așa scurt.

§ 393. Și Melic turcul, care nu-și dorea altceva decât să dea năvală și mereu să aibă câștig, răspunse că bucuros așa va face. Atunci și-a rânduit oamenii-n trei cete și-a pătruns prin trei locuri în Escorta. Și-au dat năvală și-au pustiit tot ținutul și-au dat foc la sate și-au ars toate casele oamenilor de seamă și-ale arhonților din Escorta. Și pe toți cei care se-apărau îi treceau prin sabie, iară pe toți cei care se-nchinau îi aduceau dinaintea prințului.

§ 394. Și, când oamenii de neam din Escorta au văzut locul prăpădit și pustiit în chipu-acesta și casele lor arse, s-au dus în munții cei mai de nepătruns și-n locurile-ntărite pe care le-aveau și-apoi l-au vestit pe prinț că, în numele lui Dumnezeu și din milă creștinească, să binevoiască a-i ierta, spunând și-arătând că nu-i pe placul lui Dumnezeu să se ridice-mpotriva lui așa cum s-a dus vestea, că cele ce-au făcut au făcut cu gândul să se apere-mpotriva oamenilor împăratului de-ar năvăli asupra lor.[354]

§ 395. Și, când solii arhonților greci din Escorta au ajuns dinaintea prințului, i-au spus dezvinovăția aceasta. Baronii și cavalerii ce se-aflau acolo, cei care-l iubeau pe domnul de Caraintaine și cărora le era tare milă de prăpădirea și pustiirea-ndurate de oamenii din ținutul său, au căzut la picioarele prințului și l-au rugat să-i ierte pe cei din Escorta. Și-atunci

---

352 Pentru posibila etimologie a numelui și localizarea castelului, v. Bon, *op. cit.*, pp. 369–377.

353 După cronica în greacă, vv 5632–5635, locuitorii din Skorta au asediat castelul de la Araklovon (Bucelet) și au adus trupe în cetatea Carytaina, ocupând-o în numele împăratului.

354 După cronica în greacă, vv 5693–5695, pretind că s-au dat de partea împăratului în lipsa seniorului lor.

a trimis deîndată veste lui Melic turcul să-nceteze și să-și aducă toți oamenii la Veligourt. Și de-acolo i-a lăsat să plece pe toți oamenii lui și s-a dus de-a dreptu-n Moreea[355].

§ 396. Și, ajuns în Moreea, Melic turcul i-a cerut îngăduință să meargă spre Blaquie ca să afle loc de trecere către Turcia. Iară prințul, fiindcă făgăduise atunci când a venit prima oară la el, n-a putut să-l țină-mpotriva voinței lui[356]. Așa că l-a cinstit și l-a mulțumit din destul și-apoi l-a lăsat să plece și s-a dus în voia lui.

§ 397. I-adevărat că mulți turci de-ai lui au rămas în ținutul Moreei cu prințul care-a pus să fie botezați. Pe unii i-a făcut cavaleri și i-a-nfeudat în Moreea. Și și-au luat neveste și-au făcut copii și mai sunt încă urmași de-ai lor în ținutul Moreei.[357]

§ 398. Așa că vom înceta să mai vorbim despre prințul Guillerme și vă vom vorbi despre nobilul baron, domnul Goffroy de Bruieres, domnul de Caraintaine, unde era el când prințul Guillerme se războia cu-mpăratul și el nu era-mpreună cu acesta.

Iubirea dintre Geoffroy de Caraintaine și nevasta unui cavaler

§ 399. În vremea când prințul ducea război în ținutul lui, Moreea, așa cum ați auzit mai-nainte, domnul de Caraintaine, care era socotit drept unul dintre cei mai buni cavaleri din lume, nu era-n ținutul Moreei, căci Fortuna și păcatul l-au împins să fac-o mârșăvie: iubirea pentru femeie, care pe mulți bărbați – și încă pe unii dintre cei mai înțelepți din lume – îi amăgește și-i duce la moarte și la viață de ocară, l-a amăgit și l-a momit pe omul de neam ales în așa chip că s-a iubit cu o doamnă, nevasta unui cavaler de-al lui căruia-i zice Jehan de Carevas[358], care era cea mai frumoasă doamnă din toată Romania.

§ 400. Și, ca să-și facă mai lesne de cap cu doamna, dădu veste-n țară că vrea să meargă-n pelerinaj la Roma, la Sfeti Nicolae de la Bari și la muntele Sant'Angelo din Apulia[359]. A luat-o pe doamna-aceea și oameni câți a vrut și-a trecut marea-n Apulia.

---

355 În NV peninsulei.

356 După cronica în greacă, vv 5714–5729, prințul, după ce l-a plătit, i-a cerut să mai rămână șase luni, dar Melic a refuzat, spunând că plecase pentru un an, dar lipsește deja de doi ani.

357 După cronica în greacă, vv 5736–5738, unii turci au rămas de bună voie în Moreea; prințul i-a făcut pe doi dintre ei cavaleri, dându-le feude și soții, copiii lor trăind la Vounarve și Renta, în Elida, în vremea când autorul redacta cronica. După Marino Sanudo, campania a decimat populația masculină latină, țara fiind amenințată cu oligantropia: „con la industria dei detti Turchi […] riportò gran vittoria; per il chè per gratitudine furono date a molti di questi Turchi Donne della Morea per Moglie con possession, delle qual ebbero potteri ed eredi; ed è da saper, che innanzi questa Vittoria, e doppo fù questa Guerra in la Morea tanto acerba e sanguinolenta che si sà per cosa certa che una Donna si maritò in sette huomini un dietro l' altro, che furon morti in questa Guerra, in modo che fù necessario provedere, altramente il tutto sarebbe andato in desolazione." – Hopf, *op. cit.*, p. 118.

358 Este identificat cu Jean de Catavas, eroul de la Prinitsa, episod păstrat doar în cronica în greacă (infra, § 338*). Apare cu același nume, *Ντζιὰ ντὲ Καταβᾶς,* în cele 7 mențiuni din cronica în greacă, inclusiv în cea de la v 5753 care corespunde acestui paragraf.

359 Monte Sant'Angelo sul Gargano, sanctuar dedicat Arhanghelului Mihail.

§ 401. Și, când regele Maffroy al Germaniei, care-atunci era regele Siciliei și-al Apuliei, a aflat că domnul de Caraintaine, care pe-atunci avea cea mai mare faimă ce-o poate-avea un cavaler, venise-n țară, a cercetat și-a-ntrebat cum și cu ce prilej venise-n țara lui. Și-atâta a cercetat și-a-ntrebat că unul dintre cei care veniseră cu el, care bine știa pricina, îi spuse regelui și-i adeveri că din iubire pentr-o doamnă pe care-o adusese acolo, doamna unui cavaler de-al lui pe care i-o luase soțului ei, venise-aici, zicând că merge-n pelerinaj[360].

§ 402. Iară, când regele a aflat pricina și-a fost încredințat că așa-i, a trimis după domnul de Caraintaine, că vrea să-l vadă și să-i vorbească. Atunci doi cavaleri s-au dus și l-au chemat din partea regelui – să vină să vorbească cu el. Iară domnul de Carintaine bucuros se duse la rege, plin de veselie.

§ 403. Și, când a ajuns dinaintea regelui, l-a salutat și i s-a-nchinat, cum se cade unui rege. Iară regele l-a primit tare frumos și i-a arătat mare bunăvoință și mult l-a cinstit, după cum i se cuvine unui cavaler viteaz și-așa de vestit ca el. Și-atunci l-a așezat lângă el și-a prins a-l întreba cum și prin ce-ntâmplare ajunsese-n țara lui. Iară domnul de Caraintaine i-a răspuns că venise pentr-un legământ sfânt cu care se legase[361], ce-și afla-mplinirea în regatul lui, în Apulia, și-și dorește să meargă chiar până la Roma, cu voia Domnului.

§ 404. Regelui Mafroy, care cunoștea neîndoios adevărata pricină pentru care venise, i se înmuie inima pentru un așa cavaler și încă și mai multă pentru prințul[362] pe care-l lăsase-n izbeliștea războiului pentru-așa dezmăț. Așa că i-a răspuns în acest chip:

§ 405. „Domnule de Carintaine, aflați că știu de ce-ați trecut marea-ncoace. Dară, fiindcă știu că sunteți un om vestit și unul dintre vajnicii cavaleri ai creștinătății și fiindcă pricina venirii Domniei voastre i-așa mârșavă că n-o voi rosti pentru nimic în lume în auzul tuturor, nu vreau să iau în seamă greșeala Domniei voastre, căci meritați să vi se taie capul pentru că l-ați părăsit pe prințul Guillerme, seniorul vostru ligiu, în cel mai aspru război pe care l-a avut vreodată. Și v-ați mai făcut vinovat și față de omul vostru ligiu, despre care-am auzit că-i unul dintre cei mai buni cavaleri din Romania, și-ați nesocotit credința pe care i-o datorați luându-i nevasta![363] Iată de ce vă spun pe scurt că, pentru faima ce-a avut-o Domnia voastră, vă iert de pedeapsa ce trebuia s-o primiți și vă poruncesc ca, într-o săptămână, să părăsiți țara mea și să vă duceți la seniorul vostru ligiu ca să-i dați ajutor la războiul ce-l duce. Și, de sunteți găsit în țara mea dup-acest soroc, vă voi arăta eu cum se pedepsește unul care-și părăsește seniorul ligiu la vreme de război, când are mai mare nevoie!"

---

360 Ierusalim, Roma și Compostela erau pelerinajele pe care le putea face un vasal din Moreea fără îngăduința suzeranului său, putând să lipsească doi ani și două zile fără să-și piardă feuda – *Assises de Romanie,* art. 111.

361 În cronica în greacă, v 5791, Geoffroy vorbește de un legământ făcut pe când era prizonier la Constantinopol.

362 Cronicarul pare să ignore că Manfred I, regele Siciliei, era cumnatul prințului Guillaume.

363 După art. 3 din *Assises de Romanie,* omul ligiu nu poate „ni etiamdio a la dona ni a la fia del signor vilania del so corpo, ni zaxer cum quelle carnalmente, se zo non fosse per maridazo, ni a soa sorella tanto como ella è damixella e che la sia in caxa del suo signor, ni sofrir asuo poer che altrui lo faza".

§ **406.** Iară, când domnul de Carintaine l-a auzit pe rege vorbind așa pe față, tare s-a rușinat. Apoi s-a temut regele să nu-i facă ceva care să-i știrbească cinstea. Așa că n-a vrut să-și mai bată gura degeaba, căci nu avea cum să se dezvinovățească în chip vrednic, și i-a răspuns regelui cât mai mieros a putut că, de vreme ce nu-l mai lasă-n țara lui și-i poruncește să plece, bucuros așa va face și-i va asculta porunca, numai să nu se-mbolnăvească ori să se-ntâmple ceva pe mare. Atunci s-a despărți de rege în chipul cel mai binevoitor cu putință.

Baronii moreoți intervin în favoarea lui Geoffroy de Caraintaine

§ **407.** Așa că, după ce-a plecat de la rege, a mers întins atât pe uscat, cât și pe mare, și-n cinci săptămâni a sosit la Clarence[364]. Atunci a-ntrebat unde-i prințul. I s-a spus că-i la Andreville, unde ține sfat pentr-o veste ce i se-adusese, că-mpăratul a trimis mulți oameni la Malevesie ca ajutor și sprijin pentru ținutul lui și ca să se războiască și mai aprig cu prințul.

§ **408.** Și, când domnul de Caraintaine a aflat că baronii erau adunați laolaltă cu prințul, tare s-a bucurat, socotind că, la rugămintea baronilor, mai repede-l va ierta prințul. Așa că n-a mai stat la Clarence nicio clipă, ci îndată a-ncălecat împreună cu toți soții lui și s-a dus la Andreville[365].

§ **409.** Și, când baronii și cavalerii ce se-aflau la acel sfat au știut de venirea omului nobil, domnul de Caraintaine, cu toții au încălecat și i-au ieșit în întâmpinare. L-au întâmpinat cu mare bucurie și s-au veselit de sosirea lui, căci socoteau că vor avea mare ajutor de la el.

§ **410.** Și, de cum a tras la lăcașul fraților Sfântului Nicolae-al Carmelului, s-a rugat și le-a cerut tuturor baronilor și cavalerilor să-l ajute să se-mpace cu prințul, căci era-ncredințat că prințul e mâniat pe el și se socotește nedreptățit c-a fost părăsit când avea mai mare nevoie. Atunci i-au făgăduit cu toții că-l vor ajuta bucuros. Și-atunci s-au dus de-a dreptul la prinț, la Sfânta Sofia, în lăcașul dominicanilor.

§ **411.** Și, atunci când domnul de Caraintaine a ajuns dinaintea prințului, l-a salutat și i s-a-nchinat cum se cuvine unui astfel de domn. Dară prințul, care era tare-ndârjit și plin de mânie-mpotriva domnului de Caraintaine care-i era nepot și se-ncredea-n el mai mult decât în oricine și l-a părăsit și nu l-a ajutat la mare nevoie, n-a vrut să-i arate niciun pic de bunăvoință, ci a rămas neînduplecat. Iară domnul de Carintaine, care era-nțelept și se simțea vinovat, a luat o curea și și-a pus-o de gât și-apoi a căzut la picioarele prințului în genunchi.

---

364 Greșeală a scribului – la infra, § 561, are o săptămână să părăsească Sicilia. După cronica în greacă, vv 5841–5844, a plecat imediat, a ajuns în șase zile la Brindisi, unde a găsit o galeră gata de plecare, sosind în mai puțin de trei zile la Clarentsa. În *Libro de los fechos*, §§ 378–379, regele îi face daruri și-i pune la dispoziție o galeră, împricinatul ajungând deîndată la Clarence.

365 Distanța dintre Clarence (Kyllini) și Andreville (Andravida) este de aproximativ 13 km.

§ 412. Și la fel au făcut și toți ceilalți. Prelați, baroni și cavaleri și oameni nobili care erau acolo au îngenunchiat plini de smerenie, rugându-se ca, în numele lui Dumnezeu și din mărinimie și pentru rugămințile lor, să-l ierte de data aceasta, căci nu-i om înțelept pe lume care niciodată să nu mai și greșească, „iară acesta e sânge din sângele Măriei voastre și-i unul dintre cei mai nobili cavaleri din lume și dintre cei viteji. Și, de vreme ce-și cunoaște greșeala și cere-ndurare, Dumnezeu și dreapta judecată poruncesc să fie iertat".

§ 413. Atunci le-a răspuns prințul și-așa a grăit: „Nobili domni, zise el, știu bine că domnul de Caraintaine mi-e nepot și-i sânge din sângele meu și-i omul meu ligiu. Tocmai pentru că mi-e rudă mi-e greu și mă rușinez față de voi, căci, fiindu-mi atât de-apropiat, cu-atât mai mult ar trebui să se păzească să cadă-n păcat. De-aceea sunt mai îndurerat de greșeala lui decât aș fi de-a altuia. Totuși, fiindcă atâția oameni destoinici și de ispravă care sunt aici mă roagă, nu pot să nu-ncuviințez rugămintea voastră. Așa că-l iert dacă de-acum înainte nu mai greșește. Căci, de data cealaltă când a greșit, când s-a ridicat împotriva mea și s-a dus să-l ajute pe duca Atenei fiindcă era rudă cu nevasta lui, l-am iertat mai lesne, căci avea oarecare temei[366]. Acum însă, fără niciun temei decât păcatul trufaș și ocarnic, m-a părăsit în războiul cel mai cumplit pe care l-am dus vreodată și-a plecat în altă țară, așa după cum se știe, lucru tare ticălos și cunoscut de toată lumea."

§ 414. Și pricina a fost întoarsă pe toate părțile de prinț și de baroni, căci prințul nu se lăsa și zicea că, fiindcă și-altă dată domnul de Caraintaine tot așa se purtase față de el, negreșit ar trebui să-și amintească ce-a făcut, nu să greșească iarăși, așa că nu-l va mai ierta pentru nimic în lume. Dară nobilii au știut atâta să-l roage pe prinț să-l ierte că l-a iertat. Și i-a dat pământul înapoi și toți vasalii, chiar așa cum i-avea mai-nainte, dar ca stăpânire nouă, nu ca fiind dobândit prin cucerire.[367]

1265. Carol de Anjou acceptă coroana Siciliei

§ 415. Dară acum istorisirea încetează să mai vorbească despre prințul Guillerme și despre domnul de Caraitaine și-o să vă spună cum bunul rege Carol cel bătrân[368], fratele regelui Franței, a venit și-a cucerit regatul Siciliei și-al Apuliei și cum prințul Guillerme, neavând fecior care să-i moștenească țara, s-a-nțeles cu acest rege astfel încât domnul Louys, fiul regelui[369], să se-nsoare cu Ysabeau, fiica cea mare a prințului Guillerme, prin învoieli în care se-arată că prințul trebuie să stăpânească principatul de la rege și de la moștenitorii lui.

§ 416. În vremea despre care vă istorisim aici, contele d'Anjo, care era domn al Provenței[370], avea trei fete, dar n-avea fecior. Cum domnul Carol, al doilea frate-al regelui Franței[371],

[366] Infra, § 241.

[367] Marino Sanudo dă o altă variantă, cea care circula în Arhipelag pe la 1293 sau poate în peninsulă pe la 1312, când vizita el Clarence – Hopf, *op. cit.*, p. 117.

[368] Se face prin acest adjectiv deosebirea între Carol I de Anjou și fiul său, Carol al II-lea cel Șchiop.

[369] Doar în cronica în italiană apare numele corect al prințului, Filip – Hopf, *op. cit.*, p. 451.

[370] E vorba aici de Raymond Bérenger, conte de Provence și de Forcalquier.

[371] Al șaselea și cel mai mic frate al lui Ludovic al IX-lea cel Sfânt, fiul postum al lui Ludovic al VIII-lea.

era pe-atunci unul dintre cei mai viteji și-ndrăzneți cavaleri din lume și unul dintre cei mai vestiți, s-a-nțeles contele d'Anjo cu el și i-a dat-o pe fiica lui cea mai mare de nevastă și l-a făcut moștenitorul lui. Apoi, dup-o vreme, regele Franței însuși s-a-nsurat chiar cu a doua fiică, apoi bunul rege Eduard al Engliterei a luat-o pe-a treia soră, el, care era pe vremea-aceea unul dintre cei mai viteji și mai destoinici regi din lume.[372]

§ 417. Și, după ce aceste trei doamne s-au măritat așa după cum ați auzit, contele d'Anjo, tatăl lor, s-a mutat din lumea-aceasta-n cealaltă. În acest fel a ajuns comitatul lui la domnul Carol al Franței care-o ținea pe prima lui fiică și-a fost domn al Provenței.

§ 418. S-a-ntâmplat ca, în vremea-aceea, împăratul Fedric al Germaniei să fie stăpân al regatului Siciliei și-al întregului regat al Apuliei, al ținuturilor Romagna și Campagna și-al întregii Ytalii. Și-l alungase de la Roma pe papa din vremea-aceea cu puterea lui și-a năpăstuit Biserica. De-aceea papa fugise de la Roma și se-adăpostise-n cetatea Veneției și-l afurisise pe-mpărat și-i blestemase țara.[373]

§ 419. Iată de ce, cum domnul Carol al Franței, conte d'Anjo, era pe-atunci cel mai viteaz prinț din lume și cel mai îndrăzneț, papa-i ceru-n repețite rânduri, prin cărți și solii, să vină și să facă război împotriva regelui Maffroy, căci îl va pune stăpân peste regatul Siciliei și-al Apuliei și-i va da din visteria Sfântului Petru cât va avea nevoie pentru a duce război împotriva regelui Maffroy care năpăstuiește Sfânta Biserică a Romei. Dară domnul Carol n-a vrut, căci spunea că, de va porni războiu-acesta, l-ar amesteca în război pe regele Franței, fratele lui, și-mpărăția Germaniei[374], lucru din care ar putea să se iște mare urgie.

§ 420. Pe când se-ntâmplau lucrurile acestea, după voia Domnului, regele Franței l-a chemat și i-a cerut regelui Engliterei să vină s-o vadă pe regina Franței, sora lui[375], și s-o aducă cu el și pe regină, nevasta lui. Iară regele-Engliterei a venit tare bucuros și cu mare pohfală și cu alai mare de cavaleri și doamne. Și, când cei doi regi s-au întâlnit, tare s-au bucurat.

§ 421. S-a-ntâmplat ca-ntr-o zi, pe când cele două regine erau împreună – regina Franței și cea a Engliterei –, petrecând și sporovăind, pe când stăteau ele-așa, să vină să le vadă contesa d'Anjo, sora lor mai mare. Și, când cele două regine au văzut-o venind pe sora lor, se ridicară și-o salutară și-apoi se-așezară laolaltă. Cum contesa s-a așezat deopotrivă cu ele

---

372 Contele de Provence a avut patru fete, în ordine Marguerite, căsătorită cu Ludovic al IX-lea, regele Franței, Alienor, căsătorită cu regele Henric al III-lea al Angliei, Sancie, căsătorită cu Richard de Cornwall, fratele lui Henric al III-lea, și Beatrice, moștenitoarea Provenței, căsătorită cu Carol de Anjou, fratele lui Ludovic al IX-lea.

373 Buchon presupune aici o lacună de câteva rânduri, pe care o suplinește prin traducerea textului din cronica greacă, vv 5971–5982: „Frederic avea un copil din flori pe nume Manfred, prințul de Salerno. Era domn la Capua și-n ținutul său. La moartea tatălui său, Frederic, Manfred acesta a fost încoronat ca rege al Siciliei și-a domnit peste-aceleași ținuturi ca și tatăl lui și, ca un prigonitor ce era, se purta silnic față de biserică. A trecut ceva vreme și cred că papa s-a-ntors la Roma." – Buchon, *op. cit.,* p. 201, n. 2; Bouchet, *op. cit.,* pp. 207–208.

374 În cronica în greacă, v 6008, sunt menționați și ghibelinii.

375 În sensul de cumnată.

și nu le-a făcut plecăciune – fiindcă buna doamnă se socotea sora lor mai mare și de-aceea nu le datora plecăciune ca unor regine –, regina Franței, care era a doua soră după contesa d'Anjo, așa i-a grăit: „Negreșit, contesă, nu vă faceți datoria atunci când nu ne faceți plecăciune nouă, două regine, cele mai nobile și mai bogate doamne din lume, și v-așezați deopotrivă cu noi, deși nu vi se cuvine dacă ne uităm la rang și la puterea pe care Dumnezeu ne-a dat-o mai presus de-a Domniei voastre. Ar trebui să știți aceste lucruri!"[376]

§ 422. Iară, când nobila doamnă a auzit vorba-aceasta și dojana surorii ei, n-a putut rosti niciun cuvânt de prea mare rușine și nici n-a mai putut să șadă cu cele două regine, surorile ei, ci-ndată s-a ridicat și, fără să-și mai ia rămas bun, s-a dus drept la conacul ei. Și s-a dus de-a dreptul în iatacul ei. Și i se vădea pe față cea mai mare supărare din lume pricinuită de marea ocară ce-ndurase din pricina vorbelor ce-i spusese sora ei.

§ 423. Se-ntâmplă ca domnul Carol al Franței, contele d'Anjo, soțul ei, să vină de unde era plecat împreună cu cei doi regi, frații lui. Și, când a intrat în palat, a-ntrebat unde-i contesa, soția lui. I s-a spus că-i în iatacul ei. Iară contele, care-o iubea mult, intră deîndată-n odaia unde era contesa.

§ 424. Și, când contesa îl văzu pe neașteptate pe conte, soțul ei, în iatacul ei, tare s-a rușinat. Și și-a șters cât a putut de repede ochii de lacrimile ce vărsase. Dară contele, care era-nțelept și pătrunzător, îndată ce văzu chipul contesei, știu c-a plâns. O-ntrebă ce-are și de ce-a plâns. Iară ea a răspuns că n-a plâns. „În numele lui Dumnezeu tatăl, zise contele (căci acesta era vorba lui), spuneți-mi adevărul, altfel mă voi supăra!" Iară, când doamna îl văzu pe conte ieșindu-și din fire și ocărând, chitind că nu se poate ascunde, nici preface, îi povesti pricina bob cu bob, cum regina Franței, sora ei, a dojenit-o că s-a așezat laolaltă cu reginele.

§ 425. Și, când contele a auzit de la buna doamnă cum și cu ce trufie regina Franței, sora ei, o alungase, pe ea, sora ei mai mare, tare s-a mâniat și s-a-nfuriat, căci sora cea mai mare, care trebuia să fie cinstită și să aibă-ntâietate, fusese astfel alungată. Atunci contele s-a jurat și i-a zis contesei, nevasta lui: „În numele lui Dumnezeu tatăl, cum mi-e vorba, nu voi avea liniște, nici tihnă, până ce nu veți fi regină și coronată!"

§ 426. Și-atunci s-a dus de-a dreptul la regele Franței, fratele lui, și-așa i-a zis: „Măria voastră, zise contele, Sfântul nostru Părinte, papa de la Roma, mi-a cerut în repețite rânduri prin cărți și solii să mă duc la el că mă va corona și mă va face regele Siciliei și-al Apuliei și mă va face ocrotitorul Sfintei Biserici[377], numai să pornesc război împotriva regelui Maffroy care năpăstuiește Sfânta Biserică a Romei. Iară eu n-am vrut să pornesc războiul cu niciun chip. Și-acuma voiesc, de-aceea vă rog și vă cer să se facă din porunca și cu voia Măriei voastre și să binevoiți să m-ajutați să mă duc cu cinste, cum se cuvine spre cinstea

---

376 Anecdota apare la Ramon Muntaner, Ricardo Malaspina, Giovanni Villani și la diferiți cronicari francezi – Buchon, *op. cit.*, p. 202, n. 2.

377 În text, *confaronnier de la saincte Ecglise;* în cronica în greacă, v 6086, *διαφέστορας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης;* pentru sensul sintagmei, v. Schmitt, *op. cit.*, p. 604.

Măriei voastre și-a mea. Căci am nădejde-n Dumnezeu că, prin mine, stăpânirea Măriei voastre și neamul nostru vor înflori."

§ 427. Și, când regele Franței l-a auzit pe fratele lui că vrea să purceadă la așa ispravă-nsemnată, i-a fost tare-ndatorat și tare s-a veselit. Și i-a răspuns astfel: „Iubite frate, zise regele, tare mă bucur că Dumnezeu v-a dat gândul cel bun să porniți un lucru-nsemnat ca acesta, căci este până-n ziua de azi cea mai de seamă și cea mai nobilă ispravă din lume. Și, negreșit, frate, zise regele, v-aș fi povățuit de mult așa să faceți, așa cum vă cere Sfântul Părinte, papa, numai că m-am temut ca nu cumva să gândiți că vreau să v-alung de lângă mine și să vă primejduiesc de moarte, fiindcă sunt încredințat că vă veți chinui mult și vă veți bate pe câmpul de luptă cu regele Maffroy și ați putea chiar muri, dară altfel nu veți putea ajunge să vă-mpliniți gândul.

§ 428. Dară, de vreme ce gândul vă vine din adâncul inimii și din străfundul ei, bucuros vă voi da din oamenii mei și bani cât veți vrea ca s-aduceți lefegii după cum veți avea nevoie. Haide, iubite frate, mă rog lui Dumnezeu să primiți binecuvântarea lui, pe-a tatălui meu și pe-a mea le-aveți! Și mă rog Domnului nostru să vă facă biruitor, căci sunt încredințat că, de vreme ce vă duceți să apărați Sfânta Biserică, Dumnezeu vă va ajuta. Cum mergeți la cererea Sfântului nostru Părinte, papa, el însuși vă va deschide visteria Sfântului Petru ca să-și poată-mplini gândul." Iară contele, care era-nțelept și viteaz, îi mulțumi regelui ca unui frate.

1266. Carol de Anjou îl învinge pe Manfred la Benevento

§ 429. Atunci contele a-nceput a se găti pentru drum cu-atâta pohfală câtă se cuvine unui om de seamă cum era el. A luat călăreți din Franța după plac și-a venit întins în țara lui, Provența. Și-acolo a aflat corăbii și catarge și vase pentru cai pe care le ceruse ca să treacă marea, el și oamenii lui, către Roma.

§ 430. Și, după ce-a rânduit și-a pus să se gătească toate cele de trebuință, s-au suit el și toți baronii lui și toți oamenii lui pe vasele ce le-avea și s-au dus la Roma. Și, după ce-au tras la mal, a coborât pe uscat și-a pus să fie descărcați caii, buclucurile și toate bucatele.

§ 431. Și, când Sfântul nostru Părinte, papa, a știut că domnul Carol al Franței vine la cererea lui și-n slujba lui și-așa de strălucit gătit, tare s-a bucurat și i-a adus slavă Domnului Nostru Iisus Hristos și Sfântului Petru și Sfântului Pavel, cei care l-au îmbărbătat și l-au însuflețit să răzbune Sfânta Biserică, căci acum era-ncredințat că va dobândi la loc avutul Sfintei Biserici pe care neamțul i-l luase și i-l răpise pe nedrept și cu păcat, din trufie și prin prigoană.

§ 432. Pentru a-l îmbărbăta dară și a-l îndemna pe conte și pentru a-l cinsti, papa s-a urcat el însuși pe cal, cu cardinalii și cu toți prelații lui și cu toți oamenii de seamă din Roma, și i-au ieșit în întâmpinare bunului conte și l-au dus la Roma cu mare bucurie[378]. Și, când au

[378] Carol a debarcat la 21 mai la Ostia; va fi întâmpinat oficial la Basilica di San Paolo Fuori le Mura. Sunt 12 mile de la mare până la Roma, se spune în cronica în greacă, v 6125.

ajuns în cetate, fiecare s-a dus la el acasă. Iară papa a trimis după conte doi arhiepiscopi și patru baroni[379].

§ 433. Și, când contele l-a văzut pe papă, s-a plecat, iară papa l-a luat de mână și l-a așezat alături de el. Și-a-nceput a-l întreba despre ce mai face regele Franței, fratele lui, cum și-n ce fel venise – dacă pentru ce-i ceruse venise, ca să-l ajute să dobândească la loc pământul Sfintei Biserici a Romei. Și, după ce-au vorbit mult împreună – c-a venit contele la chemarea lui ca să-l slujească –, i-a mulțumit mult și l-a binecuvântat. Și-apoi papa a făcut o mare adunare, tare strălucită. Și-au mâncat la el toți nobilii ce-au venit cu contele și toți cei din cetatea Romei.

§ 434. Și la petrecerea aceea și la adunarea ce-a făcut s-a ținut o slujbă și contele a fost coronat cu o coroană de aur.[380] Și l-a numit ocrotitorul Sfintei Biserici a Romei și l-a făcut regele Siciliei și l-a-nvestit cu scheptrul de aur. Și, după ce bunul rege Carol a fost coronat și-a primit gonfalonul Sfintei Biserici din chiar mâna Sfântului nostru Părinte, papa, n-a mai vrut să piardă vremea și nici să stea degeaba, ci i-a cerut papei să le ceară tuturor regilor și celorlalți domni de la Soare-apune și din toată Ytalia ca oricine-i evlavios și credincios Sfintei Biserici să-i dea musai oameni pentru a dobândi iarăși pământul Sfintei Biserici din ghearele prigonitorului lui Dumnezeu.

§ 435. Atunci i-au venit de pretutindeni atâția oameni că regele Carol a avut alai pe cinste[381]. Și-apoi, după ce-a făcut rost de oameni și de toate lucrurile de care-avea nevoie, a rânduit și-a hotărât oamenii și cetele de luptă. Și-a poruncit ca fiecare ceată să iasă din cetate și să meargă singură. Și-apoi și-a pus armura și-a mers, așa, în armură, drept la Sfântul Părinte, papa. Și-a îngenunchiat dinaintea lui și i-a cerut binecuvântarea. Iară papa l-a binecuvântat cu mâna dreaptă și-apoi i-a pus crucea pe umărul stâng și-a poruncit ca oamenii lui și cei ce-l însoțesc să poarte și ei cu toții crucea. Și le-a dat binecuvântarea și i-a iertat de vini și de păcate și le-a spus că tuturor celor ce vor muri-n războiu-acela apărând drepturile Sfintei Biserici le vor fi iertate toate păcatele, tot la fel ca dac-ar muri pe pământul sfânt al Ierusalimului pentru a slobozi Sfântul Mormânt din stăpânirea păgânilor[382].

§ 436. Și, după ce bunul rege-a fost binecuvântat de Sfântul Părinte, papa, și-au luat rămas bun, el și toți cei ce erau cu el, și-a plecat din Roma. Și-a mers întins până ce-a ajuns la podul de la Chipran[383]. Îl află liber și-l trecu și pătrunse-n regatul Apuliei.

§ 437. Iară regele Maffroy, care-aflase despre venirea lui Carol, trimisese solii în Germania, în Lombardia și-n Sicilia și pretutindeni unde-avea prieteni[384] și stăpânire. Și-adunase

---

379 După cronica în greacă, vv 6150–6152, papa a trimis 5 cardinali, 4 mitropoliți și 12 episcopi.

380 În cronica în greacă, vv 6159–6177, contele discută cu papa, apoi se convoacă o adunare generală la care sunt chemați toți nobilii din Roma și cei care veniseră cu Carol; papa ține o slujbă în Biserica Sf. Petru la sfârșitul căreia coboară treptele altarului și-l încoronează pe Carol ca rege al Siciliei.

381 După cronica în greacă, vv 6200–6201, au venit oști splendide din toate regatele și din Italia, toți guelfii.

382 Campania împotriva lui Manfred e deci tratată ca o cruciadă.

383 Podul peste râul Liri de la Ceprano, aluzie la un episod din înfruntările dintre Manfred și papa Inocențiu la IV-lea în octombrie 1254. V. și Dante, *Infernul,* XXVIII, vv 15–18; *Purgatoriul,* III, vv 103–145.

384 Vasali. După cronica în greacă, vv 6226–6229, adună oaste din Germania, Lombardia și Toscana, unde erau partizanii lui, ghibelinii, și din Sicilia și Calabria.

puhoi de oameni călări și pedestrași și-l aștepta pe regele Carol înspre ținutul Bonivent. Și-acolo se-nfruntară și, după voia lui Dumnezeu, bunul rege Carol a fost biruitor și l-a-nvins pe regele Maffroy. Și-a murit în bătălia aceea[385].

§ 438. Și, după ce regele Carol a câștigat bătălia aceea și l-a omorât pe regele Maffroy, a ajuns rege peste Sicilia și peste tot ce regele Maffroy stăpânea prin împilare.

1267. Alianța dintre prințul Guillaume și regele Carol I de Anjou

§ 439. Acum vom înceta a mai vorbi despre bunul rege Carol și ne vom întoarce să vorbim despre bunul prinț Guillerme.

§ 440. Acum istoria spune că, după ce domnul de Carintaine s-a-ntors din Apulia, după cum istoria v-a povestit mai-nainte, s-a-mpăcat cu prințul Guillerme și-a avut bunăvoința domnului lui și i s-a dat pământu-napoi, cum se mai întâmplase-n alt rând, pământ ce-l pot moșteni doar coconi de trupul lui, nu orișicare moștenitor. Și prințu-a purtat război cu grecii, dușmanii lui, în multe chipuri, căci o dată biruia și-altă dată pierdea, așa cum se-ntâmplă la război[386], ceea ce ar cere multă trudă de la cel ce scrie, nu și de la cel ce citește.

§ 441. Și, când prințu-a aflat vestea că regele Carol l-a ucis pe regele Maffroy[387] și-a dobândit regatul și domnia, tare s-a bucurat și s-a veselit că limba și domnia [din regat] vin din Franța și-s destul de-aproape de el și de țara lui[388].

§ 442. Atunci cugetă la un lucru de căpetenie, căci își zise-n sinea lui că, de vreme ce-mpăratul de la Costantinopol se-nstăpânise și prinsese rădăcini în ținutul lui, Moreea, nu-l mai poate alunga făr-ajutorul unui mare domn care să fie mai puternic decât el. Cum Dumnezeu nu-i menea dară să aibă urmaș bărbătesc, ci doar femeiesc[389], n-a văzut altă cale decât să se-nrudească cu regele Carol și fiul regelui Carol s-o ia de nevastă pe fiica lui, în felu-acesta putând să aibă ajutor ca să dobândească-napoi și să-și cucerească iarăși țara.[390]

385 26 februarie 1266.

386 După cronica în greacă, vv 5917–5921, Geoffroy de Caritaine este trimis să se lupte cu trupele imperiale la Nicli; în *Libro de los fechos,* §§ 381–383, iertat la rugămințile regelui Manfred și ale baronilor, iertat și de Jean de Catavas, Geoffroy se întoarce în ținutul lui de unde face raiduri de la porțile Spartei până la Monemvassia.

387 După cronica în greacă, vv 6236–6240, Manfred moare în bătălie; la v 6267 se spune că fost decapitat la porunca lui Carol. În *Libro de los fechos,* războiul cu Manfred este expediat într-un paragraf, urmând lupta cu Conrad, §§ 400–409, tratativele dintre regele Carol și prințul Guillaume, §§ 410–413, și nunta tinerilor, § 414.

388 Guillaume era cumnat cu Manfred, dar era înrudit și cu Carol prin prima lui soție, nepoată lui Agnès de Franța, sora lui Filip August – Longnon, *L'Empire latin,* p. 235.

389 Din a treia căsătorie cu Ana (Agnès) Comnen Ducas, Guillaume a avut două fiice, pe Ysabeau și Marguerite. După Marino Sanudo, împăratul Mihail al VIII-lea i-ar fi propus prințului căsătoria dintre Ysabeau și fiul său, care ar fi urmat să moștenească Moreea, dar baronii latini s-au opus – Hopf, *op. cit.,* pp. 118, respectiv 135–136.

390 După *Libro de los fechos,* §§ 411–412, prințul fusese autorizat de Baudouin al II-lea să-și ia alt senior pentru a se apăra de dușmani.

§ 443. Atunci îi chemă pe cei mai înțelepți oameni care se-aflau acolo și-n care se-ncredea cel mai mult și le spuse gândul lui. Și, când oamenii aceștia destoinici au auzit gândul seniorului lor ligiu, au întors pricina pe toate fețele. Iar-încheierea a fost că ce vrea și gândește prințul era lucru-nțelept tare și tare nobil și bine cumpănit, căci nu se poate-nrudi cu un nobil mai de seamă, nici să-și mărite fata mai bine decât cu fiul regelui Carol, numai să vrea și el.

§ 444. Atunci a vorbit domnul Nicole de Saint Omer cel bătrân, care era pe-atunci unul dintre cei mai înțelepți oameni din Romania, și astfel i-a grăit prințului: „Măria voastră, de-ați vrea să faceți un lucru la care mă gândesc eu, m-aș însărcina să-l fac pe rege să se-nvoiască la căsătoria aceasta. I-adevărat că străbunii Măriei voastre au cucerit ținutul acesta și că Măria sa, tatăl Măriei voastre, la care a ajuns principatul acesta, nu avea alt domn de la care să-și primească pământul decât de la Dumnezeu[391]. Dară fratele Măriei voastre, prințul Goffroy, fiindc-a luat-o pe fiica-mpăratului Robert[392] al Constantinopolului și s-a-nsurat cu ea, după cum se știe, pentru a-și atinge țelul, cu de la sine putere, s-a-nvoit cu-mpăratul Robert printr-o învoială legiuită și s-a făcut omul lui și-a stăpânit pământul de la el[393]. Iată ce zic eu dară, fratele Măriei voastre a putut să facă acest lucru-n vremea lui, cu domnia lui. Și putea și mai mult. Dară n-avea cădere, fie-mi iertat, să treacă această moștenire Măriei voastre ori altor urmași de-ai lui la moartea lui, nici după lege, nici după dreapta judecată. Astfel că mie mi se pare că, tot la fel cum fratele Măriei voastre, pentru nevoia lui și pentru binele lui, a făcut înțelegerea-aceea cu-mpăratul Robert, tot așa puteți să faceți și Măria voastră, în nevoia și strâmtoarea în care sunteți, înțelegere cu regele Carol și să-l faceți pe fiul lui moștenitorul Măriei voastre.[394] Și s-o ia pe domnița Ysabeau drept soție credincioasă. Și sunt încredințat că regele se va-nvoi bucuros, încheind aceste-nțelegeri."

§ 445. Iară, după ce domnul Nicole de Saint Omer a spus și și-a-ncheiat vorba și povața-n chipu-n care-ați auzit, prințul Guillerme și ceilalți din sfat au zis într-un glas ca domnul Nicole. Și, cum pricina a fost hotărâtă după cum ați auzit, prințul i-a chemat pe episcopul Jaque de Oline și pe domnul Pierre de Vaux bătrânul, care era pe-atunci unul dintre cei mai înțelepți oameni din ținut, și i-a trimis la regele Carol.

§ 446. Aceștia au mers pe mare și pe uscat până ce-au ajuns în cetatea Neapole, unde era regele-atunci. Și, după ce-au ajuns dinaintea regelui, i-au înmânat cărțile ce le-aduceau de la prințul Guillerme, ce erau cărți întărite cu peceți. Și, după ce regele-a citit cărțile și

---

391 Aspect neconform cu adevărul istoric – primul suzeran al Moreei a fost Bonifaciu de Montferrat, al doilea, din mai 1209, împăratul latin al Constantinopolului.

392 Pierre de Courtenay.

393 După cronica în greacă, vv 6316–6324, statutul de vasalitate al prințului față de împărat e o reparație a jignirii aduse acestuia prin răpirea fiicei sale și garanția unei coabitări pașnice; v. și Hopf, *op. cit.*, p. 451.

394 După cronica în greacă, vv 6325–6328, Nicolas de Saint-Omer conchide că, devenind omul ligiu al împăratului, Geoffroy al II-lea nu mai putea sluji pe nimeni altcineva; de vreme ce fratele lui a luat astfel de hotărâri în interesul și în folosul lui, Guillaume poate acționa la fel în cazul regelui Carol pentru a-și satisface dorința și a profita la rândul lui.

le-a deslușit, s-a dus în odăile lui și i-a chemat pe solii prințului și-a prins a-i descoase – de ce-i trimisese prințul la el, căci în cărțile prințului nu se spunea decât să le dea crezare pentru tot ce-i vor spune din gură.

§ 447. Atunci a prins episcopul și-apoi domnul Pierre să-i istorisească și să-i arate regelui pe șart tot ce le spusese prințul. Și, după ce regele-a-nțeles limpede toată pricina pentru care prințu-i trimisese la el, le-a răspuns că vrea să țină sfat despre solia lor și-apoi le va răspunde.

§ 448. Atunci i-a chemat regele pe oamenii cei mai înțelepți din sfatul lui și le-a arătat cărțile prințului și-apoi le-a istorisit bob cu bob toată pricina pentru care prințu-i trimisese la el. Și, după ce-au vorbit mult și-au tot sucit pricina, i-au chemat pe solii prințului. Și i-au întrebat și i-au cercetat cu grijă despre starea prințului, cum și de la cine stăpânește ținutul și pământul și ce fel de țară este.

§ 449. Atunci a prins să istorisească domnul Pierre de Vaus și s-arate toată pricina, cum stăpânește prințul pământul și de la cine. Iară, când regelui i s-a chezășuit și i s-au arătat toate întorsăturile pravilnicești și starea prințului Guillerme și-a țării lui, cei din sfat au hotărât să se fac-această căsătorie a fiului său cu fiica prințului Guillerme. Atunci a rânduit solii – un episcop, un baron și doi cavaleri – și i-a trimis în Moreea, împreună cu solii prințului.

§ 450. Iară, când au ajuns în Moreea, l-au aflat pe prinț la Andreville așteptându-i, căci știuse dinainte de sosirea lor, de pe când erau la Corfu. Și, după ce solii-au ajuns la Andreville și i-au vorbit prințului, i-au adeverit că regelui îi e pe plac acea căsătorie, așa încât prințul a trebuit să-și ia fiica și s-o ducă-n Apulia și să se-ntâlnească cu regele ca să se-ncheie căsătoria.[395]

Mai 1267. Semnarea tratatului de la Viterbo

§ 451. Și, după ce prințu-a fost încredințat că această căsătorie-i e pe plac regelui datorită vorbelor și făgăduințelor pe care i le trimisese prin solii lui, tare s-a bucurat și s-a veselit. Atunci și-a rânduit țara și-a lăsat ispravnic să aibă grijă de țară și de treburile lui. A trimis la Negripont dup-o catargă și la Clarence a pus să se gătească o alta, așa c-avea două. Și-apoi s-a gătit cât mai frumos și mai strălucit a putut. Și s-a dus la cele două catarge, el, fiica lui și oamenii pe care-i avea cu el. Și-au străbătut marea până ce-au ajuns la Neapole, unde era regele-atunci.

§ 452. Și, când regele-a aflat că prințul se-ndreaptă spre el, la Neapole, i-a arătat mare cinste, căci el însuși, cu toți baronii ce se-aflau la Neapole, i-a ieșit în întâmpinare la mare depărtare de cetate și l-a primit tare strălucit. Și, după ce prințul a ajuns la Neapole, regele l-a conăcit cu multă cinste. Iar-a doua zi l-a poftit regele și-a mâncat cu el și-a adunat oameni de seamă de hatârul prințului.

---

395 După cronica în greacă, vv 6392–63–94, prințul a vorbit cu solii lui, apoi cu cei trimiși de regele Carol.

§ 453. Și, după masă, regele s-a dus în odăile lui și l-a luat pe prinț cu el și pe toți baronii ce erau de față. Și, după ce s-au așezat și s-au liniștit, solii pe care regele-i trimisese-n Moreea au început să istorisească și să-și spună soliile dinaintea regelui și-a prințului, cum au hotărât căsătoria ce urma să se facă-ntre coconii lor: de vreme ce Domnul Dumnezeul nostru vrea să-i unească, ei s-au gândit să-mplinească acest gând, astfel încât să fie spre cinstea și binele oamenilor și-al țărilor lor.

§ 454. Iară, când solii și-au terminat vorba, a luat cuvântul prințul. Și-a-nceput prin a spune și-a istorisi toată pricina și că, prin bunăvoința regelui, și-a adus fiica și că-i gata să-mplinească tot ce-i vestise regele prin solii lui. Atunci regele-a răspuns că tot ceea ce prințul spusese și-arătase i-adevărat și vrea să se-mplinească chiar așa cum a arătat.[396]

§ 455. Și, după ce astfel au hotărât înțelegerea și-nvoielile ce vor fi-ntre ei[397], i-au chemat pe coconi și arhiepiscopul de Neapole i-a logodit[398]. Și, după logodnă, prințul i-a făcut omagiu regelui Carol, că va stăpâni principatul de la el. Și s-a desfăcut de moștenire în folosul regelui, iară regele l-a făcut pe domnului Lauys, fiul lui, urmașul lui legiuit. Și dup-aceea i-a dat domnului Lauys stăpânirea principatului, s-o aibă cât va trăi.

§ 456. Și, după ce toate-acestea s-au făcut, i-au sosit vești prințului din țara lui, Moreea, că-mpăratul Costantinopolului trimisese-n Malvesie pe-un om de seamă ce-i era nepot[399], cu puhoi de oșteni din Levant, turci, cumani și greci. Iară, când prințu-a auzit veștile-acestea, a mers îndată la rege și i le-a istorisit. Și-a zis că, de nu-i e cu supărare, se va duce-n țara lui ca să-și îmbărbăteze oamenii și să-și gătească fortărețele. Iară regele s-a-nvoit și-a zis că-i un lucru bun să se ducă să-și ocrotească țara.

§ 457. Atunci își luă rămas bun de la rege și se duse drept la Brindisi, unde-și avea catargele ce-l așteptau acolo. Și-ndată s-a suit pe catargă și-a venit la Clarence. Și, când oamenii

---

396 Chiar dacă lucrurile nu s-au petrecut cum sunt povestite aici, tratativele au implicat probabil și negocieri directe între prinț și rege, de vreme ce Guillaume se afla în regatul Siciliei în februarie 1267, de unde pleacă la curia romană unde vine și Carol la sfârșitul lunii aprilie – Longnon, *L'Empire latin,* pp. 236–237; Lock, *op. cit.,* pp. 84–86. Prințul îl cunoștea personal pe Carol de Anjou din timpul cruciadei a VII-a.

397 Tratatul dintre Carol și prințul Guillaume s-a încheiat la 24 mai 1267, în prezența papei, a paisprezece cardinali, a doi arhiepiscopi și a multor demnitari din regatul Siciliei. Pe 27 mai se semnează și tratatul dintre Carol I și Baudouin al II-lea, împăratul titular al Constantinopolului, care include și cedarea suzeranității Moreei – Longnon, *Le rattachement de la Principauté de Morée au Royaume de Sicile en 1267,* in *Journal des savants,* iul-sept. 1942, vol. 3, pp. 134–143; Lock, *op. cit.,* pp. 84–86. Principatul era practic cedat regelui Carol și urmașilor lui; fiica lui Guillaume urma să se mărite cu unul din fiii lui Carol și fiul lor să moștenească principatul; în cazul morții fără moștenitori a acestui fiu principatul îi revenea regelui. Termenii din preambulul tratatului – e mai de folos pentru prinț să stăpânească ținutul de la rege și să domnească în aceste condiții decât să-l piardă – rezumă o situație fără ieșire pentru Moreea francă – Longnon, *L'Empire latin,* p. 237.

398 Ysabeau va fi trimisă în Italia în iarna 1270–1271 sau în primăvara anului 1271, căsătoria fiind celebrată pe 28 mai 1271 la catedrala din Trani; tânărul cuplu se va instala la Castel dell'Ovo din Neapole – Longnon, *L'Empire latin,* p. 240. Despre viața tânărului cuplu – *idem,* p. 248.

399 Alexios Ducas Philanthropenos, rudă prin alianță cu Mihail al VIII-lea – Bon, *op. cit.,* p. 142, n. 2.

din Moreea au știut de venirea lui, tare s-au bucurat și s-au veselit, căci se temeau tare de oamenii-mpăratului ce veniseră-n ținutul Moreei.

§ **458.** Și, după ce prințul s-a-ntors din Apulia, le-a făcut cunoscut tuturor baronilor și căpeteniilor c-a făptuit și-a-ncheiat toate treburile cu regele și căpeteniile să pună-n fortărețe oșteni și să ducă toate cele de trebuință la castele.

1272. Expediția împotriva grecilor din Moreea[400]

§ **459.** Și-apoi, după ce s-a odihnit puțin la Andreville, și-a luat alaiul și le-a trimis vorbă baronilor săi că trebuie să-l însoțească. Și-a pornit-o călări prin pârcălăbii, îmbărbătându-și oamenii și rânduind straja la hotare și-n garnizoane, ce trebuie să facă fiecare.

§ **460.** Acum n-o să mai vorbim câtăva vreme despre prințul Guillerme și vă vom istorisi despre bunul rege Carol, ce-a făcut după ce prințu-a plecat de la el de la Neapole.

§ **461.** Când prințul Guillerme a plecat de la Neapole, de la regele Carol, și-a venit în țara lui, Moreea, chiar așa cum v-a spus cronica și v-a istorisit mai-nainte, bunul rege, care era-nțelept și bun războinic, s-a socotit în sinea lui că, de vreme ce-mpăratul a trimis așa puhoi de oameni în Moreea ca să se războiască cu prințul, înseamnă că prințul va avea nevoie de oameni ca să-și apere și să-și păstreze țara. Atunci îl chemă pe-un baron, un om de seamă care se numea Galeran de Vry[401], și-i dădu o sută de oameni călări și două sute de pedestrași, o sută de arbaletrieri[402] și [.........]

[**Lacună în manuscris**][403]

§ **461***. [Buchon, p. 219] *L-a chemat dară pe unul din cavalerii lui, războinic încercat în luptă, numit Galeran d'Yvry, și i-a zis: „Vreau să vă duceți în Moreea-n ajutorul prințului, ruda mea legiuită, cu o sută de lefegii, cavaleri, și două sute de pedestrași, tot unul și unul, cu o sută de arbaletrieri și, pe lângă aceștia, cu o ceată de scutieri. Vă cer să-i plătiți pe șase luni și vă pun în fruntea lor, ca ispravnic și căpetenie. Gătiți-vă dară deîndată și plecați fără zăbavă! Vasele vă așteaptă la Brindisi. Suiți-vă pe ele și plecați îndată-n Moreea, în ajutorul prințului, cu salutul meu pentru el. Și spuneți-i din partea mea că, de va avea nevoie de mai mulți oșteni, la primul semn de la el îi voi trimite."*

---

400 Se pare că e vorba de evenimente din perioada 1270–1272, dar cronologia acestor fapte este foarte greu de stabilit – Zakythinos, *op. cit.*, p. 53; Bon, *op. cit.*, p. 142.

401 Galéran d'Ivry, seneșal al regelui Siciliei. Va fi regent al Moreea după moartea lui Guillaume (1278–1280). Aici e probabil vorba de Dreux de Beaumont, trimis cu trupe de rege la începutul anului 1272; era însurat din 1269 cu fiica lui Anseau de Cayeux, Ève, și primise ca dotă posesiuni în peninsulă – Bon, *op. cit.*, p. 141.

402 Carol de Anjou trimite trupe, provizii și bani în Moreea începând cu 1269 – *idem*.

403 Lipsă în manuscris între ff 84–85. Pasajul cu litere cursive de mai jos este traducerea în română a textului din cronica în greacă, vv 6535–6607, tradus în franceză și inclus în ediția Buchon din 1845, pp. 219–220, confruntat cu fragmentul corespunzător din ediția Bouchet, pp. 221–223.

Cavalerul, prevăzător, se găti repede, așa cum dorea regele. Plecă din Neapole, sosi la Brindisi, unde-a găsit vasele gătite să ridice ancora, s-a suit pe ele și-a ajuns la Clarentsa-n trei zile. Prințul se-afla pe-atunci la Vlisiri. Domnul Galeran îi trimise șase soli, dintre care patru erau scutieri și doi cavaleri, lămurindu-l cu de-amănuntul că venise din Apulia la porunca regelui cu oșteni să se pună-n slujba lui.

Prințu-a fost tare bucuros să afle de sosirea domnului Galeran, ispravnicul, care venea din partea regelui Carol și-i aducea o prea frumoasă ceată de călăreți și pedestrași, după cum v-am spus mai-nainte. Și, pentru a-l cinsti pe dregătorul regelui, s-a urcat pe cal împreună cu oamenii din preajma lui și s-a dus fără ocol la el la Clarentsa. Cât despre domnul Galeran, ca om destoinic, îndată ce-a aflat că prințul venea către el, se și sui pe cal și cu toți [Buchon, p. 220] *ai lui – gătiți cu toții ca de luptă, călăreți și pedestrași – veni-n întâmpinarea prințului Guillaume pe care l-a aflat pe malul râului Eliacos, la Crivisca*[404]*. Acolo s-au întâlnit și s-au salutat. Domnul Galeran l-a salutat în chip osebit pe prinț din partea regelui. „Regele mă trimite aici, îi zise, și vă trimite salutul lui. Toți oamenii pe care-i vedeți și pe care-i trimite cu mine vin ca ajutor pentru Măria voastră, să vă sprijine-n bătăliile pe care le veți avea cu-mpăratul grecilor. Și, dacă vă mai trebuie oameni, dați-i de știre și vă va mai trimite."*

Ca om înțelept, prințul îi mulțumi regelui pentru ajutorul pe care-a binevoit să i-l trimită. Și, când amândoi au ajuns la Clarentsa, prințul a poruncit să li se facă rost de cai de povară și să le fie dați lefegiilor, unul de fiecare, ca să-i ușureze și să le ducă buclucurile și armele. După ce astfel s-a-ngrijit de binele francilor trimiși de rege-n ajutor, își adună sfatul ca să hotărască pe ce drum o vor lua și unde vor merge să-și întâlnească dușmanii, pe greci. După ce s-au sfătuit, au pornit-o la drum și, îndreptându-se către râul Alfios, au sosit la Isova. Căpeteniile cu cetele lor li s-au alăturat, ca și toți cei ce-aveau drept să ridice oaste. Aveau poruncă să-și ia tainul pentru două luni. Ș-acolo au ținut sfat despre locul în care trebuie să se ducă oastea. Hotărârea lor a fost să se-drepte spre Nicli, pentru că-i la șes și oastea poate să tabere-n voie; și-apoi să se așeze mai aproape de oastea grecilor, să poată astfel s-atace de mai multe ori, de era nevoie.

§ 462. [.........] de vreme ce are oameni buni, dac-ar merge la câmpul acela frumos și s-ar apropia mult de-acea căpetenie a-mpăratului și, dacă-i venea chef să se lupte pe câmpu-acela, prințul, cu ajutorul lui Dumnezeu, având oameni așa de buni, nădăjduia să biruie. Căci, de-ar fi voia Domnului, ușor vor putea să dobândească iarăși ținutul lui pe care-l stăpânea-mpăratul.

§ 463. Atunci au pornit-o călări în susul râului Charbon, urmându-i albia, până la castelul de la Caraintaine. Și, când domnul de Caraintaine a aflat de venirea prințului, i-a ieșit în întâmpinare la patru mile depărtare. Și, din cealaltă parte, a venit și domnul Gautier de Rosieres, domnul de Mathegriphon, cu toți oamenii lui. Aveau, el și domnul de Caraintaine, mai bine de-o sută cincizeci de oameni călări și două sute de pedestrași.

§ 464. Și, când prințul a ajuns la Caraintaine și i-a aflat pe cei doi baroni în mijlocul acelor oameni grozavi, tare s-a bucurat. Și, după ce prințul și-a aflat sălaș mai jos de Caraintaine, pe acel râu frumos, i-a chemat pe domnul de Caraintaine și pe cel de Mathegriphon și

[404] Crevisca sau Cresaiva, pe cursul inferior al râului Peneus – Bon, *op. cit.*, pp. 331–332.

i-a-ntrebat ce-i mai bine să facă. Și-au zis laolaltă să meargă la șesul de la Nicles, așa cum se spusese și la sfat, căci domnul de Caraintaine zicea că știe cine-i căpetenia-mpăratului – un om așa trufaș și nătărău încât, încrezându-se-n mulțimea de oameni pe care-o adusese cu el, se va apuca să se bată și, dacă Dumnezeu îi vrea biruitori, ușor vor dobândi ținutu-napoi[405]. Atunci prințul și ceilalți și-au însușit povața aceasta.

§ 465. A doua zi au plecat din Caraintaine și-n două zile au ajuns la cetatea Nicles. Și, după ce-au ajuns acolo, i-a chemat prințul pe oamenii cei mai sprinteni și i-a pus iscoade, să pătrundă-n ținuturile Gardelevio și Chacoignie care se răsculaseră-mpotriva prințului și se dăduseră de partea-mpăratului. Au atacat și-au pustiit toate moșiile din ținutul acela, până la Melevesie. Și-au dobândit atâtea vite de te minunai. Și, după ce-au atacat, prăpădit și pustiit ținutul, s-au tras înapoi la Nicles.

§ 466. Iară căpetenia grecilor, deși a văzut grozăvia, nu s-a clintit de la Cremoignie ca să-i înfrunte pe-ai noștri ori pentru a apăra ținutul Chacoignie, unde oamenii noștri făceau prăpăd de patru ori cinci zile. Și, celor care-ar întreba de ce căpetenia se purta așa, le voi răspunde că, oamenii noștri biruindu-i pe greci la Brenice și-apoi la Macri Plagy, împăratul le poruncise și-i oprise pe oamenii lui să se mai bată la șes cu francezii noștri, căci spunea că, de vreme ce oamenii lui au fost învinși la șes de un număr atât de mic de latini, cum s-a-ntâmplat altă dată, ușor ar putea pierde ținutul. Și de-aceea nu voia ca oamenii lui să se bată cu francezii la loc deschis, ci să stăpânească munții și fortărețele și să nu atace când francezii sunt adunați laolaltă, decât atunci când e spre folosul lor.

§ 467. Și, când oamenii noștri au aflat această veste, s-au sfătuit să meargă acolo unde stă el, la Cremonie. Dară erau mulți care credeau altfel, căci erau tare-nțelepți și spuneau că între Nicles și Cremonie i-o trecătoare întărită și grecii au mai mulți pedestrași decât noi și turcii, care trag cu arcul din goana calului, pot să umble de colo-colo prin munți.[406]

§ 468. Atunci prințul l-a chemat pe domnul Galeran și pe toți baronii lui și i-a-ntrebat ce să facă. S-a vorbit mult, fiindcă unii spuneau să-și facă sălașuri acolo, la Nicles, și să facă rost de cele trebuincioase traiului ca să treacă iarna acolo și să păzească hotarul de dușmani, așa încât căpetenia să nu poată ieși înspre oamenii noștri și să pătrundă mai departe, căci, dacă oamenii noștri pleacă de-acolo și va afla ținutul părăsit, va ataca înspre Argues și înspre Corinte și înspre Escorta și pretutindeni va prăpădi ținutul.

§ 469. Dară la urmă prințul nu s-a-nvoit din pricina domnului Galeran și-a oamenilor lui, care erau lefegii și nu vor putea găsi ce le e de trebuință pentru ei și caii lor. Și, pentru aceasta, prințul a pus să se-aducă la Nicles bucate și tot ce era de trebuință și l-a lăsat pe domnul Jan de Nivelet cu o sută de oameni călări și două sute de pedestrași din care

---

[405] După cronica în greacă, vv 6646–6651, Geoffroy de Caraintaine se bazează pe faptul că guvernatorul grec, încrezător în oastea lui, va dori să angajeze bătălia oriunde îl vor ademeni, la șes sau la munte.

[406] După cronica în greacă, vv 6685–6691, cei din partea locului au atras atenția asupra faptului că ținutul era acoperit de păduri, cu munți și trecători, favorabil arcașilor care le pot ucide caii fără ca ei să poată riposta.

cincizeci la Veligourt ca să vină mai lesne și, când va fi nevoie, să asculte de porunca domnului de Nivelet.

§ 470. Și, după ce prințul astfel a-nzestrat cetatea Nicles, s-a dus la Caraintaine și-acolo le-a-ngăduit să plece oamenilor de pe feuda castelului de la Calemate și domnului de Mathegriphon, iară domnul de Carintaine l-a-nsoțit și-a mers cu el până la Clarence.

§ 471. Și, după ce prințul a ajuns în Moreea, i-a chemat pe domnul Lienart, cancelarul[407], și pe domnul de Caraintaine și le-a cerut povață în privința domnului Galeran de Vry, ce hatâr și ce cinstire i-ar putea face spre a-l cinsti pe rege care astfel l-a trimis la el, cu așa ceată frumoasă de oșteni ca să-l ajute și să-l sprijine, și prințul, bizuindu-se pe-acei oameni, s-a dus să se lupte cu căpetenia-mpăratului și-a dat iama prin Chacoignie. Și, cinstindu-l pe el, regele-i va arăta mai multă bunăvoință la nevoie.

§ 472. Și, după ce prințul și-a ținut sfatul, l-a chemat pe domnul Galeran de față cu toată lumea și-a rânduit și statornicit să fie ispravnic și cârmuitor al principatului din partea regelui, și-n numele regelui, și-n numele prințului. Și i-a fost spusă-mputernicirea și i-a dat mănușa ca semn al dregătoriei. Iară domnul Galeran, care era-nțelept și destoinic, văzând că-i lucru bun și de cinste pentru rege, a primit bucuros.

§ 473. Așa după cum ați auzit a ajuns domnul Galeran de Vry ispravnic în principatul Ahaia în timpul vieții prințului Guillerme, așa după cum el însuși a statornicit spre a-i face pe plac regelui Carol.[408]

1268. Războiul dintre regele Carol I și Conradin

§ 474. Dară acum istorisirea despre prințul Guillerme contenește și va vorbi despre regele Carol, cum a venit Coradin în Apulia.

§ 475. S-a-ntâmplat ca, dup-o vreme, regele Carol să-l învingă-n bătălie și să-l ucidă pe regele Maffroy și să cucerească regatul Apulia și Sicilia și Calabria. Și cârmuia-n pace. Coradin al Germaniei care-i era nepot [..........]

[**Lacună în manuscris**][409]

§ 475*. [Buchon, p. 226] *După ce marele rege-al Apuliei și-al Siciliei, Carol, a cucerit acest regat și l-a ucis în luptă pe regele Manfred, a cârmuit aceste ținuturi în liniște și bunăstare. În vremea-aceea, un nobil de seamă din Germania pe nume Conradin, nepotul de frate-al împăratului Frederic și vărul regelui Manfred de care v-am vorbit*[410]*, după ce-a aflat că-n adevăr regele*

407 Leonardo da Veroli.

408 Episodul, inventat de cronicar, este dramatizat în cronica în greacă, vv 6760–6771: Galeran vrea să refuze pentru că trebuie să se întoarcă în Apulia, dar acceptă, considerând că-i aduce multă cinste.

409 Lipsă în manuscris între ff 86–87. Pasajul cu litere cursive de mai jos este traducerea în română a textului din cronica în greacă, vv 6775–6903, tradus în franceză și inclus în ediția Buchon din 1845, pp. 226–228, confruntat cu fragmentul corespunzător din ediția Bouchet, pp. 227–230.

410 Frederic al II-lea de Hohenstaufen era bunicul lui Conradin, iar Manfred, unchiul lui.

Carol se luptase cu vărul lui Manfred, l-a-nfrânt și-a pus mâna pe regatul lui, s-a lăsat dus de visuri și-ndemnat de ceilalți și-a strâns oaste și-a venit până-n Apulia să se bată cu regele Carol, cu nădejdea că Dumnezeu îi va meni să răzbune moartea regelui Manfred, vărul lui. Străbătu dară toată Germania, îi rugă pe toți, căpetenii și domni, ce-aveau putere-atunci în Germania să-l ajute și să-l însoțească-n Apulia să se bată cu regele Carol și să răzbune moartea regelui Manfred. I-au făgăduit cu toții ajutor, care să-i dea oșteni, care să vină chiar ei. Strânse multă pedestrime și oameni călări, își părăsi țara, Germania, și sosi-n Lombardia, unde-i află pe ghibelini, prigonitorii Bisericii, dușmanii papei. I-a chemat pe toți să i se-alăture și toți au mers cu el bucuroși și plini de-nflăcărare, hotărâți să moară-mpreună cu el. Ghibelinii îi iubeau mult mai mult pe nemți decât pe franci. Adună așa mulțime de oșteni, ca frunza și ca iarba. Și, de cum i-a adunat, a despărțit călărimea de pedestrime și i-a rânduit în cete, a părăsit Lombardia și-a ajuns în Apulia.

Încetez acum să vă mai vorbesc despre acest faimos războinic neamț, Conradin, nepotul de frate-al împăratului Frederic, dușmanul Bisericii, și mă-ntorc să povestesc despre ce-a făcut marele rege Carol când a primit veste că vine să se bată cu el.

De cum a fost înștiințat că acest Conradin a strâns oaste și vine-asupra lui, marele rege Carol, oștean destoinic, nu l-a luat în râs, dimpotrivă, s-a-ngrijit să se gătească de luptă. Îi scrise fratelui său, regele Franței, să binevoiască să-l ajute cu oaste și să-i trimită oșteni destoinici ca să-l ajute la nevoie. Regele Franței l-a-nștiințat pe celălalt frate-al lui, pe contele de Artois[411]*, și i-a poruncit să ia-ndată două mii de cavaleri, floarea cavalerilor din Franța, ca să meargă să-l ajute pe fratele lor, măritul rege Carol, în Apulia.*

Regele Carol trimise veste și-n țara lui, Provența, de unde-au venit șasezeci de vase, bărci lungi și vase pentru cai, aducând oastea și caii și hrana cuvenită. Și Preasfântul părinte, papa de la Roma, aflând că sosește Conradin cu mulțime de oșteni cotropind pământurile Bisericii, îl vesti pe regele Carol și-i spuse: „Fiule, am aflat că-n adevăr Conradin năvălește asupra Bisericii. Îți dau dară-ncuviințarea să iei din visteria Sfântului Apostol Petru și-a Bisericii [Buchon, p. 227] *de la Roma bani câți poftești și-ți sunt de trebuință și să plătești câți oșteni vei putea afla și să aperi stăpânirea și pământurile Bisericii!"*

Regele, ca un om înțelept ce era, i-a mulțumit papei, s-a plecat până-n pământ dinaintea lui, iară papa l-a binecuvântat. Preasfântul papă de la Roma porunci apoi să se scrie-n toate regatele și trimise chiar cardinali și arhiepiscopi cu binecuvântarea și porunca lui, s-ajute cu oameni și să i se-alăture regelui Carol care purta gonfalonul și sceptrul Bisericii și pentru a lucra-mpreună la ocrotirea stăpânirii și pământurilor Bisericii Romei. Așa puteau să dobândească iertarea tuturor păcatelor săvârșite de la naștere până-n acea zi, la fel ca dac-ar merge să se bată pentru mormântul lui Iisus și s-ar lupta cu dușmanii săi, națiile varvare. Toți regii din toate regatele i-au trimis îndată oșteni, pedestrași și oameni călări, în număr mare.

Regele Carol a trimis solie și-n principatul Moreei, la prințul Guillaume, rugându-l ca pe-un prieten să-i vină-n ajutor cu oastea din țara lui, cu toți oamenii ce-avea. La vestea-aceasta prințul se mâhni tare, pentru că se temea mult de acest atac al lui Conradin, auzind c-a adus cu el oaste mare și temându-se nu cumva, din nenorocire, s-ajungă să biruie Conradin, iară re-

---

411 Robert I d'Artois, fratele celor doi, murise în 1250.

gele Carol să piardă puterea-n Apulia. Totuși, de cum a aflat, a și trimis veste la căpitanul care cârmuia atunci în numele-mpăratului Moreea [bizantină] și-ncheie cu el armistițiu pe-un an, ca țara lui să poată-n vremea-aceasta să fie-n pace și tihnă. Apoi s-a gătit să-i ia cu el pe cei mai vestiți și mai curajoși cavaleri, floarea Moreei. Îl luă mai întâi pe domnul de Carytaina, apoi pe domnul de Akova, pe marele conetabil Jean Chaudron, pe domnul Geoffroy de Tournay și pe mai mulți alți cavaleri, peste patru sute, toți călări. N-a vrut să-ntârzie cumva, s-a-mbarcat în despotat, a trecut marea și-a coborât pe uscat la Brindisi. Au aflat repede de unde să cumpere caii ce le lipseau, au încălecat și nu s-au oprit până ce n-au ajuns la Benevento, unde l-au aflat pe rege.

Îndată ce regele Carol a aflat că sosește prințul, s-a dus în întâmpinarea lui, l-a primit cu multă bunăvoință și s-au îmbrățișat unul pe celălalt. Regele l-a luat apoi pe prinț de [Buchon, p. 228] *mână și, uitându-se la oamenii aduși, îi mulțumi din inimă și se veseliră-mpreună. Atunci îl vesti că neîndoios Conradin sosise-n Apulia și năvălise-acolo cu toată oastea. Pretutindeni întrebase unde-i regele până ce s-a apropiat de el.*

Prințul Guillaume alcătuiește planul de luptă al trupelor lui Carol I

§ 476. [.........] cu oaste mare-n Apulia și-l tot căută pe rege până ce-l găsi. Și, când oștile s-au aflat una lângă cealaltă, prințul Guillerme, care era deprins cu războaiele din Romania și-nvățase viclenia de la greci și de la turci, se sui pe cal și luă cu el un pâlc de oameni tare pricepuți la război și merse până ce-ajunse la o ridicătură de pământ de unde să vadă și să deslușească unde sunt oamenii-mpăratului. Și, suit pe movilă, privi-n sus și-n jos și-n toate părțile, acolo unde tăbărâseră oamenii și oastea lui Corradin. Și, după ce privi și ochi bine, tare se miră și le spuse celor din alaiul lui că-n adevăr era cea mai frumoasă oaste pe care-a văzut-o vreodată și că i se pare că sunt de două ori mai mulți decât oamenii regelui Carol. Și-apoi, după ce s-a uitat bine și-a descoperit tot puhoiul de osteni ce-avea Corandin, s-a-ntors înapoi la tabăra regelui Carol.

§ 477. Și-atunci îl luă pe rege de-o parte și-așa îi grăi: „Măria voastră, vă adeveresc c-am fost să văd și să descopăr oamenii și oastea lui Coradin și mi-am dat seama că, după câte-am văzut, sunt mult mai mulți decât noi. Și, pe de altă parte, îi știu pe nemți, o stirpe deznădăjduită care se luptă necumpătat și n-au nicio rânduială-n lupta lor. De vreți dară să vă luptați cu ei cu chibzuință și viclenie, așa cum o fac cei din Levant, sunt încredințat că vom birui, cu voia Domnului."

§ 478. „Frate preaiubit, îi zise regele prințului, nu-i vicleșug pe lume pe care să nu-l săvârșesc pentru izbândă, numai să ne-nvingem dușmanii. Domnia voastră sunteți înțelept și știutor și-atâtea războaie ați dus și-ați purtat că vă las pe Domnia voastră să hotărâți și să rânduiți și voi face totul după cugetul Domniei voastre."

§ 479. „Măria voastră, zise prințul, fiindcă-mi porunciți, vă voi spune părerea mea. I-un adevăr că nici turcii, nici cumanii și nici grecii nu pot întrece vitejia cavalerească a oamenilor noștri. Și, de vreme ce Dumnezeu le-a luat această însușire, le-a dat viclenia. Și se luptă

așa de viclean c-abia de-i poți birui, ba mai mereu sunt cei mai buni, căci prin viclenia lor i-au învins pe-mpăratul Bauduin și pe regele Boniface al Salonicului. De vreme ce-așa vreți, vă voi arăta cum se va face dară.

§ 480. Îi veți chema și-i veți despărți de ceilalți pe oamenii cei mai sprinteni pe care-i aveți în toată oastea Măriei voastre și veți face două sau trei pâlcuri sau și mai multe dacă aveți atâția oameni, cei mai buni. Veți face câte pâlcuri veți putea. Și vor sta-mpreună cu Măria voastră destul de departe de dușmanii noștri, dar nu la loc descoperit, ci-ntr-un loc de unde să ne poată vedea. Iară eu vreau să fiu în partea cealaltă doar cu oamenii mei. Și voi fi ascuns în așa fel încât să nu pot fi văzut.

§ 481. Iară, când dușmanii noștri vor veni spre Măria voastră să se bată, oamenii cei sprinteni despre care v-am spus le vor ieși-nainte să se bată. Și li se va porunci ca, atunci când vor ajunge și vor fi gata să se-ncleșteze și să-și încrucișeze lăncilor cu dușmanii lor, deodată s-o ia la fugă și să se ducă drept la tabăra noastră. Și sunt încredințat că, îndată ce nemții îi vor vedea fugind, se vor lua după ei.

§ 482. Iară oamenii noștri să nu se-oprească nicidecum, ci să treacă dincolo de tabără cu ochii și privirea tot către Măria voastră și către mine, oriunde voi fi. Și sunt încredințat că nemții și ceilalți lefegii[412] sunt așa de râvnitori și poftitori de câștig că, îndată ce ne vor vedea sălașurile și corturile și postavurile frumoase și strălucite, vor uita de urmărit și se vor pune pe prăduit. Și iscoadele noastre vor privi ce fac și ce dreg.

§ 483. Și, îndată ce se vor apuca de prăduit și se vor risipi pe la sălașuri, Măria voastră îndată, cu toate cetele, veți veni dintr-o parte și eu din cealaltă. Iară cei ce fugiseră se vor întoarce-napoi și se vor așeza la mijloc. Și-apoi îi vom afla în neorânduială și risipiți, așa cum v-am spus. Îi vom învinge mai lesne decât a fost vreodată cineva învins."[413]

§ 484.[414] „În numele lui Dumnezeu tatăl! îi zise regele prințului, ați vorbit atât de lămurit că așa vreau să facem, neîndoielnic." Atunci au rânduit și-au împărțit oamenii și cetele așa cum hotărâse prințul și-i spusese regelui.

23 august 1268. Bătălia de la Tagliacozzo

§ 485. Dară, fiindcă n-ar fi prea plăcut să istorisim în amănunt în scris cum au mers și s-au luptat, vă vom spune în câteva cuvinte, că, așa cum i-a arătat prințul pricina regelui, chiar așa s-a rânduit și s-a făcut. Că, îndată ce nemții s-au apucat să-i urmărească pe oamenii noștri, au ajuns la sălașuri și, de cum au văzut lucrurile frumoase și comorile care erau

---

412 În cronica în greacă, vv 6985–6986, li se adaugă nemților și lombarzii.

413 După Giovanni Villani, VIII, 26, Guillaume de Villehardouin este prezent la bătălie („Guiglielmo di Villa e Arduino prenze della Morea, cavaliere di grande valore"), dar sfaturile către prinț îi sunt atribuite lui Érard de Vallery. Dante, în *Infernul,* XXVIII, 6, nu-l menționează decât pe Érard – Buchon, *op. cit.,* pp. 228–228, n. 3.

414 În ediția Longnon acest paragraf poartă în mod greșit numărul 481.

acolo ca să-i momească, se-apucară să prăduiască și se risipiră astfel încât fiecare și-a pierdut soțul și și-a părăsit pâlcul.

§ 486. Iară, când regele Carol și prințul i-au văzut pe nemți răspândiți și risipiți în chip așa de ocarnic, i-au înconjurat din toate părțile și i-au atacat așa cumplit încât l-au prins pe Corandin, iară oastea lui a fost înfrântă și pusă pe fugă cum nu s-a mai întâmplat nimănui vreodată.[415]

§ 487. Iară, când regele Carol a văzut biruința aceea așa de bine chibzuită, îi aduse mulțumire lui Dumnezeu și-apoi tare-i mulțumi prințului în auzul tuturor. Și spuse că, prin înțelepciunea și chibzuiala lui, l-au supus și l-au învins pe Coradin al Germaniei și-atâția oameni destoinici pe care-i avea cu el.

§ 488. Dară oamenii de neam din Neapole care tare mult îl iubeau pe regele Carol pentru marea-i bunătate, îndată ce-aflară c-a fost prins Coradin, i-au tăiat capul și-apoi l-au pus în vârf de lance și i l-au dus regelui Carol, crezând că-i fac pe plac. Dară, când regele-a văzut capul lui Coradin, s-a arătat tare mâniat și-a zis c-ar fi vrut să dea zece mii de uncii numai să nu i se fi tăiat capul, căci, de l-ar fi avut viu, mult l-ar fi cinstit fiindcă nu s-ar fi cuvenit să i se facă rău, ci trebuia cinstit și prețuit mai presus de toți pentru că tare s-a căznit și s-a primejduit ca să-și răzbune cimotia.[416]

§ 489. Apoi regele-a poruncit ca prinșii să fie trimiși la castelele și fortărețele din regat și-au fost împărțiți după cinul fiecăruia. Și-apoi a poruncit regele ca fiecare să stăpânească ce-a câștigat, în afară de cortul și pavilionul și odaia lui Coradin și armura lui pe care le-a păstrat pentru sine.[417]

§ 490. Și, după izbânda ce-a venit după cum ați auzit, regele le-a dat drumul tuturor oamenilor lui, fiecare să plece-n țara lui și la casa lui. Dară prințul se duse cu regele ca s-o vadă pe regină și pe fiica lui. Și, când au ajuns, mult l-a lăudat regele pe prinț și i-a spus reginei de față cu toți oamenii săi cum, prin înțelepciunea și buna rânduire a prințului, și-au învins dușmanii.

§ 491. Iară regele, care mult îl iubea pe prinț și mult îl cinstea, l-a ținut la el vreo douăzeci de zile, petrecând și desfătându-se cum nu se poate mai bine. Și-a vrut să-l țină mai multă vreme, dar o veste-i veni prințului din țara lui, Moreea, cum că grecii, dușmanii lui, au încălcat pacea și-înțelegerea ce-avea cu ei. Așa c-a fost nevoit să plece de la rege mai devreme decât vroia ca să se-ntoarcă-n țara lui.

§ 492. Iară regele, care recunoștea că, prin înțelepciunea și rânduirea prințului, își învinsese dușmanul și-și scăpase țara pe care-o socotise ca și pierdută și că prințul a cheltuit din

---

[415] După cronica în greacă, vv 7073–7075, puțini nemți au scăpat, spre deosebire de toscani și lombarzi care cunoșteau zona sau aveau călăuze din partea locului.

[416] Conradin a fost capturat și dat pe mâna lui Carol; declarat trădător, va fi decapitat la 23 august 1268, la 16 ani, în Piazza del Mercato din Napoli, cu acordul lui Carol. V. și Dante, *Purgatoriul,* XX, 68.

[417] După cronica în greacă, vv 7100–7106, prințul a primit de la rege campamentul ducelui de Carinthia; pentru ipoteze privind personajul evocat aici, v. infra, § 297; Bouchet, *op. cit.,* p. 329, n. 281.

greu ca să-l slujească și că n-are bani după câte nevoi are, îi dădu multe bogății și frumoase odoare și-o sută de cai de preț, cei mai buni ce-i putea avea din cei pe care-i dobândise-n luptă. Apoi i-a dat cincizeci de oameni călări și două sute de pedestrași plătiți pentru șase luni să-i ia-n Moreea ca să-l ajute la război.

1275–1276. Expediție împotriva grecilor[418]

§ 493. Iară, după ce regele i-a dat prințului toate-acestea, prințul și-a luat rămas bun de la rege și s-a dus întins la Brindisi, unde-a aflat catargele sale și vasele pentru cai ale regelui care-l așteptau să le-ncarce. Și-a pornit-o cu toți oamenii lui și-a ajuns drept la Clarence, fără vreo piedică. Iară, când s-a știut în Moreea că s-a-ntors prințul din Apulia cu mare cinste și izbândă, au venit din toate părțile oameni să-l vadă și să-l cinstească, pe el și rudele și prietenii lor care veniseră cu prințul. Și-a fost mare veselie la venirea lor.[419]

§ 494. Iară, când prințului i s-a adeverit că grecii au încălcat pacea ce-o făcuse atunci când a plecat în Apulia din voia lor, nu din pricina vreunei răzvale-a oamenilor lui[420], trimise după oamenii dați de rege și-i încredință domnului de Caraintaine să fie-n ceata lui ca să se-nfrunte cu grecii.

§ 495. Iară, când domnul de Carintaine avu oamenii aceia-n ceata lui, tare s-a bucurat, chitind și nădăjduind că, de vreme ce-i are cu el, își va putea vătăma dușmanii și-i va putea-nvinge. Atunci i-a luat și i-a dus în ținutul lui, Escorta, și i-a așezat într-un frumos târg căruia i se spune Grant Aracove[421] ce era pe-atunci hotarul cel mai bun și mai mândru ce putea fi ca să te bați cu grecii și ca să aperi ținutul pentru ca dușmanii să nu poată să pătrundă, nici să prăpădească plaiurile celelalte.

§ 496. Dar s-a-ntâmplat așa: după ce oamenii-aceia au ajuns la Grant Arcove, n-a trecut mult și, poate din pricina apei reci din acel târg, le-a venit o boală și-a murit cea mai mare parte dintre ei. Și nici domnul de Caraintaine nu-i lăsa să șadă ori să-și piardă vreme, ci-i lua și-i punea adesea să năvălească asupra dușmanilor și să se bată cu ei.

1275. Moartea lui Geoffroy de Caraintaine

§ 497. Iară, dup-aceea, n-a mai trecut multă vreme și asupra ținutului Moreei s-a abătut năpastă: viteazul cavaler, domnul Goffroy de Bruieres, domnul de Caraintaine, a căzut la pat și de la boala aceasta i s-a tras moartea. La aflarea morții, prințul Guillerme și toți

---

418 Evenimente de la sfârșitul anului 1275-începutul anului 1276 – Bon, *op. cit.,* p. 143.

419 Prințul s-a întors în Moreea în februarie sau martie 1269; regele i-a promis rambursarea cheltuielilor făcute pentru această campanie și 2000 de uncii de aur – Bon, *op. cit.,* p. 139.

420 După cronica în greacă, vv 7177–7186, grecii s-au răsculat după ce au aflat că prințul a fost ucis, Guillaume conchizând ca grecii perfizi nu duc lipsă de pretexte și găsesc justificări când e vorba să încalce un jurământ.

421 Poate Karyes, în Skorta – Bon, *op. cit.,* pp. 169–170, 381, respectiv 387.

cei din țară tare s-au dosădit și s-au întristat, mari și mici, căci era cel mai bun cavaler din toată Romania și cel care păzea și cârmuia tot ținutul.[422] Iară, pentru că nu lăsa-n urmă moștenitor care să-i moștenească pământul, baronia lui a fost împărțită-n două. Și i s-a dat nevestei lui jumătate, iară cealaltă jumătate s-a dat prințului Guillerme.

§ 498. Dar n-a trecut mult și duca Gui de la Roche[423], care era frate cu doamna-aceea, din voința și cu încuviințarea regelui și-a prințului, a rânduit și-a săvârșit căsătorirea doamnei, sora lui, cu nobilul bărbat, domnul Hugues, contele de Brene și de Liche[424], care-atunci trăia-n Apulia, în ținutul Liche, pe care i-l dăduse bunul rege Carol. Și, după ce contele Hugues de Brene și duca Atenei s-au înțeles în privința căsătoriei, contele-a trecut marea și-a venit în Moreea. Și, din cealaltă parte, a venit și duca Atenei. Și, când s-au întâlnit în Moreea, au chemat-o pe doamnă de unde era – la castelul din Carintaine –, iară nunta s-a făcut la Andreville.

§ 499. Și, după ce contele s-a-nsurat cu doamna, a primit moșia – jumătate din Escorta – și și-a rânduit treburile și-a pus prepuși pe pământul său. Și n-a mai vrut să stea-n Moreea, ci a luat-o pe contesă, nevasta lui, și-a trecut în Apulia, în comitatul lui, Liche[425]. Și n-a trecut multă vreme și doamna a zămislit de la conte un fiu și-a avut nume Gautier – care-a ajuns la mare cinste și cin înalt și-a fost unul dintre cei mai buni cavaleri din lume și tare vestit.

§ 500. Și, după ce duca Gui de la Roche a murit, a moștenit de la mama lui ducatul Atenei, așa c-a fost ducă[426]. Și s-a-nțeles cu Compania și i-a adus [pe catalani] în Blaquie. Și-apoi s-a sfădit cu Compania la o apă, la Remyro. Și-a murit și-a fost biruit și dezmoștenit din

---

422 După cronica în greacă, vv 7220–7232, mari și mici l-au plâns; chiar și păsările, lipsite de glas, au suspinat; toți și-au blestemat soarta, căci în el orfanii găseau un tată, văduvele, un soț, săracii, un senior care să-i apere; n-ar fi lăsat un sărman să ajungă în mizerie, nici un om bogat în sărăcie. Gloria lui străbate veacurile: Maurice Barrès amintește că „la opt secole după moartea lui, acest cavaler [...] a sedus-o pe fiica lui Gobineau, doamna de Guldencrone, autoarea frumoasei cărți *Ahaia feudală*." – Maurice Barrès, *Un voyage à Sparte,* in *Revue des Deux Mondes,* 1906, t. 31, p. 25. Este protagonistul romanului *Lord Geoffrey's Fancy* de Alfred Duggan.

423 Isabelle, văduva lui Geoffroy de Bruyères, era sora lui Jean și Guillaume de la Roche. Căsătoria cu Hugues având loc în 1277, pare să fie vorba aici de Jean, ducele Atenei până la moartea sa, în 1280.

424 Brienne și Lecce.

425 Hugues primise de la rege comitatul Lecce, care-i aparținuse bunicului său; soția sa moare în Italia în 1279. În iulie 1289 Carol al II-lea îi dă lui Ysabeau de Villehardouin castelele de la Carytaina și Bucelet, Hugues de Brienne primind domeniul de la Beauvoir pe care îl va schimba cu Jean Chauderon pentru o posesiune din Italia meridională, Conversano – Perrat-Longnon, *Actes relatifs à la principauté de Morée,* p. 12.

426 Ostatic al catalanilor, Gautier trăiește la Neapole după ce tatăl său își plătește răscumpărarea până când devine ducele Atenei, la moartea vărului său, Guy al II-lea de La Roche, în octombrie 1308. După *Libro de los fechos,* §§ 538–542, doamna Barut, îndepărtată de la moștenire, își blestemă ruda să moară în chip groaznic.

pricina trufiei lui[427] în anul o mie trei sute zece de la nașterea Domnului nostru Iisus Hristos, în ziua a cincisprezecea a lunii martie, într-o luni dintr-al optulea indiction[428].

1276. Dezmoștenirea contesei Marguerite de Passavant

§ 501. Acum n-o să mai vorbim despre contele de Brene și despre duca Atenei și vă vom spune despre domnul de Mathegriffon[429], cum a murit fără copii și baronia și moștenirea i s-au cuvenit nobilei doamne Margerite, fiica răposatului domn Jehan de Passavant[430], mareșalul principatului Ahaia, și mama preanobilului domn Nicole de Saint Omer, marele mareșal și domn al unei jumătăți din Estives, pe care Dumnezeu l-a luat la el.[431]

§ 502. Pe când prințul Guillerme era-n temnița-mpăratului din Constantinopol, mult s-a căznit să iasă plătind răscumpărare-n bani. Dară, pentru ceva spus ori făcut de el ori de altcineva, nu i-au putut schimba gându-împăratului de a-l slobozi pe prinț din temniță altfel decât dându-i o parte din Moreea. Și-a rămas prințul [în temniță] trei ani, trăgând nădejde și socotind că va fi slobozit plătind răscumpărare-n bani. Și, când i-a văzut încrâncenarea, la povața domnului de Caraintaine și-a altora dintre baronii lui, i-a dat împăratului ca răscumpărare și slobozenie castelele de la Malevesie, Misitra și La Grant Maigne. Și, după ce-a tocmit și și-a rânduit înțelegerea și-nvoielile toate, ca să iasă din temniță a fost nevoit să trimită ostatici, anume pe sora domnului Jehan Cauderon și pe doamna Margerite, fiica domnului Jehan de Passavant, marele mareșal al principatului.[432]

§ 503. S-a-ntâmplat ca, după ce prințul ieșise de ceva vreme din temniță, nobilul baron, domnul Gautier de Rosieres, care era domn la Mathegriphon, să moară fără copii[433]. Așa a ajuns moștenirea la doamna despre care-am vorbit mai sus, Margerite, fiindcă mama ei a fost soră bună cu domnul Gautier de Rosieres și doamna Margerite îi era nepoată. Fiindcă doamna stătea dară-n temniță pentru seniorul său ligiu și nu era-n țara ca să-și ceară

---

[427] După cronica în greacă, vv 7272–7300, Compania catalană sosise la Halmyros adusă de Guy al II-lea de La Roche cu scopul de a invada Moreea și de a o cuceri de la Filip de Tarent în numele soției sale, Mahaut de Hainaut. Gautier s-a aliat cu catalanii și cu tovarășii lor, 1000 de turci, ca să cucerească Tesalia. Imediat după cucerirea castelului de la Domokos foștii aliați au intrat în conflict. Trufia specifică francilor și sfaturile proaste l-au împins pe Gautier să se lupte cu catalanii – luat prizonier, e decapitat, catalanii punând mâna pe ducat, pe care îl stăpâneau și în momentul redactării cronicii. După *Libro de los fechos,* §§ 530–537, 546–554, Guy n-a făcut decât să-i îndepărteze pe catalani de ducatul său, plătindu-i să cucerească Blaquia.

[428] 15 martie 1311. Dată corect indicată dacă anul începe la 1 septembrie – Longnon, *Chronique de Morée,* p. XLV.

[429] Gautier de Rosières.

[430] Jean de Nully, baron de Passavant. Marguerite, căsătorită cu Guibert de Cors, mort în bătălia de la Carydi (infra, § 233), nu revendică feuda de la Passavant, cucerită probabil de bizantini, ci feuda unchiului ei matern.

[431] Nicolas al III-lea de Saint-Omer moare la 30 ianuarie 1314, dată importantă în stabilirea cronologiei elaborării cronicii. Informațiile despre el din acest paragraf nu se regăsesc în cronica în greacă.

[432] Infra, § 328.

[433] Sfârșitul anului 1273-începutul anului 1274.

moștenirea de pe urma unchiului ei, prințul a zeberit pentru sine castelul de la Mathegriffon și toată baronia și le stăpânea, în vreme ce doamna era-n temniță.

§ 504. Și, când, cu voia lui Dumnezeu, doamna a ieșit din temniță[434], a venit dinaintea prințului și i-a cerut moștenirea, arătând și dovedind că-i urmașul cel mai apropiat al unchiului ei, domnul Gautier. Dară prințul i-a răspuns și i-a zis că n-avea niciun temei, căci o pierduse pentru că n-a cerut-o-n răstimpul cuvenit, de-un an și-o zi, cum rânduiesc obiceiul și datina pământului.[435]

§ 505. Iară, când doamna a auzit cum îi răspunde prințul, tare s-a minunat, căci socotea că prințul nu trebuie să-i caute pricină, fiindcă el o lăsase ostatică în locul lui, altfel ar fi fost în țară și nimic n-ar fi împiedicat-o să-și ceară moștenirea la vreme și la soroc. Văzând dară doamna că nu poate să aibă alt răspuns de la prinț, plecă și se duse-acasă tare dosădită. Și-apoi, dup-o vreme, doamna se duse iarăși la prinț și-și ceru ce-i al ei de la prinț și-a doua și-a treia oară, în felul și-n chipul în care trebuie să-ți ceri moștenirea pe care-o dobândești la moartea rudei tale apropiate. Dară prințul îi dădea mereu răspuns și-i spunea să vină dinaintea curții.

§ 506. Iară, când doamna a văzut că prințu-o amăgește cu astfel de vorbe și nu vrea să-i dea castelul și baronia de la Mathegriphon, se sfătui cu cei de-ncredere și cu rudele ei dară. Atunci a fost povățuită de rudele ei să se mărite cu un bărbat care să aibă minte și putere să-i ceară ce-i al ei, căci, atâta vreme cât va fi văduvă, nu va putea să izbândească-n nicio privință, și nici să-și împlinească gândul.[436]

§ 507. Iară, când doamna a văzut această-ncrâncenarea – că altfel nu va putea să iasă la liman –, a ascultat de sfatul celor de-ncredere. Atunci cei din jurul ei atâta s-au silit și s-au străduit că l-a luat de bărbat pe domnul Jehan de Saint Omer, fratele domnului Nicole de Saint Omer, domn peste-o jumătate din Estives, și-al domnului Otthe[437]. Acești trei frați de Saint Omer au fost oameni de neam, căci domnul Bela de Saint Omer, tatăl lor, a

---

434 Probabil în 1275 sau 1276, când împăratul Mihail al VIII-lea Paleolog negocia cu papa și a încheiat un armistițiu cu prințul Moreei – Bon, *op. cit.,* pp. 143, respectiv 147–148.

435 Conform art. 36 din *Assises de Romanie,* moștenirea trebuie solicitată în 40 de zile de la moartea posesorului feudei pentru a avea profitul pe anul în curs; moștenitorul aflat în principat poate revendica moștenirea într-un termen de un an și o zi, pierzând dreptul la moștenire dacă nu-l respectă, chiar dacă „fosse impazato legitimamentre". Dacă moștenitorul nu se află în principat termenul pentru revendicare e de doi ani și două zile. Succesiunea Margaretei devenise un precedent juridic, consemnat în art. 36 din *Assises de Romanie:* „Si como advene in la madre de Miser Nicolo de qua indriedo Marescalcho del Principado, la quale perde la baronia de Mathagrifon, quando lo iera in prexon de Paleologo Michael [...]".

436 Îndemnul de a se căsători se explică și prin prevederi similare cu cele de la art. 209 din *Assises de Romanie:* „se la dita leza contrazesse matremonio solenizado, cussì agrevada, avanti che la ponesse lo lamento avanti lo superior del suo signor, dapuò la solenization del matremonio so marido farà da nuovo la soa requisition del feo davanti lo signor de soa moier cussi como se nessuna requisition fosse fata per soa moier."

437 Nicolas al II-lea și Othon de Saint-Omer.

avut-o de nevastă pe sora regelui Ongariei[438], iară duca Gui de la Roche era vărul lor. Iară duca avea trei frați de sânge care toți erau cavaleri de neam ales. Despre ei vă voi spune că, în vremea-aceea, când acești șapte baroni își puneau ceva-n gând, nimeni nu cuteza să li se-mpotrivească.[439]

§ 508. Și, după ce domnul [Jehan] de Saint Omer s-a-nsurat cu doamna-aceea, a avut dreptul la moștenirea ei și-a fost numit mare mareșal al principatului[440]. Dup-aceea, fără să piardă vremea, le-a cerut fraților lui, domnul Nicole de Saint-Omer și domnul Otthe, să vină cu el să-l cheme pe prinț dinaintea curții pentru baronia de la Mathegriffon care i se cuvenea soției sale de la moșii ei. Atunci frații au venit de la Estives în Moreea plini de strălucire.

§ 509. Iar, după ce-au venit, s-au dus să-l vadă pe prinț. Și, după două zile, domnul Jehan de Saint Omer și-a luat nevasta și s-a dus la prinț și i-a înfățișat-o pe nevasta lui[441]. Și-ndată i-a cerut prințului să strângă curtea și să-i chemă pe toți baronii. Iară prințu-i răspunse cu multă blândețe c-așa va face. Atunci a poruncit prințul să vină la o zi sorocită toți baronii și cavalerii ligii.

§ 510. Iară, când au sosit, prințu-a ținut adunarea și judecata la Mănăstirea Sfânta Sofia din Andreville. Și, după ce s-a strâns curtea, domnul Nicole de Saint Omer a vorbit în numele cumnatei sale. A luat-o cu-o mână pe ea și cu cealaltă mână pe fratele lui și i-a-nfățișat curții și-așa a grăit:

§ 511. „Mărite prinț, acesta e adevărul, doamna Margerite, nevasta fratelui meu aici de față, este nepoata domnului Gautier de Rosieres, fiica surorii sale, prin moartea căreia baronia de la Mathegriffon pe care domnul Gautier a stăpânit-o până la moartea lui trece la doamna-aceasta, care este moștenitoarea și ruda lui cea mai apropiată. Și-i adevărat că doamna nu s-a aflat în țară când s-a pristăvit unchiul ei ca să vină dinaintea curții Măriei voastre în răstimp de patruzeci de zile ori de-un an, după obiceiul pământului. Dar dezvinovățirea ei e legiuită și dreaptă, cum vede oricine, căci chiar Măria voastră ați lăsat-o ostatică ca să fiți slobozit și era la Costantinopol atunci când unchiul ei s-a mutat din lumea-aceasta.

§ 512. Și, îndată ce-ați poruncit să fie slobozită, a și venit în țară și s-a-nfățișat dinaintea Măriei voastre ca moștenitoare îndrituită și rudă a unchiului ei, cerându-vă și rugându-vă pentru darea-n stăpânire și-mproprietărirea cu moștenirea ce i se cuvine prin moartea unchiului ei. Iară Măria voastră, doar din voia Măriei voastre, fără sfatul ori hotărârea

---

[438] Margareta a Ungariei, fiica Béla al III-lea, rebotezată Maria, căsătorită în 1185 cu împăratul Isaac al II-lea Angelos, apoi, în 1204, cu Bonifaciu de Montferrat și, poate prin 1216, cu Nicolas I de Saint-Omer. Ultimul s-ar fi putut căsători cu o prințesă ungară, dar nu cu văduva lui Bonifaciu – Lock, *The Franks in the Aegean,* p. 371.

[439] V. infra, § 234.

[440] Funcția de mareșal era ereditară, Jean având dreptul la ea prin căsătoria cu fiica fostului mareșal – Longnon, *L'Empire latin,* p. 248.

[441] Întâlnirea a avut loc, după cronica în greacă, vv 7392–7397, la Clarence, unde prințul ținea sfat cu căpeteniile militare, două zile petrecând alături de cei din Moreea.

oamenilor ligii, i-ați spus că n-are niciun temei. Iară ea, femeie prost sfătuită, a plecat de la Măria voastră făr-a dobândi ce i se cuvine. Dar-acum, slavă Domnului, e măritată cu-n bărbat de soi, cu fratele meu, aici de față. De-aceea se-nfățișează dinainte Măriei voastre și-a curții Măriei voastre, ea ca moștenitoare legiuită și rudă, el, ca ocrotitor al ei. Și spun că sunt gata să vă fie oameni ligii și să vă slujească, după cum cere-o baronie. Și vă roagă, vorbindu-vă ca domnului lor, să binevoiți să le dați în stăpânire castelul și legiuita baronie de la Mathegriphon."

§ 513. Atunci prințul astfel i-a răspuns domnului Nicole de Saint Omer și-a zis: „Am auzit fiecare vorbă ce-ați spus și-ați arătat dinaintea noastră și-a curții noastre. Și știm bine că ce ne-ați spus și ne-ați arătat e pe deplin adevărat și că doamna Margerite, aici de față, a fost dezmoștenită fiindcă era ostatică pentru noi și nu se afla-n țară-n răstimpul de-un an de la moartea unchiului ei pentru a cere ce-i al ei. De-aceea vrem să știm de la Domnia voastră dacă ne cereți ce vi se cuvine sau vreți priință pentru c-a fost dezmoștenită de noi."

§ 514. Atunci domnul de Sainct Omer astfel i-a răspuns prințului: „Măria voastră, de-aș fi crezut că n-are dreptate cumnata mea, v-aș fi rugat să vă milostiviți. Dar, cum temeiul e limpede, chiar Măria voastră lăsând-o ostatică pentru slobozirea Măriei voastre și aceasta fiind pricina care a-mpiedicat-o să fie-n țară ca să ceară ce-i al ei, nu vă cer nicidecum priință, ci dreptate."

§ 515. „Negreșit, îi zise prințul domnului Nicole de Saint-Omer, fiindcă cereți dreptate la curtea mea, aș păcătui de n-aș încuviința. Vreau dară să-ntăresc această curte cu cei mai înțelepți oameni din țară, și fețe bisericești, și mireni. Și-atunci le voi încredința pe deplin această pricină, s-o judece și să dea hotărârea cât mai pravilicește vor putea, după obiceiurile și datinile din împărăția Costantinopolului pe care-mpăratul Robert le-a dat prințului Goffroy, fratele meu."[442]

§ 516. Atunci prințu-a poruncit ca toți baronii, înaltele fețe bisericești și toți ceilalți oameni ligii din țară să vină la Clarence ca să judece pricina pe care domnul Nicole de Saint Omer o adusese înaintea curții sale[443]. Și, după ce-au venit toți și s-au adunat la Mănăstirea Sfântului Francisc ca să țină judecata[444], l-a-ntrebat prințul pe domnul Nicole cine-i apărător. Iară domnul Nicole i-a răspuns prințului că el însuși, care vorbise și mai-nainte despre această pricină în numele cumnatei lui.

§ 517. „În numele Domnului, zise prințul, de vreme ce binevoiți să fiți apărător în această pricină, eu, de dragul Domniei voastre, vă voi sta alături și eu însumi voi grăi și voi face apărarea din partea curții." Și-atunci prințul îi dădu scheptrul ce-l purta lui Lienart, care pe-atunci era marele lui cancelar și omul în care se-ncredea cel mai mult, și-i zise, în auzul curții: „Vă încredințez puterea mea și vă cer și poruncesc ca, povățuit de acești oameni nobili aici de față, să ocrotiți dreptul doamnei acesteia la fel de mult ca și pe cel al curții."

---

442 V. infra, § 185.

443 După cronica în greacă, vv 7514–7517, prințul le-a scris tuturor baronilor să se prezinte la Clarentsa.

444 După cronica în greacă, vv 7518–7519, în biserica Sf. Francisc de la mănăstirea minoriților, după datină.

Și, după ce prințul i-a-ncredințat puterea cancelarului, s-a ridicat în picioare ca să fie deopotrivă cu Nicole de Saint Omer și sta dinaintea curții.

§ 518. Și-atunci a-nceput domnul Nicole să vorbească și s-arate pricina mareșălesei, cumnata sa, încă de la început, că prințul a lăsat-o ostatică pentru el, așa cum arătase la prima cerere către prinț, că, pe când doamna era-nchisă, a murit domnul de Mathegriphon, fratele mamei doamnei Margerite, și de-aceea s-a scurs răstimpul de-un an și-o zi rânduit pentru ca oricine să-și ceară moștenirea ce-i vine de la o rudă și doamna nu s-a aflat în țară pentru a cere ce-i al ei, așa că Măria sa prințul ori slujbașii lui au pus stăpânire pe baronia de la Mathegriphon și-au zeberit-o-n folosul curții. „De-aceea spun și gândesc că, de vreme ce doamna era-n temniță, de vreme ce prințu-a băgat-o acolo spre folosul lui, nu poate nicidecum s-o dezmoștenească în chip legiuit, căci a lipsit din pricina Măriei sale, prințul, și nu din vina ei!"

§ 519. Iară, după ce domnul de Saint Omer și-a spus și și-a-ncheiat lămurirea, prințul a-nceput să răspundă și să găsească-ndrituiri și să se apere cât mai bine. Pricina a fost întoarsă pe toate fețele de curte, ca și-ndrituirile și temeiurile spuse de fiecare spre apărarea lui. Dară mai apoi, când a văzut că juzii înclinau mai mult să-i dea dreptate doamnei, că toți credeau că doamna nu trebuie să-și piardă moștenirea fiindc-a fost băgată chiar pentru prinț în temniță, prințul, care era știutor și cunoscător, a pus să fie-adusă *Cartea datinilor*[445]. Și-a adeverit dinaintea curții cu cele scrise-n zaceala care spune și rânduiește că un om ligiu trebuie să intre-n temniță pentru domnul lui[446], dacă-i cere acest lucru[447].

§ 520. Atunci prințul a vorbit dinaintea curții și s-a oprit asupra acestei pricini: doamna, împlinindu-și datoria pe care era silită s-o-mplinească pentru seniorul ei ligiu, nu s-a aflat în țară ca să-și ceară dreptul și n-a apărut dinaintea lui, cum e drept și legiuit, după cum se spune la zaceala din carte, așa c-a fost dezmoștenită și pentru aceasta vine dinaintea curții.

§ 521. Iară curtea mult a vorbit după ce prințu-a arătat curții cartea datinilor și-a dovedit pravilicește că doamna era silită prin datorie să intre-n temniță pentru seniorul ei ligiu și că, pe când își săvârșea datoria, i-a venit moștenirea și nu s-a aflat în țară ca să se-nfățișeze dinaintea domnului ei în răstimpul cuvenit.

§ 522. Dară la urmă s-au învoit cu toții și-au spus că, după ce spune pravila, doamna nu are niciun drept la moștenire și că prințul e slobod s-o dăruiască, din mărinimie, ori ba pe doamnă fiindcă ea, aflându-se-n temniță pentru el, a fost dezmoștenită de baronia-ace-

---

[445] În text *le livre dez usages,* sintagmă reluată la §§ 521, 523, 524; *le livre des loys,* infra § 522; în cronica în greacă, vv 7587 și 7715, *τοῦ νόμου τὸ βιβλίον.* În *Libro de los fechos,* § 394, cancelarul care prezida curtea invoca drept temei juridic „la costumbre de la tierra".

[446] Aici, *par la teneur du chapitre,* și infra, § 520, *par la teneur du chapitre qui ou livre se contenoit,* expresii ce dovedesc că pravila este redactată pe articole.

[447] În art. 15 din *Assises de Romanie* se stipulează dreptul prințului căzut prizonier de a trimite ostatici dintre oamenii lui ligii până la plătirea răscumpărării sale și obligația de a-i scoate din închisoare, articol citat aproape întocmai în cronica în greacă, vv 7566–7580.

ea. Atunci au chemat părțile și le-au spus judecata curții[448]. Iară prințul îndat-a mulțumit curții. Dară domnul Jehan de Saint Omer care-a pierdut procesul a spus răspicat că nu-i deloc recunoscător fiindc-a pierdut la judecată.

§ 523. Iară prințul s-a-ntors cu fața către domnul Nicole de Saint Omer și-așa i-a zis: „Încredințat de marea voastră deșteptăciune, azi i-ați adus pagubă doamnei Marguerite, sora voastră. Cunoscând *Cartea datinilor* mai bine ca Domnia voastră și știind că n-are niciun temei, v-am întrebat dacă vreți dreptate ori priință. Și, de mi-ați fi cerut priință, vă jur c-aveam toată bunăvoința pentru sora voastră, fiindcă știu și cunosc limpede c-a fost dezmoștenită din pricina mea. Și pentru aceasta-i cer iertare lui Dumnezeu, precum și oamenilor de neam aici de față."[449] Atunci curtea s-a risipit și fiecare s-a dus la casa lui, dar, înainte să se despartă, mult l-au dojenit pe domnul Nicole.

Prințul o învestește pe contesă cu o treime din baronie

§ 524. Iară, după ce prințul s-a-ntors la conacul lui, a pătruns în cămările lui și l-a chemat pe Lienart cancelarul și-așa i-a spus: „Cancelare, zise prințul, aflați că mi-e tare milă de doamna Margerite mareșăleasa, fiindcă și-a pierdut moștenirea din pricina mea. Și Dumnezeu știe că, de n-ar fi fost marea trufie și-nfumurarea domnului Nicole de Saint Omer – căci mi-am dat seama din *Cartea datinilor* că n-avea niciun drept să stăpânească baronia de la Mathegriphon[450] –, gândul meu era să-i dau, ca un hatâr, jumătate ei și cealaltă jumătate doamnei Margerite, fiica mea.

§ 525. Totuși, deși prin judecata curții am câștigat, cugetul nu-mi dă pace, fiindcă știu c-a fost dezmoștenită pentru că mă slujea pe mine. Vreau dară să-mi faceți un hatâr de dragul acestei bune doamne. Cum baronia de la Mathegriphon are douăzeci și patru de feude de cavaler, și ca omagiu, și ca domeniu, să despărțiți opt feude ce-nseamnă o treime din baronie, cinci ca domeniu și trei ca omagiu, și să fie cele mai bune[451]. Și să le scrieți într-o învoială, cum că le dau, printr-un hatâr deosebit și ca dar nou, doamnei Margerite și coconilor de trupul ei.[452]"

---

448 Sentința și argumentele curții au fost expuse de cancelar, după cronica în greacă, vv 7604–7610.

449 Acest discurs al prințului lipsește din cronica în greacă.

450 După cronica în greacă, vv 7633–7652, principele mărturisește că, aflând de moartea domnului de Acova pe când moștenitoarea lui era ostatică, a simțit nevoia să citească pravila, descoperind articolele folosite la proces.

451 În cronica în greacă, vv 7673–7679, Guillaume cere registrul (*ριτζέστρο*) în care este descrisă baronia Acova.

452 Împroprietărirea decisă doar de prinț e autorizată de *Assises de Romanie:* „lo homo legio, over la legia, puo donar la terza parte del suo feo over de li fei suo liberamentre a qual o a quelli ello vora, cum servicio debito per quella terra" – *Assises de Romanie,* art. 30; „Misier lo Principo puo unir lo feo de una Castellania in l'altra et acresser et amenuir li feudi quando li sono in le suo man. Et si puo donar quelli a chi li plaxe." – *idem,* art. 10.

§ 526. Iară cancelarul, care era om înțelept și destoinic, văzând bunăvoința prințului, i-a chemat pe Colinet, *prothoficier*[453], și pe alții care cunoșteau bine baronia[454]. Au despărțit cele opt feude după cum a poruncit prințul. Feudele de domeniu au fost, în ținutul Coulovrate, feudele Gueraines[455] și Guemenice[456]; la Mathegriphon, feuda Cocovax; la Calandrice, feuda Juliane[457]; în câmpia Moreei, feuda La Petite Gastoigne, împreună cu castelul de la Charpigny[458] și jumătate din Estrusses[459].

§ 527. Iară feudele de omagiu au fost: cea a domnului Jaque de Veligourt, din feuda La Valte, cu tot cu satele Regranice[460] și Coscolomby; omagiul doamnei Margerite, care era vara domnului Gautier de Rosieres, pentru feuda de la Lisarée[461] și jumătate din feudele de la Toporice și Valaques[462] pe care le stăpânea domnul Jehan Chauderon și după el doamna Barthomée, fiica lui; și omagiul domnului de Charpigny, pentru jumătate din feuda de la Escuel, din munții Aventures[463], unde se află acum castelul Saint Omer pe care nobilul răposat, domnul Nicole de Saint Omer cel tânăr, marele mareșal al principatului, l-a clădit în vremea lui și l-a numit Saint Omer, în locul celui de la Estives pe care Compania Catalanilor i l-a luat când a pătruns în Estives.[464]

§ 528. Și, după ce s-a scris privilegiul, cancelarul i l-a dus bunului prinț Guillerme. Iară, după ce prințul a văzut și-a citit învoiala, a pus-o sub acoperitoarea patului său[465] și-apoi l-a trimis pe cancelar după doamna Margerite – și i-a spus că-l trimite prințul după ea, să vină la el și să nu-și aducă soțul ori pe vreunul din frații lui. Și, atunci când doamna a venit dinaintea prințului, prințul i-a zis pe nume și-așa i-a grăit:

§ 529. „Doamnă Margerite, aflați că eu știu că din pricina mea ați fost dezmoștenită de baronia de la Mathegriffon. Și negreșit gândul meu era să fiu îngăduitor. Dar, din vina fratelui vostru, domnul Nicole, care-a tăgăduit hatārul meu și m-a dat în judecată, ați pierdut prin hotărârea curții. Eu nu vreau nicidecum ca, din pricina-aceasta, să fiți dezmoștenită și nici să fiți lipsită de moștenirea ce vi se cuvine pe drept. Ci ridicați acoperitoarea de pe

---

453 *Prothoficier,* infra, §§ 752, 829, 857, corespunde funcției de *protovestiarios* – funcționar, de obicei grec, ce ținea condicile cu feudele și obligațiile feudatarilor, cunoscând și partajările anterioare, dregătoria fiind preluată de la administrația bizantină – Lock, *The Franks in the Aegean,* p. 190, respectiv 297.

454 După cronica în greacă, vv 7680–7683, prințul cere să fie chemat Colinet și bătrânii de la Acova, cu actele (*πραχτικὰ*) pe care le păstrează la ei.

455 Localitate neidentificată din Ahaia – Bon, *op. cit.,* p. 469.

456 *Guomenice,* în ediția Longnon; Goumenissa, în Ahaia – *idem.*

457 Localitate neidentificată din Skorta sau Ahaia – *idem,* p. 463.

458 Kerpini, sat dispărut din Elida – *idem,* p. 336.

459 *Estransses* în ediția Longnon; poate Strouse, în Elida – *idem.*

460 Glanitsia, în Skorta – *idem.*

461 Lysaria, pe drumul dintre Patras și Chalandritsa – *idem,* p. 398.

462 Vachlia sau Vlachoi, în Skorta – *idem.*

463 Poate Skollion – *idem,* p. 442, n. 2.

464 Catalanii au ocupat Atena și Estives (Teba) după victoria de la Halmyros, în martie 1311.

465 Pat de ceremonie sau tron plasat sub un baldachin.

patu-acesta și luați zapisele și cele ce sunt scrise-n ele. Iară eu vă-nfeudez și-i poruncesc cancelarului să vă pună-n stăpânire."

§ 530. Iară doamna, care era-nțeleaptă și-nvățată, ca una care nu credea că stăpânește vreo câtime din baronie, când a auzit vorba prințului, tare s-a bucurat și mult i-a mulțumit prințului cu blândețe. Și-a luat zapisul și-a plecat acasă. Iară, când domnul Jehan de Saint Omer a aflat de hatârul pe care prințul i l-a făcut nevestei lui, tare s-a bucurat pentru că nu credea că prințul le-ar face vreun hatâr, mai ales după ce câștigase prin hotărârea curții.

§ 531. Și, după ce prințul i-a dat o treime din baronia de la Mathegriffon doamnei Margerite de Saint Omer, așa după cum ați auzit, l-a chemat pe cancelar și i-a spus să scrie o altă-nvoială, că-i va da fiicei lui, domnița Margerite, castelul de la Mathegriphon și două treimi din baronie, nu și pe-a treia pe care-o dăduse mareșălesei și coconilor de trupul ei. Iară, după ce-nvoiala a fost tocmită, și-a chemat fiica, pe domnița Margerite, și-a dăruit-o cu moșia de la Mathegriphon și-apoi i-a dat-o-n stăpânire.[466]

1278. Moartea prințului Guillaume

§ 532. Iară, după ce prințul a rânduit acestea și multe alte treburi în țara lui, așa după cum a vrut Dumnezeu, bunul prinț a căzut la pat răpus de-o boală, la castelul Calemate, chiar acela-n care s-a născut, boală de la care i s-a tras moartea. Și, când a simțit că n-o să se mai vindece de boala-aceea, a trimis după cei mai buni și cei mai înțelepți oameni din țara lui și-a-nsemnat și și-a făcut diata la vremea potrivită, așa cum orice om înțelept și destoinic face când Dumnezeu îi hărăzește să moară-n patul lui.[467]

§ 533. Și, după ce-a rânduit toate treburile cum se cuvine, l-a pus ispravnic peste țara lui pe domnul Jehan Chauderon, marele conetabil, până ce regele-și va arăta voința. Și-apoi a pus să i se scrie regelui Carol cum se cuvine celui care-i era scump domn ca, mai întâi,

---

[466] Această fiică avea cel mult nouă ani în acel moment.

[467] „Nel suo tempo fù nel principato tanta cortesia e amorevolezza, che non solamente li Cavallieri, ma anche li Mercadanti andavano sù e giuso senza denari e alloggiavano in Casa delli Baili e con il semplice loro scritto di mano se li dava denari e facevansi spese abbondantemente. Avvenne, che Lodovico Rè di Franza, che fu poi Santo, fece il passsagio contra infedeli […] Intendendo il Principe Guglielmo che il Rè passava in persona, volse andar egli a volse andar egli passarvi con circa 24 trà Gallere e Navili e con 400 boni Cavalli passù al Rè. E dicendo egli al Rè: 'Signor Sir, tu sei maggior Signor di me, e poi condur Gente dove vuoi e quanta vuoi senza denari: io non posso far cosi', il Rè li fece gratia, che'l potesse battere Toneselli della Lega del Rè, mettendo in una libra tre onze e mezza d'argento. […] il Principe Guglielmo […] subito volse ritornar alla Patria; e nel ritorno venne su le sue Gallere e Navili a Nicosia, indi al suo Principato d'Achaia, ove stette con tanta grandezza, che la Corte sua pareva maggior d'una Corte d'un gran Rè. Sempre seguiva la sua Corte da 700 in 1000 Cavalli […]; e si dice, che li Greci si movero contra di lui in le Contrade della Bondonizza, ch'era alli Confini del suo Stato. Egli vi andò contre di loro con ben otto mila Cavalli, trà quali erano tre mila Armigeri, e li Greci furon rotti da lui e rimasero scornati della loro impresa. […]" – Marino Sanudo, in Hopf, *op. cit.*, pp. 101–103.

s-arate bunăvoință pentru soția și fiicele lui[468] și-apoi pentru toți oamenii lui, cu mic, cu mare, și toate cele ce-a dăruit la biserici, ca și oricui, să le fie lăsate pe vecie, în numele Domnului.

§ 534. Și, după ce-a făcut și-a rânduit toate aceste treburi după plac, duhul lui s-a ridicat la Domnul nostru Iisus Hristos în prima zi a lunii mai în anul una mie două sute șaptezeci și șapte.[469]

§ 535. Și rânduise ca, după moarte, trupul să-i fie dus, în acel an, la Mănăstirea preaslăvită a Sfântului Iacov din Andreville, pe care-o ctitorise și-o făcuse-n viața lui. Și rânduise să fie-a templierilor, cu patru capelani, fiecare primind milostenie din destul ca să pomenească acolo pe vecie sufletul tatălui său, al fratelui său și-al său. Acolo se odihneau toți într-un mormânt, domnul Goffroy, tatăl său, în mijloc, și prințul Goffroy, fratele său mai mare, la dreapta tatălui, iară el, la stânga.[470]

§ 536. Acum vom înceta să mai vorbim despre bunul prinț Guillerme, Dumnezeu să-l ierte, și vă vom spune despre domnul Jehan Chauderon pe care l-a lăsat ispravnic și cârmuitor al țării lui, ce-a făcut după ce prințul s-a pristăvit.

---

468 Guillaume de Villehardouin a avut două fiice, Ysabeau (1263–1312), căsătorită în 1271 cu Filip I de Anjou, în 1289 cu Florent de Hainaut și în 1301 cu Filip de Savoia, și Marguerite (1267–1315), căsătorită în 1297 cu Isnard de Sabran și în 1299 cu Ricardo Orsini. În cronica în greacă, vv 7811–7818, se spune că lucrarea lui s-a risipit pentru că n-a avut decât fete, care nu pot moșteni de când cu păcatul originar, un senior neavând de ce să se bucure dacă e moștenit de o fată, căci puterea și slava lui îi revin unui ginere menit de pronia cerească.

469 Guillaume de Villehardouin a murit la 1 mai 1278, având în jur de 67 de ani. Personajul istoric a devenit personaj legendar în imaginarul grecilor de la Mistra, cetate de care îl leagă și Goethe (*Faust,* II, act 3, v 9017–9030) – v. și Wilhelm Blum, „Mistra and the Peloponnese in *Faust II*", in *Goethe's Faust: Theatre of Modernity,* Cambridge University Press, 2011, pp. 129–137; Nikos Kazantzakis, *Jurnal de călătorie* (cap. *Moreea*).

470 După cronica în greacă, vv 7781–7794, transferarea rămășițelor lui pământești trebuia să se facă la împlinirea unui an de la moarte; pentru cei patru călugări care urmau să-i pomenească fără încetare fusese donată o feudă.

1278–1304. Moreea sub autoritatea angevinilor

1278–1289. Guvernatorii Moreei

1280–1282. Rousseau de Sully

§ 537. După moartea bunului prinț Guillerme, domnul Jehan Chauderon, marele conetabil al principatului, pe care-l lăsase-n locul lui cârmuitor al țării sale, și-a chemat solii îndată ce prințul s-a pristăvit și i-a trimis la regele Carol, vestind moartea prințului Guillerme. Și, când regele-a aflat vestea, tare s-a dosădit. Atunci a ținut sfat cum trebuie să tocmească ținutul Moreei. Iară hotărârea a fost să trimită un ispravnic și oameni de-ai lui ca să poată cârmui cum se cuvine țara, astfel încât oamenii din țară să se socoată mulțumiți.[471]

§ 538. Atunci a trimis după Rous de Sulli[472], un baron tare destoinic, și i-a dat cincizeci de oameni călări și două sute de pedestrași, toți arbaletrieri, și i-a poruncit să ia oamenii aceștia cu el și să-i pună pe arbaletrieri în castelele din principat. Și, după ce lui Rous i-au fost date toate cele de trebuință pentru dregătoria lui, a pornit de la Neapole cu alaiul lui și-a călătorit, când pe uscat, când pe mare, până ce-a ajuns în portul Clarence.

§ 539. Iară, când a ajuns, a trimis cărțile ce le-avea asupra lui din partea regelui tuturor baronilor și fețelor bisericești din țară și le-a scris chiar el, în numele lui, fiecăruia, cerându-le să vină la Clarence ca să vadă și s-audă poruncile regelui Carol. Și, când oamenii de seamă din țar-aceea au văzut cărțile, îndat-au venit la Clarence. Și, după ce-au venit cu toții, s-au citit împuternicirile pe care Rous le-avea de la rege: regele le trimite veste și le poruncește să-l aibă și să-l socotească pe Rous drept ispravnicul lui și prepusul lui și să-i facă omagiu și să i se supună ca lui însuși.

§ 540. Iară, după ce-au fost citite porunca regelui și-mputernicirea, arhiepiscopul de Patras, pe care-l chema Benoit, a vorbit în numele tuturor celor din țară și i-a răspuns lui Rous așa, că se supun poruncii regelui și sunt gata să-i dea ascultare lui Rous, cârmuitorul regelui, și să se poarte cu el ca și cum ar fi însuși regele, seniorul lor, în orice privință, după puterea lor, în afară de a-i face jurământul de oameni ligii. Nu puteau face aceasta cu niciun preț, căci, de-ar jura, chiar ei și-ar încălca drepturile și obiceiul pământului, fiindcă oamenii ligii din principatul Ahaia nu sunt siliți și nu trebuie să facă omagiu și nici să se

---

471 După moartea prințului Guillaume, Moreea a devenit anexa unei monarhii administrative, centralizate și birocratice, conduse de guvernatori care adesea îi nemulțumesc pe baronii moreoți – Longnon, *L'Empire latin,* pp. 251–255. Pentru perioada acoperită de cronică guvernatorii au fost: Galeran d'Ivry, 1278–1280; Philippe de Lagonesse, 1280–1282; Guy de Trémolay, 1282–1285; Guillaume I de La Roche, 1285–1287; Nicolas al II-lea de Saint-Omer, 1287–1289; Guy de Charpigny, 1289; Ricardo Orsini, 1297–1300; Nicolas al III-lea de Saint-Omer, 1300–1307; Guy al II-lea de La Roche, 1307–1308.

472 Galeran d'Ivry, seneșalul Siciliei, a fost numit guvernatorul Moreei pe 26 august 1278. Hugues de Sully a fost numit vicar general al regelui în Albania în august 1279 – Bon, *op. cit.,* p. 154, n. 2.

lege ca oameni ligii decât numai seniorului lor și pe chiar pământul principatului, nu altundeva.[473]

§ 541. Iară, după ce-arhiepiscopul i-a dat acest răspuns din partea nobililor din țară, ispravnicul și-a arătat nemulțumirea. Pricina a fost întoarsă pe toate părțile, căci oamenii locului au spus la fel, că, și de-ar vrea s-o facă de hatârul regelui, tot n-ar putea fără voia tuturor baronilor din țară, îndeosebi a celor de dincolo de Strâmtoare[474], cum sunt duca Atenei, ducele de Nissye[475] și marchizul de Bondonnice[476] și cei trei seniori ce stăpâneau laolaltă Negripontul[477].

§ 542. Și, când Rous a văzut că oamenii din ținut care erau de față nu-i vor face-omagiul fără să fie de față și baronii numiți, s-a-nvoit ei să facă jurământ și să se lege pentru rege și urmașii lui și să-l socoată și să-l asculte ca pe ispravnicul și mai-marele lor. Iară de omagiu se va lipsi deocamdată, fiindcă, prin lege și datorință, baronii și ceilalți oameni ligii nu trebuie și nici nu sunt nevoiți să-l facă. Așa s-a hotărât atunci – și baronii, cavalerii și oamenii ligii de față au făcut jurământul[478].

§ 543. Și, după ce s-au făcut jurămintele și Rous a fost primit și și-a-nceput dregătoria, a pornit să tocmească treburile țării. Dară mai întâi i-a chemat pe dregători, pe *protovestiarios,* pe vistiernic, pe cel care chivernisea castelele, pe pârcălabi și pe conetabil, pe slujbași[479] și pe toți ceilalți care-aveau vreo-nsărcinare.

---

473 În cronica în greacă, vv 7867–7902, se explică situația Moreei de țară de cucerire și modul de desfășurare a jurământului care implica *osculum.* Omagiul este minuțios descris în primele articole din *Assises de Romanie:* „Art. 1. „Miser lo Principo de Achaya […] debbia far homagio legio et fedelitade al sorascrito Miser lo Imperador de Constantinopoli, e sagramento in man de li suo baroni, homeni legii fedeli e de li altri soi subditi che lo mantegnerà e guarentarà et mantegnir et guarentar fara quelli per suo officiali a tuto suo poder tute le franchisie e usanze de lo imperio de Romania"; Art. 2. „[…] li diti baroni et homeni legii è tegnudi de far al dito Miser lo Principo homazio et liga de fedelitade. Et li altri afeudadi die far homazo; et li altri suditi, sacramento de fedeltà. Ma, se lo dito Miser lo Principo volesse far dar lo dicto sagramento per suo procurador, o per procuratori, over sel non fosse in lo Principado, nesun de li suo subditi è tegnudi de farli legia, over sagramento."

474 În text, *le Pas,* defileul de la Megara.

475 Naxos.

476 Tommaso Pallavicini.

477 Ducele de Naxos primește un act separat, devenind atunci vasalul regelui; anterior fusese vasalul prințului Guillaume, dar doar pe durata vieții acestuia – Longnon, „Problèmes de l'histoire", p. 153.

478 În cronica în greacă, vv 7916–7926, i se spune guvernatorului că, de vreme ce are puterea, deși nu este domnul lor firesc și deci nu i se poate face omagiul, pentru a putea guverna trebuie să existe încredere reciprocă și un temei legal, așa că i se propune un jurământ reciproc, făcut pe Evanghelie, bazat pe teama de Dumnezeu. Practic, se sare peste omagiu și se trece la jurământul de fidelitate.

479 În text, *sergent,* slujbaș de rang inferior – poate fi portărel, pristav, pădurar etc.

1277. Moartea fiului regelui Carol I

§ 544. Iară, după ce regele-a primit principatul pentru el și pentru fiul lui, domnul Loÿs, n-a mai trecut mult și Dumnezeu l-a luat pe domnul Loÿs, fiul regelui Carol cel Bătrân[480]. Domnul Loÿs era fratele lui Carol cel Șchiop. Și s-a mutat la cer, ceea ce-a fost mare păcat, căci, de-ar fi trăit, cei din Moreea ar fi avut un domn bun.

§ 545. Acum vom înceta a mai vorbi despre Rous de Sully, ispravnicul Moreei, și despre domnul Loÿs, despre moartea lui – acela care trebuia să fie prințul Moreei –, și vă vom spune despre duca Atenei, domnul Guillerme de la Roche, și despre contele Hugues de Brene și de Liche (care-i în Apulia), cum duca Atenei Guillerme de la Roche s-a-ntors din Franța-n țara lui.

Succesiunea ducatului Atenei

§ 546. În vremea despre care v-am istorisit mai-nainte duca Atenei s-a-ntors din Franța – atunci, când prințul Guillerme l-a trimis la rege – și-a aflat că prințul fusese prins la Pelagonie[481]. Atunci duca încă n-avea nevastă. Atunci s-a-nvoit și s-a-nsurat c-o fiică de-a lui Quir Thodre Sevastocratorul, fratele din flori al despotului de la Arta[482]. De la acea doamnă duca a avut un fiu, numit Gui. Acest Gui a fost, după moartea tatălui său, duca Atenei și-a trăit cu multă cinste și s-a-nsurat cu doamna Mehaulte, fiica prințului Florant și-a doamnei Ysabeau, prințesa Ahaiei, chiar așa cum istoria vă va spune limpede mai departe.[483]

§ 547. Ducele Guillerme a mai trăit ceva vreme după prințul Guillerme. Și, după moartea prințului, primul ispravnic trimis în Moreea a fost Rous de Soulli. Și, după Rous, regele i-a trimis ducii Guillerme cărți și-nsărcinări să fie ispravnicul Moreei. Iară duca a primit cărțile și-nsărcinarea regelui și dregătoria de la el și-a avut-o și-a ținut-o cât a trăit[484]. Și, în vremea când a fost ispravnic, duca a pus să fie-ntărit castelul de la Dimatre. Și-acolo a stat el însuși până ce s-a isprăvit castelul. Și-a fost la un an de la moartea prințului Guillerme.

§ 548. Și-apoi, în vremea despre care vă istorisim, s-a-ntâmplat c-a murit contesa de Brene, sora ducii Guillerme, cea care-a fost nevasta prea nobilului baron, domnul de Caraintaine. De la doamnă contele Hugues l-a avut pe viteazul cavaler, contele Gautier de Brene, care-a fost ucis la Remyro de castilienii din Companie.[485]

---

[480] Filip, fiul lui Carol I, murise în 1277, înaintea prințului Guillaume.

[481] Fapte datând din 1258–1260 ce-l privesc pe Guy I de La Roche, mort în 1263 – v. infra, §§ 243–253, 320.

[482] Guy I de La Roche a avut doi fii, pe Jean, duce al Atenei de la 1263 la 1280, și pe Guillaume, căsătorit cu Elena Comnen Ducas, fiica lui Ioan Angelos Ducas, fiul nelegitim al lui Mihail al II-lea, despotul Epirului.

[483] Guy al II-lea de La Roche (Guyon), fiul lui Guillaume, ducele Atenei (1287–1308) – infra, §§ 831–840.

[484] Guillaume de La Roche, senior de Livadia, duce al Atenei după moartea fratelui său în 1280, al patrulea guvernator desemnat de Carol de Anjou, din 1285 până în 1287, anul morții sale.

[485] V. infra, §§ 497–500.

§ 549. Și, după moartea contesei, a murit și duca Guillerme al Atenei, fratele ei. A fost mare păcat, fiindc-a fost om viteaz și cârmuia bine țara! Și, după ceva vreme de la moartea ducii Guillerme, contele Hugues de Brene a trecut din Apulia-n Moreea și s-a dus în ducat s-o vadă pe ducesă, pe soția ducii Guillerme, fratele lui.[486]

§ 550. S-a-ntâmplat după voia Domnului, contele Hugues, înțelegându-se cu ducesa, a ajuns de-a luat-o de nevastă.[487] N-a trecut mult și doamna a zămislit o fată cu contele, numită doamna Jehane[488], care mai apoi a fost nevasta nobilului și viteazului cavaler, domnul Nicole Sanu, ducele din Nixie[489]. Și-au trăit multă vreme, dar, căzând în păcat ori fiindc-așa a fost voia lui Dumnezeu, n-au avut urmaș bărbătesc și nici n-au fost împreună-n țară.

§ 551. Și, după ce contele Hugues s-a-nsurat cu ducesa, a stăpânit ducatul și i-a fost epitrop lui Guy de la Roche, fiul lui vitreg, cât a trăit ducesa. La moartea ducesei însă, contele Hugues s-a dus în Apulia, în comitatul lui, Liche, pe care i-l dăduse regele Carol. Și, când Gui de la Roche a-mplinit vârsta, a fost făcut cavaler și numit duca Atenei. Și-a stăpânit toată viața ținutul, așa după cum ați auzit mai devreme.[490]

1282–1289. Guvernatorii Moreei

§ 552. Dar istorisirea nu mai vorbește-aici despre duca Atenei și vă va spune cum principatul Ahaiei a ajuns la doamna Ysabeau, fiica bunului prinț Guillerme, care l-a avut ca soț pe domnul Loÿs, fiul regelui Carol, fratele regelui Franței, și cum domnul Nicole de Saint Omer s-a-nsurat cu prințesa Moreei.

§ 553. După moartea prințului Guillerme, prințesa, nevasta lui, care era sora lui Quir Nicrifore, despotul de la Arta, rămase văduvă o vreme. Și-a avut de la soțul ei moșii în Moreea și pe domeniul de la Calamate[491]. S-a-ntâmplat ca nobilul baron, domnul Nicole de Saint Omer bătrânul, domnul a jumătate din moșia de la Estives – cel care fusese-nsurat cu prințesa Antiohiei –, să fie și el văduv după doamna aceasta de la care avusese mare

---

486 În sensul de cumnat.

487 Hugues de Brienne fusese căsătorit cu Isabelle de La Roche (infra, § 498–500), deci era cumnat cu Elena Comnen Ducas. În cronica în greacă, vv 8017–8025, sosit din Apulia, Hugues trece prin Moreea de unde se duce la Teba să-și consoleze cumnata rămasă văduvă, dar cei doi se îndrăgostesc și hotărăsc să se căsătorească.

488 Jeannette în cronica în greacă, v 8032.

489 Niccolò Sanudo, duce de Naxos prin 1323, mort în iulie 1341; menționarea sa este un indice important pentru datarea cronicii – Jacoby, „Quelques considérations", p. 135.

490 După cronica în greacă, vv 8050–8055, a devenit cavaler, a fost numit *Megas Kyr,* a fost vestit ca duce al Atenei, dar, trăind în păcat, Domnul nu i-a dat urmaș căruia să-i transmită apărarea țării și a moștenirii sale.

491 Anei (Agnès) Comnen, „frumoasă ca o a doua Elenă a lui Menelaos" (Dorotei al Monemvasiei), îi fuseseră rezervate în caz de văduvie feudele de la Kalamata și Clermont. Se recăsătorește în 1280 cu Nicolas al II-lea de Saint-Omer. Moare la 4 ianuarie 1286 și va fi înmormântată lângă primul ei soț, la Andravida – Bon, *op. cit.,* pp. 156–157, respectiv 590.

bogăție de vase, odoare și mulți bani. Datorită marii sale-nțelepciuni, se-nvoi și se-nsură cu prințesa Ahaiei.

§ 554. Domnul Nicole era un om de neam ales, născut dintr-un neam regesc[492], și-a fost nemaipomenit de bogat datorită marii averi ce-o avea de la prințesa Antiohiei. Cu aceasta a pus să fie clădit castelul Saint Omer aflat dinaintea cetății Estives, care-a fost cel mai frumos și cel mai strălucit conac din toată Romania[493]. Dară catalanii din Companie l-au dărâmat după ce i-au luat domeniul[494], de teamă nu cumva duca Atenei să-l dobândească prin vreun mijloc și, datorită acelui castel, să-și ia-napoi ducatul. Și-a mai pus să se clădească o casă la Maniatecor[495] pe vremea când era domn acolo și-a mai clădit și castelul din portul Junch.[496]

§ 555. Atunci s-a-ntâmplat ca, după moartea ducii Guillerme care era ispravnicul principatului, să fie ispravnic nobilul baron, domnul Gui de Trimolay care cât a trăit a fost domn la Calendrice, care-a fost tare blând și mărinimos.[497]

§ 556. Și, după moartea domnului Guy, la cererea și la porunca regelui, a fost ispravnic în principat nobilul domn Nicole de Saint Omer cel bătrân, pe vremea și sub oblăduirea căruia s-a-ntâmplat în ținutul Moreei ceva ce povestea vă va spune mai departe.

1279. Vărul lui Geoffroy de Caraintaine vine în Moreea

§ 557. S-a-ntâmplat, după moartea domnului de Caraintaine, ca un văr de-al lui din comitatul Champaigne, când a aflat despre moartea lui, să tragă nădejde că i se cuvine pe

---

492 Aluzie la bunica lui (infra, § 507).

493 După cronica în greacă, vv 8080–8092, acest castel, perfect fortificat, cu apartamente demne de un rege, cu fresce reprezentând cucerirea Siriei de către franci, a fost năruit de catalani.

494 August 1331-vara anului 1332, indice pentru datarea diferitelor versiuni ale cronicii – Jacoby, *op. cit.*, p. 148.

495 Când văduva prințului Guillaume s-a măritat cu Nicolas, regele Carol I a readus feuda de la Kalamata în domeniu princiar și i-a dat în schimb pământuri în Messenia – satele Maniatochori, Platanos și Glychy, ce-i aparținuseră lui Leonado da Veroli, mort fără urmași; Maniatochori (Mantichorion) s-ar afla aproape de Modon sau Coron de vreme ce Nicolas de Saint-Omer a construit un fort împotriva venețienilor (cronica în greacă, vv 8093–8095) – Bon, *op. cit.*, pp. 409, 416, 429, 434–435; Longnon, *L'Empire latin*, p. 257.

496 După cronica în greacă, vv 8096–8099, a construit fortăreața de la Avarinos (fr. Port-de-Junch) sperând că regele îi va permite să i-o lase nepotului său, Nicolas al III-lea. După *Libro de los fechos*, § 471, în vremea prințului Florent, mareșalul a făcut castelele de la Porto Junco și Castiello Nueuo, „care-acum i-al teutonilor".

497 Buchon amintește de un Nicolas de Tremolay trădător, fiul celui de mai sus, mort în 1316 – Buchon, *op. cit.*, p. 275, n. 4. Povestea lui, citată în art. 18 din *Assises de Romanie*, face jurisprudență: dacă cineva și-a trădat seniorul și face apoi o donație, dar moare înainte să se dea o sentință judecătorească pentru trădare ori înainte să fie dezmoștenit din această cauză, urmașii lui moștenesc (feuda nu se întoarce în domeniul prințului).

drept stăpânirea baroniei ca celei mai apropiate rude[498]. Vărul, pe care-l chema Goffroy de Bruieres, la fel ca pe domnul de Caraintaine, s-a gătit cât mai strălucit a putut[499] și-a plecat din Champaigne și s-a dus întins la Neapole. Și i-a dus regelui Carol cel Șchiop[500] testimoniu de la toate fețele bisericești și de la toți baronii din Champaigne că-i cel mai apropiat urmaș și neam pe care domnul de Caraintaine îl avea atunci.

§ 558. Și, când a ajuns dinaintea regelui, i-a arătat cărțile și chezășiile – în vremea-aceea, bunul rege Carol murise și regele Carol, fiul lui, care era șchiop, rămăsese rege și stăpânea regatul Apuliei[501] –, toate fețele bisericești și oamenii de neam din Champaigne mărturisind că-i cel mai apropiat moștenitor și neam al domnului de Caraintaine.

§ 559. Și, după ce regele-a văzut și-a pus să fie citite testimoniile domnului Goffroy de Bruieres, a ținut sfat. Și-apoi l-a trimis la domnul Nicole de Saint Omer, cârmuitorul Moreei. Și i-a cerut ca, în sfatul oamenilor ligii din țară, să cerceteze dacă domnul Goffroy de Bruieres are drept la moștenirea domnului de Caraintaine și, dacă are temei, îndată să i-l adeverească.

§ 560. Atunci domnul Goffroy a venit în Moreea. Și, când a ajuns dinaintea domnului Nicole, ispravnicul, i-a-nmânat cărțile pe care le-aducea de la rege. Și, după ce domnul Nicole a primit cărțile regelui, i-a strâns pe toți oamenii de ispravă din țară și-a ținut un sfat în privința cererii domnului Goffroy pentru baronia domnului de Caraintaine. Mult s-a vorbit și s-a cercetat pricina de către baronii – fețe bisericești și mireni – din sfat.[502]

§ 561. Și la urmă au ajuns la o singură părere. Și l-au chemat pe domnul Goffroy de Bruieres și i-au spus că, fără vreo tăgadă, n-are niciun drept asupra baroniei Caraintaine fiindcă domnul de Caraintaine, vărul lui, o pierduse și fusese dezmoștenit din vina lui în două rânduri, prin hotărârea și cu judecata curții. Într-un rând când l-a părăsit pe prinț, pe seniorul lui ligiu, și s-a dus cu duca Atenei care se răsculase-mpotriva prințului și-a pus mâna pe arme și s-a luptat el însuși cu seniorul lui ligiu, iară prințul, la rugămințile nobililor, i-a dat înapoi baronia printr-un hatâr osebit, lui și coconilor de trupul lui. Și-apoi a pierdut-o iară când l-a părăsit pe prinț în toiul celui mai grozav război pe care l-a avut vreodată și i-a luat nevasta unui om ligiu și-a dus-o-n Apulia. Iară regele Maffroy, care era regele Siciliei și-al Apuliei, când a aflat că și-a lăsat seniorul ligiu și-a venit în regatul lui în acest chip și pentru dezmăț, l-a izgonit din țara lui, sub amenințarea că-și va pierde capul, să plece din regatul lui într-o săptămână. Așa c-a plecat domnul de Caraintaine și-a venit cu inima

498 Un anume Jean Pestel revendicase moștenirea în aprilie 1276 la curtea din Neapole – Bon, *op. cit.*, p. 148.

499 După cronica în greacă, vv 8116–8123, și-a amanetat pământurile și-a împrumutat bani pentru a plăti opt sergenți care l-au însoțit în Moreea.

500 Vărul lui Geoffroy este semnalat la Neapole la 8 ianuarie 1279, pe când guvernator era Galéran d'Ivry – Longnon, *L'Empire latin,* p. 255, n. 3.

501 Dacă faptele s-au petrecut în 1279, rege este Carol I de Anjou.

502 După cronica în greacă, vv 8135–8147, regele îi poruncește guvernatorului să adune înalta curte, seniorii ligii, prelații și oamenii înțelepți, pe care Nicolas de Saint-Omer îi convoacă la Clarence; v. componența unei astfel de instanțe în preambulul I din *Assises de Romanie.* V. și *Libro de los fechos,* §§ 428–429.

strânsă-n Moreea. Și iarăși, la rugăminţile oamenilor nobili, i s-a dat pământul ca un hatâr osebit, lui și moștenitorilor de trupul lui doar.[503]

§ 562. Iară, când domnul de Bruieres a văzut și-a cunoscut că n-are niciun drept la baronie, a tăcut, căci alta nu mai avea ce face.

Geoffroy de Bruières pune mâna pe castelul de la Bucelet prin viclenie

§ 563. Și, dup-o vreme, i-a trecut prin cap o mare viclenie, după cum veţi auzi mai departe. A cercetat starea și felul baroniilor și-a castelelor din Escorta[504]. Așa c-a plecat din Moreea[505] și s-a prefăcut bolnav. Și-a venit fără grabă la Salicore[506]. Și-acolo a căzut la pat, făcându-se bolnav, și-a zis că-i cufurit, astfel încât trimitea în fiecare zi om la castelul Buchelet și cerea să i se-aducă apă din cisternele de-acolo, ca și cum l-ar strânge la burtă[507].

§ 564. Iară, după ce-a dus-o așa o săptămâna, l-a trimis pe-un scutier de-al lui la pârcălabul de la Bucelet pe care-l chema Fylocalo[508], rugându-l să-i îngăduie să stea-n castel trei ori patru zile ca să bea apa rece din cisternă, căci nimic altceva nu poate să-i aducă vindecare ca apa-aceea. Iară pârcălabul, auzind rugămintea cavalerului, netrecându-i prin cap că un om de neam ca acesta ar putea născoci ori face ceva rău, îi făcu hatârul cavalerului. Și, îndată ce domnul Goffroy auzi răspunsul lui Filocalo pârcălabul, a și plecat de la Salicore și-a urcat la castelul de la Bucelet.

§ 565. Cum a ajuns în castel, i-a și spus pârcălabului să-l lase să intre-n donjon. Și i-au făcut patul în cea mai bună cameră din turn. Iară, când domnul Goffroy a văzut că pârcălabul i-a făcut acest hatâr, s-a prefăcut și mai bolnav, arătând că l-a vlăguit de tot cufureala.

§ 566. Și, când a socotit că-i vine la socoteală, i-a chemat pe cei patru scutieri ai lui și i-a pus să jure pe moaște că vor tăinui ce le va spune despre gândul lui și că-l vor ajuta să-și dobândească moștenirea în felu-n care le va spune[509]. După ce scutierii au jurat dară [că nu vor vorbi] și că-l vor ajuta până la moarte, le zise:

---

503 Pentru faptele comise de Geoffroy în 1255 și în 1263–1264, v. infra, § 241, respectiv 414. După cronica în greacă, vv 8166–8175, sentinţa este dată de episcopul de Olena.

504 După cronica în greacă, vv 8179–8198, după două zile de plâns și vaiet, de parc-ar fi pierdut regatul Franţei, Geoffroy se gândește că mai bine moare decât să se întoarcă acasă, unde va fi luat în râs că a venit cu coada între picioare. Așa că s-a împrietenit cu un om din partea locului, căruia i-a cerut informaţii despre castelele Araklovon și Carytaina, cât de fortificate sunt și ce trupe le apără.

505 Din partea de NV a peninsulei.

506 Probabil Xerochori, sat în apropierea castelului de la Bucelet (gr. Araklovon) – Bon, *op. cit.,* pp. 370–373.

507 După cronica în greacă, vv 8209–8217, Geoffroy își trimite vreme de zece zile un servitor după apă la castel, instruindu-l să observe topografia și trupele dinăuntrul lui.

508 Philocalos în cronica în greacă, v 8332. În *Libro de los fechos,* §§ 432–433, Geoffroy l-a chemat la el pe pârcălab care era francez din ţinutul lui.

509 După cronica în greacă, vv 8251–8254, instalat în castel cu un singur servitor, Geoffroy îi aduce și pe ceilalţi sub pretext că vrea să-și facă testamentul.

§ 567. „Scumpi frați și soți, știți și-ați auzit din testimoniile baronilor din Champaigne că sunt ruda cea mai apropiată a domnului de Caraintaine și vărul lui adevărat și-ați văzut cum regele Carol m-a primit cu slavă și-a trimis cărți, poruncindu-i ispravnicului acestei țări să-mi facă județ și dreptate și să-mi dea baronia de la Caraintaine de voi dovedi că sunt din acest neam.

§ 568. Mi se pare însă că-mi pierd moștenirea nu din lipsa unei dovezi temeinice, nici din voia regelui, ci din pricina oamenilor răi din acest ținut, care-s prefăcuți și necredincioși. Căci la fel i-au făcut pe vremuri și contelui de Champaigne – i-au luat stăpânirea acestui principat și i-au dat-o domnului Goffroy de Villarduin, mareșalul ținutului Champaigne, strămoșul meu –, prin judecata strâmbă împotriva lui Robert de Champaigne, vărul contelui, care-a venit la vreme și la soroc, după obiceiurile și-nvoielile pe care contele le hotărâse și le rânduise cu jurământ cu domnul de Villarduin.[510]

§ 569. De-aceea zic, dragi frați, fiindcă sunt împins de deznădejde și de-nșelăciune și de supărare care-mi vin de la strâmbătatea pe care oamenii aceștia răi mi-o fac, de-aceea zic dară că vreau să fac un lucru primejdios cu ajutorul vostru și-mpreună cu voi. Și vă făgăduiesc cu credință, ca un om de neam ales, că, dacă Dumnezeu îmi hărăzește să-mi dobândesc moștenirea, o să vă fac pe toți patru cavaleri și-o să-mpart cu voi astfel încât fiecare dintre voi va fi bogat și înlesnit."

§ 570. Atunci toți cei patru scutieri i-au răspuns într-un cuvânt: „Domnule, am auzit bine tot ce ne-ați spus și ne-ați istorisit și suntem încredințați că vi se face mare strâmbătate. De-aceea vă spunem că vom făptui cele spre folosul Domniei voastre, ca să puteți să vă dobândiți moștenirea, și suntem gata să trăim și să murim împreună cu Domnia voastră."

§ 571. Atunci le mulțumi tare și-apoi prinse-a le spune tot gândul lui: „Prieteni, iubiți frați, să nu credeți că am vreo boală-n măruntaie ori în trup, căci eu m-am prefăcut a fi bolnav ca să pătrund în castelu-acesta fiindcă-i cel mai întărit din baronia aceasta. De-aceea am zis să ni se-aducă armele-aici într-un cufăr, pe-un cal de povară, și să se facă mulți posmagi la Salicore, acolo unde-am fost, și să fie aduși aici pe-ascuns, astfel ca nimeni să nu vadă. Și, după ce ni se vor aduce pâine și armuri (vin și apă sunt aici din destul!), doi dintre voi îi vor chema pe pârcălab și pe cei mai buni oșteni din castel și vă veți duce să beți în afara castelului, la cârciumă, împreună cu ei. Și, când veți fi la băutură, veți cere să se-aducă vin din belșug și-i veți îndemna să bea, iară voi nu veți bea. Și, îndată ce-i veți vedea beți turtă, unul din voi va pleca și-apoi va veni și celălalt.

§ 572. Și, îndată ce veți fi dincoace de poartă, îl veți apuca pe străjer și-l veți arunca afară din castel, apoi veți încuia porțile și-mi veți aduce cheia. Și-ndată aceștia doi dintr-ai noștri se vor urca pe poartă ca nu cumva să se-apropie cineva să pună foc. Și-n vremea-aceasta

---

510 V. infra, §§ 137–171. În cronica în greacă, vv 8259–8285, Geoffroy amintește că feuda de la Carytaina a fost cucerită cu spada de rudele lui, care au construit și castelul cu același nume, fără a aminti povestea lui Guillaume de Champlitte, lucru firesc, acești oșteni, originari din Franța, nefiind la curent cu întâmplările din Moreea.

eu și oamenii noștri ne vom înarma și ne vom sui pe ziduri și vom cuceri castelul. Și-apoi îi vom scoate-afară pe grecii care sunt în temniță – sunt vreo doisprezece – și le vom da arme și-i vom pune-n locurile unde n-avem a ne teme de ei, dându-le de-nțeles că-i vom da castelu-împăratului ca să ne-ajute mai cu tragere de inimă. Și-apoi, la vreme de noapte, îi vom coborî pe doi dintre ei pe-o funie și-i vom trimite la căpetenia grecilor, să vină să ia castelul pentru-mpărat.[511]

§ 573. Și, când ispravnicul Moreei va afla că stăpânim castelul în chipu-acesta și vrem să li-l dăm grecilor, bucuros se va-nvoi să-mi facă voia – să stăpânesc baronia de la rege – ca să nu le dau castelul grecilor. Și încă ceva, îndată ce vom stăpâni castelul, le vom spune pârcălabului și oștenilor să binevoiască a-i spune vestea ispravnicului [francez]."[512]

§ 574. Iară, după ce domnul Goffroy a istorisit și-a rânduit și-a pus la cale toată pricina cu scutierii lui, cum vor face, grabnic i-au încuviințat spusa și-au zis că-i așa de bine rostuită că nici cel mai înțelept om din lume n-ar fi găsit alta mai nimerită.

§ 575. Atunci au făcut după cum rânduise domnul Goffroy. Iară, după ce domnul Goffroy a cucerit castelu-n felu-n care-ați auzit, a pus iute să se scrie cărți pentru căpetenia grecilor. Și i-a scos la vreme de noapte pe cei ce erau în temnița dinlăuntru și i-a trimis drept la căpetenia grecilor[513]. Iară pârcălabul și oștenii care rămăseseră pe dinafară, în târg[514], când s-au văzut astfel prodosiți, s-au înarmat cu ce-au putut și stăteau dinaintea castelului.

Geoffroy de Bruières este înfeudat în Moreea

§ 576. Și-ndată l-au trimis pe unul dintr-ai lor la ispravnic, la Clarence, unde se-afla, dându-i această veste, cum și-n ce chip domnul Goffroy i-a prodosit și le-a luat castelul și cum a trimis veste la căpetenia grecilor să vină să ia castelul pentru-mpărat. Și mai trimiseră și doi oșteni la domnul Simon de Vidoigne, care era pe-atunci căpetenie la Escorta – la Grant Aracove unde se-afla, căci în vremea aceea acolo era garnizoana căpităniei Escorta[515] –, arătându-i cum a fost cucerit castelul.

§ 577. Iară, când domnul Simon de Vidoigne auzi vestea, tare s-a dosădit. Și-ndată a luat toți oștenii care erau cu el și-a trimis după toți cei din căpitănia lui, oameni călări și pedestrime. Și s-a dus drept la Bucelet și l-a-mpresurat. Și-a pus să fie păzite toate trecătorile și toate drumurile ca nimeni să nu poată să intre ori să iasă din castel.

---

[511] Un alt scenariu în *Libro de los fechos*, §§ 436–437.

[512] În cronica în greacă, vv 8272–8275, Geoffroy arată că a ales castelul de la Bucelet pentru că este inexpugnabil și, fiind bine fortificat și aprovizionat, este apărat de un număr mic de oameni. Pe de altă parte, castelul era cheia Skortei – le-ar fi permis grecilor cucerirea ținutului și chiar a întregului principat –, deci o bună monedă de schimb pentru a obține de la guvernatorul regelui castelul de la Carytaine și ținutul Skorta.

[513] În cronica în greacă, vv 8318–8319, se descoperă că acești doisprezece prinși erau oameni de rând; unul dintre greci care știa carte a scris mesajul către guvernatorul bizantin.

[514] Cârciuma se afla în târgul de la poalele castelului.

[515] V. infra, § 495.

§ 578. Iară domnul Nicole de Saint Omer, ispravnicul, îndată ce-a aflat vestea, a trimis vorbă la toți oamenii din principat să vină s-ajute și să sprijine nobilul castel de la Bucelet pe care domnul Goffroy de Bruieres l-a cucerit prin hiclenie și vrea să-l dea grecilor. Și-a luat câți oameni a putut din câmpia Moreei și-a venit cât a putut de repede la Bucelet. Și, când l-a aflat pe căpitanul de la Escorta care-mpresurase castelul și pusese să fie cucerite și păzite toate trecătorile și drumurile, tare s-a bucurat și i-a mulțumit tare. Și, după ce ispravnicul a venit la Bucelet, a strâns și mai mult încercuirea, astfel că nimeni nu putea să intre ori să iasă din castel.

§ 579. Și, după ce ispravnicul a rânduit asediul după cum ați auzit, le-au sosit vești că venise căpetenia-mpăratului, cu toată oastea lui, la râul Charbon și venea drept [asupra lor] nădăjduind să primească acel castel și ca să-l apere pe domnul Goffroy, așa cum îi vestise-n carte[516]. Atunci pârcălabul de la Escorta a rânduit o sută de oameni călări și două sute de pedestrași și s-a dus de-a dreptul acolo unde era căpetenia grecilor ca să păzească hotarul și să-mpiedice pătrunderea lor în ținutul Escorta.

§ 580. Și, după ce oamenii aceia au plecat, a chemat doi cavaleri și i-a trimis la domnul Goffroy. Și i-au cerut castelul din partea regelui și-a ispravnicului. Iară domnul Goffroy le-a răspuns că nu va-napoia castelul, că i-al lui, cucerit de strămoșii lui cu sabia. „Și negreșit, domnilor, nu mă pot plânge de Măria sa, regele, căci îndată ce m-am dus la el și i-am arătat zapisele mele, cum că eram moștenitor legiuit al baroniei aceleia, l-a vestit pe ispravnic că trebuie să-mi facă dreptate. Iară ispravnicul, la povața oamenilor locului, care nu vor să fie vreun nobil din Franța printre ei, mi-au scornit temeiuri ca să mă dezmoștenească. Iară eu, văzând marea nedreptate, am pătruns în acest castel, care-i al meu, cum am putut. Și nimeni nu poate să mă-nvinovățească cu temei de hiclenie, căci n-am luat avutul nimănui. Și-l voi stăpâni spre cinstea lui Dumnezeu și-a Măriei sale, regele. Și-l rog pe ispravnic să-mi dea-n stăpânire pământurile din jur și eu sunt gata să fac omagiu și să jur credință Măriei sale, regele, și să slujesc așa după cum se cuvine pentr-o baronie."

§ 581. „Domnule Goffroi, au spus cavalerii, fiți încredințat pe deplin că noi am cântărit mult de ce nu vă puteți împlini gândul privitor la baronia pe care-o cereți. Ați văzut dară cum curtea și baronii vă dovedesc, prin temeiuri vrednice de crezare, cum și de ce domnul de Carintaine, vărul Domniei voastre, în chip legiuit, prin hotărârea și judecata curții, a fost dezmoștenit în două rânduri și prințul Guillerme, la rugămintea oamenilor de neam ce erau de față, le-a dat înapoi baronia ca un hatâr deosebit lui și coconilor de trupul lui.

§ 582. Măria sa, regele, l-a vestit dară și i-a poruncit ispravnicului să vă facă dreptate și județ după obiceiurile și datinile locului, iară ispravnicul s-a bizuit pe știința oamenilor liberi

[516] După cronica în greacă, vv 8328–8329, trupele grecești tăbărâseră lângă un vad al râului Alfios, la locul numit Omplos (Ompra). A. Bon consideră că nu este locul de tabără al trupelor grecești, ci destinația lor finală, la care n-au mai ajuns, căci guvernatorul, conform celor afirmate în cronica în greacă, vv 8370–8383, decisese mobilizarea rapidă și masivă a trupelor sub conducerea lui Simon de Vidoigne pentru a nu se permite accesul grecilor spre Skorta – Bon, *op. cit.*, pp. 352–354. V. și W. Kendrick Pritchett, *Studies in Ancient Greek Topography*, pp. 51–52.

din ținut. Și nobilii au cercetat cu bună credință și-au aflat că domnul de Caritaine a fost dezmoștenit din vina lui și la fel și orice neam de-al lui. Cum Domnia voastră cereți dară baronia ca neam al lui, puteți înțelege limpede, fiind înțelept și științtor, că n-aveți niciun drept.

§ 583. Și de-aceea un om ca Domnia voastră nu trebuie să facă așa ceva, să ia un castel stăpânit de rege-n chipu-acesta. De-aceea vă rugăm și vă sfătuim cu bună credință, așa după cum e cuviința cavalerilor, să dați înapoi castelul fără prea multă târguială și să spuneți că mânia și sfatul prost v-au îndemnat la așa ceva. Iară, de nu, fiți pe deplin încredințat că oamenii care v-au împresurat nu vor pleca de-aici până ce nu vă prind și nu vă pedepsesc pentru-așa faptă!”[517]

§ 584. Iară, când domnul Goffroi a auzit toate-aceste vorbe și altele multe pe care i le-au spus cavalerii, a priceput că rău a făcut să pună mâna pe castel în așa chip. Dară, până la urmă, domnul Goffroy a venit la vorba domnului Nicole de Saint Omer, care i-a făgăduit să-i dea ca moșie, cu-nvoiala regelui, feuda de la Moraines care se află-n Escorta și s-o ia de nevastă pe doamna Margerite, doamna de La Lisarée, care era vara domnului Gautier de Rosieres, domnul de Mathegriphon.

§ 585. Și, după ce toate-acestea au fost rânduite și-ntărite prin urice și jurăminte și-nțelegeri temeinice, domnul Goffroy dădu-napoi castelul de la Bucelet, apoi plecă în Moreea și se-nsură cu doamna. Și i s-a dat în stăpânire feuda lui și cea de la Liserée[518]. Și-n felu-acesta a rămas domnul Goffroy în ținutul Moreei pe viață. Și-a avut de la doamna aceea o fiică numită Elaine, care s-a măritat cu domnul Villain d’Anoé, domnul de Arcadye[519], și i-au zămislit pe Erard d’Anoé[520] și pe Agnès, sora lui, care mai apoi a fost nevasta nobilului cavaler, domnul Estienne Le Maure, stăpânul castelului de la Saint Sauveur.[521]

---

517 După cronica în greacă, vv 8408–8448, Geoffroy e acuzat că a dezonorat nația franceză și avertizat că guvernatorul a adus dulgheri și meșteri venețieni care instalează trebuchete ce vor nărui zidurile și-l vor îngropa sub moloz! Geoffroy roagă să i se dea o moșie pentru că-i e rușine să plece în Franța unde va fi umilit că a fost tratat ca o slugă în Romania.

518 Moraines sau Morena, în Skorta. Marguerite de Cors este văduva lui Payen de Stenay, domnul de Morena, după Longnon, *Chronique de Morée,* p. 234, n. 1. Totuși, A. Bon consideră, așa cum se înțelege clar și din textul de față, ca și din cronica în greacă, v 8456, că feuda Moraines care i-a fost atribuită lui Geoffroy cel Tânăr nu-i aparținuse soției sale, anterior atribuirii aflându-se probabil în domeniul princiar – Bon, *op. cit.,* p. 392.

519 Villain al II-lea d’Aulnoy (d’Aulnay), fiul lui Geoffroy, al cărui tată, Vilain I, mort pe la 1269, venise în Moreea cu Baudouin al II-lea în 1261 și primise de la prințul Guillaume baronia Arcadie – infra, § 702.

520 În cronica în greacă, vv 8469–8476, se face un elogiu al acestui fiu, mareșalul Moreei Érard al III-lea Le Maure, zis Arcadianul; unchiul lui murind fără urmași, a moștenit întreaga feudă Arcadie și pe cea de la Saint-Sauveur. Menționarea lui în cronica în greacă permite datarea diferitelor manuscrise: ms de la Copenhaga vorbește despre el ca despre o persoană în viață, iar ms *Parisinus* gr. 2898, ca despre un răposat (Érard al III-lea era în viață la 5 iulie 1388) – Jacoby, „Quelques considérations”, pp. 139–141.

521 D. Jacoby presupune că Étienne Le Maure s-a căsătorit cu Agnès prin 1320, lipsa altor detalii despre cuplu însemnând poate că pe la această dată s-a elaborat cronica din care derivă această variantă – *idem,* p. 139.

1289–1297. Ysabeau de Villehardouin și Florent de Hainaut

Septembrie 1289. Căsătoria prințesei Ysabeau cu Florent de Hainaut

§ 586. Dar-aici se curmă istorisirea despre domnul Goffroy de Bruieres și despre cei care s-au tras din el și vă va spune despre doamna Ysabeau, fiica bunului prinț Guillerme, care-atunci se numea doamna Moreei, cum a ajuns mai apoi prințesa Ahaiei și cum această prințesă Ysabeau a dobândit principatul Ahaiei, moștenirea ei.

§ 587. În vremea despre care-auziți istorisindu-se, pe când regele Carol[522] stăpânea principatul Ahaia în numele lui, din pricină că murise domnul Loÿs, fratele lui – în temeiul învoielilor pe care prințul Guillerme le făcuse cu bunul rege Carol[523] –, doamna Ysabeau, doamna Moreei, era-n cetatea Neapole cu regina, cea din Ungaria[524]. Și-atunci erau în Moreea doi cavaleri în care regele se-ncredea mai mult decât în toți ceilalți, domnul Jehan Chauderon, marele conetabil al principatului, și domnul Goffroy de Thornay, domnul de La Grite.

§ 588. Acești doi cavaleri veneau adesea în regatul Apuliei și umblau în slujba regelui. Și, la drept vorbind, cavalerii nu erau de colea, căci erau mari la stat, cu trup vânjos, înțelepți și bărbați tare frumoși și tare destoinici. Și-atâta-i iubea regele și se-ncredea-n însușirile lor că, atunci când s-a-nfruntat cu regele Aragonului pentru regatul Siciliei, fiecare având o sută de cavaleri împreună cu el, la Bordeaux, pe râul Gironde, regele i-a ales pe-acești doi cavaleri și i-a socotit printre cei o sută de cavaleri pe care urma să-i aibă-n ceata lui[525]. Și-atâta-l iubea regele pe Chauderon că l-a făcut amiral al regatului Apulia.

§ 589. Acești doi cavaleri s-au întâlnit, cu mare drag, cu nobilul bărbat, domnul Florant de Haynaut, fratele contelui de Haynaut[526], care pe-atunci era marele conetabil al regatului Siciliei[527]. Acești doi cavaleri au știut cum să facă și să dreagă pe lângă regele Carol spre a rândui căsătoria domnului Florant cu doamna Ysabeau, doamna Moreei.[528]

---

522 Carol al II-lea de Anjou.

523 Carol I de Anjou. Ysabeau era văduvă de 12 ani, având cel mult 30 de ani în 1289.

524 Soția lui Carol al II-lea, Maria a Ungariei, fiica lui Ștefan al V-lea.

525 După Marino Sanudo au fost selectați din Moreea pentru duelul din iunie 1283 Geoffroy de Durnay, Jean Chauderon și Jacques de La Roche – Hopf, *op. cit.,* p. 152. V. și infra, § 775.

526 Născut prin 1255, Florent, al patrulea copil al lui Jean al II-lea d'Avesnes și al Adelaidei de Olanda, venise către 1287 în Italia de Sud, în serviciul regentului Robert d'Artois. Era strănepotul împăratului Constantinopolului Baudouin I și nepot al lui Jacques al II-lea d'Avesnes, primul senior din Negropont – Longnon, *L'Empire latin,* p. 264.

527 Devine conetabil al regatului probabil cu ocazia căsătoriei cu Ysabeau – Longnon, *L'Empire latin,* p. 265.

528 În cronica în greacă, vv 8513–8543, Florent argumentează în fața lui Chauderon și de Tournay beneficiile revenirii lui Ysabeau, căsătorite cu un bărbat de rangul ei, în Moreea. În *Libros de los fechos,* § 448, ducele de Brabant (Robert d'Artois?) îi solicită regelui aprobarea căsătoriei lui Florent, ce făcea parte din suita lui, cu Ysabeau.

§ 590. Și, după ce regele a-ncuviințat să se facă această căsătorie și domnul Florant de Haynaut să fie prinț al Ahaiei, a hotărât drepturile, înțelegerile și rânduielile ce trebuia să fie ținute-n orice vreme între rege și prinț ori prințesă, oricine-ar fi ei, prințul fiind îndatorat față de rege și regele față de prinț. Și-ntre aceste rânduieli s-a scris într-o zaceală că, dacă din întâmplare, principatul ar ajunge să fie moștenit de-o femeie, fecioară ori văduvă, aceasta să nu se poată mărita fără-ngăduința regelui, iară, dac-ar face-o fără-ngăduința regelui, doamnei aceleia să i se ia pe veci principatul Ahaiei, ei și urmașilor ei.[529]

§ 591. Și, după ce s-au făcut zapisele și-au fost citite înaintea tuturor, regele-a poruncit să se facă nunta și căsătoria[530]. Și, îndată ce s-au căsătorit, regele-a-nvestit-o pe doamna Ysabeau cu principatul, ca moștenitor legiuit[531], și-apoi pe domnul Florant ca ocrotitorul ei.[532]

Octombrie 1289. Ysabeau și Florent vin în Moreea

§ 592. Și, după ce s-a făcut nunta și prințul Florant și-a rânduit toate treburile cu regele Carol, seniorul lui ligiu, s-a gătit să vină-n Moreea. Și-a trimis la Brindisi după vase. Apoi și-a luat rămas bun de la rege și de la regină și de la ceilalți nobili ce erau acolo. Iară prințesa a venit și ea la Brindisi și și-a aflat toate vasele gătite, catarge și vase pentru cai[533]. Și-avea mai bine de-o sută de oameni călări și-a mai luat și trei sute de arbaletrieri.

§ 593. Și, după ce s-au suit pe vase, au mers până ce-au ajuns la Clarence[534]. Și, când au tras în port, au aflat că domnul Nicole de Saint Omer, ispravnicul[535], era la Andreville. Și, îndată ce-a știut de sosirea prințului și-a prințesei, a venit la ei și i-a primit cu mare bucurie. Atunci prințul a cerut și i s-au adus cărțile prin care regele-l vestea pe ispravnic că dăduse

[529] În cronica în greacă, vv 8579–8590, acest articol, care îi va fi aplicat prințesei Ysabeau la căsătoria cu Filip de Savoia, este socotit rușinos și nedrept.

[530] La 16 septembrie 1289 regele a învestit-o pe Ysabeau cu principatul; nunta s-a făcut probabil la câteva zile după aceea – Longnon, *L'Empire latin,* p. 265; Perrat-Longnon, *op. cit.,* p. 27.

[531] Carol al II-lea nu va mai folosi titlul de prinț al Ahaiei în actele oficiale începând cu 26 mai 1290, dar avizase cancelaria că nu mai deține titlul încă din 22 decembrie 1289 – Longnon, *L'Empire latin,* p. 266. Bunăvoința lui Carol al II-lea față de cumnata lui s-a manifestat încă de la eliberarea sa din captivitate, când, printr-un act din 10 iulie 1289, i-a dat fiicei prințului Guillaume baronia de la Carintaine și castelul de la Bucelet – Perrat-Longnon, *op. cit.,* p. 11. I s-a dat principatul „de mera liberalitate et speciali gratia", ca „restitucion et concession" – *idem,* pp. 26–28, respectiv 33.

[532] După cronica în greacă, vv 8591–8605, nunta a fost oficiată de mitropolitul Neapolelui în biserica lui; Florent a fost învestit ca ocrotitor, dar și ca moștenitor al soției sale și înscăunat ca prinț al Ahaiei.

[533] În documentul din 13 septembrie 1289 regele îi poruncește lui Narjot de Toucy să pregătească vasele care să o ducă pe prințesa Ahaiei (două vase pentru transportul cailor, două galere și un galion) – Perrat-Longnon, *op. cit.,* pp. 24–25.

[534] Au debarcat la Coron, teritoriu venețian, apoi flotila s-a îndreptat către Clarence – Longnon, *L'Empire latin,* p. 265.

[535] Guvernator era Guy de Charpigny.

principatul Ahaiei prințului Florant și doamnei Ysabeau, nevasta lui, și-i vestea și-i poruncea să i se supună și să-i încredințeze castelele și ținutul[536].

§ 594. Iară, când ispravnicul a văzut poruncile regelui, s-a plecat adânc și-apoi a vestit în tot ținutul c-a sosit prințul Florant la Clarence, să vină toți ca să vadă cărțile de la rege. Atunci au venit oameni de toate cinurile din principat și, ajunși la Clarence, s-au dus la mănăstirea Sfântului Francisc. Și, după ce s-au așezat, i-a dat prințul cărțile de la rege arhiepiscopului de Patras pe care-l chema Benoit. Iară arhiepiscopul a pus să fie citite de un călugăr.[537]

§ 595. Și, după ce cărțile-au fost citite dinaintea tuturor, s-a spus ce cuprindeau și-n limba poporului[538] pentru ca toți să-nțeleagă – că regele, văzând vrednicia nobilului bărbat, domnul Florant de Haynaut, i-o dăduse de nevastă credincioasă pe doamna Ysabeau, fiica răposatului prinț Guillerme, și le-a dat ca moștenire principatul Ahaia. De-aceea vestea și le poruncea tuturor fețelor bisericești, baronilor, cavalerilor, târgoveților și întregii suflări din ținut, latini și greci deopotrivă, să-l socotească drept seniorul lor ligiu pe prințul Florant de Haynaut, trebuind să-i facă omagiu și legământ de oameni ligii, fără să se aducă atingere supunerii datorate regelui, pe care și-o păstra.[539]

§ 596. Așa că se plecară și fiecare și-a făcut omagiu după datorință[540]. Și, după ce prințul a primit omagiul și jurămintele poporului[541], la povața domnului Nicole de Saint Omer și-a altor oameni destoinici, a-nceput a rândui și-a schimba dregătorii. Și, după ce i-au fost date castelele, le-a aflat lipsite de bucate și de armament. Așa că le-a-nzestrat îndată cu tot ce era de trebuință. Și-apoi i-a schimbat pe toți sergenții din castele și-a pus dintre cei aduși de el. Și-a aflat ținutul tare sărăcit, prăpădit și pustiit din pricina proastei cârmuiri

---

536 Prinții Moreei erau însoțiți de doi reprezentanți ai regelui, Jean de Gallipoli și Pierre de l'Isle (înlocuindu-l pe Riccardo d'Airola, care se îmbolnăvise) – Perrat-Longnon, *op. cit.*, pp. 11, respectiv 28–29. După *Libros de los fechos*, § 450, au fost însoțiți de Jean de Chauderon, conetabilul Moreei.

537 Ceremonia s-a desfășurat în prezența celor doi reprezentanți ai regelui; Pierre de l'Isle i-a pus să jure pe baroni și feudatari ca, în cazul în care prinții n-ar respectat autoritatea regelui sau a urmașilor lui, să se considere liberi de jurământul făcut, supunându-se doar regelui sau urmașilor lui – Longnon, *L'Empire latin*, p. 266; Bon, *op. cit.*, p. 165.

538 În text, „en vulgar", în franceză sau poate (și) în greacă.

539 V. documentul cancelariei regelui Carol al II-lea din 26 septembrie 1289, in Perrat-Longnon, *op. cit.*, pp. 26–28.

540 După cronica în greacă, vv 8644–8653, i s-a cerut prințului să jure primul pe Evanghelie că va respecta datinile și drepturile tuturor moreoților, apoi baronii, cavalerii și toți ceilalți i-au făcut omagiul ligiu, în plus de jurământul care îi lega de rege, în final guvernatorul predându-i principatul, castelele și suveranitatea asupra ținutului.

541 Luarea în posesie a principatului a continuat cu misiunea de dincolo de strâmtoarea Megarei, Jean de Gallipoli, reprezentantul regelui, și Guy de Charpiny fiind însărcinați să primească în numele prinților jurământul de credință. Ducesa Atenei, Elena Angelos Comnen, văduva lui Guillaume de La Roche, și Tommaso Pallavicini, marchiz de Bodonitsa, au refuzat să-i facă omagiul lui Florent – Perrat-Longnon, *op. cit.*, p. 29–32. Pentru relația de dependență dintre ducatul Atenei și Moreea, v. Longnon, „Problèmes de l'histoire", pp. 92–93.

a dregătorilor care-au îngăduit ca cei sărmani să fie-mpilați grozav, îndeosebi de cei de la curte[542].

1289–1290. Tratatul de pace dintre prințul Florent și basileu[543]

§ 597. Atunci s-a sfătuit prințul cu baronii săi – în ce fel va putea să-și rânduiască țara ca el și oamenii lui să poată să trăiască-n țară. Și, după ce s-a sfătuit cu baronii săi, au socotit cu toții că trebuie să curme războaiele, căci prin războaie se surpă toate țările din lume, și să facă pace și-nțelegeri trainice de-ncetare a luptelor cu-mpăratul de la Constantinopol.

§ 598. Atunci și-a chemat solii și i-a trimis la căpetenia-mpăratului care era atunci în ținutul Moreei[544], arătându-i c-a ajuns prințul Moreei, că-i supus regelui Carol și c-a aflat țara secătuită și pustiită din pricina războaielor ce-au fost între rege și-mpărat. Și că, de i-ar fi pe plac împăratului, bucuros ar vrea să se facă pace trainică-ntre ei, astfel încât oamenii lor să poată să umble și să trăiască-n pace.

§ 599. Iară, când căpetenia grecilor a primit veștile-acestea de la prinț, i s-a părut lucru bun și mult l-a lăudat pe prinț că-i domn înțelept și cârmuitor bun dacă-ncearcă s-aducă pace-n țară. Atunci dădu răspunsu-acesta, că dregătoria și căpitănia lui nu vor ține mai mult de-un an, căci împăratul nu-și lasă căpeteniile mai mult de-un an fără să le schimbe, și, de vrea să facă pace pe răstimpul cât mai este el în slujbă, o va face trainică și bună după cum va ști rândui. Dară, de vrea să fie pe mai multă vreme, s-ar cuveni s-o facă cu-mpăratul[545].

§ 600. Iară, când prințul a primit răspunsul căpeteniei împăratului, a ținut sfat, și-apoi i-a răspuns căpeteniei așa, că, de vreme ce-avea putere să facă pace doar cât ține căpitănia lui, îi cere să-l vestească pe-mpăratul ca să-i știe vrerea, căci vrerea prințului este să facă pace trainică care să fie veșnică ori cel puțin cât vor trăi împăratul și prințul.

§ 601. Iară, când căpetenia a auzit acest răspuns de la prinț, tare i-a fost pe plac. Așa că, la povața arhonților greci, căpetenia și-a trimis solii la-mpăratul, spunându-i despre pacea pe care prințul Florant cere s-o facă, îndelungată și trainică, astfel ca oamenii din ținutul lor să poată să umble și să trăiască-n pace și-n tihnă. Și, când împăratul a aflat acest răspuns, tare i-a plăcut, fiindcă-n vremea-aceea-mpăratul ducea război crunt la răsărit cu turcii care se războiau grozav cu el și-i răpeau castelele și ținutul și mai ducea război și cu despotul din Arta și cu-mpăratul din Jaguora[546].

---

542 După cronica în greacă, vv 8663–8665, visteria principatului fusese secătuită de „mercenarii și dregătorii regelui". Se pare că anumiți funcționari au fost pedepsiți pentru corupție, printre care șambelanul Roger de Benevento, arestat, în favoarea căruia intervine chiar regele – Bon, *op. cit.*, p. 166, n. 1.

543 Cunoscut ca Tratatul de la Glarentza (Clarence).

544 Guvernatorul grec de la Mistra.

545 Andronic al II-lea. Negocierile au fost facilitate de politica de apropierea de curtea de la Neapole a împăratului.

546 Sultanii selgiucizi – Buchon, *op. cit.*, p. 300, n. 1.

§ 602. Atunci împăratul a trimis un om nobil pe care-l chema Fyleatopyno[547] și i-a dat mână liberă să facă pace cu prințul Florant, pace bună și trainică după cum prințul dorește să tocmească. Iară, după ce Fyloatopino a ajuns în Moreea și-a vorbit cu căpetenia, a trimis soli la prințul Florant, înștiințându-l c-a venit din partea-mpăratului, domnul lui, ca să rostuiască și s-adeverească și să statornicească pacea despre care el s-a-nțeles cu-mpăratul, domnul lui, pace cât de bună și de trainică se pricepe-a rândui.

§ 603. Iară, când prințul a primit această veste, tare s-a bucurat. Atunci a trimis doi cavaleri la Phyloathopyno cu salvconduct de la prinț. Și l-au dus la Andreville unde era prințul. Și, când s-au aflat împreună, au vorbit și-au rânduit și-au statornicit pacea, după priceperea lor. Și-au însemnat în scris toate-nțelegerile lor, glavă cu glavă. Și-apoi au jurat fiecare-n parte să țină și să nu calce pacea, cu credință și nestrămutat, fără nicio viclenie.

§ 604. Și, după ce s-a făcut pace după cum ați auzit, prințul îi zise acelui om de seamă așa: „Scumpe prietene și frate, să nu vă supărați pentru cele ce vă voi spune. Adevărul este așa cu pacea pe care-am făcut-o împreună, eu nu am pe nimeni deasupra mea, dar Domnia voastră aveți un stăpân, pe-mpăratul. De vreme ce-am jurat eu însumi și-am făcut cărți în numele meu și pecetluite cu pecetea mea, vă cer dară să am zapis de la-mpăratul, pecetluit cu pecetea lui, în care să se spună că jură să țină și să păstreze nestrămutat pacea-aceasta, la fel cum am făcut eu dinaintea Domniei voastre."

§ 605. Atunci Fyloatopino a-ncuviințat ce i-a zis prințul. Și i-a făgăduit că-i va face rost de carte de la-mpăratul. Așa s-a rânduit pricina, prințul să trimită doi nobili la-mpăratul, împreună cu Fyloatopyno, la Constantinopol. Și-au adus jurământul împăratului, așa după cum au hotărât[548].

§ 606. Și, după ce prințul Florant așa a tocmit pacea țării lui cu-mpăratul, s-a pus să-și rânduiască treburile după plac. Și-avea astfel pace trainică, țara lui ajungând așa bogată și-mbelșugată în lucruri felurite că oamenii nu știau nici jumătate din ce-aveau[549].

1290–1291. Nikephoros îi cere ajutor prințului în conflictul cu basileul

§ 607. Dară gându-împăratului, după ce astfel statornicise pacea, a fost să se războiască, pe mare și pe uscat, cu despotul Artei pe care-l chema Quir Nicrifore[550]. Și-a navlosit patru-

[547] Alexios Philanthropinos; în cronica în greacă, v 8710, se spune despre el că era un mare dregător de la palat, descendent al uneia dintre cele 12 familii.

[548] După cronica în greacă, vv 8758–8776, sunt trimiși pentru jurământul împăratului Jean Chaudron și Geoffroi d'Aulnoy care aduc documentul întărit cu pecetea de aur; împăratul dorește armistițiul cu prințul din cauza cheltuielilor cerute de expedițiile militare din Moreea. Aceiași soli sunt trimiși la Constantinopol într-o nouă misiune, infra, § 702.

[549] Ideea de prosperitate și în cronica în greacă, vv 8781–8782, și în *Libro de los fechos*, § 455. Situația nu era așa bună, căci s-a adus grâu din Italia în 1292, 1294, 1296, și chiar cai și catâri – Perrat-Longnon, *op. cit.*, pp. 17–18.

[550] Nikephoros I Ducas, despotul Epirului (1267/1268 sau 1271–1297) – Longnon, *Chronique de Morée*, p. XCVI.

zeci de catarge de la genovezi[551] și și-a urcat oamenii pe ele. Și-avea zece vase pentru cai. Catargele-acelea au venit din Kefalonia și-au intrat prin strâmtoarea Sfântul Nicolae în golful Artei. Iară pe uscat a trimis paisprezece mii de oameni călări și treizeci de mii de pedestrași. Oamenii aceștia au venit de-a dreptul la nobilul castel de la Ianine și l-au asediat pe dinainte, la intrare, căci nu-l puteau încercui, fiind înconjurat de apele dulci ale unui heleșteu așa de mare că nu te puteai apropia pe niciunde[552].

§ 608. Așa că vom conteni a mai vorbi despre-mpăratul și vă vom spune despre despotul Artei, cum a făcut și și-a apărat țara când a aflat că-mpăratul de la Constantinopol își adună oaste ca să năvălească asupra lui.

§ 609. Când despotul a văzut că-mpăratul se războiește pretutindeni cu el, pe mare și pe uscat, a ținut sfat cu baronii lui, cum și-n ce chip își va putea apăra țara-mpotriva împăratului. Atunci cei mai înțelepți din țara lui l-au sfătuit să cadă la-nțelegere cu prințul Florant, domnul Moreei, vecinul lui apropiat, căci era cavaler desăvârșit și-avea mulți oșteni. Iară, dacă prințu-i vine-n ajutor chiar el, cu toată tăria lui, lesne s-ar putea apăra de-mpăratul.

§ 610. Atunci a chemat patru nobili, cei mai înțelepți din țara lui, și i-a trimis la prințul Moreei. Și le-a dat mână liberă să facă o-nțelegere cu el după cum vor putea, numai să binevoiască să-i vină-n ajutor la marea-ananghie în care se-aflã. Așa că oamenii aceia de neam au trecut golful Nepant[553] și-au venit la Andreville unde l-au aflat pe prinț care-și adunase baronii și toată suflarea.

§ 611. Iară, când au venit dinaintea prințului, l-au salutat din partea despotului, domnul lor, și i-au înmânat scrisorile pe care despotul i le trimitea, ce erau scrisori de-mputernicire. Și, după ce prințul le-a citit și i-a ascultat, le-a răspuns solilor că-i mulțumește mult despotului pentru iubirea ce-i arăta și, în privința celor ce-i cere, va ține sfat și-apoi le va răspunde.

§ 612. Atunci prințul și-a chemat baronii la Mănăstirea Sfânta Sofia [din Andreville] și le-a cerut sfatul în privința cererii despotului. S-a vorbit mult, fiindcă unii lăudau ajutorarea despotului, iară alții nu-l încurajau pe prinț. Dară la urmă au ajuns la un singur gând, că ajutorul prințului e lucru potrivit pentru mai multe temeiuri, îndeosebi pentru că despotul era unchiul nevestei lui și-apoi e vecinul lui și-avea bun prilej să-i vină-n ajutor la mare ananghie[554].

§ 613. Și, după ce sfatul s-a-ncheiat, au fost chemați solii despotului și li s-a răspuns că prințul se-nvoiește să meargă-n ajutorul despotului dacă i-l va trimite pe fiul lui Thomas să-l

---

551 După *Libro de los fechos*, § 456, sunt 40 de galere, genoveze și bizantine. După cronica în greacă, vv 8786–8790, împăratul a navlosit 50 de galere genoveze care au fost trimise în regiunea Xiromero, lângă Arta, ca să prade ținutul.

552 După cronica în greacă, vv 8791–8802, armata terestră a părăsit Romania, a trecut în Tesalia și-a ajuns dinaintea castelului de la Iannina, înconjurat de apele lacului Megas Ozeros, pe care l-a asediat.

553 Golful Patras.

554 Se poate bănui că înțelegerea de încetare a luptelor dintre Florent și Andronic al II-lea se referea doar la Moreea – Longnon, *L'Empire latin*, p. 268.

ţină ostatic[555] şi că prinţul va merge chiar el cu patru sute de călăreţi[556], fiecare plătit după starea lui. Iară, când solii despotului au auzit răspunsu-acesta, tare s-au bucurat şi-au încuviinţat voia prinţului.

§ 614. Şi, după ce-au primit răspuns, solii despotului au plecat îndată din Andreville şi-au mers pe mare şi pe uscat până ce-au ajuns la nobilul castel de la Arta, unde despotu-i aştepta nerăbdător. Iară, când au ajuns, i-au spus despotului răspunsul prinţului Florant.

§ 615. Şi, când despotul i-a auzit, tare s-a bucurat, fiindcă se temea mult că prinţul nu va vrea. Atunci îl găti pe fiul lui, pe Thomas, şi rostui un alai mare şi cele de trebuinţă şi-l trimise la prinţul Florant în Moreea cu plata pe patru luni pentru el şi pentru cei ce-l însoţesc[557]. Iară, când Thomas a ajuns în Moreea, prinţul l-a primit cu strălucire şi-apoi l-a trimis la Clermont cu alai de soi şi strajă nobilă.

§ 616. Acum n-o să mai vorbim despre prinţul Florant şi vă vom spune despre contele Richard al Kefaloniei[558], cum s-a-nvoit în vremea-aceea cu despotul şi s-a dus să-l ajute la războiul ce-l avea cu-mpăratul Constantinopolului.

§ 617. În vremea despre care vă istorisim, când împăratul avea aşa război grozav cu despotul Artei, despotul, ca să-şi apere ţara, tot aşa cum s-a-nţeles cu prinţul, s-a-nţeles şi cu contele Richart al Kefaloniei şi i-a dat-o ostatică pe fiica lui mai mare. Şi contele-a mers să-l ajute pe despot c-o sută de oameni călări.

§ 618. Dară contele i-a jucat un renghi despotului, căci, după ce despotul a-ncheiat războiul şi contele s-a-ntors în Kefalonia, a făcut ce-a făcut şi pe fiica despotului, pe care-o ţinea ostatică, a luat-o de nevastă domnul Jehan al Kefaloniei – fiul său mai mare care-a fost mai pe urmă, după moartea tatălui său, contele Kefaloniei –, lucru pentru care s-a iscat mare sfadă între despot şi contele Richart[559].

§ 619. Dară contele-a ştiut cum să se poarte cu despotul, aşa că s-au înţeles şi contele i-a trimis la el pe fiul lui şi pe fiica despotului, soţia contelui Jehan, până când contele Richart a fost ucis la Clarence de-un cavaler de-al lui pe nume domnul Lion. Şi-atunci a venit la

---

555 După cronica în greacă, vv 8836–8840, tânărul va rămâne ostatic până ce prinţul cu armata lui se va întoarce în ţară, fără să fi fost victima vreunui vicleşug ori a vreunei perfidii.

556 După cronica în greacă, v 8844, 500 de oameni, cei dintâi şi cei mai buni din principat.

557 După cronica în greacă, vv 8854–8859, s-au plătit soldaţilor doar trei luni, cât a durat campania.

558 Ricardo Orsini (1238–1304), conte de Kefalonia şi Zante. *Libro de los fechos,* §§ 236–240, povesteşte despre tatăl lui Ricardo, Maso (Maio sau Matteo), porcar în tinereţe, devenit căpetenia porcarilor, care-a fugit din Monopoli cu alţi tovarăşi pentru că-l spânzurase pe un alt porcar şi fusese reclamat de tatăl acestuia; ajuns în Kefalonia, s-a însurat cu fiica grecului care era „como gouernador" al insulei, devenind datorită calităţilor sale seniorul insulelor Kefalonia, Zante şi Theachi (Ithaca), „el qual es clamado agora Val de Compare"; decide să-i facă omagiu prinţului Guillaume ca să nu fie ucis de grecii din insulă; prinţul îl face cavaler şi conte şi i-o dă pe fiica lui Marguerite de nevastă fiului său Richard (Ricardo se însoară cu fiica prinţului în 1299, iar prinţul Guillaume murise în 1278).

559 Cronica în greacă, vv 8865–8869, menţionează doar că despotul i-a dat-o ostatică pe fiica lui. Această expediţie militară e ultimul eveniment raportat în cronica în greacă, ce ia sfârşit pe neaşteptate.

Clarence domnul Jehan al Kefaloniei, care pe vremea-aceea trăia la Arta, în țara despotului, și-a primit comitatul Kefaloniei. Și-acestea s-au întâmplat în vremea prea viteazului prinț, domnul Philippe de Savoia, care era prințul Moreei, la anul una mie trei sute unu[560].

§ 620. Acum vom înceta să mai vorbim despre contele Kefaloniei și ne vom întoarce să vorbim despre prințul Florant, cum a trecut în despotat și ce-a făptuit în războiu-acela.

1291–1292. Expediția prințului Florent în Epir

§ 621. S-a-ntâmplat așa: după cum ați auzit, prințul Florant s-a-nțeles cu despotul Artei ca, îndată ce-l va fi trimis pe Thomas, fiul despotului, la Clermont, să plece din Andreville cu toți oamenii pe care-i luase cu el. Și-a mers până ce-a ajuns la Arta unde-l află pe despot așteptându-l[561].

§ 622. Iară, când despotul i-a văzut pe conte și pe prinț, s-a bucurat ca și cum ar fi cucerit lumea, îndeosebi că veneau așa de strălucit însoțiți. Atunci a rânduit și i-a conăcit pe prinț și-apoi pe conte, jos, în oraș, iară despotul a stat în castel. Și-apoi l-a conăcit pe nobilul baron, pe domnul Nicole de Saint Omer, marele mareșal al principatului, și pe toți ceilalți mai apoi. S-au odihnit în seara-aceea cu mare bucurie.

§ 623. Iar-a doua zi a venit despotul cu toți baronii lui la sălașul prințului unde l-a aflat pe conte și pe mareșal și pe toți baronii stând la sfat despre războiu-acela. Iară despotul tare-a fost mulțumit aflându-i astfel adunați.

§ 624. Și, după ce s-au așezat, despotul a prins a vorbi și-a spune că-i mulțumește mult prințului și-apoi contelui și-apoi tuturor celorlalți pentru tovărășia lor și pentru marea iubire ce i-o arătaseră venind să-l ajute și să-l sprijine să-și ducă războiul. Și de-aceea-i roagă și le cere cât poate mai răspicat să țină sfat laolaltă și s-aleagă mijlocul prin care oameni așa de nobili ca ei să dobândească cinste și prețuire-n războiu-acela. „Căci, dacă Dumnezeu vă face hatârul să câștigăm războiul, cinstea va fi mai mult a voastră decât a mea, fiindcă se va afla pretutindeni că, prin înțelepciunea voastră și prin vitejia voastră, voi fi-ncheiat războiu-acesta, căci se știe bine că sunteți oamenii cei mai viteji și cei mai buni din toată Romania!"

§ 625. Iară, când despotul și-a-ncheiat vorba, prințul a răspuns și-a zis așa: „Iubite unchi, o sută de mii de mulțumiri pentru lauda și prețuirea arătate acestor oameni aleși veniți împreună cu mine! De-aceea vă răspund în numele meu și-al tuturor, căci i-adevărat că la cererea Măriei voastre și pe socoteala Măriei voastre am venit aici. Dară să nu socotiți că din nesaț pentru simbria de la Măria voastră am venit noi aici[562]: eu am venit aici pentru

[560] Ricardo Orsini a murit pe 7 aprilie 1304, deci cuplul a rămas la Arta mai bine de 12 ani.

[561] După cronica în greacă, vv 8882–8885, despotul îl așteaptă pe prinț la Lessiana; după ce s-au îmbrățișat după obiceiul grecesc, cei doi s-au îndreptat către Arta, unde ajunge pe un alt drum și contele Kefaloniei.

[562] După cronica în greacă, vv 8944–8947, solda de-abia a ajuns pentru procurarea echipamentului și a cailor.

înrudirea dintre noi și din iubire și ca semn al bunei vecinătăți care e și trebuie să fie între Măria voastră și noi, ca să ajutăm și să sprijinim și să apărăm țara Măriei voastre împotriva dușmanilor Măriei voastre, căci la astfel de-ncercări vezi cine-ți sunt prietenii și bunii vecini. Și-apoi am venit aici fiindcă orice bun cavaler și oștean bun se cuvine și trebuie prin însăși starea lui să caute și să meargă acolo unde sunt războaie, ca să-și arate meritul și vrednicia[563].

§ 626. Fiți dară-ncredințat că, dacă oamenii aceștia destoinici ar fi putut să vină aici, în slujba Măriei voastre, pe cheltuiala lor, mai bucuros ar fi venit decât să vă ia simbria. Ci au venit ca oameni nobili ce sunt și ca prieteni ai Măriei voastre, spre cinstirea și slujirea Măriei voastre. Așa că vă făgăduiesc pe cinstea mea, în numele meu și-al lor, al tuturor, că vă vom ajuta din toate puterile și că nu vom pleca de la Măria voastră până ce oamenii-mpăratului nu vor fi plecat din țara Măriei voastre cum-necum, ori vom muri înfruntându-i!”

§ 627. Și, după ce despotul îl auzi pe prinț vorbind așa nefățărit, îi mulțumi din inimă lui și tuturor baronilor ce ședeau la sfat împreună cu el. Și-apoi, în adunarea aceasta, au ținut sfat cum trebuie să facă și să-și rânduiască războiul. S-au înțeles cu toții să meargă cu toată oastea către nobilul castel de la Janina ca să-i alunge de-acolo pe oamenii-mpăratului care-l asediaseră.

§ 628. Atunci au pus să li se vestească tuturor, în numele despotului și-al prințului și-al mareșalului, toți oamenii, călări ori pedestrași, să fie gata să urmeze baniera mareșalului. Și-atunci au rânduit cetele și-au hotărât fiecare cum trebuie să meargă. N-au mai vrut să zăbovească, ci, a doua zi, de cum s-a crăpat de ziuă, au sunat din trâmbițe și bucine în toată tabăra. Și cetele s-au urnit toate, una după alta. Și-au plecat de la Arta și s-au îndreptat către castelul de la Janine.

§ 629. Și, când marele domestico, care era căpetenia și capu-întregii oști a-mpăratului[564], a aflat că prințul Florant trecuse din Moreea-n Arta – și la fel și contele Kefaloniei și marele mareșal cu-atâția oameni destoinici – în ajutorul despotului, și-a chemat toți baronii și oamenii de seamă din oastea lui și din jurul lui. Au ținut sfat ce să facă. Au hotărât să urmeze asediul castelului cu-nverșunare până ce vor fi-ncredințați de venirea prințului, căci mare ocară i-ar fi urmărit de-ar fi plecat de la asediu luându-se după vorbe, fără altă chezășie.

§ 630. Dară, când au știut că-n adevăr prințul cu ceilalți baroni venise la Arta și că se-ndreaptă spre ei, n-au avut nevoie de prea multă povață, ci au spus că, dacă-mpăratul însuși ar fi fost acolo, n-ar fi putut să se-mpotrivească oamenilor acelora. Și-au hotărât că va fi mai spre cinstea lor să plece înainte să vină despotul decât să-l aștepte și-apoi să fugă ca niște netrebnici sau s-aștepte bătălia și să fie-nvinși și să fugă-n chip rușinos.

---

563 În discursul său din cronica în greacă, vv 8947–8965, Florent menționează obiceiul francilor de a da fuga acolo unde se dau lupte pentru a arăta că sunt războinici, că preferă onoarea și gloria militară jafului, banilor, simbriei.

564 Comandantul era probabil protostratorul Mihail Ducas Glabas Tarchaneiotes – Nicol, *The Despotate of Epiros,* p. 39.

§ 631.[565] Iară cui ar întreba despre oamenii-mpăratului îi voi spune că erau mai bine de paisprezece mii de oameni călări, greci, turci și cumani și nemți. Dară, de cum au fost încredințați de venirea prințului, au și spălat putina cât au putut de iute. Și-au plecat de la Janine și s-au dus în Blaquie și, fuga-fuguța, în țara lor, în Romania.

§ 632. Și, îndată ce oamenii-mpăratului au plecat de la asediul de la Janine, cei din castel l-au și vestit pe despot prin solii lor. Și, atunci când despotul și prințul au aflat că oamenii-mpăratului plecaseră de la asediu și-au luat-o la sănătoasa, au plecat și ei din Arta și s-au dus de-a dreptul la Janina ca să-i prindă din urmă. Merseră călări până ce, seara, au ajuns la Janina. Iară, când au ajuns acolo, mareșalul i-a așezat pe oamenii noștri-n tabăra oamenilor împăratului. Și, după ce fiecare și-a aflat sălaș, s-au adunat toți baronii la cortul prințului ca să țină sfat. S-au învoit să se ia după oamenii-mpăratului și, dacă-i prind din urmă, să se bată cu ei.

§ 633. Au mas acolo-n seara-aceea, iar-a doua zi au plecat. Și-ndată s-au luat după dușmanii lor. Și, pe când mergeau după dușmanii lor, despotul, la povața și cererea prințului și-a nobilului mareșal, a rânduit o ceată de călăreți ușori și cu cai iuți și i-a trimis să-l prindă din urmă pe marele domestico și să-i spună și să-i ceară din partea lor să-i aștepte-ntr-un loc potrivit să se bată, căci nu-i faptă aleasă și nici măreață pentru un om nobil ca el să vină din țară-ndepărtată la război și să plece fără să se bată, de vreme ce găsește oameni dornici să se bată cu el.

§ 634. Dară marele domestic și soții lui au fost așa mărinimoși că n-au vrut să-i aștepte pe oamenii noștri cu niciun chip, ci s-au îndepărtat cât de iute-au putut să-i poarte caii[566]. Și-au pierdut mulți din oamenii care n-aveau cai buni, căci și-au lăsat caii răniți și buclucurile și i-au găsit oamenii noștri care-i păfugau.

§ 635. Iar-ai noștri, care mergeau după ei năvalnic, nădăjduind să-i ajungă cum-necum, n-au încetat să-i urmărească cât de repede-au putut. Și, când au intrat în țara-mpăratului, au năvălit și-au pustiit cumplit ținutul și nu s-au dat înapoi de la nimic. Au câștigat astfel multă prădăciune și-au luat puzderie de prinși, căci ținutul se credea ocrotit, bizuindu-se pe oastea-mpăratului pe care-o credeau la Janine – și de-aceea i-au găsit netemători stând pe la casele lor.

Genovezii, aliații împăratului, pustiesc coastele Epirului

§ 636. Dară goana-aceea n-a ținut decât doar două zile, căci o veste-a picat ca un trăsnet – că șasezeci de catarge veniseră-n golful Artei și-ajunseseră-n portul de la Saint Nicolas le

565 Acest paragraf, nenumerotat în ediția Longnon, este restabilit la errata, p. 431.

566 După cronica în greacă, vv 9070–9087, solii îi spun căpeteniei bizantine să se bată ca să nu-și piardă onoarea și să nu-l mânie pe împărat, iar căpetenia, după ce-i salută pe prinț și pe despot ca pe niște prieteni și frați, răspunde că o parte din armată, turcii și cumanii adică, nu ascultă de el, ci de proprii lor șefi.

Tort, la vechea cetate Prevasse[567], și că oamenii de pe ele-au coborât pe uscat și năvălesc și pradă moșiile și ținutul și se-ndreaptă către Arta.

§ 637. Iară, când despotul a auzit această știre, tare s-a-nspăimântat și s-a turburat, căci se gândea fără-ncetare că sunt catargele genovezilor pe care-mpăratul le-a trimis să prăpădească despotatul. Așa c-a-ntrebat unde-i prințul și i s-a spus. Și și-a lăsat ceata și s-a dus iute la prinț și i-a spus vestea și-apoi i-a cerut cu multă blândețe să binevoiască să se-ntoarcă degrabă s-ajute castelul de la Arta, „căci mă tem cu-adevărat să nu cucerească Arta și să n-o atace; iară, dac-am pierdut Arta, mă tem să nu-mi pierd și restul țării".

§ 638. „Unchiule, zise prințul, aflați că nu mi-am lăsat țara ca să vin în țara Măriei voastre decât ca să v-ajut și să vă sprijin împotriva dușmanilor Măriei voastre cu toată tăria mea. Și, cum tot sunt aici, trebuie doar să porunciți și iată-mă, gata să vă cinstesc și să vă slujesc!"

§ 639. Atunci despotul i-a mulțumit cu mult drag și-apoi i-a poruncit mareșalului să sune trâmbițele-n toată tabăra. Așa că s-au rânduit spre a se-ntoarce la Arta cât mai degrabă. Și, la primul popas ce-au făcut, au rânduit trei cete din oameni călări – vreo mie de oameni călări, cei mai ușori ce-i aveau – ca s-ajute castelul de la Arta, căci spuneau că genovezii sunt cei mai buni arbaletrieri din lume și, de-ar asedia castelul, l-ar putea cuceri cu arbaletele lor.

§ 640. Dară lucrurile s-au petrecut cu totul altfel decât gândeau: îndată ce genovezii și grecii nobili veniți cu catargele-au tras în golful Artei, au trimis oameni pe uscat și-au prins oameni de-ai locului care le-au spus că oamenii-mpăratului care veniseră pe uscat asediaseră nobilul castel de la Janina și, de cum au aflat despre venirea prințului și-a contelui Richart al Kefaloniei și-a celorlalți baroni, au lăsat baltă asediul și-au plecat în chip rușinos, fără luptă, fără să stea pe gânduri, iară prințul și despotul i-au păfugat ca să-i vatăme și s-au ales cu mult câștig – cai și lucruri de-ale lor.

§ 641. Iară, când oamenii de pe catarge-au auzit așa veste, s-au sfătuit ce să facă. Cei mai înțelepți au spus că, de vreme ce oamenii-mpăratului care veniseră pe uscat, cei pe care trebuia să-i ajute și să-i însoțească ca să-l lovească pe despot și țara lui, așa cum rânduise și poruncise-mpăratul să se facă, plecaseră în chip rușinos din țara despotului „și n-au vrut să ne-aștepte pe noi ori ajutorul nostru" și cum despotul era mai tare datorită francezilor, n-ar fi lucru-nțelept să-și părăsească vasele și să se ducă s-atace ori s-asedieze castelul de la Arta, fiindcă, dacă despotul îi prinde departe de catarge, cum nu au ajutor de la oameni călări, i-ar putea paște prăpădenia și ocara. Lucru pentru care-au dat toată vina pe cei care fugiseră-n chip atât de rușinos.

§ 642. Totuși, fiindcă știau că despotul nu-i pe-aproape, au trimis mulți oameni pe uscat să năvălească asupra țării despotului și să facă rost de bucate. Aceștia-au ajuns până la Vagenetie și-n ținutul Artei. Și-au dat foc la conace și-au prins mulți țărani și-au luat pradă cu toptanul, vite și alte lucruri, căci oamenii stăteau fără grijă știind că domnul lor, despotul,

[567] Pentru detalii despre această cetate, v. Nikos D. Karabelas, „The Ottoman conquest of Preveza and its first castle", in *XVI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2015, pp. 967–998.

plecase să-i alunge pe dușmani. Dară, de cum aflară că despotul se-ntoarce, se strânseră pe catargele lor. Și spuseră că nu vor pleca din ținut până ce nu văd ce tărie are despotul și că, după putința lor, îl vor vătăma pe despot – țara și castelele lui de la mare – înainte să plece de-acolo.

§ 643. Iară despotul, care tare era-ngrijorat și se temea ca cei de pe catarge să nu-i facă stricăciuni, nu s-a oprit din mers zi și noapte până ce n-a ajuns la Arta. Dară, înainte să vină el, au venit cei pe care-i trimisese cu două zile mai-nainte ca să-i scape țara, care i-au ajuns pe unii din cei de pe catarge și bine nu le-a fost.[568]

§ 644. Și, când despotul a ajuns la Arta și-a aflat că cei de pe catarge nu făcuseră stricăciune nici în oraș, nici în castelul de la Arta, s-a simțit tare ușurat și mângâiat. Și i-a spus prințului că, de vreme ce genovezii n-au fost la Arta, doar pentru c-au năvălit nu-i prea pasă. Dară, când a aflat că-n port tot mai sunt catargele, s-a sfătuit cu prințul și cu ceilalți baroni ce să facă. S-au înțeles să meargă-n port, unde-s catargele. Și-atunci au pus să sune trâmbița mareșalului și să se dea pretutindeni veste toți oamenii să se ducă la cetele lor. Și-a doua zi de dimineață au plecat de la Arta și s-au dus drept la Salagora, unde erau catargele.

§ 645. Iară, când cei de pe catarge l-au văzut venind pe despot și cetele rânduite, au sunat retragerea și s-au retras. Și i-au strâns pe catarge pe toți cei de pe uscat. Și-apoi au ridicat ancora și s-au dus în larg. Iară, când despotul a văzut cum s-au depărtat catargele, i-a cerut prințului să-l povățuiască ce să facă. Și prințul, care era-nțelept și destoinic, i-a răspuns despotului că cel mai nimerit și cel mai bine ar fi, după el, să tabere acolo unde-ar putea trage catargele la mal ca să apere ținutul, astfel încât să nu poată lua bucate, nici apă. Atunci așa au făcut, au descălecat de-ndată și-au tăbărât chiar în locul spre care se-ndreptau catargele.

§ 646. Iară, când cei de pe catarge au văzut ce oameni de soi are despotul, s-au mirat de unde poate s-aibă așa oameni de soi și-așa călăreți frumoși. Le-au spus unii care știau că aceștia sunt prințul Moreei și contele Richart al Kefaloniei care veniseră să-l ajute și să-l sprijine.

§ 647. S-au sfătui ce să facă. Cei mai înțelepți au spus c-ar fi mare ocară de-ar pleca la fel de jalnic cum a plecat oastea-mpăratului de la Janina, c-ar fi bine să-i facă ceva stricăciune despotului înainte să plece. Iară ceilalți au spus că, de vreme ce despotul a venit acolo și păzește țărmul mării, n-aveau cum să coboare pe uscat pentru vreo stricăciune și nici ca să ia apă și bucate, iar cel mai nimerit ar fi să plece seara și să coboare oameni pe uscat în ținutul Zeromera, câte cincizeci de oameni de catargă, să năvălească și să pustiască ținutu-acela și să ia de-ale gurii, căci așa ceva negreșit pot face, fiindcă nici despotul, nici oamenii lui nu pot ajunge dincolo ca să le facă vreun rău[569].

---

568 În cronica în greacă, vv 9154–9161, grecii și genovezii veniți pe mare încarcă rapid mașinile de asediu pe nave și atacă ținutul Vagenetie, luând pradă și prizonieri, fiind la rândul lor atacați și masacrați de avangarda despotului.

569 Localități de la Golful Ambracian.

§ **648.** Zis și făcut. Au lăsat oameni pe uscat care-au năvălit și-au pus foc până la Saincte Maure[570]. Și-acolo au venit catargele și i-au luat pe oameni și bucatele dobândite, apoi au întinse pânzele și-au plecat înspre Choron ca să se ducă la Constantinopol.

§ **649.** Iară, când despotul a aflat de iureșul acela și că vasele-au plecat, s-a și dosădit, s-a și veselit. S-a dosădit pentru paguba ce i-o făcuseră-n ținut, s-a veselit pentru că dușmanii plecaseră și scăpase de amenințarea lor. Atunci s-a urnit de la Prevesse și s-a dus la Arta. Și, când a ajuns, și-a lăsat toți oamenii să plece. Și, când s-a făcut ziuă, a făcut o frumoasă poftire și i-a poftit pe prinț și pe conte. Și toți baronii, cavalerii și alți oameni de soi au mâncat la casa lui cu mare veselie.

1292–1294. Căsătoria fiicei despotului Epirului cu Giovanni Orsini

§ **650.** Și, după ospățu-acela, prințul Florant, care-a-nțeles că despotul nu mai are pricină de război, n-a mai vrut s-aștepte ca despotul să-i îngăduie să plece, ci l-a-ntrebat și așa i-a zis despotului: „Măria voastră, iubite unchi, azi puteți să spuneți că, din mila Domnului, ați scăpat de războiul iscat de-mpăratul și că cinstea i-a Măriei voastre, căci dușmanii v-au plecat rușinați din țară. Cum v-ați încheiat dară războiul și l-ați dus la capăt spre cinstea Măriei voastre, nu mai e nevoie ca eu și oamenii mei să mai rămânem pe-aici. De-aceea binevoiți să ne-ngăduiți să plecăm. Iară, de se va-ntâmpla – totuși să nu dea Dumnezeu! – s-aveți nevoie de mine ori de oamenii mei, e destul să-mi dați de știre printr-o solie și vă făgăduiesc pe cinstea mea că voi veni c-o tovărășie mai frumoasă decât de data-aceasta."

§ **651.** Când a isprăvit, despotul i-a mulțumit mult pentru frumoasa făgăduință. Atunci prințul și-a luat rămas bun și-a plecat de la Arta cu toți ai lui. Și s-au dus fără ocol la golful de la Neopant și-au trecut marea la Patras și-au ajuns la Clarence.

§ **652.** Iară, când au ajuns la Clarence, prințul a trimis niște nobili cavaleri și alți oameni din alaiul lui la castelul de la Clermont, unde era ținut ostatic Thomas, fiul despotului, și l-a slobozit și-apoi l-a trimis cu alai strălucit la Arta, acolo unde se-afla despotul. Iară, când despotul și-a văzut fiul venind cu un alai așa de strălucit, i-a mulțumit din inimă prințului și-a zis că-n adevăr s-a purtat ca un om ales.

§ **653.** Dară contele Richart al Kefaloniei nu s-a purtat la fel, căci n-a vrut să i-o trimită despotului pe fiica lui pe care-o ținea ostatică, după cum a făcut prințul. Ba s-a priceput s-o facă pe fiica despotului să se-ndure și să-ncuviințeze să-l ia pe domnul Jehan, fiul cel mai mare al contelui, de bărbat și soț legiuit. A chemat preotul și i-a căsătorit.[571]

---

[570] În ultimele versuri ale cronicii în greacă, vv 9228–9235, cei de pe galere hotărăsc să atace ținutul Xeromero, căci ar fi rușinos să plece la Constantinopol fără să facă stricăciuni, așa că se îndreaptă spre ținutul Vontitsa (Bondice).

[571] Căsătoria s-a făcut în 1292 sau 1294 – Donald M. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium, 1261–1453*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, p. 179.

§ 654. Și, după ce-a făcut ponosul, a chemat doi călugări franciscani care știau bine limba grecească fiindcă fuseseră crescuți la Galata și i-a trimis la despot, arătându-i că se-ncrede-n el că o să-i fie domn și rudă, căci nu poate, după cuviință, să afle cu cine să-și însoare-n chip potrivit fiul în ținutul Romaniei, așa că-i făgăduiește cu bună credință, spre a-ndrepta ce făcuse fără știința despotului, că din clipa-aceea îi va sta alături el însuși, cu toată tăria lui, la orice nevoie și pentru orice slujire ca să-i apere țara și cinstea, întocmai cum va rândui și hotărî și porunci.

§ 655. Iară, când despotul a aflat această veste, tare s-a turburat și s-a mâniat. Și bucuros ar fi-ndreptat lucrul de-ar fi putut. Dar, cum moșia contelui era pe insulă și n-avea cum să se războiască cu el și nu mai avea cale de-ntors spre cinstea lui, nu-i rămânea decât să se prefacă a-i fi pe plac. Așa că i-a chemat pe solii contelui și le-a dat un răspuns binevoitor, spunând că lucrul îi e pe plac și că nu vrea să dezlege ce legase contele și, fiindcă fiul contelui se-nsurase cu fiica lui în acest chip, îi cere contelui să i-l trimită pe fiul lui cu nevasta, căci, dacă Dumnezeu i-a unit, vroia să-i aibă-n preajma-i.

§ 656. Iară, când contele-a auzit răspunsu-acesta, după ce s-a sfătuit, l-a găsit potrivit. Așa că i-a trimis pe domnul Jehan, fiul său, și pe nevasta lui la despot. Iară, când despotul l-a văzut pe domnul Jehan de Kefalonia, ginerele lui, care era unul dintre cei mai frumoși cavaleri din Romania la trup și chip, bun vorbitor și-nvățat, l-a primit cu bunăvoință și l-a ținut la el de-atunci până la moartea contelui Richart. A moștenit comitatul Kefaloniei la moartea tatălui său.[572]

§ 657. Iară, când despotul a văzut că fiica lui se măritase cu unul mai prejos, căci vroia s-o mărite strălucit, cu vreun rege de la care să poată avea ajutor și hatâr ca să-și apere și să-și păzească țara de dușmani, a fost în mare dezbinare cu despina, nevasta lui, și cu baronii cei mai înțelepți din sfat. Dară, cum mai avea o fiică, o domniță tare frumoasă, pe nume Quira Thamar[573], a fost sfătuit s-o mărite cu unul din fiii regelui Carol de la care ar putea avea ajutor dacă-mpăratului Constantinopolului ori altora le-ar veni chef să se războiască cu el. Și, după ce așa a hotărât sfatul lui, a rânduit soli și i-a trimis la regele Carol.[574]

§ 658. Iară, când regele-a primit și-a auzit solia despotului, cum și-n ce chip despotul vrea să se-nrudească cu el, a ținut sfat și-a-ncuviințat ca domnul Philippe, fiul său, prințul Tarentului, să se-nsoare cu fiica despotului dacă despotul se-nvoiește să-i dea prințului

---

[572] Diferendul dintre Ricardo Orsini și Nikephoros nu se soluționase nici în 1295 când prințul Florent e însărcinat să ajute la concilierea părților, contele Kefaloniei refuzând să cedeze zestrea nurorii sale și castelul de la Koroni (Koronous) sau insula Itaca promise tânărului cuplu – Perrat-Longnon, *op. cit.*, pp. 126–127.

[573] Ana Cantacuzino, nepoata de soră a lui Mihail al VIII-lea Paleolog, voia să-și mărite fiica cu fiul împăratului Andronic, dar patriarhul refuza, cei doi tineri fiind veri.

[574] Carol al II-lea îi cere lui Florent ca, împreună cu Pierre de l'Isle, să negocieze căsătoria lui Philippe cu Thamar în 1291, anterior expediției la Arta, dar discuțiile se prelungesc până în august 1294 – Perrat-Longnon, *op. cit.*, p. 13.

Philippe, la nunta fiicei sale, patru castele, cele mai bune din țara lui, anume castelul regesc de la Nepant, de la Blecola, de la Gello-Castro și de la Bondonnice care-i la mare[575], cu tot ce ține de ele. Și-au întărit astfel învoiala: dacă Thomas, fiul despotului, ar muri, prințul Tarentului să fie domn și despot peste-ntregul despotat, iară, dacă Thomas trăiește după moartea tatălui său și-ajunge la vârsta la care poate să fie domn și despot, să-și stăpânească țara de la prinț, iară prințul să aibă castelul de la Saint Donnat cu tot ținutul Vegenecie și ce ține de el.

§ 659. Și, după ce-nvoielile și-nțelegerile-au fost făcute, tocmite și-ntărite, regele-a trimis după fata despotului. Și-au dus-o la Naples unde domnul Philippe, fiul regelui, a luat-o de nevastă cu mare pohfală[576]. Și, după ce s-a-nsurat cu doamna aceea, și-a trimis ispravnicul și vistiernicul, cu alai mare, și-au primit zestrea pe care despotul i-o dăduse fiicei lui.

§ 660. Iară, după ce prințu-a primit acele castele, le-a stăpânit în pace cât a trăit Quir Nicrifore.

§ 661. Acum nu vom mai vorbi despre despot și despre prinț, ginerele lui, și vă vom istorisi despre prințul Florant de Haynaut, ce-a făcut după ce s-a-ntors din despotat în țara lui, Moreea.

Către 1295. Abuzurile lui Gautier de Liedekerque

§ 662. S-a-ntâmplat așa: prințul Florant avea doi nepoți, frați buni, pe care i-a chemat din comitatul Hainaut în Moreea. Cel mai mare se numea domnul Guilebert de Lindequerc[577], celălalt, domnul Gautier. Acest domn Gautier era un cavaler foarte frumos și mândru la trup. Prințul îl iubea mult, astfel că, de dragul lui, l-a pus pârcălab la castelul din Corint, cu tot ce ținea de el.

§ 663. Și domnul Gautier avea pârcălăbia Corintului de vreo doi ani, dar, fiindcă era mare cheltuitor și trăia pe picior mare, nu-i putea ajunge ce-avea pentru traiul și bogăția-n care se scălda. Așa că s-a apucat să-i oropsească pe unii oameni și să le ia din avuție fără temei ca să-și țină rangul. Cum nobilii greci ai împăratului, datorită păcii trainice ce-o aveau cu

---

[575] Naupactus, Eulochos (Blathus), Angelokastron, Vonitsa – Magdalino, *op. cit.,* p. 93; v. și Osswald, *L'Épire du treizième au quinzième siècle,* pp. 121, respectiv 390–391.

[576] Căsătoria, decisă la 12 iulie 1294, se va încheia la Aquila, probabil pe 13 august. Cu acest prilej Carol al II-lea îi donează fiului său toate drepturile asupra Moreei, ducatului Atenei, regatului Albaniei, Tesaliei și asupra tuturor posesiunilor care făcuseră parte din Imperiul latin al Constantinopolului – Perrat-Longnon, *op. cit.,* p. 13.

[577] Devenit conetabil la moartea lui Jean Chauderon, cumnatul lui, în 1294, se va căsători cu o fiică a lui Ricardo Orsini; fiica lor se va mărita cu Bartolomeo al II-lea Ghisi. V. și *Libro de los fechos,* § 470.

prințul Florant, n-aveau teamă, mergeau să stea pe la moșiile de-mpărțeală[578] ce le-aveau și le-mpărțeau cu nobilii franci, înfeudații prințului.

§ 664. Și, printre grecii-aceștia, era un nobil grec pe care-l chema Foty, văr bun cu Jacque le Chasy de la Colovrate[579], cel mai viteaz oștean pe care-l avea-mpăratul în tot ținutul Moreei. Acest Foty mersese-n ținutul Corint unde-și avea moșia pe care-o împărțea cu nobilii din Corint. Și-și rânduia treburile cu oamenii săi și trăia-n bună pace pe pământul său.

§ 665. Și, cum oamenii de rând sunt haini și stirpe rea și urăsc domnia și prieteșugul dintre nobili, îi zădăra statul lui Foty pe-acolo. Așa că unii dintre ei s-au dus la domnii lor de la Corint, plângându-se de acest Foty, domnul lor, c-a venit cu tot neamul pe capul lor și le face mare supărare și pagubă și nu pot suferi să aibă doi domni și-atâta asuprire.

§ 666. Iară, când înfeudații din Corint, domnii acelora, i-au auzit plângându-se astfel, s-au dus la domnul Gautier de Lindequerque, pârcălabul lor, și i s-au plâns tare de Foty acesta, c-a venit să stea și să rămână pe pământurile lor pe care le-mpart și le secătuiește și le-alungă oamenii, lucru pe care nu-i îndreptățit să-l facă, căci, ținutul fiind și-al împăratului, și-al prințului, așa cum francii înfeudați ai prințului nu se duc să stea și nici să rămână pe la moșiile pe care le au laolaltă cu grecii, nici grecii nu trebuie să se ducă.

§ 667. Iară, când domnul Gautier a auzit plângerea-nfeudaților din Corint despre Foyty acela, a rânduit și-a poruncit vreo treizeci de oameni călări să-l aducă la el pe Foty. Iară-nfeudații care se plânseseră de el îndată s-au dus la pământurile lor, acolo unde era el. Și-a fost adus în chip cu adevărat ocarnic dinaintea domnului Gautier în cetatea Corintului.

§ 668. Iară, când domnul Gautier l-a văzut pe Foty adus dinaintea lui și-a știut cine-i, că poate să câștige bani de la el, s-a arătat tare aspru. Și-a-nceput prin a spune că-mpăratul a făcut și-a jurat pace cu prințul, pace bună și trainică, în numele lui și-al oamenilor Măriei sale, și, dacă latinii, oamenii prințului, nu se duc să stea prin satele de-mpărțeală pe care le stăpânesc împreună cu grecii, nici grecii nu trebuie să facă așa ceva. Și l-a băgat în temniță în donjonul castelului, punându-l în butuci. Și-apoi a-nceput cercetare lui Foty, a pagubelor ce le făcuse pe pământurile de-mpărțeală.

§ 669. Iară-nfeudații din Corint, care credeau că se răzbună ca să să nu mai vină grecii să stea pe moșiile-acelea, i-au îmboldit pe țărani și-au spus chiar mai mult decât făcuse gre-

---

[578] În text, *casaux de parçon,* definite astfel de Longnon: „unele pământuri situate la marginea teritoriilor france și grecești au fost comune unui senior latin și unui arhonte supus bizantin". Țăranii plăteau jumătate din dări fiecărui senior; aceste proprietăți indivize existau încă în 1354 – Longnon, „La vie rurale dans la Grèce franque", pp. 356–357. Nu era vorba de împărțirea unei moșii, ci de o proprietate exploatată în comun: „teritoriul rămânea indiviz și era stăpânit în comun de arhonții bizantini și de cavalerii franci" – Jacoby, „Un régime de co-seigneurie gréco-franque en Morée. Les «casaux de parçon»", in *Mélanges d'Archéologie et d'Histoire publiés par l'École française de Rome,* 1963, nr. 1, p. 112. Fenomenul arată rezultatele pozitive ale armistițiului dintre prinț și Andronic al II-lea, dar și fărâmițarea Moreei france.

[579] Photios, respectiv vărul său Iacob Zasses sau Tzausios, căpitanul grec al Kalavrytei. Pentru numele și statutul acestei familii, v. Bon, *op. cit.,* pp. 505–506, și Lock, *The Franks in the Aegean,* p. 297.

cul. Astfel, domnul Gautier i-a dat de-nțeles lui Foty acela c-aflase, la cercetarea ce-o poruncise despre el, că paguba pe care el și soții lui o făcuseră pe moșiile de-mpărțeală se ridica la mai mult de zece mii de hyperperi. Fiindcă-i fratele lui Jaque Chasy de la Colovrate, care-i poate cel mai bun om pe care-l are-mpăratul în ținutul Moreei, va plăti dară paguba-ntreagă ori îl va ridica-n furci.

§ 670. Iară Foti, care socotea că va ieși din temniță fără să plătească, se ținea tare. Dară domnul Gautier, care râvnea la banii pe care gândea că-i va lua de la Foty acela, i-a făcut viața un iad în temniță, iară la urmă a pus să-i fie scoși doi dinți din gură. Iară, când Foti a văzut că nu-i altă cale să scape din mâinile domnului Gautier, s-a-nvoit cu el și i-a dat o mie de hyperperi. Și-așa a scăpat din temnița ceea.

§ 671. Și-apoi, când s-a-ntors la casa lui din Colovrate, i s-a plâns în multe rânduri cârmuitorului împăratului, gândind să-și ia banii-napoi și să fie despăgubit c-a stat în temniță și pentru ocara pe care i-o făcuse domnul Gautier. Iară cârmuitoru-împăratului, vrând să-i facă dreptate lui Foti, dar mai ales ca să-i facă plăcere lui Jaque, fratele lui, care era pe-atunci cel mai viteaz oștean pe care-l avea-mpăratul în Moreea, i-a cerut prințului Florant prin cărți și soli să-i facă dreptate lui Foty pentru paguba și-ocara pe care domnul Gautier, nepotul lui, i le făcuse lui Foti, pe nedrept și fără temei.

§ 672. Dară prințul îi răspunse că Foti ar fi meritat să aibă pagubă și pedeapsă și mai mare pentru c-a prăpădit și pustiit ținutul Corint. Și, când Foty a văzut că nu i se poate face, cu niciun chip, dreptate, a tăcut și n-a mai cerut nimic, ci s-a gândit că se va răzbuna-n alt fel.

1295. Photios îl ucide pe Guy de Charpigny

§ 673. S-a-ntâmplat, după ce-a trecut ceva vreme de când Foty fusese-n așa chip rușinat și-a văzut că nu i se face dreptate de la domnie, să se gândească să se răzbune pe domnul Gautier cum-necum, pe el ori pe oamenii lui, pe când se duce ori se-ntoarce de la Corint în Moreea.

§ 674. Vitregiile și necazurile îi lovesc pe nobili și pe oamenii de ispravă-n această vale-a plângerii și așa i s-a-ntâmplat și nobilului baron, domnul Gui de Cherpeigny, domnul de Votisce[580], care mergea-n vremea aceea c-o barcă pe mare de la Votisce la Corint, iară caii și slugile lui mergeau pe uscat. Și, cum mergea el pe mare, i-a venit cheful să coboare pe uscat ca să mănânce mai în tihnă. Și-a tras la mal într-un loc căruia-i zice Sfântul Nicolae cel cu smochin, la un izvor care-i acolo. Și, după ce-a coborât pe mal împreună cu doi cavaleri și patru scutieri, i s-a gătit masa lângă izvor.

§ 675. Iară, pe când stătea jos și mânca-mpreună cu oamenii lui, s-a-ntâmplat ca Foti acela, care mereu iscodea și punea să fie pândit drumul ca să se răzbune, să se afla-n ținut cu mulți alții la vânătoare. Și, când l-a văzut pe domnul Gui venind pe uscat, a crezut că-i domnul Gautier de Lindequerque, pârcălabul din Corint, cel care atâta rău i-a făcut. Ca

[580] Guy de Charpigny, seniorul de la Vostitsa (Aigio), guvernator al Moreei în 1289; v. și infra, § 128.

domnul Gui să nu-și dea seama că se-ndreaptă spre el ca să-l vatăme și să nu fugă la barcă, n-au mers iute, ci au înaintat în pasul cailor.

§ 676. Iară domnul de Vautisce, văzând venind spre el oameni în pasul calului și chiar având câini de vânătoare, nu s-a gândit că vin să-l vatăme-n vreun fel. Și-au zis dară că-s vânători și vin cu vreun temei ori să-ntrebe ceva și de-aceea au stat pe loc fără vreo bănuială necurată. Și, văzând Foty și soții lui că domnul de Vautisce nu se clintește de la masă când se-apropie de el, au dat pinteni cailor cât au putut și-au pus mâna pe săbii. Iară Foty, văzându-l pe domnul Guy ce semăna cu domnul Gautier, cu fața albă și păr bălai, l-a lovit tare cu sabia-n cap de l-a dat cu fața-n țărână. Și-apoi i-a mai dat multe alte lovituri. Și, pe când îl lovea, îi zicea: „Acum luați-vă plata, domnule Gautier!"[581]

§ 677. Iară, când oamenii domnului Guy l-au auzit spunându-i Gautier și-au cunoscut că-i Foti, au strigat: „Hei! Foty, hei! Foty, ce faci, l-ai omorât pe domnul de Votisce în locul domnului Gautier!" Și, când Foti a auzit numele domnului Gui, domnul de Votisce, s-a oprit din lovit.

§ 678. Și, când a văzut că nu-i domnul Gautier, pe care mult îl ura, ci domnul de Votisce, pe care-l socotea domnul lui și prieten, care nu era vinovat de-nchiderea lui, Foty și-a aruncat sabia cât colo și-a descălecat și l-a luat pe domnul Gui în brațe și-a-nceput să plângă plin de jale. Și-apoi i-a căzut la picioare, cerându-i îndurare și spunând: „Vai, domnule, miluiți-vă și-ndurați-vă de mine și iertați-mă, căci nu v-am cunoscut, ci credeam că-i hicleanul de domn Gautier care-atâta rău mi-a făcut! Iat-aici sabia mea! Faceți cu mine ce doriți, căci v-am vătămat fără temei!"

§ 679. Iară, când cavalerii și scutierii domnului de Votisce au văzut că ceilalți sunt mai mulți, au spus că cel mai bine și mai înțelept e să urce-n barcă și să se ducă drept la Corint – mai cu seamă ca să afle vreun doctor să știe ce să facă spre a-l îngriji pe domnul lor. Și-ndată au plecat și nu s-au oprit până ce n-au ajuns la Corint în seara-aceea. Și, când au ajuns în port, au cerut patru cai și l-au pus pe domnul Guy pe-un cal și l-au dus în cetate cu multă greutate, fiindcă era rănit grozav la cap.

§ 680. Iară, după ce domnul Guy a fost pus în barcă, Foty, cu soții lui, a plecat de la Sfântul Nicolae. Și-a rămas trăsnit că l-a rănit așa pe domnul Gui, un baron ca domnul de Votisce, și încă-n timpul păcii pe care-mpăratul o făcuse și-o jurase-mpreună cu prințul Florant! Nu știa ce să facă, căci se temea nu cumva cârmuitorul grecilor să-l trimită la-mpăratul și-mpăratul să pună să fie orbit. Dară tovarășii au început să-l mângâie, spunând că se poate dezvinovăți că nu l-a cunoscut, că i s-a făcut așa de mare pagubă și că ce i-a făcut domnului Guy el credea că-i face domnului Gautier.

§ 681. Atunci au plecat cât au putut mai iute, pentru că se temeau ca slujitorii domnului Gui, care veneau pe uscat, să nu-i ajungă, iară, de i-ar fi-ntâlnit, știind ce i-au făcut domnului Gui, să nu se-aleagă cu ocară și vătămare.

---

[581] În ediția Longnon există două paragrafe cu numărul 676, reunite aici într-unul singur.

§ 682. Dară cavalerii și scutierii domnului Guy, îndată ce-au ajuns la Corint și l-au culcat pe domnul lor, au chemat doctorii de-acolo. Și s-au uitat la rănile pe care domnul Gui le-avea la cap. Și, după ce-au cercetat toate rănile, au aflat una așa de-adâncă pe care n-o putea vindeca decât o minune de la Dumnezeu. Și, după ce-au cercetat bine rana aceea de moarte ce-o avea la cap, și-au zis între ei că nu-i om să-i placă să fie dus cu vorba și că mai bine să-i spună adevărul ca să știe ce-i rămâne de făcut, să nu moară negrijit și fără diată. Așa că le-au spus cavalerilor și celorlalți care erau de față. Și s-au hotărât să-i spună cu binișorul.

§ 683. Atunci unul dintre doctori i-a zis: „Domnia voastră, v-am cercetat cu grijă toate rănile și nădăjduim Dumnezeu să v-ajute. Și ne vom strădui să căutam cel mai bun leac. Dară, fiindc-aveți o rană care-i tare primejdioasă, vă spunem și vă sfătuim să vă-ncredințați Dumnezeului Domniei voastre[582] și să faceți cele de cuviință față de el ca să fim, și noi, și Domnia voastră, mai liniștiți. Ceea ce nu-nseamnă că nu vă vom îngriji cât mai bine vom putea."

§ 684. Iară domnul de Vostice, care era-nțelept și destoinic, le-a mulțumit mult doctorilor și-a spus că vorbesc ca niște oameni de ispravă. Atunci a chemat un călugăr minorit care era destoinic și tare-nvățat și s-a spovedit și-apoi a primit sfânta-mpărtășanie cu multă evlavie. Și-apoi și-a făcut diata după cuviință și cu mare căință. Și, după ce-a-mplinit toate cele de cuviință, n-a mai trăit decât o zi. Moartea lui a fost mare pierdere pentru ținutul Moreei, fiindcă era un om nobil și iubit mai presus de toți.

1295. Prințul îi cere guvernatorului grec să facă dreptate

§ 685. Iară, când vestea că Foty l-a ucis pe domnul de Vostice s-a răspândit, grecii tare s-au turburat fiindcă le era frica să nu curme latinii pacea și să nu-nceapă războiul. Și-au luat toate vitele și toate lucrurile pe care le-aveau în împărțeală și le-au băgat în fortărețele lor. Iară, când prințul Florant auzi vestea-aceasta, tare s-a dosădit, fiindcă domnul de Votisce murise din vina nepotului lui.

§ 686. Atunci prințul Florant i-a vestit pe toți baronii, cavalerii și nobilii din ținutul lui că vrea să se sfătuiască-n această privință. Și, după ce s-au strâns la Andreville, prințul le-a istorisit și le-a spus cum și-n ce chip domnul de Vostice a fost ucis de cei din La Colovrate și le-a cerut povață, ce să se facă-n această privință.

§ 687. Iară, când baronii, cavalerii și nobilii l-au auzit pe prinț spunând că domnul de Vostice fusese omorât, tare s-au dosădit. Și i-au spus prințului mai mulți dintre ei că, de va-ngădui să nu se răzbune moartea unui om așa nobil cum a fost domnul de Vostice, va fi ocărât de toți cei care vor afla ce s-a-ntâmplat. Atunci baronii și nobilii mult și-au bătut capul cu pricina aceasta.

§ 688. Și-au spus cei mai înțelepți că, la drept vorbind, toată vina-i a prințului, că, atunci când împăratul va ști despre faptă, cum și-n ce fel domnul de Vostice a fost ucis, pe drept

[582] În text, *vostre Dieu,* ceea ce ar putea presupune că medicii erau greci.

îl va-nvinovăți pe prinț pentru că, dacă domnul Gautier, nepotul lui, nu i-ar fi făcut lui Foty ce i-a făcut, nici Foty n-ar fi făcut ce-a făcut. Iară ce-a făcut Foty a făcut pentru că a crezut că-i domnul Gautier, iară, dacă l-ar fi cunoscut pe domnul de Votisce, nu s-ar fi apropiat de el decât spre a-l cinsti. „Dacă-ncepem dară războiul, tot noi ne-alegem cu pacoste, fiindcă noi am început. Și, pe de altă parte, n-am putea face război cum trebuie pentru că grecii și-au cărat avutul, temându-se pentru ocara ce ne-au făcut."

§ 689. Iară prințul, care era-nțelept, mărturisi că de la ei porniseră pricina și prilejul – de la domnul Gautier, nepotul lui – și că, de vreme ce grecii plecaseră, n-aveau cum să se răzbune. Și, pe de altă parte, dacă porneau război, cum strâmbătatea și prilejul de la ei veniseră, însemna că n-a vrut pacea cu-mpăratul, că poate nu vrea să se-nțeleagă cu-mpăratul. Și că, dacă se va face război în țara lui, pământul îi va fi prăpădit și pustiit, așa că mai bine-i să tacă și s-amâne și s-aștepte. Și-așa a rămas.

§ 690. Ca s-arunce vina și păcatul pe greci dară, a trimis cărți căpeteniei împăratului, arătându-i cum Foty, cu toți cei din La Colovrate, a iscodit și l-a pândit pe domnul de Vostice care mergea de la Vostice la Corint și l-a ucis în chip hiclean, pricină pentru care-i cere ca, fiindcă-mpăratul sfânt jurase pacea cu el, să se facă ce-i cu dreptate cu Foty, care omorâse un nobil precum domnul de Vostice.

§ 691. Iară căpetenia-mpăratului, care știa bine ce-i făcuse lui Foty domnul Gautier de Lindequerque, nepotul prințului Florant, i s-a plâns și i-a răspuns prin aceiași soli că domnul Gautier, nepotul lui, în vremea legământului și-a păcii pe care-o jurase cu sfântu-împărat, sfidător, în chip nedrept și păcătos, „fără să facă pâră nici către Domnia voastră, nici către mine, l-a luat pe Foty din țara noastră și l-a-ntemnițat și l-a pus la cazne și i-a scos doi dinți din gură și-apoi i-a luat o mie de hyperperi ca să-l sloboade", pricină pentru care-i cere să-l pedepsească pe nepotul lui. Și dup-aceea era și el gata să-l pedepsească pe Foty în așa fel încât să se socoată mulțumit.

§ 692. Iară, când prințu-a auzit acest răspuns și-a văzut că i se cere-ndreptare și că păcatul i-al lui și că toată vina pentru fapta cea rea vine de la domnul Gautier, nepotul lui, n-a mai cerut nimic, n-a curmat pacea pentru moartea domnului de Vostice, ci a-ntărit-o și-a păstrat-o la fel de trainică precum a fost mai-nainte. Și-așa a păstrat-o multă vreme.

1292–1293. Sclavonii din Janisse cuceresc Kalamata[583]

§ 693. La ceva vreme după cele ce vă istorisesc, sclavonilor de la Janisse – doi oameni bogați, Lianort și Fanari[584], vecini cu castelul de la Calamate, care tot mergeau de colo-colo și vedeau castelu-acela – le-a venit chef să pună mâna pe el și să-l stăpânească ei. Și nu

---

[583] Episod din 1292 sau 1293, poate chiar din 1295 – Bon, *op. cit.*, p. 168, respectiv 409. Zakythinos consideră că, dat fiind că Jean Chauderon moare în 1294, ambasada trimisă la Constantinopol pentru a regla această problemă a avut loc în 1293, faptele de aici fiind deci anterioare acestei date – Zakythinos, *op. cit.*, p. 63, n. 3.

[584] Slavii menționați aici au nume grecești – Bon, *op. cit.*, n. 1, p. 168.

s-au lăsat până ce unul din oamenii lor, care-a fost întemnițat în donjonul castelului, n-a măsurat înălțimea zidului c-o sfoară pe care a aruncat-o de pe creneluri pân' la pământ. Și, după ce-a fost slobozit din temniță, au tocmit și-au făcut o scară cât zidul de lungă. Pe vremea-aceea zidul nu era la fel de-nalt ca acum, căci de-atunci a fost înălțat.

§ 694. Și, după ce-au făcut scara după cât de-nalt era donjonul, cum o parte din donjon era toată-n-afara castelului, au așteptat până ce-a prins să bată tare vântul. Și-ndată au luat de primprejur cincizeci de oameni, căci se gândeau că, dacă luau prea mulți oameni, ar putea da de bănuit. Și-au mers întins până la Calamata, căci nu era la mai mult de-o leghe.

§ 695. Și, îndată ce-au ajuns la poalele donjonului, au sprijinit scara de zid. Și totul a mers strună, așa că s-au apucat să urce unul după altul. Iară primii care-au ajuns sus, în donjon, i-au prins pe străjeri și i-au aruncat din donjon. Și-apoi au coborât în castel și-au prins toți oștenii, i-au legat și-apoi i-au băgat la temniță.

§ 696. Și, îndată ce-au cucerit și-au pus mâna pe marele castel, și-au trimis soții la Janisse. Și le-au venit în ajutor șase sute de oșteni, în cămăși de zale și cu platoșe, după cum se cade. Și, după ce s-a făcut zi, au coborât în târgușor și l-au cucerit pe de-a-ntregul. Dar n-au găsit nici țipenie, căci toți oamenii fugiseră-n timpul nopții, îndată ce-auziseră zarva sclavonilor și numele-mpăratului pe care l-au strigat când au intrat în castel.

§ 697. Și, când vestea că sclavonii de la Janice au luat castelul de la Calemate a ajuns la Druges, s-a stârnit mare zarvă, lucru pentru care oamenii de toate cinurile au fost tare uimiți și dosădiți. Îndată ce această veste proastă s-a răspândit dară, pârcălabul pus de prinț la Druges a trimis pe loc doi oameni călări la prințul Florant, la Oriol, unde se-afla.

§ 698. Iară, când prințu-a aflat vestea, tare s-a dosădit. Și-a vestit îndată-n tot ținutul său ca toți oamenii, și cei călări, și pedestrașii, să vină-n ajutorul castelului de la Calamate pe care sclavonii de la Janice l-au cucerit prin vicleșug. Iară prințul, fără zăbavă, și-a luat toți oamenii din preajma lui și pe cei din câmpia Moreei și de la Beauvoir și-a venit cât a putut de iute la castelul de la L'Ille, care-i în dieceza Coron, și-acolo a tăbărât.

§ 699. Și-apoi l-a trimis la Calamate pe domnul Jehan Chauderon, care pe-atunci era mare conetabil, să ceară castelul celor care-l cuceriseră și să afle de vor să-l dea pe bani ori ca s-ajungă cavaleri și să aibă feude și pământuri în schimbul castelului. Dar-aceia au răspuns că nu vor cin mai mare și nici odor mai frumos decât să aibă așa castel și că, dacă sunt stăpânii unui castel ca acela, nu le mai trebuie nici feude, nici pământ și nici bani.

§ 700. Iară, când Chauderon s-a-ntors la prinț, i-a spus răspunsul, care tare l-a mâniat și chiar mai mult decât mai-nainte, căci socotise că va afla-nvoială cu sclavonii. Și-atunci i-a chemat pe toți baronii și nobilii ce erau acolo și le-a cerut sfatul, ce să facă. Au hotărât să trimită carte la căpetenia-mpăratului[585], cerându-i să le poruncească sclavonilor să predea castelul de la Calamate, pe care-l luaseră-n ciuda păcii pe care-o jurase sfântu-împărat.

[585] Căpitanul grecilor de la Mistra.

§ 701. Iară marea căpetenie a-mpăratului i-a răspuns prințului că sclavonii nu sunt sub ascultarea lui și nici ce-au făcut nu era știut ori povățuit de el, că sunt oameni năvalnici și cu de la ei voie se-nstăpânesc în chip silnic și că se vede cât de colo că acel castel nu-i cucerit de oamenii-mpăratului. Așa că-l roagă pe prinț să nu-i fie cu supărare, el nu poate nicicum să-i facă-ndreptare.

Solii prințului îi cer împăratului înapoierea castelului de la Kalamata

§ 702. Și, când prințul a primit răspunsul acesta de la marea căpetenie a-mpăratului, i-a chemat pe toți baronii și pe oamenii cei mai înțelepți din sfatul lui și le-a cerut povață, cum ar putea face să ia-napoi castelul de la Calamate. Pricina a fost sucită pe toate părțile, căci unii ziceau una, alții ziceau alta. Dară la urmă au hotărât cu toții ca domnul Jehan Chauderon, marele conetabil, și domnul Goffroy d'Anoée, domnul de Arcadie, să meargă-n solie la-mpăratul din partea prințului, fiindcă fuseseră-n temniță la Constantinopol cu prințul Guillerme și deprinseseră limba și obiceiurile grecilor[586].

§ 703. Iară, când s-a luat această hotărâre, n-au vrut să mai piardă vremea, ci s-au gătit cei doi baroni și și-au luat toate cele trebuincioase pentru drum. Și-au plecat de la L'Ille și s-au despărțit de prinț care-i asedia pe sclavoni. Și-au mers întins și-au trecut prin La Sole și Blaquie și-apoi au călătorit prin țara-mpăratului. Și-au trecut prin Salonic și prin Andrenople. Au ajuns astfel în cetatea Constantinopolului, unde l-au aflat pe Quir Andronico Paleologo, împăratul.

§ 704. Iară, când au ajuns în cetate, s-au dus de-a dreptul în mahalaua venețienilor și-au tras lângă Mănăstirea Sfintei Preciste. Și-a doua zi s-au sculat de dimineață și s-au dus de-a dreptul la palatu-împărătesc unde era-mpăratul. Și s-au dat jos de pe caii lor de drum. Și, când să urce la palat, le-a apărut dinainte ușaru-împăratului și le-a spus că nu pot să intre, căci împăratul are treabă, dar să se ducă la casa lor că va trimite-mpăratul după ei.

§ 705. Iară baronii, care erau înțelepți și umblați, au plecat. Și-au zis că acestea erau făcute voit, fiindcă n-are chef și nici dorință să le-asculte plângerea și nici să le dea-napoi castelul de la Calamate, lucru pentru care-au fost tare mâhniți. Dar, văzând că alta nu pot decât să urmeze voia-mpăratului, au fost nevoiți să se-ntoarcă la conacul lor. Așa au stat două săptămâni fără să-l vadă pe-mpăratul.

§ 706. Și, în răstimpul acesta, s-a-ntâmplat un lucru bun pentru ei, un cavaler căruia îi zice domnul Pierre de Surie[587], înțelept și destoinic și pe care regele Carol îl trimisese la-mpăratul pentru o-nțelegere – împăratul să-i dea regelui Carol regatul Salonicului, iară re-

[586] După cronica în greacă, vv 8758–8776, fuseseră la Constantinopol pentru încheierea păcii dintre prinț și împărat – infra, § 605.

[587] În noiembrie 1291 Pierre de Sury, consilierul regelui Carol, îi însoțește pe trimișii împăratului Andronic care se întorc la Constantinopol; în ianuarie 1292 se afla la Constantinopol ca trimis al lui Carol al II-lea pe lângă împăratul Andronic – Perrat-Longnon, *op. cit.*, pp. 45–50 și 62–63. V. și Zakythinos, *op. cit.*, p. 63, n. 1, și Bon, *op. cit.*, p. 168.

gele Carol îi făgăduiește că-i va da scrisori și hrisoave bune de la papa de la Roma și de la regele Franței și de la el în care se-arată c-a răscumpărat toate îndrituirile și-ndreptățirile pe care le-ar avea ori le vor putea avea aceștia în împărăția Constantinopolului, fără ca vreodată să se dezică ori să ceară ceva, ei ori urmașii lor vreodinioară.[588]

§ 707. Așa că, într-o zi, pe când cei doi baroni se duceau să se desfete prin cetatea Constantinopolului, se-ntâlniră cu domnul Pierre de Surye. Iară, când domnul Pierre i-a văzut și i-a cunoscut pe cei doi baroni, pe care-i văzuse și cu care fusese-mpreună la palatul regelui Carol din Apulia, alergă spre ei și le dădu binețe. Și s-au sărutat și s-au bucurat de-ntâlnire și-apoi domnul Pierre i-a-ntrebat ce vânt i-a adus pe-acolo.

§ 708. Așa că-i istorisiră cei doi baroni toată-ntâmplarea cu pacea ce-o făcuse prințul cu-mpăratul și că oamenii-mpăratului îl omorâseră pe domnul de Votisce în vreme de pace și că acum iarăși au pus mâna prin vicleșug pe unul dintre cele mai bune castele din Moreea, căruia i se spune Calamate. Și prințul Florant îi trimisese la-mpăratul ca să-i arate cum stau lucrurile și să-l roage să-i poruncească marii sale căpetenii din Moreea „să ne dea-napoi castelul Măriei sale, prințul". Și-apoi i-au povestit cum au fost la palatu-împăratului și ce răspuns le-au dat ușarii.

§ 709. Iară domnul Pierre de Surie, care era un cavaler înțelept și-l iubea mult pe prințul Florant, căci fuseseră tovarăși în casa regelui Carol și știa că prințul stăpânește principatul de la regele Carol, domnul lui, așa le spuse: „Iubiți domni, aflați că sunt omul care, aici, vă poate ajuta la pricina voastră cum nimeni altul n-ar putea și-o să vă spun cum. Aflați că-mpăratul tare se teme ca Măria sa Carol să nu-l ajute pe domnul Carol al Franței, vărul lui, care-i fratele regelui Franței și s-a-nsurat cu fiica-mpăratului Bauduin[589] și gândește să vină să cucerească-mpărăția.

§ 710. Așa că, aflând această veste, împăratul i-a dat de știre Măriei sale, regele Carol, că, de se poate ca seniorii noștri să-i lase printr-o învoială această-mpărăție, îi va da-n schimb tot regatul Salonic – să-l stăpânească Măria sa, regele Carol, ori să i-l poată da domului Carol al Franței, vărul lui, de vrea. Așa că regele m-a trimis la-mpărat ca să rânduiesc și să-mplinesc învoiala-aceasta. Iară mâine e ziua când trebuie să-mi răspundă. Și socot să pun o vorbă bună pe lângă fratele-mpăratului cu care sunt bun prieten ca să intrați în palatu-împăratului și să vorbiți cu el după pofta inimii.

§ 711. Vă-nștiințez dară că mâine dimineață mă voi duce la palat, iară Domniile voastre să sosiți după mine. Eu voi veni către Domniilor voastre și mă voi preface că nu v-am văzut încă și la fel să faceți și Domniile voastre. Și ne vom saluta și-apoi vă voi întreba ce mai veste-poveste și ce vânt v-aduce pe-aici. Iară Domniile voastre-ndată, la auzul acestei întrebări, îmi veți răspunde cele ce mi-ați istorisit și mi-ați spus despre castelul acela de la

588 Pierre negocia poate, din partea lui Carol al II-lea, un proiect de căsătorie între Catherine de Courtenay și fiul lui Andronic al II-lea, Mihail al IX-lea Paleolog – Zakythinos, *op. cit.,* p. 63.

589 Anacronism, Catherine de Courtenay, nepoata lui Baudouin al II-lea, se căsătorește cu Carol de Valois în 1301.

Calamate pe care-au pus mâna oamenii-mpăratului. Și, după ce-mi veți fi povestit toată pricina, veți auzi ce-i voi spune-mpăratului. Cu ajutorul lui Dumnezeu, socot că, prin fapta și vorba mea, pricina Domniilor voastre va fi lămurită."

§ 712. Și, după ce domnul Pierre de Surye a vorbit despre toate-acestea cu cei doi baroni, și-au luat rămas bun și fiecare s-a dus la conacul lui. Iară domnul Pierre, care n-a vrut să uite-nvoiala cu cei doi baroni, s-a dus de-a dreptul la fratele-mpăratului și i-a spus c-a aflat de la un scutier de-al lui ce se afla la curtea sfântului împărat că doi baroni din Moreea pe care prințu-i trimisese la-mpărat au venit la curte ca să intre-n palat, dară ușarii i-au alungat în chip nerușinat și le-au spus că nu pot să intre fiindcă-mpăratul are treabă. Un astfel de lucru nu-i spre cinstea Măriei sale, sfântu-împărat, să alunge-n așa chip baroni ca aceştia, care vin ca soli ai prințului, și nu-i lucru de laudă să stai în oraș fără să-l vezi și fără să-i vorbești împăratului pentru a-i spune solia. Și să nu pomenească, îl roagă el ca pe-un om nobil, că i-a spus și i-a vorbit ceva despre baronii aceștia, ci el, ca frate-al împăratului și ca cel care-i vrea și-i dorește cinstea, să-i spună.

§ 713. Iară, când Quir Thodre, marele despot și fratele-mpăratului, a auzit lucrurile acestea, i-a fost recunoscător domnului Pierre și i-a mulțumit că prețuiește mult cinstea fratelui său, împăratul. Și-ndată se sui pe cal și se duse să-i istorisească-mpăratului toat-această pricină, că a auzit de doi baroni, oameni nobili din Moreea, care-au venit cu solie din partea prințului Florant și-au venit până la curtea lui ca să intre la palat și că ușarii, „fără să vă spună, i-au alungat în chip ocarnic și nu i-au lăsat să intre. Și sunt în oraș de două săptămâni de zile, lucru care nu-i vrednic de laudă".

§ 714. Iară, când împăratul l-a auzit pe fratele lui istorisind despre baronii din Moreea, i-a zis și i-a poruncit să trimită pe unul dintre slujitorii lui ca să-i găsească și să le spună să vin-a doua zi la curtea-mpărătească – „fiindcă vor urca la palat și vor vorbi cu mine după plac". Atunci despotul și-a trimis oamenii să-ntrebe prin cetate până ce i-au aflat pe baroni acolo unde trăseseră, în mahalaua veneţienilor. I-au salutat din partea fratelui împăratului și le-au spus din partea lui că-mpăratul a aflat c-au venit ca soli din partea prințului Florant și c-au fost la curte, iară ușarii nu i-au lăsat să intre, lucru pentru care s-a mâniat tare pe ei. Iară, de vor să vin-a doua zi la curte, să intre și vor vorbi cu el după pofta inimii.

Solii prințului obțin înapoierea castelului de la Kalamata

§ 715. Iară, când baronii au aflat această veste, tare s-au bucurat și s-au gândit că acestea s-au întâmplat datorită domnului Pierre de Surye. Și-atunci și-au spus că sunt sorți de izbândă pentru pricina lor. A doua zi s-au sculat cei doi baroni, s-au suit pe cai și s-au dus de-a dreptul la curtea-mpăratului. Și-acolo au aflat niște oameni de neam de-ai marelui despot care-i primiră cu mare cinste și-apoi i-au dus la palat și i-au călăuzit până dinaintea-mpăratului.

§ 716. Și, când au ajuns dinaintea lui, l-au salutat din partea prințului, domnul lor, și i-au făcut plecăciune, după cum se cade unui împărat. Și, după ce-au stat puțin dinaintea lui, a

prins a-i întreba despre domnul lor, prințul Florant. Iară, după ce-au vorbit un pic cu-mpăratul, domnul Pierre de Surie, care era pe-aproape, veni-n față și-i salută pe baroni cu mare bunăvoință, de parcă nu i-ar fi văzut încă. Așa că prinse a-i întreba dinaintea-mpăratului cum se face c-au venit acolo. Iară Chauderon răspunse: „Negreșit, domnule Pierre, fiindcă mă-ntrebați de față cu Măria sa, sfântu-împărat, vă voi spune adevărul și pricina, totuși cu-nvoiala puterii sfinte." Iară-mpăratul îi răspunse să vorbească după cum îi spune inima.

§ 717. Atunci Chauderon începu să-nfățișeze și să istorisească cum sfântu-împărat făcuse și jurase pacea cu domnul lui, prințul Florant, și cum, în timpul păcii, a fost omorât domnul de Votisce de către oamenii sfântului împărat. „Iară Măria sa prințul, ca să-și păstreze jurământul, n-a vrut să strice pacea, nici să-și calce jurământul pe care-l are cu Măria sa, sfântu-împărat. Și-acum iarăși sclavonii, care sunt oamenii Măriei sale, sfântu-împărat, au furat de la Măria sa, prințul, un castel căruia îi zice Calamate. Și de-aceea ne-a trimis Măria sa, prințul, la Măria sa, împăratul, să binevoiască a le porunci să dea-napoi castelu-acela."

§ 718. Și domnul Pierre de Surye, care știa ce urmează să spună, înaintă și astfel, în auzul tuturor baronilor care erau acolo [, zise]: „Vai, Măria voastră, sfinte-mpărate, și ce nădejde trebuie dară să am că voi duce la bun sfârșit o pricină așa de-nsemnată ca cea a regatului Salonic pentru care m-a trimis aici, la sfânta putere, Măria sa, regele Carol, când Măria voastră, pentru un castel atât de neînsemnat, atâta zăboviți până să-i lăsați pe doi baroni să-și spună solia – că oameni de-ai Măriei voastre au pus mâna pe el în vremea păcii pe care-ați jurat-o împreună cu prințul Florant".

§ 719. Atunci împăratul a fost tare rușinat de vorbele pe care i le-a spus domnul Pierre de Surye, așa c-a răspuns îndată și-a spus că n-a auzit niciodată despre cele istorisite: „Dară, de vreme ce așa s-a-ntâmplat, voia mea-i să fie dat înapoi castelul." Iară, când domnul Chauderon și domnul Joffroy auziră răspunsul acela al împăratului, i-au căzut amândoi la picioare și i-au mulțumit mult din partea prințului, domnul lor.

§ 720. Cu aceasta a venit ceasul pentru masa-mpăratului, așa că toți cei care erau acolo au părăsit palatul și fiecare s-a dus la conacul lui. Au plecat și cei doi baroni la conacul lor, tare bucuroși de răspunsul priicios dat de-mpăratul.

§ 721.[590] Atunci li s-a-ntâmplat ceva tare prielnic – când li s-a dat înapoi castelul de la Calamate –, căci un nobil grec din Moreea pe care-l chema Quir George Sgoromaly[591], care era mareșalul ținutului împăratului[592], căruia îi zice *prothoalogatora*[593], se afla pe-atunci la Constantinopol și-n palatu-împăratului când împăratul le-a răspuns baronilor. Cum acest Sguromaly era om de ispravă și iubea dreptatea și țara latinilor, a tot întrebat până

[590] În ediția Longnon există două paragrafe cu numărul 721, reunite aici într-unul singur.
[591] Sgouromallis, „cârlionțat" – Bon, *op. cit.*, p. 168.
[592] Teritoriul moreot stăpânit de împărat.
[593] *πρωταλλαγάτορα,* poate echivalentul funcției de *στρατοπεδάρχης* – Hendrickx, „Allagion, tzaousios et prôtallagatôr", pp. 212–217.

ce-a aflat unde-au tras baronii. S-a dus tiptil la conacul lor și i-a aflat gătindu-se de plecare și le-a spus că, dacă se juruiesc ca niște cavaleri cinstiți că vor tăinui cele ce le va spune, îi va-nștiința cum să fie-ncredințați că vor dobândi-napoi castelul de la Calamata. Și-atunci baronii făgăduiră. Așa că i-au jurat pe cinstea lor că vor tăinui ce le va spune.

§ 722. Iară, după ce i-au jurat, a prins a le spune: „Domnilor, i-adevărat că bunul prinț Guillerme era stăpânul nostru firesc și ne-a dat împăratului ca să se răscumpere. Noi suntem încredințați că binele și cinstea pe care-mpăratul ni le face sunt pentru că ne războim cu voi, nobilii latini. Dacă n-ați fi voi, ne-ar pune piciorul pe grumaz. Și de-aceea vreau să știți că eu doresc mai mult s-aveți voi castelul de la Calamate decât împăratul. De-aceea vreau să vă-nștiințez de-un lucru pe care l-am aflat de la un prieten de-al meu care e-n sfatu-împăratului. Și, fiindcă mă tem ca cineva să nu ia seama că eu v-am înștiințat despre lucru-acesta, vreau să-mi dați cuvântul că n-o să mărturisiți nimănui."

§ 723. Iară, când baronii auziră acest lucru, tare s-au bucurat pentru că se temeau într-una împăratul să nu-i fi dus cu vorba. Atunci îi jurară să nu spună cele ce le va descoperi: „Vă încredințez, zise Sguromaly, că-n adevăr împăratul v-a făcut o făgăduință priicioasă de ochii cavalerului regelui Carol, căci s-a rușinat de vorbele pe care i le-a spus de față cu voi, dar nu vrea să vă dea-napoi castelul. Și sunt încredințat că n-o să vă facă scrisori în care să poruncească să vă fie dat înapoi. Iară, de vă-ntoarceți pe uscat, așa cum ați venit, va trece-o lună până s-ajungeți în Moreea, așa că-mpăratul se va gândi să trimită prin mine o scrisoare căpeteniei lui să nu vă dea nimic, ci să vă ducă cu vorba. Vedeți aici catarga din Malevesie cu care urmează să plec. Și puteți să vă dați seama că, dacă nu mi se-ntâmplă ceva pe mare, voi fi-naintea voastră-n Moreea. Dară, de vreți să vă-ndepliniți însărcinarea, știți că-mpăratul v-a spus că va face răspunsul după-amiază.

§ 724. Faceți dară în așa fel încât cavalerul regelui să vină cu voi dinaintea-mpăratului când îi veți vorbi și cereți-i să vă scrie porunca. Voi fi eu însumi acolo ca să-mi împlinesc datorința față de el mai curând și să merg la catarga din port care trebuie să plece până mâine dimineață. Iară, când veți fi dinaintea lui, cereți-i să vă scrie porunca. Și-i va porunci tălmaciului să vă scrie cartea cu porunca. Cădeți la picioarele lui și spuneți-i că drumul pe care-ați venit pe uscat e prea lung și primejdios și că ați aflat că o catargă din Malevesie i-aici în port și trebuie să plece mâine și că-l rugați să dea poruncă să vă ia catarga aceasta. Și că, fiindcă tot mă aflu aici și sunt dregătorul lui acolo, în cartea cu porunca ce pune să se scrie să se spună că-mi poruncește anume să vă dau înapoi castelul de la Calamate, prin viu grai, dinaintea baronilor lui. Și, după ce-n felul acesta vă veți fi rânduit și-mplinit treaba, vă făgăduiesc și vă jur pe cinstea mea de om credincios că voi face tot ce stă-n putința mea de om credincios ca s-aveți înapoi castelul vostru de la Calamate. Dară, de vreți altfel să faceți, veți fi momiți și amăgiți."

§ 725. Iară, când baronii auziră vestea-aceasta, îi mulțumiră mult acelui Sguromailli și din partea prințului, domnul lor, și din partea lor, și-i făgăduiră că, de le era de folos în pricina lor după cum le spusese și le-arătase, îi vor spune prințului să-i dea trei mii de hyperperi și-un cal bun, de preț.

§ 726. Și, după ce și-au rânduit treburile după cum auziți, acel Sguromailly a plecat, iară baronii au rămas la conacul lor. Și-au vorbit și s-au sfătuit mult despre spusa și povața ce le dăduse acest om bun. Și, după ce-au vorbit mult despre cum voia să-i amăgească-mpăratul, își spuseră c-ar fi bine să-i dea de știre despre-acestea domnului Pierre de Surie, căci poate le va da vreo povață de folos. Așa că poruncirá să le fie aduși caii, încălecară și se duseră drept la conacul domnului Pierre.

§ 727. Și, când au ajuns la el, i-au istorisit tot ce le spusese Sguromailli. Tare se minună domnul Pierre și zise că socoate că-i adevărat, după câte-l cunoaște pe-mpărat, om tare răutăcios și în cuvântul căruia nu te poți încrede. Atunci s-au înțeles să meargă la-mpărat. Și l-au rugat pe domnul Pierre s-o ia-nainte astfel încât să-l găsească acolo când or ajunge. Și, așa cum i-a ajutat la-nceput, să-i ajute să-și împlinească și să-și ducă la bun sfârșit treaba. Iară domnul Pierre le-a făgăduit că va face tot ce va putea.

§ 728. Atunci se urcă domnul Pierre pe cal și se duse drept la palatu-împărătesc unde l-a aflat pe-mpăratul cu toți baronii lui. Și-apoi au venit cei doi baroni. Și, când au ajuns dinaintea-mpăratului, i-au amintit de pricina lor și l-au rugat să le-ngăduie să plece ca să meargă cu catarga din Malevesie.

§ 729. Atunci împăratul răspunse și-i zise așa domnului Goffroy, că sclavonii care luaseră castelul de la Calamate nu prea-l ascultă și că, dac-ar fi să se ia după dreptate, nu-i nevoit să dea-napoi Calamate, „fiindcă nu apare-n glavele-nvoielii de pace pe care-am făcut-o cu prințul Florant. Dar, fiindc-ați stat așa de multă vreme-n temnița mea[594] și soția Domniei voastre-mi e rudă, vă dau castelul acesta ca un hatâr și ca un dar. Și, fiind al Domniei voastre, de vreți să-l dați și să-l înapoiați domnului vostru, să se facă după voia Domniei voastre."

§ 730. Iară, când domnul Goffroy d'Anoée auzi acest răspuns, căzu la picioarele-mpăratului și-i mulțumi mult și la fel și Chauderon. Și-atunci îi porunci marelui cancelar să-i facă scrisoarea de porunceală chiar așa cum vor binevoi să rânduiască cei doi baroni.

§ 731. Atunci i-au spus baronii așa, că se chinuiseră mult să vină pe uscat din Moreea prin Blaquie în ținutul Romaniei. Fiindc-au aflat că o catargă din Malevesie era-n port la Constantinopol și urma să plece, îl rugau dară ca pe domnul lor să-i ia și pe ei și să-i ducă-n Moreea. „Iară porunca pe care Măria voastră o va da căpeteniei Măriei voastre de-acolo vă rugăm să-i fie dată lui Quir George Sguromailly, *prothoalogatora,* care-i aici, de-aceea el însuși să vină să dea-napoi castelul din Calamate".

§ 732. Atunci înaintă domnul Pierre de Surie și așa-i zise-mpăratului: „Ei, Măria voastră, de vreme ce sfânta voastră putere le dă-napoi castelul, binevoiți din mărinimie să faceți ce vă cer." Iară-mpăratul răspunse că-i e pe plac să se facă așa cum i-au cerut. Așa că l-a chemat îndată pe Sguromailli acela care era-n preajmă și i-a poruncit, în auzul tuturor celor ce erau acolo, să meargă chiar el cu cavalerii aceștia și să poruncească să li se dea-napoi cas-

594 V. infra, § 702.

telul de la Calamate și să-i pună-n deplină stăpânire. Și-a poruncit să li facă scrisoarea de poruncеală chiar așa cum vor rândui baronii.

Florent intră în posesia castelului de la Kalamata

§ 733. Și, după ce s-a rânduit așa după cum ați auzit, cei doi baroni și-au luat rămas bun de la-mpărat. Și, ce-au făcut, ce-au dres, că-mpăratul a rostuit și pricina lui Sguromailli ca să meargă cu cei doi baroni. Și, după ce și-au făcut și și-au isprăvit toate treburile, au plecat de la-mpărat și s-au dus la conacele lor. Și le-au poruncit oamenilor lor să le ia caii și să meargă-n ținutul Moreei pe uscat, iară ei s-au luat după Sguromailli și s-au suit pe catargă și-au ajuns într-o săptămână la Malevesie.

§ 734. Și, îndată ce-au coborât pe uscat, au și găsit și-au plătit cai și s-au dus drept la Misitra. Iară, când au ajuns acolo, n-au vrut să zăbovească nicidecum, ci au plătit alți cai și și-au luat rămas bun de la Sguromailli și s-au dus de-a dreptul la castelul L'Isle, unde l-au aflat pe prințul Florant care-mpresura castelul de la Calamate. Îi spuseră și-i istorisiră tot ce izbutiseră să facă la-mpărat.

§ 735. Iară, când prințul Florant a auzit și-a știut ce făcuseră cei doi baroni ca să li se dea-napoi castelul de la Calamate, tare s-a bucurat și s-a veselit. I-adevărat că dorea cu nerăbdare să aibă castelul. Acestea fiind zise, a cerut prințu-îndată un sol și scrisori întărite și l-a trimis la Misitra, la Quir George Sguromailly care era acolo, rugându-l și cerându-i ca scumpului său prieten să se grăbească să vină cât mai curând și să adeverească iubirea și bunăvoința pe care baronii săi îi spuseseră și-i istorisiseră că le are față de el și că-i gata să-mplinească și să facă toate și mai mult decât îi spuseseră și-i făgăduiseră baronii-n numele lui.

§ 736. Dară Sguromailly n-a stat cu brațele-ncrucișate, nici nu l-a așteptat pe solul prințului, căci dorea mult să ducă la bun sfârșit ce-ncepuse și le făgăduise baronilor prințului Florant. Îndată ce baronii s-au despărțit de el, după ce-au venit împreună la Misitra, a luat lefegii de-ai împăratului și alți oameni până ce s-au făcut mai bine de trei sute de oameni călări și-a venit în ținutul Veligourt. Și-a coborât pe la Macri Plagi în valea de la Calamy și-apoi s-a dus pe la Lutra și-a mers de-a dreptul la castelul de la Calamate.

§ 737. Și, când a ajuns acolo, a coborât jos, la târg, și-apoi a luat cu el zece arhonți dintre cei în care-avea mai multă-ncredere, toți din neamul lui, toți gătiți cum se-aflau când au coborât de pe cal, și s-au suit sus la castel. Și i-au aflat pe George la Vulge și pe Fanari[595] care-aveau cu ei vreo douăzeci de oameni care păzeau castelul. Și i-a salutat din partea-mpăratului și le-a spus așa, că-mpăratul se bucură c-au luat castelul de la Calamate și le e-ndatorat. Și le-aduce cărți de la cârmuitorul grecilor să fie-mproprietărit fiecare dintre ei cu pământ aducând un venit de cinci sute de hyperperi.

[595] Lianort și Fanari, infra, § 693.

§ 738. Zicând acestea, se prefăcu a trimite pe cineva-n târg să-i aducă acele cărți și trimise după cei mai buni arhonți și lefegii care veniseră cu el, chipurile ca să vină cu cărțile pe care le-aduce de la-mpăratul. Așa c-au venit mai bine de treizeci de oameni, cei mai buni din alaiul lui și cel mai bine-narmați. Și, când a avut cu el vreo cincizeci de oameni, au atacat castelul din toate părțile și-apoi a pus să se deschidă și să se citească acea carte-ntărită adusă de la-mpăratul. Și, după ce cartea a fost citită, le-a zis în auzul tuturor ce erau de față:

§ 739. „Dragi prieteni și soți, știți că domnul nostru, sfântu-împărat, a jurat laolaltă cu prințul Florant să fie pace. Iară prințul, care-i înțelept și nobil, și-a ținut jurământul și n-a vrut să rupă-nțelegerea din pricina morții unui baron așa nobil cum era domnul de Vostice, ci a păstrat-o cu tărie și strășnicie până ce voi ați răpit castelu-acesta. Și l-ați făcut să-și calce jurământul prin răutatea și lăcomia voastră, pe el, care-i cel mai nobil domn al creștinătății. Și de-aceea m-a trimis aici, să primesc castelu-n numele lui. De-aceea vă poruncesc din partea domnului nostru, împăratul, ca deîndată să ieșiți și să plecați de-aici și să părăsiți castelul. Iară de nu, voi pune să fiți aruncați peste zidurile castelului!”

§ 740. Și, de cum și-a isprăvit vorba, lefegii și ceilalți oameni de neam din jurul lui i-au prins pe toți sclavonii și i-au dat afară. Și-apoi a trimis doi oameni călări la prințul Florant, la castelul L'Ille unde se-afla, să-i trimită pe domnul Jehan Chauderon și pe domnul Goffroy d'Anoée, domnul de Arcadie, ca să le dea castelul.

§ 741. Iară, când prințul a auzit vestea, tare s-a bucurat. Și-ndată și-a chemat baronii și le-a cerut și le-a poruncit să se ducă să primeasc-acel castel. Iară baronii, care erau tare doritori s-audă vestea aceasta, s-au suit pe cai și și-au luat oameni după voie. Și s-au dus de-a dreptul la Calamate. Și s-au suit în vârf, la castel, unde l-au aflat pe Sguromailly care-i aștepta. Și, îndată ce i-a văzut venind, i-a salutat și-apoi le-a-ncredințat cheile castelului și-ale-ntregii fortărețe. Și, după ce le-a-ncredințat castelul, s-a dus jos, în târg, și s-a suit pe cal cu toți soții lui și s-au dus de-a dreptul la Maingne și-acolo au poposit.

§ 742. Și-acolo a venit nobilul baron, domnul Jehan de Tournay, domnul de La Grite, și l-a salutat din partea prințului și i-a arătat un cal frumos pe care i-l trimitea prințul. Și-apoi i-a dat vistiernicul prințului care venise cu domnul de La Grite cele trei sute de florini de aur promise de ceilalți baroni. Iară, după ce Sguromailli a primit calul, care era tare frumos, s-a dat jos de pe calul lui de umblat și s-a suit pe-acesta și l-a mânat peste câmpia de la Maigne și-apoi l-a gonit după voie.

§ 743. Și, după ce l-a mânat mult și-a văzut ce poate, a descălecat și s-a suit pe calul lui de umblat și-a venit la domnul Jehan de Tournay și și-a luat rămas bun de la el. Și l-a rugat să-l salute pe prinț din partea lui și să-i spună că bucuros l-ar fi văzut și-ar fi vorbit cu el, dar nu cutează din pricina clevetelilor, nu cumva să fie-nvinuit și-osândit că i-a dat înapoi castelul prințului, așa că să-l ierte. Și-atunci a plecat și s-a dus să-nnopteze în valea de la Calamy, iar-a doua zi s-a dus să-nnopteze la castelul de la Misitra.

§ 744. Și, când a ajuns acolo, a găsit o solie trimisă de-mpărat că nu trebuie să dea Calamate cu niciun preț. Iară, când cei din Misitra au aflat că Sguromailly îi dăduse castelul de la Calamate înapoi prințului Florant și că nu era porunca și voința-mpăratului, au năvălit asupra lui și-au vrut să-l poprească ca să-l trimită la-mpăratul. De-aceea a trebuit să fugă din Misitra.

§ 745. Și s-a dus în ținutul Chacoignie. Și chiar de-atunci și-a pierdut dregătoria și cinul. Și rătăcea dintr-un sat într-altul și la urmă a murit într-o șură. Și-a fost mare păcat, căci era om destoinic și viteaz și-i iubea mult pe latini.

Geoffroy d'Aunoy primește, ca răsplată, jumătate din baronia Arcadie

§ 746. Așa că nu vom mai vorbi despre el și vă vom spune despre prințul Florant.

§ 747. Când prințul Florant a dobândit înapoi castelul de la Calamate, așa după cum v-am povestit, i-a adus slavă lui Dumnezeu și-a fost tare vesel și bucuros, căci nu chitea să-l mai aibă vreodată. Și, când domnul Goffroy d'Anoée, care stăpânea Arcadie, l-a văzut pe prinț așa vesel, l-a rugat pe Chauderon să-l însoțească să vorbească cu prințul și să-i adeverească și să-i spună că-mpăratul i-a-napoiat și i-a dat castelul de la Calamate lui, nu prințului. Și voia să facă acest lucru ca să-i dea prințul jumătatea din baronia Arcadie pe care-o stăpânea pe-atunci, căci domnul Goffroy nu stăpânea decât jumătate pe-atunci.[596]

§ 748. Atunci l-a luat pe domnul Goffroy Chauderon de mână și-a venit dinaintea prințului și-așa i-a zis: „Măria voastră, știți bine că eu, din voia și la porunca Măriei voastre, am mers la Constantinopol împreună cu Chauderon, aici de față. De-aceea vă rog ca pe domnul meu să-i porunciți să vă istorisească adevărul, cum și-n ce chip împăratul ne-a dat castelul de la Calamate-napoi."

§ 749. Atunci i-a zis prințul lui Chauderon că trebuie să spună ce știe despre-această pricină. Și-atunci Chauderon prinse-a spune și-a istorisi că-mpăratul i-a spus domnului Goffroy că-i dă-napoi și-i dăruiește ca danie castelul de la Calemate lui, de hatârul nevestei lui care-i e rudă, iară nu prințului Florant, pentru că nu-i temei să i-l dea lui, căci n-a fost nici luat și nici răpit de oamenii lui, ci a fost luat de sclavoni, care sunt oameni năvalnici și nu se supun pe deplin niciunui stăpân. Iară, dacă-mpăratul ar putea lua castelul de la sclavoni în vreun chip, ar vrea mai bine să se bucure de el domnul Goffroy, că prințul n-are niciun drept asupra lui.

§ 750. Și, după ce Chauderon a spus ce-avea de spus, domnul Goffroy a venit dinaintea prințului și-a vorbit astfel și-a spus așa: „Măria voastră, ați auzit spunându-vi-se și istorisindu-vi-se de către marele conetabil că-mpăratul n-a vrut să vă dea-napoi castelul Măr-

[596] Geoffroy voia jumătatea de feudă a fratelui său Érard care, la moartea lui, fusese confiscată de Galéran d'Ivry și se afla în domeniul prințului. Érard fusese luat prizonier de greci probabil în 1279, fără să se mai știe ceva despre el după această dată. Îi numise ca administratori ai moșiei lui pe Jean Chauderon și pe Pierre de Vaux, hotărâre ignorată de guvernator – Bon, *op. cit.*, p. 157.

ei voastre, ci mi l-a dat mie datorită nevestei mele care, a zis, e rudă cu el. Așa că vă spun, Măria voastră, că, de vreme ce Calemate e castelul Măriei voastre și moștenirea Măriei voastre și-a fost luat și răpit de oamenii-mpăratului – c-a zis că sunt sclavoni și nu i se supun, și-a zis că-mi dă castelul ca danie datorită nevestei mele care-i ruda lui –, eu zic că, de nu vă e cu supărare, deși sclavonii nu se supun niciunui stăpân, se știe bine că sclavonii sunt de legea și credința lui și i se supun mai mult decât oricărui alt domn și c-au pus mâna pe castelul Măriei voastre nesocotind jurământul cu care v-ați legat laolaltă. Dac-aș spune dară că acest castel de la Calamate trebuie să fie-al meu pentru temeiurile pe care le-a spus împăratul, n-aș spune lucru drept, nici legiuit. Așa că spun că, pe drept, castelul trebuie să fie al Măriei voastre.

§ 751. Iară, de este pe placul și cu voia Măriei voastre, fiindcă prințul Guillerme, socrul Măriei voastre, fie-i sufletul binecuvântat, i-a dat domnului Villain d'Annoée, tatăl meu, care-i era văr, atunci când l-a oprit în ținutu-acesta, când a venit cu-mpăratul Bauduin de Flandra, moșia de la Arcadie[597] – iar-acum stăpânește curtea Măriei voastre jumătate prin moartea surorii mele[598], căreia îi rămăsese pe vremea văduviei de la soțul ei –, vă rog să porunciți să mi se dea acea jumătate ca răsplată pentru că v-am slujit și pentru că și de-acum înainte vă voi sluji. Căci m-ați îmbărbăta să vă slujesc de-acum înainte cu și mai multă tragere de inimă. Și veți da astfel pildă tuturor supușilor Măriei voastre să vă slujească cu și mai multă tragere de inimă. Acest lucru vă cer ca scumpului meu domn, fie ca rugămintea mea să se-mplinească!"

§ 752. Iară prințul, care era-nțelept, i-a răspuns, fără să mai ceară povață[599], că bucuros se-nvoiește. Și-ndată-l dărui și-apoi porunci să fie pus în stăpânire de *protovestiarios.*

§ 753. Și, după ce prințul i-a făcut acest hatâr și-acest dar domnului Goffroy d'Annoée, a poruncit să fie duse la castelul de la Calamate și să fie puse-n el toate cele de trebuință. Și, după ce s-au pus la castel pârcălab, conetabil, oșteni buni și tot felul de bucate, a plecat prințul din L'Ille cu toți baronii lui și-au venit în Moreea[600], ducându-se fiecare la casa lui.

§ 754. Și, după ce prințu-a venit în Moreea, așa după cum vă istorisesc, n-a trecut mult și s-a gătit cu cele de trebuință și-apoi a trecut în Apulia și-a mers să-l vadă pe regele Carol, seniorul lui ligiu, ca să-i facă-nchinăciunea îndătinată.

---

597 Infra, §§ 87, 702.
598 În sensul de cumnată.
599 Fără să se consulte cu baronii săi, ceea ce putea face în situații ca cele menționate la nota de la § 525.
600 În Elida.

§ 755. Așa că vom conteni a mai vorbi despre prințul Florant și vă vom spune despre-o vitregie ce-au înfruntat cei din Moreea pe când prințul Florant era-n regatul Apulia cu regele Carol[601].

§ 756. În vremea despre care vă istorisesc, pe când prințul Florant era-n Apulia, sfântul părinte, papa de la Roma, a hotărât să se facă pace-ntre regele Carol și regele Jayme de Aragon fiindcă războiul acela era cel mai cumplit și cel mai ucigător din toată creștinătatea. Așa că, pentru a potoli războiul și-a face mai trainică pacea[602], papa a hotărât ca domnul Robert, ducele Calabriei, fiul mai mare-al regelui Carol, s-o ia de nevastă pe fiica regelui Aragonului[603], iară don Fedrelic, fiul regelui Jayme, să se-nsoțească și să se-nsoare cu fiica regelui Carol[604].

§ 757. Și pacea aceea a fost astfel întărită și supușii acestor doi regi plecau și veneau dintr-un regat în altul în pace. Așa că un cavaler din Calabria căruia i se spunea domnul Rogier de Lurye, care era pe vremea-aceea cel mai viteaz cavaler și cel mai îndrăzneț și cel mai vestit care-a fost vreodată-n toată creștinătatea și era-n vremea-aceea cu regele Fredelic al Siciliei împotriva regelui Carol[605], când a văzut că cei doi regi au făcut așa pace trainică, n-a mai vrut să-și piardă vremea, ci s-a dus să vorbească cu regele Frendelic, domnul lui, și-așa i-a grăit:

§ 758. „Măria voastră, fiindcă Dumnezeu a vrut s-aveți pace trainică cu dușmanii Măriei voastre, n-aș vrea să pierd vremea stând cu mâinile-n sân, ci, dacă nu vă e cu supărare, m-aș duce bucuros înspre Romania să văd țara și să dobândesc câștig, de s-o putea, cum, necum."[606]

---

601 Șederea prințului Florent în Apulia în mai-iunie 1292 e confirmată de arhivele angevine pe anul respectiv – Bon, *op. cit.,* p. 167, n. 4. Pentru motivele acestei plecări, v. Bon, *op. cit.,* p. 167, n. 3.

602 Autorul cronicii pare să amestece datele și evenimentele: expediția lui Roger de Lauria în Imperiul Bizantin are loc în 1292, în timp ce alianțele matrimoniale despre care se vorbește în acest paragraf sunt posterioare acestei date, în parte posibile datorită păcii de la Caltabellotta (august 1302). În *Libro de los fechos,* §§ 487–503, acest episod este plasat după moartea prințului Florant.

603 Al treilea fiu al lui Carol al II-lea, Robert, s-a căsătorit în 1297 cu Iolanda de Aragon, fiica lui Pedro al III-lea al Aragonului, care va muri în 1302, și în 1304 cu verișoare ei, Sancha de Maiorca, fiica lui Iacob al II-lea de Maiorca.

604 Frederic, al treilea fiu al lui Pedro al III-lea, s-a însurat în 1302 cu Eleonora de Anjou, fiica lui Carol al II-lea.

605 Roger de Lauria (Lluria), amiralul flotei lui Pedro al III-lea, îl luase prizonier pe viitorul Carol al II-lea în 1284.

606 În urma armistițiului din martie 1291 dintre aragonezi și Angevini, Roger de Lauria execută expediții de jefuire a teritoriilor împăratului Andronic, sub pretextul de a recupera bunuri ce-au aparținut Constanței de Hohenstaufen. V. și motivația pe care o dă Marino Sanudo – Hopf, *op. cit.,* p. 133. V. și Gabriella Airaldi, „Roger of Lauria's Expedition to the Peloponnese", in *Mediterranean Historical Review,* vol. 10, nr. 1–2, 1995, pp. 14–23.

§ 759. Iară regele-ncuviință bucuros. Fiindc-avea cuvântul și-ndemnul regelui, a rânduit și-a gătit treizeci de vase, și catarge, și vase pentru cai[607]. Și, după ce-a gătit și-a-nzestrat acea oaste după voie, a plecat din cetatea Messina și-a venit la Clarance. Și-a trecut de râurile și mările Moreei, fără să coboare pe uscat, nici să facă pagubă ori să iște răzmerițe niciunde. Și-a mers drept la insula Squio[608] care-i în marea Romaniei.

§ 760. Și-acolo și-a dat jos de pe vase călărimea și pedestrimea. Și-au năvălit peste tot și-au luat mulți prinși și tot masticul pe care l-a aflat prin sate și-n locurile unde se face, căci niciunde-n altă parte nu se face mastic decât doar în insula Scio. A fost destul să-ncarce două catarge. Și, după ce și-a făcut voia-n insula aceea, și-a dus oamenii-n multe alte insule. Și-au năvălit și-au pustiit și-au dobândit multe avuții. Și-au pus mâna pe câți oameni au vrut.

§ 761. Iară la-ntoarcere-a venit pe la Malevesie. Și-a cucerit cetatea de jos prin luptă[609]. Și l-a luat pe arhiepiscop și toată avuția ce-a găsit în oraș. Dară toți nobilii și oamenii de rând au scăpat fiindcă s-au suit la castel, pe stânca mare de-acolo.

§ 762. Iar-apoi a plecat din Malevesie și-a venit de-a dreptul la promontoriul unde-i castelul de la Grant Maigne[610]. Și-nainte să tragă la mal a pus să se-nalțe banierele Sfântului Marcu și s-au prefăcut a fi negustori venețieni pentru a-i păcăli pe oameni. Și scoaseră niște lucruri de-ale lor ca să le vândă și-ncepură să cumpere lucruri din cele pe care oamenii li le-aduceau. Iară, când oamenii nu s-au mai temut, au venit bucuros și-au adus mulțime de lucruri spre a le vinde. Iară, când domnul Rogier văzu că nu mai sunt alții de venit, a pus să fie prinși și popriți cu toate lucrurile lor. Și i-au suit pe catarge și i-au dus în Sicilia ca robi. Și, după ce așa a făcut, domnul Rogier de Lurye și-a adunat oamenii și-au ridicat ancora și-au pornit-o pe mare.

§ 763. Și-au venit de-a dreptu-n portul Junch. Și, când au ajuns acolo, fiindcă știau că principatul Moreei e-n stăpânirea regelui Carol care are pace trainică cu regele Frendelic, domnul lui, s-a crezut la adăpost. Și le-a poruncit oamenilor lui să coboare fără grijă să ia apă dulce și bucate, de pot. Și-atunci au coborât pe uscat și și-au scos caii de pe vase ca să-i dezmorțească.[611]

---

607 După Iacopo Doria, în iunie 1292 Roger de Lauria a pregătit 20 de galere cu 40 de cai la bord cu care a plecat din Sicilia către Romania – Gabriella Airaldi, *op. cit.*, p. 15. Pentru alte izvoare, v. Bon, *op. cit.*, p. 167, n. 4.

608 Chios. A devastat insula Corfu, cruțând doar castelul, a distrus Monemvasia, cerând răscumpărarea pentru bărbații și femeile pe care îi ținea captivi pe vasele lui, abia apoi ajungând la Chios, după Iacopo Doria – Gabriella Airaldi, *idem.*

609 Nu și castelul.

610 Ca și cetatea Monemvasia, teritoriul îi aparținea împăratului bizantin.

611 După *Libro de los fechos*, § 487, un vânt potrivnic a silit flota lui Roger de Lauria, formată din 10 galere și 4 nave, să tragă în port la Junco în loc să-și continue drumul către Aragon.

§ 764. S-a-ntâmplat în vremea când domnul George Guis, care era-nsurat cu fiica domnului Guy de Trimolay și stăpânea baronia și moșia de la Calandrice, era pârcălab la castelul de la Calamate[612]. Și, când a văzut trecând prin Coron corăbiile și catargele domnului Rogier cu pânzele-ntinse, s-a temut să nu tragă la mal și să nu facă pagube-n ținutul Calamate.[613] Așa că i-a luat pe Jehan de Tournay, care-atunci se afla-n orașul Druges, și pe Otthe, fratele lui, și alți mulți cavaleri și scutieri și nobili care pe-atunci se-aflau împreună cu el și s-au dus de-a dreptul în portul Junch. Și s-au trezit că Rogier coborâse pe uscat cu mare parte din pedestrașii și călărimea lui ca să se dezmorțească.

§ 765. Și, îndată ce oamenii noștri i-au zărit, n-au mai stat pe gânduri, ci s-au îndreptat spre ei cât au putut de repede cu caii lor. Iară, când domnul Rogier i-a văzut venind așa năvalnic, a pus să sune trâmbița. Și toți oamenii s-au gătit de luptă și toți cei care-aveau caii pe uscat i-au încălecat.

§ 766. Iară, când s-au izbit, s-a-ntâmplat ca domnul Rogier să-l zărească pe domnul Jehan de Tournay care venea primul plin de vitejie – era un cavaler așa-nalt că te minunai și cel mai frumos gătit dintre toți. Și-a-ndreptat calul către el. Iară domnul Jehan de Tournay[614], care era pe-atunci cel mai mare cavaler și cel mai viteaz din toată Moreea, când l-a văzut pe domnul Rogier venind către el, socoti după frumoasa-i armură că-i domnul Rogier de Lurye. Așa că-și îndreptă calul către el și s-au ciocnit cumplit și s-au lovit cu lăncile așa de tare că le-au făcut bucăți.

§ 767. Dară domnul Jehan, care era mai puternic, s-a izbit de domnul Rogier cu-așa vârtute că l-a prăvălit, pe el și calul lui, grămadă la pământ. Iară, când pedestrașii l-au văzut pe domnul Rogier prăvălindu-se așa grozav, au crezut c-a murit. Așa c-au năvălit asupra domnului Jehan cu dardele și lăncile lor și i-au omorât calul. Iară, când domnul Jehan s-a pomenit la pământ, s-a săltat plin de snagă și și-a tras sabia și și-a pus scutul dinainte pieptului. Și-a prins a se bate și-a omorî la pedestrași.

§ 768. Dară nici iscusința-n luptă, nici apărătorile nu l-ar fi scăpat până la urmă de moartea adusă de dardele și lăncile pe care le-aruncau în el dacă Dumnezeu și domnul Rogier nu l-ar fi ajutat. Domnul Rogier dară, după ce-a fost prăvălit așa groaznic cum ați auzit, a fost așa zdrobit din pricina căderii aceleia că n-a mai putut să se ridice după cum îi era voia.

---

612 Giorgio I Ghisi, fiul lui Bartolomeo I Ghisi, senior de Tinos și Mykonos după moartea tatălui său, în 1303, devine baron de Calandrice (Chalandritsa) prin căsătoria cu fiica lui Guy al II-lea de Dramelay, moștenitoarea feudei. A doua soție a lui Giorgio Ghisi a fost Alix dalla Carceri, moștenitoarea unei treimi din Negropont, care nu-i va supraviețui decât doi ani soțului ei, mort împreună cu floarea cavalerilor din Moreea în bătălia de la Halmyros.

613 Roger jefuise și alte insule supuse împăratului (Lesbos, Lemnos, Corfu), dar și unele aparținând unor vasali ai Angevinilor deținute de rude sau de cunoscuți de-ai lui Giorgio (Andros, Tinos, Mykonos, Chintos, Kefalonia, Leucade) care era probabil la curent cu aceste atacuri.

614 Jean de Durnay; feuda familiei de la Colovrate (Kalavryta) fiind cucerită de greci prin 1278, a primit în schimb feuda La Grite (Gritsena).

Dar, îndată ce-a putut să se ridice și l-a văzut pe domnul Jehan care-l doborâse înconjurat astfel de oamenii lui, și-a tras sabia cât a putut de iute, strigând la oamenii lui să nu cumva să-l ucidă pe cavaler.

§ 769. Iară, când l-au auzit și l-au văzut pe domnul Rogier, domnul lor, că-i oprește, n-au mai cutezat să-l ochească pe domnul Jehan. Atunci domnul Rogier s-a dus la el și-a zis plin de blândețe: „Domnule cavaler, nu vă lăsați ucis de oamenii-aceștia, căci n-ar fi spre cinstea Domniei voastre, ci ar fi mare păcat să piară un cavaler așa viteaz ca Domnia voastră. Ci predați-vă mie și vă făgăduiesc și vă jur, ca un cavaler credincios, că nu veți avea de-ndurat chin ori supărare de la nimeni."

§ 770. Iară, când domnul Jehan a văzut că apărarea nu-i e de folos și că domnul Rogier îl apără și se pune chezaș pentru el în chip așa nobil, s-a predat. Atunci domnul Rogier a poruncit să i se-aducă doi cai. Pe unul i l-a domnului Jehan și el s-a urcat pe celălalt. Merseră-mpreună în armură până la catarga roșie care era numai a domnului Rogier.

§ 771. Și, când au ajuns pe țărm, au descălecat amândoi și s-au suit pe catargă. Și-atunci și-au scos armurile și-apoi li s-au adus două mantii de postav ales cu care s-au îmbrăcat. Și-apoi domnul Rogier l-a luat de mână și s-au așezat la pupa catargei. Și-atunci a-ntrebat domnul Rogier ce s-a-ntâmplat cu oamenii și cu ceata domnului Jehan de Tournay. I s-a spus că l-au prins pe domnul George Guys, căpitanul, și șase cavaleri și pe Otthe de Tournay, fratele domnului Jehan, și optzeci și patru de scutieri, toți călări.

§ 772. Iară, când domnul Rogier a văzut că i-a biruit pe cei din Moreea, tare s-a bucurat, mai ales că se văzuse-atât de-aproape de moarte când domnul Jehan l-a doborât de pe cal așa vitejește și l-ar fi omorât dacă n-ar fi fost ajutat de marinarii care se-aflau în jurul lui.

§ 773. Atunci porunci ca toți prinșii să fie duși pe catarge, dară pe catarga lui n-a vrut pe niciunul în afară de domnul Jehan de Tournay și de doi slujitori care să-i slujească. Și l-a cinstit ca și cum ar fi fost tatăl lui[615], spunând că-i cel mai viteaz cavaler cu care s-a luptat de când a pus mâna pe armă. Dup-aceea li s-au adus dulcețuri și de băut.

§ 774. Și, după ce-au băut, a-nceput să vorbească cu domnul Jehan și-așa a grăit: „Domnule cavaler, nu vă fie cu supărare, bucuros aș vrea să știu numele Domniei voastre ca să vă cunosc, de v-ar fi pe plac." Iară domnul Jehan, care era-nțelept și bun vorbitor, i-a răspuns și i-a zis plin de bunăvoință: „Domnule, cei ce mă cunosc îmi spun Jehan de Tournay." – „Vai, domnule, zise el, vă-nrudiți cu un baron pe care l-am văzut în Calabria, care era de-aici, pe care-l chema domnul Goffroy de Tournay?" – „Desigur, zise domnul Jehan, a fost domnul și tatăl meu."

§ 775. „Pe cinstea mea, zise domnul Rogier, îi semănați mult, căci a fost unul dintre cei mai frumoși și mai înalți cavaleri pe care i-am văzut vreodată. Și era socotit drept cavaler destoinic și viteaz. Și știu despre el pentru că, atunci când regele Carol s-a-nfruntat cu regele Petru al Aragonului, la Bordeaux, pe Gironde, fiecare având o sută de cavaleri împreună

---

[615] Roger de Lauria se născuse prin 1245–1250, fiind probabil ceva mai mare de vârstă decât Jean.

cu el, tatăl Domniei voastre a fost unul din aceşti o sută de cavaleri pe care regele Carol îi alesese să-i stea alături[616]. Mă bucur şi mai mult decât înainte c-am fost doborât de-un om nobil şi dintre cei mai viteji din lume. Şi socotesc că-i lucru de mare cinste să-mi fi încrucişat lancea cu un cavaler ca Domnia voastră."

§ 776. Atunci l-a-ntrebat de-i însurat au ba. Iară domnul Jehan i-a răspuns că-i însurat cu fiica contelui Richart al Kefaloniei[617]. „Pe cinstea mea, zise domnul Rogier, nu-mi place. De n-aţi fi-nsurat, v-aş da-o pe fiica mea de nevastă. Şi v-aş da atâta din avuţia mea c-aţi fi cel mai bogat conte din Sicilia!" – „Domnule, zise domnul Jehan, vă mulţumesc, şi eu aş vrea bucuros aşa să fie de-ar fi cu putinţă, de dragul Domniei voastre."

§ 777. Iară, când domnul Jehan a văzut că domnul Rogier îi vorbeşte-aşa blând, a prins curaj să-i vorbească mai îndrăzneţ decât mai-nainte, fiindcă era prinsul lui. Şi-atunci i-a zis domnul Jehan aşa: „Domnule, aşa-i peste tot, oricine se bate cu duşmanul lui nădăjduieşte să fie biruitor. Cu nădejdea aceasta am venit şi eu să mă bat, mai ales că apăram ţara Măriei sale, prinţul, care-mi e senior ligiu. Dar mi s-a-ntâmplat dimpotrivă de cum am cugetat. Şi văd limpede că Dumnezeu v-a menit Domniei voastre biruinţa şi sunt prinsul Domniei voastre. De-aceea aş vrea să vă rog, de nu vă e cu supărare, să-mi spuneţi gândul Domniei voastre în privinţa mea şi-a oamenilor care-au fost prinşi împreună cu mine, cei pe care-i ţineţi închişi."

§ 778. „Pe cinstea mea, domnule, vă voi spune tot gândul meu de vreme ce m-aţi întrebat. Vă jur că, de n-aţi fi-nsurat, nu v-aş lua nicio răscumpărare, ci v-aş lua cu mine-n Sicilia şi v-aş da-o pe fiica mea de nevastă şi v-aş face cel mai mare conte din regat. Dar, de vreme ce sunteţi însurat, vreau să vă fac cinste şi hatâr şi să v-arăt bunăvoinţă, aşa cum se cuvine unui om aşa viteaz ca Domnia voastră. Căci aşa-i obiceiul pentru vrednicii cavaleri, răsplată pentru tăria şi vitejia lor. Vă las s-alegeţi dară şi vă făgăduiesc, ca un cavaler credincios, că, pentru însuşirile pe care le-am aflat la Domnia voastră, vă voi slobozi după cum hotărâţi Domnia voastre."

§ 779. „Domnule, zise domnul Jehan, o sută de mii de mulţumiri pentru vorbele neprefăcute ale Domniei voastre şi pentru marea cinste ce mi-o arătaţi aici, unde mă ţineţi, în închisoarea Domniei voastre, cinste care nu mi se cuvine. Totuşi, domnule, de vreme ce Domnia voastră, prin neprefăcătorie şi mare bunăvoinţă, îmi îngăduiţi să-mi hotărăsc slobozenia, eu, domnule, pentru despăgubirea Domniei voastre, zic aşa: de vreme ce Dumnezeu şi ursita Domniei voastre v-au făcut biruitor asupra noastră şi ne-aţi înfrânt în bătălie şi ne ţineţi în închisoare, ne-ar fi pe plac să ne duceţi în portul de la Clarence, fiindcă acolo vom putea să facem rost de bani pentru răscumpărare. Iară Domnia voastră să hotărâţi şi să porunciţi ce va putea da fiecare dintre noi, după puterea lui. Şi, domnule, după ce ne vom fi plătit răscumpărarea, de vă va fi pe plac să-mi dovediţi mie, cavalerul

616 V. infra, §§ 587–588. În *Libro de los fechos,* § 493, Roger îşi aminteşte de întâlnirea cu tatăl cavalerului: „tu padre, tornando aqui en la Morea, passó por Aragon & fiziemos grant amizdat & grant fraternidat ensemble".

617 În *Libro de los fechos,* § 494, spune că e însurat cu fiica lui Hugues de Charpigny, domnul de Vostitsa.

Domniei voastre, marea prețuire și cinste ce le-aveți față de mine, ne veți slobozi și-apoi vă veți duce-n drumul Domniei voastre. Dumnezeu să vă ocrotească, din mare mila lui!”

§ 780. „Pe cinstea mea, zise domnul Rogier, mă-nvoiesc să fac după cum ați spus și-ați hotărât!” – „Domnule, zise domnul Jehan de Tournay, vă cer dară și vă rog să spuneți și să porunciți la cât binevoiți să prețăluiți ce-ar putea fiecare să vă dea drept răscumpărare.”

§ 781. „În numele lui Dumnezeu, zise domnul Rogier, am cercetat destul despre starea și cinul Domniei voastre și-am aflat de la oamenii Domniei voastre c-aveți puțină avuție, fiindcă sunteți larg la pungă. Dară domnul Guis este mai bogat decât Domnia voastră, căci tatăl lui, domnul Bartholomé cel bătrân, are mulți bani. Așa că vreau să-mi dea zece mii de hyperperi de-ai voștri, până la ultimul bănuț. Din aceste zece mii vă voi da Domniei voastre două mii ca să vă faceți o armură cu herbul meu și s-o purtați în cinstea mea când veți vrea, în amintirea mea. Iară Domnia voastră îmi veți da două mii de hyperperi din care vreau să-mi fac o armură cu herbul Domniei voastre, ca s-o port în amintirea Domniei voastre. Apoi, vreau să vi-i dau ca pe-un hatâr, fără vreo răscumpărare, pe fratele Domniei voastre, Otthe de Tournay, și pe toți scutierii și pe ceilalți oameni ce-au fost prinși cu Domnia voastră. Toți să fie sloboziți de dragul Domniei voastre!”

§ 782. Iară, când domnul Jehan auzi marea scutința și mărinimia fără seamăn a domnului Rogier față de el, și-a scos tichia și i-a făcut o plecăciune adâncă și i-a mulțumit după cum se cuvine. Și-apoi l-a rugat un scutier de-al lui să plece pe uscat, cu îngăduința sa, la Clarence ca să-i spună prepusului său despre slobozirea lui și să facă rost de banii de răscumpărare. Și domnul Rogier îngădui plin de bunăvoință.

§ 783. Și-atunci îl chemă pe-un scutier de-al lui și-l trimise la prepusul lui, spunându-i că s-a-nțeles să dea patru mii de hyperperi pentru răscumpărarea lui și că trebuie să se străduiască să-i aibă când catargele domnului Rogier vor fi ajuns acolo. Căci își spusese că nu-i lucru de cinste să tânjească la cele două mii de hyperperi pe care domnul Rogier i le dădea din răscumpărarea domnului George Guys, așa c-a vrut să plătească din averea lui patru mii de hyperperi.

§ 784. Și, după ce toate lucrurile acestea despre care istorisim au fost rânduite, domnul Rogier a rămas în portul din Junch două zile ca să i se odihnească și să i se dezmorțească oamenii și caii, și-ntr-a treia zi a poruncit să se pornească de-a dreptul spre Clarence. Și, după ce s-au adunat pe catarge, au plecat din port și-au mers de-a dreptul la Clarence.

Întrevederea dintre Roger de Lauria și prințesa Ysabeau

§ 785. S-a-ntâmplat ca prințesa Ysabeau, nevasta prințului Florant, să se afle-atunci la Clarence. Aflase vestea despre sosirea domnului Rogier și despre prinderea oamenilor de pe moșia de la Calamate. Așa că a chemat acolo tot norodul din Moreea ca să apere orașul și să rânduiască slobozirea celor prinși. Atunci prințesa și-a ținut sfatul. A hotărât căpitanul portului Clarence să se suie-n ghimia lui ca să-i iasă-n întâmpinare domnului Rogier și

să-l salute din partea ei și să-i ceară să tragă drept în portul Clarence fără teamă, căci, de va vrea, bucuros va vorbi cu el.

§ 786. Iară căpitanul portului, care-și avea ghimia-ntotdeauna gata, îndată s-a suit și-a plecat de-a dreptul la Beauvoir. Și s-a-ntâlnit cu domnul Rogier care venea cu pânzele-ntinse la toate vasele lui. I-a cunoscut îndată catarga, cea roșie. Așa că s-a dus la el și, când a ajuns aproape, i s-a-nchinat și l-a salutat după cuviință. Și-apoi a vorbit cu domnul Rogier și l-a salutat din partea Măriei sale, prințesa, și i-a zis că prințesa-i cere să tragă de-a dreptul în portul Clarence, căci tare mult vrea să-l vadă și să stea de vorbă cu el. Iară domnul Rogier, care era-nțelept, i-a răspuns plin de curtenie și i-a spus că-i mulțumește mult pentru salutul din partea prințesei și că bucuros îi va-mplini voia. Atunci le-a poruncit navelor lui și marinarilor să se-ndrepte către Clarence.

§ 787. Iară, când a ajuns la Clarence, a tras în port plin de fală. Și-ndată ce-au aruncat ancora, a trimis la prințesă doi cavaleri care-au salutat-o din partea lui și-apoi așa i-au grăit: „Doamnă, domnul Rogier de Lurye vă salută preaplecat și vă vestește că știe că stăpâniți țara de la regele Carol și că regele Carol are-nvoială de pace trainică cu regele Petru al Aragonului și-al Siciliei. Și, pentru că cei doi regi sunt pe pace peste tot unde stăpânesc, domnul Rogier, când a trecut pe-aici în drum spre Romania, n-a vrut să lase să coboare pe uscat pe nimeni de pe vasele lui după apă ori bucate și la fel avea de gând să facă și la-ntoarcere.

§ 788. I-adevărat că, încrezându-se-n pacea ce-o avem, am coborât în port la Junch să luăm apă și să ne dezmorțim caii ce sunt chinuiți pe mare. Și-atunci au venit oamenii Măriei voastre din acel ținut și-au năvălit asupra noastră furtunos. Iară noi, doamnă, cum suntem oșteni, ne-am apărat după putință. S-a-ntâmplat, după cum e soarta oștenilor la război, să biruim noi. Așa că i-am prins pe oamenii Măriei voastre-n luptă și-i avem pe catargele noastre. Lucru despre care domnul Rogier spune că, de vreme ce oamenii Măriei voastre-au încălcat învoiala de pace a domnilor noștri și-au năvălit asupra noastră așa de furtunos și-au fost prinși în luptă, e din vina lor și el a pus mâna pe ei după legile războiului. Așa că vă roagă să nu vă fie cu supărare, iară, de vreți să vorbiți cu el, după cum i-ați trimis vorbă prin căpitanul Măriei voastre, binevoiți să rânduiți un loc potrivit afară din oraș și va veni bucuros, încrezându-se-n Măria voastră, fără bănuiala vreunei amăgiri."

§ 789. Iară, când cavalerii i-au spus toate cele cu care-i însărcinase domnul Rogier, prințesa, care era o doamnă-nțeleaptă, le-a răspuns nefățărit că sunt bineveniți și c-a primit solia de la domnul Rogier cu multă bunăvoință și că-i mulțumește mult. Atunci l-a chemat pe domnul Jehan Chauderon, marele conetabil, și pe alți baroni și s-a sfătuit cu ei.

§ 790. Și-apoi le-a răspuns cavalerilor și le-a spus să se-ntoarcă la domnul lor și să-l salute din partea ei și să-i spună c-a ascultat cu bunăvoință ce-i vestise prin solii lui. „Iară despre locul unde ziceți că vrea să vorbim, afară din oraș, spuneți-i așa, că, de-i e pe plac, locul cel mai potrivit ni se pare-a fi lâng-un turn căruia i se spune Calopotamy[618], care-i pe ma-

[618] Probabil la vărsarea unui râu în mare – Bon, *op. cit.*, p, 325, n. 1.

lul [drept][619] al mării." Atunci a rânduit doi cavaleri care-au plecat cu cei doi cavaleri ai domnului Rogier și i-au dus solia și i-au spus să coboare la turnu-acela. Totuși, juruința s-a făcut și s-a-ntărit dinainte.

§ 791. Și-apoi prințesa s-a suit pe calul ei de călătorie și s-au dus de-a dreptul, ea și toți baronii ei, la turnul de la Calopotamy. Domnul Rogier coborî de pe catarga lui și veni către prințesă cu alai frumos și-o salută cu multă curtenie. Și-apoi se-așezară la umbra turnului, pe frumoase covoare turcești întinse-acolo, și-ncepură a vorbi despre multe și mărunte.[620]

§ 792. Iară, după ce-au vorbit și-au istorisit, domnul Rogier, care era-nțelept, a-nceput a-i vorbi prințesei și a-și cere iertare – ce-i spusese prin cavalerii săi, că regele Carol și regele Petru al Aragonului rânduiseră și juraseră-mpreună încheierea păcii, în numele lor și-al tuturor oamenilor lor, și că prințul Florant, soțul ei, stăpânește țara de la regele Carol. Și că el s-a dus să dobândească avuție în Romania, iară, când a trecut de râul de la Clarence, n-a vrut să tragă la mal în ținutul ei, fiindcă n-a vrut ca oamenii lui să prade cumva-n ținutul ei.

§ 793. Și-acum, la-ntoarcere, nevoit să ia apă și să-și dezmorțească bidivii care erau canoniți pe mare, a tras în port la Junch. Și că și-a oprit oamenii, înainte să coboare pe uscat, să plece din port și să se-ndepărteze de catarge ca să nu facă vreo stricăciune prin ținut. Și că a coborât pe uscat având cugetul curat, încrezându-se-n înțelegerea de pace pe care cei doi regi o-ntăriseră-n țările lor. Și-atunci s-au pomenit atacați cu furie de oamenii din acel ținut și, apărându-se, i-a prins în bătălie luptându-se cu ei și-i ține pe catargele sale ca să ia răscumpărare pe ei, făcând acest lucru din curtenie, de dragul prințului Florant și-al ei.

§ 794. Auzind acestea, prințesa, văzând că nu-și poate scăpa baronii și pe ceilalți oameni prinși altcumva, i-a mulțumit domnului Rogier și i-a-nvinovățit pe oamenii ei. Atunci s-a poruncit ca locuitorii din Clarence să-mprumute banii pentru plata baronilor. Și-au dat pentru domnul George Guis opt mii de hyperperi și pentru domnul Jehan de Tournay patru mii de hyperperi și-apoi domnul Rogier a poruncit să fie sloboziți[621]. Și i-a adus dinaintea prințesei și-așa a grăit despre domnul Jehan de Tournay dinaintea prințesei și-a tuturor baronilor ce erau acolo:

§ 795. „Măria voastră, vi-l laud pe-acest cavaler ca pe unul dintre cei mai buni cavaleri din lume, dintre toți cei pe care i-am văzut vreodată-n atâtea războaie în câte-am fost. Și vă mărturisesc că m-a doborât cu lancea, pe mine și calul, grămadă, cu așa-ndemânare de cavaler că m-ar fi ucis dacă pedestrașii mei ce erau acolo nu m-ar fi ajutat. I-un lucru de

---

619 Adjectivul lipsește în ediția Longnon, p. 313.

620 În *Libro de los fechos*, §§ 499–500, prințesa, văduvă, îi cere sfatul în privința războiului cu grecii; domnul Roger îi spune că, necunoscând locurile și modul de luptă al grecilor, n-o poate sfătui decât să facă ce fac ei: dacă grecii construiesc castele la graniță, la fel să facă și ea.

621 După *Libro de los fechos*, §§ 501–503, Roger îi dă prizonierii și răscumpărarea prințesei, pentru că este văduvă și în război cu dușmanii ei, prințesa oferindu-i pământ în Moreea; cei doi își fac daruri (Roger oferă lucruri obținute în Romania), amiralul cerându-i doamnei să-și pedepsească oamenii pentru ca altă dată să se poarte mai curtenitor.

mare cinste că mi-am încrucişat lancea cu un cavaler ca el, căci un rege ori un prinţ ar trebui să se bucure şi să fie mulţumit să stea-n calea lăncii unui aşa viteaz. Şi vă-ncredinţez, ca un cavaler credincios, pe cinstea mea, că, de-ar fi de-nsurat, n-aş lua răscumpărare pentru el, ci l-aş lua cu mine şi i-aş da-o pe fiica mea de nevastă şi l-aş face cel mai bogat conte din regatul Siciliei. Dară, cum e-nsurat, n-ar fi drept şi n-aş putea-n chip cinstit să-l despart de nevasta lui."

§ 796. Iară prinţesa, care era o doamnă-nţeleaptă, îi mulţumi cum putu mai binevoitor. Apoi domnul Rogier a poruncit să fie-aduşi dinaintea ei Otthe de Tournay, fratele domnului Jehan, şi toţi scutierii închişi pe catarge şi i-a dat în dar domnului Jehan dinaintea prinţesei. Şi-apoi a cerut să fie adus un cal frumos, roib, ce-l ţinea pentru el, cel mai scump cu putinţă, şi-o armură-ntreagă dintr-ale lui şi i le-a dăruit domnului Jehan. Şi i-a cerut cu multă curtenie s-o poarte de dragul lui şi-n amintirea lui. Iară domnul Jehan, care era-nţelept şi plin de curtenie, a primit cu inimă curată tot ce i-a dăruit domnul Rogier şi i-a mulţumit plin de curtenie, cum e cădinţa pentru un om nobil ca el.

§ 797. Iară prinţesa, care era o doamnă-nţeleaptă şi iscusită, văzând marea bunătate şi nefăţărnicia domnului Rogier, l-a chemat pe domnul Jehan Chauderon, marele conetabil, şi i-a poruncit să se facă rost şi să fie duse la catargele domnului Rogier de-ale gurii pentru drum. Iară Chauderon, care era-nţelept şi destoinic, a adus pâine şi vin, vaci şi oi din belşug şi i le-a dat domnului Rogier din partea prinţesei. Iară domnul Rogier le-a primit cu multă curtenie şi le-a-mpărţit la fiecare din catarge. Şi, după ce s-au făcut toate acestea, domnul Rogier şi-a luat rămas bun de la prinţesă şi s-a suit pe catarga lui.

§ 798. Şi, după ce s-a tras pe galera lui, prinţesa i-a trimis printr-un cavaler şi prin cămăraşul ei frumoase odoare despre care cartea nu mai vorbeşte. Şi, când a-nceput să se-nsereze, domnul Rogier a poruncit să se ridice ancora şi-au plecat de-acolo şi s-a dus drept în cetatea Messina[622].

§ 799. Acum nu vom mai vorbi despre domnul Rogier de Lorie, vajnicul războinic, şi vom spune despre prinţul Florant care-n vremea aceea plecase-n Apulia să-l vadă pe regele Carol, seniorul lui ligiu, şi nu se afla-n Moreea când a ajuns acolo domnul Rogier de Lorye.

§ 800. Acum istoria spune că-n vremea când domnul Rogier de Lurye a venit în Romania şi la-ntoarcere a prins oameni din Moreea în portul din Junch, iară, când prinţul a aflat vestea că domnul Rogyer a fost în ţinutul Moreei şi i-a luat baronii prizonieri în luptă, tare s-a dosădit şi din pricina aceasta s-a grăbit să se-ntoarcă mai devreme-n ţara lui, Moreea. Aşa că s-a dus la regele Carol şi i-a istorisit toată pricina-aceea şi-apoi i-a cerut îngăduinţa să plece. Iară regele a-ngăduit. Aşa c-a plecat de la Napoli şi-a venit de-a dreptul la Brindisi. S-a suit pe vasele care-l aşteptau gătite şi s-a dus la Clarence. Şi, când a ajuns în Moreea, i s-a povestit că domnul Rogier i-a prins oamenii şi i-a slobozit. Şi mult l-a lăudat prinţul şi-a spus că-n adevăr e iscusit şi viteaz.

---

[622] Se pare că Roger a mai jefuit şi cetatea Patras – Bon, *op. cit.*, p. 167.

§ 801. Dup-o vreme s-a-ntâmplat așa: pe când prințul Florant avea pace trainică cu-mpăratul Constantinopolului, pace care ținuse șapte ani și mai bine, a fost ucis nobilul baron, domnul Guy de Cherpegny, domnul de Vostice, și-apoi a fost cucerit nobilul castel de la Calamate de sclavonii de la Janice, iar-apoi a fost dat înapoi, după cum ați auzit mai-nainte[623], fără ca pentru-aceste fapte ori altele-ntâmplate-n acest răstimp învoiala de pace să fie ruptă.

§ 802. Nenorocire și urgie s-a-ntâmplat în ținutul Escorta, dinaintea unui sat numit la Varvaine, pe-o pajiște frumoasă – în grecește locului i se spune *la Livadi.* Acolo se țineau târgurile cărora li se spune *Panejours*[624], care se fac azi la jumătatea lui iunie, târguri la care veneau oameni din toate părțile, din ținutu-împăratului și din cel al prințului, pentru a cumpăra și-a vinde.

§ 803. Lângă pajiștea unde se ținea târgul locuia un cavaler numit domnul Girart de Remy[625] într-un sat de-al lui căruia-i zice Ninice[626]. Și, cum se-ntâmplă la târg, s-a dus cavalerul să petreacă cu toți ai lui. Și-a dat peste-un grec de la Grant Arracove a cărui poreclă era Corcondille[627], care venise să-și vândă mătasea și s-a băgat în vorbă cu cavaleru-acela. Domnul Girart și-a ieșit din fire, cuprins de furie. Așa că l-a lovit cu bățul de la lancea pe care-o ținea-n mână pe-acel Corcondille, nu știu dacă o dată ori de două ori.

§ 804. Corcondilo socoti lucrul acela și-l judecă drept o mare rușine și-o mare-njosire. Atunci a plecat în grabă de la Varvaine și s-a dus drept la Grant Arracove[628], la casa lui. A trimis dup-un ginere de-al lui care-o ținea pe fata lui de nevastă pe nume Anino, care era chelar la castelul de la Saint Georges[629], un castel întărit care-i pe-aproape și-n preajma moșiei de la Grant Arracove. I-a povestit cum domnul Girart de Remy îl lovise și-l bătuse cu cruzime la târgul de la Varvaine, lucru pe care-l socotește de mare ocară și din pricina căruia, dacă nu-l răzbună, va muri, răpus de dosadă.

§ 805. Au ținut sfat laolaltă, cum și-n ce chip vor putea să se răzbune. Iară la urmă s-au înțeles și și-au spus că nu-i răzbunare mai grozavă, nici ocară mai mare pentru latini, nici pagubă decât să facă-n așa fel încât să-i dea-mpăratului castelul de la Saint George. Iară, după ce castelul va fi cucerit, ar putea să răscoale ținutul Escorta. Și-n vremea răscoalei vor putea-n vreun chip să-l prindă pe domnul Gyrart datorită prietenilor lor și să-l facă să-ndure-o moarte cruntă.

---

623 V. infra, §§ 673–684, 693–701, respectiv 702–745.

624 Din ngr. *πανήγυρις*, „iarmaroc, bâlci, adunare populară cu ocazia unei sărbători religioase importante" – v. Longnon, *Chronique de Morée,* p. 407.

625 Un cavaler recent stabilit în Moreea – Bon, *op. cit.,* p. 169.

626 Pentru localizare, v. Bon, *op. cit.,* p. 388.

627 La diferiți autori, variantele Korkondylos sau Chalcocondoules.

628 Grant Ar(a)cove, v. infra, §§ 495–496, 576.

629 V. Bon, *op. cit.,* pp. 383–387. În *Libro de los fechos,* § 471, se spune că prințul Florent a construit acest castel, „qui se clama aguora Sant Jorge", în Skorta, la granița cu grecii.

§ 806. Și, după ce-așa au hotărât la sfatul lor, au spus că pot să ducă la capăt pricina fără vreun alt ajutor. Atunci Anino acesta a plecat și s-a-ntors la castel, la Saint George, unde era chelar. Și l-a chemat pe-un oștean pe nume Boniface care păzea turnul donjonului și era bun prieten cu el.

§ 807. L-a pus să jure că nu va spune taina ce-i va descoperi. Și, după ce-a jurat, i-a istorisit pricina, cum se-nțelesese cu Corcondille, socrul lui, să cucerească și să le dea castelul de la Saint George grecilor și că, de vrea să li se-alăture ca-mpreună să săvârșească această treabă, vor împărți avuția și vrednicia ce vor dobândi de la greci. Iară, când Boniface, hicleanul fățarnic, a auzit de marile daruri și avuții despre care-i zicea Anyno acesta și spunea că le vor avea de la greci, s-a-nvoit să le dea turnul grecilor.

§ 808. Și, după ce-au rânduit și tocmit în ce chip vor lua castelul, Corcondille a plecat de la Grant Arracove și s-a dus de-a dreptul la Misitra. Și-acolo l-a găsit pe-un grec nobil care se numea Quir Lion Mavropapa, căpetenia a o sută de turci care erau lefegii-mpăratului. Și, fiindcă era din ținutul Escorta și-i era cunoscut și rudă, l-a luat la o parte și l-a pus să jure să nu sufle-o vorbă din cele ce-o să-i spună.

§ 809. Așa c-a-nceput Corcondille să spună cum și-n ce chip vor putea cuceri și dobândi castelul de la Saint George și i-l vor da-mpăratului, numai să știe el și soții lui ce bine și ce răsplată vor avea. Și de lucru-acesta a fost tare bucuros Quir Lion, nădăjduind că, datorită luării castelului aceluia, împăratul îl va ridica-n cin și-n slavă.

§ 810. Așa că l-a lăsat pe Corcondille și s-a dus la marea căpetenie a-mpăratului și i-a istorisit cum vor dobândi castelul de la Saint George. Iară, când marea căpetenie a auzit de treaba-aceasta, tare s-a bucurat, fiindcă era castelul și fortăreața pe care-mpăratul o iubea și-o dorea mai mult decât pe oricare alta dintre cele pe care le stăpâneau pe-atunci latinii, fiindcă era la hotarul ținutului Escorta.[630]

§ 811. I-adevărat că le-a fost frică nu cumva-mpăratul să se mânie fiindcă jurase chiar el pace cu prințul Florant și să se trezească nevoiți să-l dea-napoi, după cum a poruncit să fie dat înapoi cel de la Calamate. Dară la urmă s-au înțeles și-au spus că-mpăratul nu-l va da-napoi cu niciun preț, fiindcă era cel mai bine așezat din tot ținutul – că era așezat la capătul

---

630 Cauza acestui conflict ar fi, după D. Zakythinos, ajutorul dat de prințul Moreei, împreună cu ducele Atenei și contele de Brienne, la porunca lui Carol al II-lea, despotului Epirului împotriva împăratului Andronic – Zakythinos, *op. cit.,* p. 62; v. Bon, *op. cit.,* p. 169. O astfel de interpretare este explicită în *Libro de los fechos,* §§ 472–485, unde împăratul, mâniat că oastea lui a fost înfrântă, îi poruncește unei căpetenii trimise în Moreea să-l prejudicieze cât mai mult pe prinț. Acesta se preface a fi prieten cu prințul, încurajează relațiile dintre grecii supuși împăratului și francezi, cu scopul de a le cumpăra caii, lăsându-i fără acest mijloc de transport și de luptă. Grecii sunt îndemnați să meargă în locuri frecventate de francezi, să iște scandal și să se lase bătuți, cum se va întâmpla la biserica din Nicli. Al doilea conflict este o ambuscadă pusă la cale de aceeași căpetenie, care va cuceri nu doar Nicli, ci și castelul de la Calandriça al lui Jean de Tournay. Nicli fiind în câmpie, deci greu de apărat, căpetenia greacă decide să îl demoleze și să construiască pentru protejarea ținutului două castele pe munte, la Mucli și la Cepiana (Tsepiana). V. Bon, *op. cit.,* p. 524.

ținutului Escorta – și, datorită acestui castel, se putea cuceri tot ținutul. Și, dacă ai Escorta, lesne poți avea toată Moreea.

§ 812. Și-așa a rămas. Și-au rânduit darurile și foloasele pe care le vor dobândi hiclenii, căci vrednici erau să fie târâți de coada cailor și spânzurați, singura răsplată ce li s-ar cuveni hiclenilor. Au pus să fie scrise cărți și-nvoieli cu foloasele pe care le vor avea hiclenii și-apoi au rânduit cum va fi cucerit castelul prin vânzare și dobândit și-n ce zi.

§ 813. Și, după ce-au rânduit toate-aceste trebușoare, Corcodille hicleanul și-a luat rămas bun de la marea căpetenie și s-a-ntors la Grant Arracove, la casa lui. Și-a trimis după Anynos, ginerele lui, și după Boniface, cei doi hicleni. Le-a istorist tot ce-a făcut și-a rânduit și le-a arătat cărțile și legământul ce făcuse pentru ei marea căpetenie.

§ 814. Și, după ce s-au înțeles asupra trădării, Corcondille s-a dus la un castel ce se cheamă Quelmo, aproape de Veligourt, unde l-a-ntâlnit pe Quir Lion Mavropapa, căpetenia turcilor, care era acolo cu tot alaiul lui la vânătoare și desfătare-n ținut, așteptând ziua și sorocul când îi va fi dat castelul. A luat cu el zece dintre oamenii de-acolo și-a venit noaptea, la lumina lunii, după cum rânduiseră, și l-a aflat pe Aninos care tocmai sprijinise scara de zidul donjonului.

§ 815. Și-ndată se suiră și intrară-năuntru și-apoi urcară sus în turn. Și i-au prins pe toți oștenii și străjerii și i-au legat și i-au băgat în afundul turnului. Și, după ce-au pus mâna pe castel, au dat de știre cu fanale și semne pe care le hotărâseră cu Mavropapa. Iară, când acesta a văzut fanalele, s-a suit pe cal cu toți oamenii lui. Și-au venit la castelul de la Saint George în zorii zilei ca stăpânii lui.

1296. Prințul Florent asediază castelul de la Saint-George

§ 816. Așa după cum ați auzit a fost luat prin înșelătorie nobilul castel Saint George din Escorta de acest Corcondille și dat grecilor. Și, cum veștile proaste se răspândesc mai repede decât cele bune, a ajuns vestea la prințul Florant, care pe-atunci era la Andreville – vestea că acel Corcondille a luat prin înșelăciune castelul de la Saint George și l-a dat grecilor.

§ 817. Iară, când prințul a aflat vestea-aceasta, tare s-a dosădit. Și-ndată a trimis după toți baronii lui din țară și după toți oamenii, de seamă și de rând, să vină-n ajutorul castelului de la Saint George pe care grecii l-au luat prin vânzare. Și și-a luat toți oamenii – cei din casa lui[631], mai bine de-o sută de oameni călări, cavaleri și scutieri – și toți oamenii din Moreea și de pe domeniul de la Beauveoir și-a ajuns a doua zi la Saint George. Și-a aflat că venise pârcălabul de la Escorta cu toți oamenii ce i-a putut avea și-mpresurase castelul de la Saint George, ceea ce i-a plăcut mult.

---

[631] Buchon transcrie *tinel,* iar Longnon, *rivel,* adăugând într-o notă că ar putea să se citească și *rinel,* dar în index consemnează că ar avea sensul cuvântului *tinel* – Longnon, *Chronique de Morée,* p. 324, respectiv 407.

§ 818. Iară, când prințul a ajuns dinaintea castelului, a pus să i se ridice cortul acolo unde sunt castanii, lâng-un izvor. Și-a zis că nu va pleca de-acolo până ce nu va dobândi-napoi castelul. Atunci le-a dat iarăși de veste tuturor ce stăpâneau pământ de la el să vină la asediu cu de-ale gurii la ei.

§ 819. Iară, după ce-au venit toți de pretutindeni, s-au sfătuit ce să facă să dobândească-napoi castelul. Cum castelul era așezat dară pe-un munte-nalt și pe stâncă tare, părea că nu poate fi cucerit, așa c-au hotărât să facă un alt castel dinaintea lui și asediul să urmeze cât se va putea. Atunci au început să clădească pe-un munte care-i aproape de castelul Saint George, înspre apus, și-i zice Spurte.

§ 820. Iară, după ce-au muncit ceva vreme, nu i-a plăcut prințului. Așa că l-au lăsat baltă și-au început să clădească pe-un alt munte-nalt numit Malomigny[632]. Și prințul a adus un meșter de la Coron care i-a făcut o trăbăcie ce-arunca în turn o piatră mare de cincizeci de livre și mai mult și-a dărâmat mai multe creneluri din turnul donjonului. Dară cei dinlăuntru nu se sinchiseau de-atâta lucru, ci se apărau ca niște viteji.

§ 821. Iară, după ce-au muncit destul la celălalt munte, Malomigny, au zis cei care știau și cunoșteau ținutul și locul că muntele-i așa de-nalt că, dacă se face sus pe el castelul, nimeni n-ar putea să se nevoiască acolo din pricina zăpezii și-a gerului și-a vântului la vreme de iarnă. Așa că l-au lăsat baltă și-au zis că fortăreața s-ar potrivi mai bine la trecătoarea care-i lângă muntele cel mare de la Condiny – să-nchidă drumul pe care se intră-n ținutul Escorta pe dinaintea castelului Saint George.

§ 822. Așa s-a hotărât, la sfatul tuturor, să se facă fortăreața-n locul acela. Atunci prințul a dat poruncă și s-a-nceput munca-n locu-acela. Și-a fost numită fortăreața Beaufort[633]. Și, pe când prințul nu slăbea asediul și punea să se-nalțe fortăreața de la Beaufort, a fost povățuit să aibă și să ia pedestrași din alte părți decât din Escorta.

§ 823. Atunci prințul a trimis veste-n Apulia[634]. Și i s-au trimis cincizeci de pedestrași, lăncieri și arbaletrieri. Și-apoi s-a-nvoit prințul cu Spany, un om puternic de-al sclavonilor, care era domn la Gisterne și-avea și alte moșii primprejur[635]. Și i-a dat, cu-nvoieli și zapise bune, două sate pe moșia de la Calamate, iară el se-ndatora să-i dea prințului Florant o ghimie gătită după nevoia lui. Și i-a trimis prințului două sute de pedestrași, lăncieri și arcași.

§ 824. Iară, când oamenii din Apulia și sclavonii au ajuns, prințul a poruncit să fie lovit fără-ncetare castelul de la Saint George. Dară cei care erau în castel erau așa credincioși domnului lor că, în ciuda asaltului îndurat, n-au vrut să-nchine castelul.

---

632 Pentru localizări, v. Bon, *op. cit.*, pp. 386–392.

633 Poate Kato Karyes – Bon, *op. cit.*, p. 389.

634 Se pare că Ysabeau se deplasase la Neapole să ceară ajutorul regelui și pe la sfârșitul lunii septembrie era la Brindisi, așteptând să se îmbarce cu 50 de oșteni și cereale din partea lui Carol al II-lea – Zakythinos, *op. cit.*, p. 65.

635 Pentru comentarii despre acest personaj, poate din familia Spano(s), v. Bon, *op. cit.*, p. 505. Pentru localizarea posesiunilor sale, *idem*, pp. 504–506.

§ 825. Iară, după ce prințul a stat toată vara la asediul de la Saint George, a văzut că n-a dobândit nimic. A fost povățuit de cei mai nobili oameni care i-au spus că, de vreme ce vara a trecut și vine iarna, cum nu vor putea să urmeze asediul cum se cuvine, mai bine-ar pleca de-acolo, chiar călcându-și pe inimă. În această privință i-au spus prințului că cel mai bine-ar fi să lase la castelul de la Beaufort oameni și bucate și să rânduiască așa, straja călare care de obicei stătea și păzea hotarul la Grant Arracove să stea la Varvaine, căci n-ar putea să stea-ntr-un loc mai bun și mai potrivit de vreme ce pierduseră Grant Arracove.

§ 826. Și-așa a rânduit prințul, oameni călări de la pârcălăbia de la Calamate să fie la castelul de la Dimatre[636] în tot timpul, douăzeci de oameni călări cu schimbul, iarna și vara, nesmintit. Și, după ce prințu-a rânduit, la povața baronilor săi, toate aceste lucruri și multe altele privitoare la apărarea ținutului Escorta, care-ar lua mult timp să fie istorisite, i-a lăsat pe oameni să plece și-a plecat și el de la asediu și s-a dus la Andreville, unde ședea cel mai des[637].

1297–1300. Ysabeau de Villehardouin

1297. Moartea prințului Florent

§ 827. Așa după cum ați auzit a-nceput războiul dintre prințul Florant și-mpărat din pricina luării castelului de la Saint George și s-a curmat învoiala de pace ce ținuse șapte ani și mai bine. Și n-a mai trecut mult și prințul Florant a căzut la pat, doborât de-o boală de la care i s-a tras moartea[638]. A fost mare păcat, fiindcă era iscusit și-nțelept și știa să-și cârmuiască bine țara și oamenii și să-i ocrotească, dar și fiindcă n-a lăsat urmaș bărbătesc, ci doar o fiică pe nume Mehaulte[639].

§ 828. Iară, când prințesa Ysabeau a rămas văduvă după prințul Florant, soțul ei, la sfatul oamenilor ei, a rânduit ca ispravnic și cârmuitor al prințului pe contele Richart al Kefaloniei. Și, după puțină vreme, a plecat prințesa din Moreea[640] și s-a dus să trăiască pe domeniul de la Calamate, la castelul L'Ille, unde stătea mai cu plăcere decât în orice alt loc.

§ 829. Și, la puțină vreme după ce s-a așezat la L'Ille, a poruncit ca Benjamyn de Calamate[641], care-atunci era *prothoficier* al principatului, să fie făcut cancelar. Și i-a dat dregătoria și slujba la fel cum o avea Lienard pe vremea bunului prinț Guillerme, tatăl ei. Și-i dădu mai mult pământ decât avusese celălalt cancelar. Iară slujba de *prothoficier* i-a dat-o lui

636 Pentru localizare, v. Bon, *op. cit.*, pp. 440–441.
637 S-au pierdut Arachova și fortăreața Saint-Georges, dar s-a evitat o răscoală generală în Skorta – Bon, *op. cit.*, p. 170; Longnon, *L'Empire latin*, p. 278.
638 Probabil la 23 ianuarie 1297, la mai puțin de 50 de ani – Buchon, *op. cit.*, p. 385; Bon, *op. cit.*, p. 170.
639 Mahaut (Mathilde) s-a născută la 29 noiembrie 1293.
640 Nord-vestul peninsulei.
641 Poate înrudit cu familia Rémy, deci și cu cel menționat infra, § 803, și cu familia Beaumanoir – Longnon, *L'Empire latin*, p. 279.

Quir Vasylopule. Și, după ce-a hotărât dregătoriile, l-a chemat pe-un nobil ce se numea Anglibert de Lindequerc, nepotul prințului Florant, și l-a făcut mare conetabil al principatului, fiindcă domnul Jehan Chauderon, care era conetabil, se pristăvise.[642]

§ 830. Și, după ce prințesa Ysabeau și-a numit toți dregătorii, la sfatul baronilor a-nceput clădirea unui castel în ținutul Val de Calamy, spre Soare-apune, ce se numea Chastelnuef, castel în care să se-adăpostească toate satele de-acolo-n jos până la Arcadie și la portul de la Junch care le plăteau bir grecilor din Mistra și Gardichy, căci grecii n-aveau alte castele-n ținutul acela[643]. Și, după ce Chastiaxnuef a fost clădit, s-a hotărât cu-nvoirea tuturor baronilor și-a nobililor și-a-nfeudaților care-și aveau pământurile pe domeniul castelului – cele pentru care-i plăteau pe greci – ca tot birul ce-l luau grecii să fie dat și plătit șapte ani către Chastelnuef.

1299. Mahaut este măritată cu Guy al II-lea, ducele Atenei

§ 831. Iară, după ce prințesa și-a rânduit toate treburile, a trecut iarna la L'Ille. Și, după ce iarna a trecut, a plecat prințesa de-acolo și s-a dus la Beaveoir. Și, după ce-a ajuns la Beaveoir, a trimis după contele Richart al Kefaloniei și după toți baronii și oamenii ligii și-a ținut o adunare pentru a-și rostui treburile. Și, după ce baronii și ceilalți nobili din țară au venit și-a-nceput adunarea, unii dintre cei mai înțelepți, cei mai numeroși din sfatul prințesei, i-au spus și-au sfătuit-o s-o mărite pe domnița Mehaulte, fiica sa, cu un bărbat însemnat cu care să facă prunci care să moștenească țara. Prințesa a-ncuviințat și-a spus că bucuros vrea, numai să fie un bărbat potrivit, după cum se cuvine fiicei sale. Atunci s-a vorbit și s-au amintit mulți nobili.

§ 832. Iară, după ce s-au sfătuit și-au numit mulți nobili, domnul Nicole de Saint Omer, marele mareșal al principatului, i-a rostit numele și-a zis că cea mai nobilă căsătorie ce s-ar putea face-n ținuturile Romaniei era cu Guy de la Roche, duca Atenei[644]. Iară, când contele Kefaloniei, care era cumnatul mareșalului, și toți baronii din sfat l-au auzit pe mareșal vorbind și numindu-l pe duca Atenei, vărul lui, de dragul lui încuviințară și lăudară această unire mai presus de toate celelalte.

§ 833. Iară, când prințesa a văzut limpede că Richard al Kefaloniei, care era un om în vârstă și ispravnicul țării sale și marele mareșal, care era cel mai nobil om din principat și cel mai prețuit de toți, și-apoi toți oamenii nobili din sfatul ei au lăudat căsătoria aceea, i-a fost și ei pe plac și-a încuviințat. Și-apoi a poruncit, chiar la sfat, ca mareșalul să trimită doi ca-

642 Era conetabil din 1294, de pe vremea prințului Florent.

643 Poate castrul de la Mela, menit să împiedice înaintarea grecilor de la Mistra către regiunea de coastă de la Kyparissia – Bon, *op. cit.*, pp. 440, respectiv 657–658; v. și Lock, *op. cit.*, p. 77. Pentru localizare, v. Bon, *op. cit.*, p. 423.

644 Guy al II-lea de la Roche, zis Guyot, născut în 1279, duce al Atenei din 1287 până la moartea lui în 1308. Cu el se stinge familia La Roche, titlul de duce al Atenei fiind preluat de Gautier al V-lea de Brienne, vărul său – infra, § 500.

valeri de-ai lui la duca Atenei, vărul lui, să-i spună c-ar fi o cinste pentru el să vină s-o vadă pe prințesă – și-atunci mareșalul îi va vorbi despre căsătorie ca din partea lui.

§ 834. Iară, mareșalul, care tare dorea măritișul cu vărul lui, duca, i-a chemat pe doi dintre cavalerii lui, pe cei mai de-ncredere ce-avea, și i-a trimis de-a dreptul la Estives, unde l-au aflat pe duca Guy de la Roche care ținea sfat cu baronii și cu ceilalți oameni ligii. Iară, când cavalerii marelui mareșal al Moreei au ajuns dinainte ducii, i-au înmânat cărțile-ntărite pe care i le-aduceau din partea mareșalului, vărul lui. Și, după ce duca a primit cărțile, i-a chemat pe cavaleri de-o parte și i-a-ntrebat ce au a-i spune din partea vărului său.

§ 835. Și cavalerii, care erau înțelepți și dibaci, i-au spus și i-au istorisit că prințesa Ysabeau vrea să-și mărite fiica, pe domnița Mehaulte, și că vărul lui, mareșalul, s-a străduit atâta încât contele Kefaloniei și toți baronii din Moreea au lăudat măritișul fiicei prințesei cu duca Atenei și cu nimeni altul și că prințesa însăși a-ncuviințat. Și că mareșalul, domnul lor, îl vestește și-l sfătuiește să vină-n Moreea negreșit ca pentru a o vedea pe prințesă, fiindu-i om ligiu. Și pentru nimic pe lume să nu scape așa prilej, căci, negreșit, de vine, căsătoria se va face, cu ajutorul lui Dumnezeu și-al prietenilor săi.

§ 836. Iară, când duca auzi vestea, tare s-a bucurat. Și cum să nu se fi bucurat dacă urma să se-nsoare și s-o ia pe cea căreia îi era om ligiu și datorită căreia putea s-ajungă prințul Moreei! Atunci n-a mai zăbovit, ci s-a gătit cât a putut mai strălucit și-a trimis după domnul de La Sole, care era omul lui ligiu și cel mai destoinic om din Romania, și după toți ceilalți baroni și cavaleri ai lui. Și-a plecat din Estives și-a mers zorit drept la Glisiere, unde-a aflat-o pe prințesa Ysabeau ce venise-acolo fiindcă-n ținut erau multe conace bune, astfel că toți baronii și toți ceilalți oameni pot să fie găzduiți mai lesne.

§ 837. Iară, când mareșalul află că negreșit duca, vărul lui, vine, i-a luat pe toți baronii și cavalerii ce erau acolo și s-au dus până la Andreville. Și l-au întâmpinat cu multă slavă pe duca și l-au dus de-a dreptul la Glisiere unde trăsese prințesa. Iară, când prințesa l-a văzut pe duca, l-a primit cu multă veselie și i-a arătat toată bunăvoința ce putea – și știa cum s-o facă.

§ 838. Și, după ce duca a stat acolo două zile ori mai mult împreună cu baronii și nobilii din ținut, petrecând și veselindu-se ca niște tineri ce erau, mareșalul, la-ndemnul prințesei și din voința ei, a vorbit despre-nsurătoarea lui cu domnița Mehaulte, fiica prințesei. Iară duca, la sfatul mareșalului, vărul lui, în care se-ncredea mai mult decât în oricine pe lume, și la povața altor baroni și prieteni, a răspuns plin de curtenie și-a spus că-i e pe plac nuntirea și-i gata să facă-ntocmai cum vor hotărî prințesa și ceilalți baroni.

§ 839. Atunci prințesa și-a ținut sfatul cu oamenii ei în privința căsătoriei fiicei ei. S-a spus și s-a rânduit ca, fiindcă moșia de la Calamate era cucerirea pe care Le Champenoys i-o dăduse domnului Goffroy de Villarduin cel bătrân[645], prințesa să i-o dea ducii la căsăto-

[645] V. infra, §§ 124–125.

ria fiicei ei. Lucrul a fost întărit de prințesă și de sfatul ei, duca să aibă prin căsătorie de la domnița Mehaute, nevasta lui, moșia de la Calamate – și domeniul, și omagiile.

§ 840. Atunci a fost chemat episcopul de Oline și s-a făcut unirea cu mare strălucire. Și, după ce duca s-a-nsurat cu doamna Mahaulte, nevasta lui, a rămas vreo trei săptămâni cu prințesa Ysabeau, soacra lui, petrecând cu baronii și nobilii din Moreea. Și-apoi și-a luat rămas bun de la prințesă și de la toți nobilii de-acolo, și-a luat nevasta, pe ducesă, și-a plecat în țara lui, în cetatea Estives.

1301–1304. Ysabeau de Villehardouin și Filip de Savoia

1301. Ysabeau se mărită cu Filip de Savoia

§ 841. După ce prințesa Yssabeau și-a măritat fiica[646], n-a trecut mult și la Roma a fost iertăciunea care se dă la fiecare sută de ani de la-nvierea Domnului nostru Iisus Hristos[647]. Iară, când a aflat că iertăciunea a-nceput, a zis că nimic în lume n-o va-mpiedica să se ducă și ea[648]. Atunci a cerut povață de la oamenii cei mai apropiați, cei în care se-ncredea cel mai mult, cum să-și rânduiască țara și treburile și cui ar putea să-i încredințeze țara ca s-o cârmuiască bine până la-ntoarcerea ei.

§ 842. Atunci oamenii cei mai apropiați din sfatul ei, mai cu osebire Benjamyn de Calamate cancelarul, i-au spus că, de vreme ce trebuie să plece așa departe, până la Roma, nu trebuie să lase țara să fie cârmuită de contele Richart al Kefaloniei, căci e bătrân[649] și nici nu-i oștean ca să știe să se bată. Dară domnul Nicole de Saint Omer, marele mareșal, domn peste-o jumătate din Estives, e cel mai puternic om din principat și-i viteaz la război, cel mai iubit și cel mai temut din țara ei, așa c-ar putea mai bine ca oricine să-ndeplinească slujba de ispravnic și să poarte război pentru țara ei.

---

646 Cum Mahaut nu împlinise 6 ani, căsătoria se va celebra abia în 1305, la Teba. Carol al II-lea se opune inițial căsătoriei care n-ar fi trebuit să se încheie decât cu acordul lui și cu dispensa papei, cei doi tineri fiind veri de gradul al III-lea (scrisoare din 3 iulie 1299 către ducele Atenei); îl va soma chiar pe Guyot la 3 iulie 1299 să o trimită acasă pe Mahault în trei zile – Perrat-Longnon, *op. cit.,* p. 181. Bonifaciu al VIII-lea va acorda dispensa, regele încuviințând el însuși căsătoria la 30 aprilie 1300 – Longnon, *L'Empire latin,* p. 280. Bonifaciu al VIII-lea justifică acordarea unei astfel de dispense într-un alt caz (8 septembrie 1296) prin micul număr de nobili francezi din Grecia, aceste căsătorii între rude asigurând nașterea de moștenitori și apărarea acestor teritorii – Bon, *op. cit.,* p. 172, n. 2.

647 *Annus jubileus,* instituit de papa Bonifaciu al VIII-lea prin bula *Antiquorum habet fida relatio* din 22 februarie 1300.

648 Prințesa putea face pelerinajul cu atât mai mult cu cât negocierile dintre Carol al II-lea și Andronic al II-lea în care a fost implicată în aprilie 1300 au dus la suspendarea ostilităților din regiune – Longnon, *L'Empire latin,* p. 280.

649 Ricardo Orsini se căsătorise în 1299 cu sora prințesei Ysabeau, Marguerite, văduvă după Isnard de Sabran, în vârstă de 32 de ani, el având cel puțin 60 – Longnon, *idem.*

§ 843. Atunci prințesa l-a chemat pe mareșal și i-a cerut, de față cu toți baronii ei, să plinească slujba de ispravnic și cârmuirea principatul până la-ntoarcerea ei de la Roma. Iară mareșalul, care era mintos și-avea toate harurile și virtuțile, nu s-a dat înapoi să plinească cererea prințesei, fiindu-i om ligiu, ci s-a-nvoit cu bunăvoie și din inimă. Atunci prințesa i-a-ncredințat țara de față cu toți baronii ei. Și i-a dat toată puterea ei prin zapise și-nvoieli – să poată-nfăptui la fel ca ea însăși.

§ 844. Și, după ce-a rânduit și-a isprăvit toate treburile-acestea, s-a gătit cu tot ce-i era de trebuință pentru călătorie, apoi și-a luat rămas bun de la oamenii ei. Și-a mers cu două catarge venețiene care veneau de la Alexandria la Clarence și s-a dus de-a dreptul la Ancona. Și-acolo a coborât pe uscat și s-a dus întins până-n cetatea Romei.

§ 845. Când prințesa Ysabeau a ajuns la Roma, a aflat cetatea plină de oameni veniți din toată creștinătatea pentru iertăciunea ce se da atunci la Roma, minune mare! Așa că, după ce-a aflat sălaș, a-nceput a merge-n fiecare zi pe la locurile sfinte, făcându-și pelerinajul și căința ca orice alt pelerin.

§ 846. S-a-ntâmplat așa, cum era un pelerinaj mare și se da îndată iertăciunea, veneau tot felul de oameni din toate părțile. A venit și-un om de neam pe care-l chema Filip de Savoia, fiul răposatului conte Thomas de Savoia care-a fost ucis prin hiclenie cu o săgeată de arbaletă dinaintea unui castel de-al delfinului din Viane[650] care se numește Mortel. Și era văr bun cu contele Savoiei de pe-atunci, care era domn de Pinerolo și de Torino și domnul ținutului Piemont[651].

§ 847. Și, după cum se-ntâmplă lucrurile pe lumea-aceasta, domnul Filip fiind în cetatea Romei pentru pelerinaj ca să i se ierte păcatele și prințesa Yssabeau la fel, prietenii și rudele lor atunci i-au pus la cale[652], astfel încât domnul Filip de Savoia s-a-nsurat cu prințesa Yssabeau[653] și-a fost prinț al Moreei[654].

---

650 Delfinul din Viennois, probabil Humbert I.

651 Amedeu al V-lea, unchiul său.

652 Filip care dorea această căsătorie ar fi trimis o rudă la papă încă din septembrie 1298 – Longnon, *L'Empire latin,* p. 279. După *Libro de los fechos,* §§ 504–506, căsătoria este dorită de prințesă pentru a putea continua războiul cu grecii; va trimite deci soli la „fratele contelui de Savoia" căruia îi e pe plac propunerea și vine în Moreea să o ia de nevastă.

653 Filip, fiul lui Thomas al III-lea, conte de Maurienne și Piemont, și al lui Guyonne de Châlon, născut în 1278, era cu 15 ani mai tânăr decât Ysabeau; căsătoria s-a făcut la Roma pe 12 februarie 1301 – Longnon, *L'Empire latin,* p. 282.

654 Căsătoria nu a fost inițial acceptată de Carol al II-lea care la 6 februarie 1301 o previne pe Ysabeau că o consideră decăzută din drepturile sale asupra principatului. La intervenția papei, regele acceptă căsătoria și-l învestește pe Filip cu principatul pe 23 februarie, la Laterano, în prezența, printre alții, a arhiepiscopului de Lyon și a lui Roger de Lauria, în numele fiului său, Filip de Tarent, căruia îi donase, printre altele, Ahaia și ducatul Atenei încă din 1294 (Filip este în captivitate între 1299 și 1302) – Bon, *op. cit.,* p. 173; Longnon, *L'Empire latin,* pp. 281–282; Perrat-Longnon, *op. cit.,* p. 19. Cuplul va avea o fiică, Marguerite (1303–1371), măritată în 1324 cu Renaud al II-lea de Forez.

§ 848. Și, după ce s-au căsătorit și s-au însoțit, s-au dus în Piemont, în ținutul prințului Filip[655]. Iară prințul și-a rânduit țara și toate treburile. Și, după ce și-a rânduit țara, a venit în Moreea cât mai strălucit a putut. Așa c-a luat cu el doi baroni, pe domnul Guy de Monbel, întâiul său sfătuitor, și pe domnul Humbert de Miribel[656], și alți nobili din neamul lui și din familia lui, vreo șaptezeci de oameni călări și trei sute de pedestrași. Și-au mers întins până la Ancona și de-acolo, pe mare, de-a dreptul la Clarence[657].

§ 849. Iară, când s-a aflat în ținutul Moreei că prințesa, doamna lor, a venit la Clarence[658] și-și luase bărbat și-au sosit împreună, au prins a veni din toate părțile nobilii din ținut și toată suflarea, atât latini, cât și greci, ca să-și vadă doamna și pe noul prinț și domn.

§ 850. Și, după ce toți au sosit și s-au strâns la Clarence, prințesa, care era o doamnă-nțeleaptă, i-a poruncit unui diac de-al ei, om înțelept și slovesnic, să vorbească-n numele ei și să le grăiască din partea ei. Acela le-a zis așa, că ea, din nevoie firească, fiindcă-i femeie fără fiu și fără frate ori altă rudă bărbătească care s-o poată ajuta să-și cârmuiască și să-și rostuiască oamenii și țara, a fost nevoită să se mărite ca să-și cârmuiască țara. Și că, la sfatul nobililor din Franța ce-i erau rude de sânge și neamuri, s-a măritat cu domnul Filip de Savoia, care-i unul din cei mai viteji cavaleri de la Soare-apune și dintre cei mai vestiți prin faptele lui de vitejie – de-aceea nădăjduia, cu ajutorul lui Dumnezeu, să poată dobândi-napoi, ea-mpreună cu el, moșia pe care le-o stăpânesc grecii.

§ 851. Fiindcă s-a măritat și l-a luat drept soț și domn dară, le cere și le poruncește să-l primească și să-l asculte ca pe domnul lor și să-i facă omagiu și omagiu ligiu, după cum datorează fiecare. Și el e gata să le jure, așa cum îndătinat face orice prinț față de oamenii din principat, să le păstreze drepturile și rânduiala.

§ 852. Apoi baronii și toată suflarea din țară i-au cerut sfinției sale, domnului Benoit, arhiepiscopul de Patras, să vorbească-n numele lor și să-i dea răspuns prințesei pentru cele ce le-a vestit. Iară arhiepiscopul, care era-nțelept și destoinic, s-a ridicat în picioare și-așa i-a răspuns prințesei: „Doamnă, să știe Măria voastră că toți oamenii Măriei voastre, nobilii aici de față și obștimea, sunt tare veseli și bucuroși de venirea Măriei voastre și-a acestui prinț, soțul Măriei voastre, aici de față, căci doreau tare mult să aibă domn legiuit. Și sunt

---

655 Se pare că prințesa a profitat de călătorie pentru a regla probleme legate de succesiunea după al doilea soţ, Florent de Hainaut – Bon, *op. cit.,* p. 174. V. și Buchon, *op. cit.,* p. 393, n. 1.

656 Guy de Montbel (Mombello la Longnon) și Humbert de Miribel erau rude prin alianță – Bon, *op. cit.,* p. 183. A. Bon nu crede că sunt doi Montbel, Guy și Guillaume, aceeași persoană menționată aici drept „son maistre conseillier" devenind mai apoi „son maistre chambellan" (infra, § 855) – *idem,* pp. 174–175.

657 Au debarcat la Clarence în noiembrie 1301 – Bon, *op. cit.,* p. 174.

658 Baronii moreoți fuseseră informați de Carol al II-lea care acționa în numele suzeranului Moreei, fiul său, Filip de Tarent, despre ratificarea căsătoriei și învestirea lui Filip de Savoia imediat după nuntă – Longnon, *idem,* p. 282.

gata să-l primească și să-l asculte ca pe domnul lor, dacă va face ceea ce-i îndătinat să facă față de ei orice domn atunci când ajunge să stăpânească țara-aceasta."

§ 853. Atunci au poruncit să fie-aduse moaștele. Iară prințul a jurat primul să țină și să păstreze pentru oamenii din țara lui drepturile și rânduiala, la fel cum făcuseră și ceilalți prinți și cum aveau datoria să facă. Și, după ce prințu-a jurat, baronii și toți oamenii ligii i-au făcut omagiul ligiu și omagiul care era-ndătinat. Iară oamenii datori cu omagiul plan, târgoveții și toți ceilalți oameni, latini și greci, au jurat pe moaște să fie oameni de nădejde și credincioși prințului Filip, domnul lor.

§ 854. Iară, după ce prințul Filip de Savoia a primit omagiul baronilor și-al celorlalți cavaleri și-al oamenilor ligii din principat[659] și jurământul târgoveților din Clarence și-al înfeudaților cu omagiu plan, a schimbat pârcălabii și conetabilii și-o parte din oștenii de la toate castelele din principatul Moreei și-a pus din oamenii pe care-i adusese din Piemont și din Savoia.

§ 855. Și, după ce s-a-nstăpânit peste tot principatul, ca unul care văzuse și știa cum tiranii din Lombardia și cei care-aveau dregătorii ori seniorii în Lombardia, unde stătuse multă vreme-n ținutul lui, Piemont, știu să câștige bani și alte-avuții, i-a chemat pe domnul Guillerme de Monbel, întâiul său cămăraș, și pe alții din sfatul lui de taină și i-a-ntrebat cum și-n ce chip ar putea să facă rost și să aibă bani ca să-și țină cinul și domnia.[660]

1303. Mareșalul de Saint-Omer îl protejează pe Benjamin de Kalamata

§ 856. Era la Escorta un cavaler picard pe care-l chema domnul Vincent de Marays[661] cel bătrân, care era un om tare-nvățat și sfătos și făcea parte din curtea prințului, bun prieten cu contele Richart al Kefaloniei, omul lui. Dară, fiindcă tot dădea din coate să-i fie-aproape prințului Filip, iar prințul îi arăta prieteșug, îi dădea multe povețe potrivnice oamenilor locului.

§ 857. Și, când a văzut că prințu-i arată așa de multă bunăvoință și se-ncrede-n el, fiindcă voia să-i facă pe plac contelui, domnul lui, și pentru că-l ura mai mult decât pe oricine pe cancelar[662] – fiindc-a sfătuit-o pe prințesa Ysabbeau, atunci când a plecat după iertăciune la Roma și contele Richard era ispravnic, să-l pună pe mareșal [în locul lui][663] –, i-a zis în taină prințului că nu poate să câștige mai bine și nici în chip mai legiuit bani decât de la cancelar care fusese *prothoficiaire* în țară și pe care-apoi prințesa l-a făcut cancelar și

---

659 Mai puțin ducele Atenei, care îi va face omagiu în 1302 – infra, §§ 870–871.

660 Despre sumele de bani însușite de prinț și consemnate de vistiernicul lui Filip, Viot de Pralormo, și despre un împrumut contractat de prinț la banca Peruzzi din Florența, v. Bon, *op. cit.,* p. 175.

661 Vincent de Marais, personaj destul de important la curte, ce semnează, alături de Jean al Kefaloniei, Engilbert de Liedekerke, Gilbert de Laigny și Gérard de Lambry, *vidimus*-ul ratificării căsătoriei lui Ysabeau cu Filip, datat 1303 – Buchon, *op. cit.,* p. 400.

662 Benjamin de Kalamata.

663 Infra, §§ 842–843.

l-a lăsat domn și stăpân peste țara sa când s-a dus la Roma. Și se-mbogățise din avutul și dajdiile principatului și era dator s-arate socoteala pe mulți ani.

§ 858. Iară, după ce prințu-a fost înștiințat în acest chip de domnul Vincent, socotind că-l povățuia cu dreptate, fără să mai ceară vreun sfat de la oamenii locului, a pus să fie poprit cancelarul și-a spus să fie păzit de oamenii lui acolo, în casa lui din Clarence. Și, când cancelarul a văzut că-i poprit în chip așa ticălos, neavând prieten și domn mai bun decât pe mareșal[664], i-a dat de veste printr-un cavaler de-al lui că prințul a pus să fie poprit și-l ține-n temniță-n casa lui și, în numele lui Dumnezeu și-al dreptății, trebuie să-l ajute să scape de rușinea-aceasta și din nevoia-n care se află.

§ 859. Iară mareșalul, care era omul cel mai nobil și cel mai puternic din țară și cel mai iubit și cel mai temut dintre toți, îndată ce-a aflat c-a fost poprit cancelarul, a mers drept la prinț care era-n odaia lui cu câțiva oameni și cu prințesa și cu domnul Guillerme de Monbel și cu domnul Humbert de Myribel și cu alți cavaleri din țara lui. Și, îndată ce-a ajuns dinaintea prințului, l-a-ntrebat în auzul tuturor de ce-a pus să fie poprit cancelarul.[665]

§ 860. Și prințul, care știa bine că mareșalu-i prieten cu cancelarul și că nu era-n țară nimeni altul care să cuteze-a vorbi-n numele lui și a-l ajuta la așa nevoie decât mareșalul și pentru c-a venit să ceară socoteală-n chip așa trufaș, i-a răspuns mareșalului plin de furie c-a pus să fie poprit fiindu-i vasal și dregător și fiind cel care-a avut pe mână atâta vreme plățile și vămile din țara lui și trebuia să-i dea seamă despre ele.

§ 861. Iară mareșalul i-a zis că nu poate să facă așa ceva în chip legiuit, căci îi e om ligiu și nu trebuie să-l poprească cu niciun temei fiindcă feuda-i e chezășie, după datinile și obiceiurile pământului[666], și-și încalcă legământul ce l-a jurat oamenilor din ținut, anume să le păzească drepturile și rânduielile. Auzind așa ceva, prințul s-a-nfuriat și i-a zis mareșalului cu hainie: „Ei, vere! zise prințul, unde-ați aflat obiceiurile-acestea?”

§ 862. Și mareșalul, care era tot așa de dârz pe cât era de fălos pentru rangul și puterea lui, a tras un jungher mare din teaca pe care-o purta la brâu și l-a strâns în mână zdravăn și

---

664 Nicolas al III-lea de Saint-Omer. După *Libro de los fechos*, §§ 507–508, prințul îi cere cancelarului să arate conturile și să dea veniturile din perioada când a administrat ținutul, acesta spunând că le-a cheltuit din ordinul prințesei. Când prințul îi cere 30 000 de hyperperi, cancelarul, din închisoarea din Clarence, îl vestește pe mareșal.

665 După *Libro de los fechos*, §§ 509–510, mareșalul, după ce l-a rugat pe prinț să-l elibereze pe Boniface, iar acesta i-a răspuns că o va face doar în schimbul a 30 000 de hyperperi, vine, în fruntea a 400 de oșteni, cavaleri și scutieri, cu steagurile desfășurate, la Clarence; e poftit să vină în palat, ceea ce va face însoțit de mulți oșteni înarmați.

666 Mai multe articole din *Assises de Romanie* reglementează arestarea oamenilor ligii, printre care art. 3–6, în care se spune: „Miser lo Principo non puo pugnir algun so baron, over feudato, si civilmentte, como criminalmente, ni angarizar quello, over metterli pena, senza conseio e consentimento de li suo homeni ligii over de la mazor parte de quelli.” (art. 4); „nesun homo legio del Principado possa esser detegnudo personalmente per lo signor per alguna caxon, excepto per queste do, zoe per caxon de homicidio et de tradimento: et questo si è perché lo so feo lo pleza” (art. 5); art. 33 este aproape identic cu art. 5.

i-a zis prințului: „Uite-ne obiceiurile! Cu tăișul acesta au dobândit strămoșii noștri ținutu-acesta și cu tăișu-acesta ne apărăm noi drepturile și rânduielile împotriva celor ce-ar vrea să ni le-ncalce ori să ni le-mpuțineze!”

§ 863. Iară, când prințesa l-a văzând trăgând jungherul în acel chip împotriva prințului, chiti că vrea să-l lovească, așa că-i strigă tare: „Hei, vere, în numele lui Dumnezeu! Ce faceți?” Iară mareșalul care avea toate virtuțile și harurile pe care le poate-avea un cavaler, așa-i răspunse:

§ 864. „Doamnă, nu chitiți că-s așa smintit încât să vreau să-l lovesc pe Măria sa, prințul, ci-i apăr cinstea și pe-a mea, fiindu-i om ligiu, și-i arăt cinstea lui și adevărul. Căci se poartă altminteri de cum a jurat când a primit stăpânirea țării. Iară, de vrea să-și calce jurământul pe care ni l-a făcut, o să-l călcăm și noi pe cel pe care i l-am făcut, fără să fim osândiți! Și încă ceva, sunt încredințat că Măria sa, prințul, n-a hotărât după capul lui, ci la povața unor oameni răuvoitori care l-au povățuit mincinos, pe care-i numesc hicleni și pe care-i voi dovedi ce fel de oameni sunt.”

§ 865. Atunci a vorbit domnul Guillerme de Monbel, care era un baron înțelept și știutor, și-așa a grăit: „Ei, domnule mareșal! În numele lui Dumnezeu, să nu fie între Măria sa și Domnia voastră pricină de neînțelegere! Ci purtați-vă cumpătat și păziți dreptatea Măriei sale, prințul, și cinstea Domniei voastre. Căci trebuie să vă purtați cumpătat mai mult decât oricare alt baron din țară datorită marii agerimi și înaltului cin care v-așează mai presus de ceilalți. Știți că domnul cancelar a fost dregător în țară și, de vreme ce un om intră dregător la domn, niciun drept nu-l poate ocroti când trebuie să dea socoteală și seamă pentru cele ce-a avut și-a primit ca plăți și vămi pentru domnul lui.”

§ 866. Iară, când mareșalul l-a auzit pe domnul Guillerme vorbind așa cuviincios și cumpănit, s-a-mblânzit și s-a-nvoit pricina să fie limpezită în chip legiuit și prin bună înțelegere. Atunci s-au înțeles și s-a hotărât ca domnul cancelar să-i dea prințului douăzeci de mii de hyperperi drept chezășie că va da socoteală la curtea prințului de cele ce prințu-i va cere-n chip legiuit. Acestea fiind hotărâte, mareșalul și prietenii lui s-au pus chezași pentru cancelar. Și l-au scos din temnița unde-l băgase prințul și-l poprise.

Răzbunarea lui Benjamin de Kalamata

§ 867. Iară, după ce cancelaru-a fost slobozit, cu agerimea lui, a știut ce să facă: i-a dat prințului douăzeci de mii de hyperperi de Clarence și prințul i-a dat pământurile de dincolo de Corint, către ducat[ul Atenei], de le zice Peragora, care-aduceau șase mii de hyperperi pe an. Și, cum cancelarul s-a-nvoit cu prințul și i-a intrat pe sub piele și-a-nceput să facă slujba de cancelar, a ajuns omul cel mai de taină ce-a avut prințu-n sfatul lui.[667]

[667] După *Libro de los fechos,* §§ 511–512, mareșalul îi spune prințului că trebuie să-l elibereze pe cancelar; prințul, speriat, îl eliberează imediat și-i cere, în taină, 15 000 de hyperperi, dându-i moșia de la Paliacora.

§ 868. Iară, când a socotit că-i ceasul potrivit să-l răsplătească pe contele Richart pentru ce-i făcuse, l-a stârnit pe prinț să-i ceară contelui împrumut douăzeci de mii de hyperperi și prințul să-i dea, pentru urmașii pe care-i va avea de la contesă, nevasta lui, doamna de Mathegriphon, sora prințesei Ysabeau, șase mii de hyperperi în pământuri din cele ce vor putea să se-ntoarcă la curte[668].

§ 869. Treaba a fost rânduită chiar de cancelar, care s-a făcut bun prieten cu contele, uneltind ca prințul să-i dea pământu-acela și să-l înstăpânească. Dară, cât a mai trăit, contele Richart n-a dobândit decât jumătate din moșia de la Saete, în apropiere de La Rionde[669], care s-a-ntors la curte la moartea unei domnițe numite Aelison. Iară, după ce contele-a fost ucis de domnul Lion, cavalerul lui[670], a murit și-o fată pe care-o avusese cu contesa, nevasta lui. Și din această pricină contesa n-a primit nimic din moșiile care s-au întors de-atunci înainte la curtea prințului.

1302. Ducele Atenei îi face omagiu prințului

§ 870. După ce prințul Filip de Savoia a făcut și-a rânduit aceste lucruri pe care vi le povestim pe scurt, a prins a străbate ținutul călare – la vânătoare, prin păduri și-n preajma râurilor –, petrecând și războindu-se, cum îi stă bine unui bărbat viteaz și războinic dibaci. Și-apoi s-a hotărât în sfatul lui ca ducele Gui de la Roche să vină la Vostice și prințul cu toți baronii tot la Vostice. Și-acolo duca [Atenei] i-a făcut omagiu prințului atât pentru ducatul lui, cât și pentru moșia de la castelul de la Calamate[671] și pentru cetatea Argues și pentru nobilul castel de la Naples.

§ 871. Și, după ce duca Atenei a făcut omagiul ce-l datora prințului, au stat la Vostice prințul și duca o săptămână, petrecând și desfătându-se cu baronii lor și cu cavalerii ce erau cu ei. Și, după ce-au petrecut după plac, duca și-a luat rămas bun de la prinț și s-a dus în ținutul lui, iară prințul s-a-ntors în Moreea, la Andreville, unde ședea mai cu plăcere, atât pentru înlesnirea nobililor din țară, cât și pentru desfătările și lucrurile de care el și oamenii lui se bucurau din plin, mai mult decât la Clarence.

1303. Ducele Atenei devine tutorele despotului de la Neopatras

§ 872. Acum o să contenim a vorbi despre prințul Filip de Savoia și-o să vă istorisim despre Quir Nicriforo, despotul Artei, ca să vă lămurim înfruntările și pricinile ce s-au stârnit pe-atunci între ei.

---

668 Este vorba de pământurile pentru care nu mai existau moștenitori sau de feude confiscate de administrație.

669 În Laconia. Pentru localizare, v. Bon, *op. cit.*, p. 505, respectiv 515.

670 Infra, § 890.

671 Zestrea soției sale, Mahault – infra, §§ 832–840.

§ 873. S-a-ntâmplat așa, după ce duca Atenei s-a-ntors în țara lui, a murit L'Angle de la Patre[672], care era domnul ținutului Blaquie. Și-a lăsat un fiu, care era încă mic și de vârstă fragedă[673]. Fiindcă sora lui Gui al Atenei fusese măritată cu Angle acesta și era mama copilului și nepotul ducii, Angel, când a fost să moară, și-a făcut diata și-a rânduit și le-a poruncit tuturor baronilor lui ca fiul să-i fie pus sub ocrotirea ducii Atenei, cumnatul lui, până ce copilu-ajunge-n vârstnicie[674]. Iară baronii și oamenii lui trebuie să i se supună-n toate privințele ca domnului lor, dar în castele să nu-i lase să intre decât pe oamenii lui și doar ei să le păzească – cei mai buni și mai destoinici oameni din ținut[675]. Și, după ce Angel a rânduit toate aceste lucruri, s-a mutat la ceruri.

§ 874. Toți baronii și oamenii de seamă din Blaquie s-au strâns și-au ținut sfat. Și-așa au spus, că, de vreme ce domnul L'Angel a rânduit în diata lui ca fiul și pământul lui să fie sub ocrotirea unchiului său, duca Atenei, fiind ruda cea mai apropiată ce-o avea coconul și om puternic ce poate să păstreze și să apere ținutul împotriva-mpăratului și-a despotului, vecinul lui, care râvnesc la pământul lui, așa-i drept să se facă, duca să fie domnul și-ocrotitorul ținutului Blaquie până când coconul va ajunge vârsta la care să mânuiască armele și să știe să-și cârmuiască țara. Chiar dacă L'Angle n-ar fi poruncit aceste lucruri, tot ar fi trebuit așa să se facă pentru a-mpiedica războaiele pe care bulgarii, albanezii, pe care domnii cu care se-nvecina ținutul Blaquie puteau să le stârnească.

§ 875. Atunci și-au chemat solii și i-au trimis la duca Atenei, în cetatea Estives. Iară, când solii au ajuns la duca, i-au istorisit și i-au spus că L'Angle, domnul lor, a rânduit din voința lui ca fiul său, coconul, și stăpânirea asupra pământului său s-ajungă sub ocrotirea sa și că baronii din Blaquie îi cer să vină să ia frâiele țării. Iară duca i-a primit cu mare veselie și-a fost prea bucuros de vestea-aceasta. Și negreșit avea dreptate să se bucure, căci îi sporeau cinstea și stăpânirea.

§ 876. Așa că le-a dat solilor daruri frumoase și-apoi le-a zis să se ducă la baronii din Blaquie și să le spună că duca-i salută ca pe niște prieteni dragi și să-l aștepte peste-o săptămână-n ținutul Patre, căci, cu ajutorul lui Dumnezeu, vrea s-ajung-acolo. Atunci solii-au plecat și

[672] Constantin Ducas, ducele de la Neopatras, mort în 1303; minor în 1289, la moartea tatălui său, Ioan I Ducas Comnen Angelos, bastardul lui Mihail al II-lea al Epirului (infra, §§ 255–305), Constantin ia titlul de *sebastokrator* prin 1295.

[673] Ioan al II-lea Ducas, minor în 1303. La moartea lui, în 1318, despotatul va fi împărțit între un potentat local, Stephen Gabrielopoulos, și Compania Catalană care întemeiază aici ducatul de la Neopatras.

[674] Guy al II-lea de La Roche era vărul minorului; mama lui, Elena Angelina Comnen, era sora lui Constantin. P. Lock consideră că Elena era mătușa lui Constantin – Lock, *op. cit.*, p. 100.

[675] Moștenirea minorului este astfel pusă la adăpost de eventualele manevre ale unor regenți sau guvernatori, așa cum avertizează autorul *Așezămintelor Ierusalimului,* pentru a nu se repeta situația care i-a permis lui Geoffroy I de Villehardouin să devină stăpânul Moreei în detrimentul fiilor nevârstnici ai lui Guillaume de Champlitte: „les hommes liges doivent garder les forteresses dou reiaume, quant les heirs sont menres d'aage ou quant ils sont hors dou pays [...]; ne ne soufrimes mie que ledit Raou de Soissons les mist en son poest, por aucun peril qui peussent avenir, si comme il avint dou fait de la Morée, as enfans dou Champenois, de sire Joffroï de Ville-Hardoin en cui mains elle demoura" – *Assises de Jérusalem,* II, Paris, Imprimerie Royale, 1843, p. 401.

s-au dus în Blaquie. Iară duca și-a vestit oamenii și i-a chemat de pretutindeni. Și-a trimis după domnul Boniface de Veronne[676] și după mulți alții din Negrepont și după domnul de La Sole.

§ 877. Iară, după ce și-a făcut un alai frumos, a plecat de la Estives și-a mers până ce-a ajuns la castelul lui de la Giton, care-i aproape de Patre, la hotarul cu Blaquie. Și-acolo au venit oamenii cei mai nobili și cei mai de seamă din Blaquie și i s-au închinat după cum fac grecii dinaintea domnului lor. Și-apoi i-au jurat că-l vor ca domn și cârmuitor până ce coconul lui L'Angle, domnul lor firesc, va ajunge-n vârstnicie, înțelegerea și-nvoiala fiind ca baronii să păzească și să țină castelele și fortărețele-n numele coconului, iară duca să aibă toate dajdiile și vămile ținutului pentru a cârmui și-a păzi țara.

§ 878. Și, după ce duca a primit jurământul oamenilor nobili din Blaquie și-al tuturor celorlalți oameni, le-a jurat și el să-i țină și să-i lase cu drepturile și foloasele lor. Și, după ce amândouă părțile-au jurat, duca i-a luat pe oamenii cei mai nobili din Blaquie care erau acolo împreună cu el și-a mers de-a dreptul la Patre unde era coconul lui L'Angle, nepotul lui, să-l vadă și să-l răsfețe ca pe scumpul lui nepot. Și-apoi, după ce-a văzut coconul, a poruncit și-a rânduit să fie slujit la fel de strălucit cum se cuvine pentru un fiu de rege[677].

§ 879. Iară, după ce-a stat cu coconul cât i-a poftit inima, și-a luat rămas bun de la el și s-a-ntors la castelul său de la Giton, la marginea ținutului Blaquie. Acest castel împreună cu cel de la Gardichy, pe care duca i-l dăduse pe-atunci domnului Boniface[678], fuseseră date de L'Angele ducii Guillerme, tatăl ducii Guy de la Roche atunci când s-au înrudit[679]. Și, după ce duca s-a-ntors la Giton, a ținut sfat cu baronii din Blaquie și cu domnul de La Sole, cu domnul Boniface de Veronne și cu domnul Antoine le Flamenc[680], socotit unul dintre cei mai înțelepți oameni din Romania. Și-a rânduit și-a pus dregători potriviți și de folos, după voia și povața lui.

---

676 Bonifacio da Verona, domn al unei treimi din Negroponte, era un om bun și respectabil, care l-a făcut cavaler pe Guyot, de care va fi foarte apropiat; a iubit Compania catalană, de aceea a fost salvat în bătălia de la Halmyros imediat ce a fost recunoscut; a fost chiar solicitat să devină *rector et marescalcus universitatis,* dar a refuzat – Ramon Muntaner, *Crònica,* cap. 240 și 244. Va administra ducatul de la moartea lui Guyot până la instalarea lui Gautier de Brienne.

677 Mama minorului era Anna Evagionissa – Nicol, *The Despotate,* p. 52, n. 77.

678 Bonifacio da Verona devine vasalul ducelui pentru Gardiki în 1294.

679 Guillaume de La Roche primise prin 1271 sau 1275 omagiile acestor două castele; primise probabil și Siderokastron și Gravia – Magdalino, „Between Romaniae", p. 93.

680 Antoine le Flamenc (Antonio Fiammengo, Antonius Flamengo), senior de Karditsa, în Beoția. Acuzat de venețieni că, împreună cu ducele Guyot, Roccaforte și Bonifacio da Verona, a vrut să pună mâna pe colonia lor din Negroponte. Împreună cu fiul său va fi martor la logodna lui Carol de Tarent cu văduva de 16 ani a lui Guyot, oficiată la Teba pe 2 aprilie 1309 (căsătoria nu se va mai încheia). Pare să fi fost printre supraviețuitorii bătăliei de la Halmyros pentru care s-a cerut răscumpărare; după eliberare, va repara biserica Sf. Gheorghe din Karditsa pentru a îndeplini un legământ făcut probabil în captivitate – Buchon, *op. cit.,* p. 409; Lock, *op. cit.,* p. 219; Longnon, *L'Empire latin,* p. 303.

§ 880. A mai numit și-un nobil căruia îi zice Vucomity[681] ca mareșal al ținutului Blaquie și l-a-mputernicit cu toate treburile de război ce țineau de dregătoria lui. Și i-a dat un cavaler de-al lui, pe domnul Jean le Flamenc[682], să-i fie tovarăș ca-mpreună să rânduiască și să-ndrepte toate trebile ținutului. Și-apoi l-a pus cârmuitor și-mputernicit al lui peste tot ținutul, ca să-i cârmuiască cu dreptate pe toți oamenii, pe domnul Anthonyo le Flamenc, ce era socotit drept cel mai înțelept din ducat. Iară, după ce duca a hotărât toate-aceste lucruri de trebuință-n ținutul Blaquie, s-a-ntors la Estives unde ședea mai des decât în orice alt loc din ducatul lui.

1303. Expediția lui Guy de la Roche și Nicolas de Saint-Omer în Tesalia

§ 881. După ce duca Atenei a primit stăpânirea ținutului Blaquie, așa după cum ați auzit, n-a mai trecut mult și despina de la Arte, nevasta lui Quir Nicriforo, despotul care murise, care era o doamnă tare-nțeleaptă și tare iscusită[683], a rostuit și-a pus să fie cucerit prin hiclenie un castel de-al coconului din Blaquie, numit Fenary, care-i înspre cetatea Janyne[684].

§ 882. Iară, când vestea a ajuns la duca Atenei – vestea că despina pusese să fie cucerit Fanary –, tare s-a mâniat. Și-a socotit și-a judecat drept o mare necuviință lucru-acesta, că despina, care-i femeie, a luat castelul aflat sub ocrotirea lui, căci, dacă nepotul lui ar fi fost păgubit ori i s-ar fi știrbit moșia cât ținea ocrotirea lui, s-ar fi făcut de ocară.

§ 883. Așa că și-a chemat solii și i-a trimis pretutindeni unde-avea stăpânire, să vină-ndată gata de luptă și cu bucate pentru trei luni, căci vrea să se lupte și să năvălească asupra

---

681 Cuvântul este considerat substantiv propriu, transcrierea numelui Boutomites – Lock, *op. cit.,* p. 101; Magdalino, „Between Romaniae", p. 92; Nicol, *The Despotate of Epiros,* p. 52; Longnon, *Chronique de Morée,* p. 348; documente în legătură cu un oarecare Botoniate sau Botaniate și un sol, Votemite, în Papahagi, „Catalani și vlahi [...]", p. 65. Buchon, care îl transcrie *vicomity,* îl consideră substantiv comun cu sensul de „președintele curții inferioare [de justiție]" – Buchon, *op. cit.,* p. 409. Godefroi de Bouillon instituise două curți seculare, menționate și în *Assises de Romanie,* Alta Corte și Bassa Corte, „zoe la Corte de li Borgesi, a le qual elo stabeli uno homo per esser governador et justicier in luogo de luy, lo qual fo appellato Visconte" – *Assises de Romanie,* prolog I. Kenneth M. Setton crede că Othon de La Roche a instituit acest tip de curte care îi judeca pe latinii liberi, dar neînfeudați: „However, beyond a bare reference to the viscount who presided over the latter court, which has survived in the French version of the *Chronicle of the Morea,* no literary or documentary evidence illustrates the work of either the baronial or the bourgeois courts, nor has a judicial decision from either one been preserved." – Setton, *The Papacy and the Levant,* I, p. 416.

682 Fiul lui Antoine le Flamenc.

683 Nikephoros I murise în 1296; Epirul era condus de Ana Paleologina Cantacuzina în numele fiului ei minor Thomas.

684 Epirul și Tesalia nu încetaseră să se înfrunte în ultimul deceniu: Constantin și fratele său Teodor, co-regent până la moartea sa în 1299, duc campanii împotriva lui Nikephoros, unchiul lor, ca cea din 1295, când Carol al II-lea îl îndeamnă pe prințul Florent să-l ajute pe despot, dar contribuie ulterior la încheierea păcii dintre frați – Perrat-Longnon, *op. cit.,* pp. 14–15; sebastocrații din Neopatras pun stăpânire în 1302 pe teritorii din Epir, Carol al II-lea ordonându-le baronilor din Ahaia și Atena să-i vină în ajutor despinei Epirului – Lock, *op. cit.,* pp. 99–101.

despotatului. Și-apoi a trimis carte cerându-le nobililor din Negripont, ce-i erau prieteni, să-i vină-n ajutor în acel război pe care-l începuse despina-mpotriva lui.

§ 884. Dup-aceea l-a vestit pe marele mareșal al Moreei[685], scumpul lui văr, să vină nesmintit să-l ajute-n războiul acela, că era cea mai mare strâmtorarea-n care-a fost vreodată. Și-l ruga să nu cumva să nu vină. Iară, când mareșalul Moreei, care-l iubea pe duca, vărul lui, mai presus de toți oamenii din lume, a aflat vestea și strâmtorarea-n care duca, vărul lui, se zbătea, fiindcă de la el stăpânea baronia alcătuită din jumătate din Estives și-i era senior ligiu și-i datora ajutorul a opt cavaleri, dori tare să meargă la el cu cât mai multă fală.

§ 885. Așa că i-a vestit pe toți cei ce-și stăpâneau pământurile de la el să vină gătiți cu toate cele trebuincioase ca să meargă-n ajutorul ducii Atenei, vărul lui, în părțile dinspre Blaquie. Iară, când au venit cu toții și-au vrut să plece, au vrut să numere câți oameni avea. Așa a aflat c-avea optzeci și nouă de călăreți pe cai buni, dintre care treisprezece cavaleri învestiți, iară ceilalți, scutieri și nobili din partea locului și de peste munți[686].

§ 886. Iară, când să plece, fiindcă-i spusese vorbe grele prințului Filip de Savoia din pricina cancelarului și din pricina multor altor oameni din partea locului pe care prințul voia să-i nedreptățească și să-i fure, iară mareșalul voia să-i apere, n-a vrut să se ducă chiar el să-și ia-nvoială de la prinț[687], fiindcă poate nu i-ar fi dat-o, lucru pentru care s-ar fi iscat sfadă-ntre ei. Așa c-a trimis doi cavaleri la prinț acolo unde se-afla, la Beauvoir, ca să ceară-nvoirea. Dară prințul n-a vrut să i-o dea.

§ 887. Iară, când prințul a văzut că mareșalul n-a vrut să vină la el să ceară-ngăduiala, le-a răspuns cavalerilor că nu i-o dă, fiindcă-i mareșalul țării lui și trebuie să rostuiască oștenii pentru războiul lui, așa că-l oprește, pedeapsa fiind, de va pleca din țară, pierderea a ceea ce stăpânește de la el.

§ 888. Și cavalerii, care fuseseră-nvățați de mareșal, domnul lor, i-au răspuns prințului așa, că pe domnul lor, mareșalul, nimeni din lume nu-l va opri să se ducă să-l ajute pe duca, vărul lui, aflat la mare strâmtoare și că nu-și ia pământul cu el, ci-l lasă-n țară. Și, de vrea să-i ia pământul, n-are decât, căci pământul nu-l va-mpiedica să se ducă-n ajutorul prietenului său.

§ 889. Atunci solii au plecat de la prinț și s-au dus la Andreville unde era mareșalul și i-au istorisit ce-a zis prințul și ce răspuns i-au dat ei. Iară mareșalului, care era tare-ndrăzneț și tare puternic, nu prea i-a păsat când a auzit că prințu-l oprește. Ci a plecat din Andreville cu oamenii lui și-a venit la Vostice. Și-a poruncit ca de la Patras și de la Nepant să vină luntre ca să-și treacă buclucurile și caii către Vetrenice. Și, la malul mării, acolo unde oamenii lui treceau zi și noapte, a făcut doi cavaleri noi, pe domnul Joffroy de la Botiere și pe domnul Bauduin d'Ais.

---

685 Nicolas al III-lea de Saint-Omer.

686 Poate de origine greacă – Longnon, *Chronique de Morée,* p. 284.

687 Permisiunea seniorului de a pleca din principat, obligatorie în afara cazurilor citate la art. 111 din *Assises de Romanie.*

§ 890. Și-atunci i-a venit vestea că Richart al Kefaloniei fusese omorât de-un cavaler de-al lui, numit domnul Lion, pe când ședea pe-o bancă la Clarence, căci contele l-a lovit în cap cu-un băț pe cavaler[688]. Tare s-a dosădit mareșalul, căci contele era socrul lui[689]. Așa c-a trimis la Clarence, ca să fie-ncredințat că-i adevărat, doi scutieri călare ce s-au dus și s-au întors într-o zi și-o noapte și i-au spus neîndoios de ce și cum a fost ucis.

§ 891. Fiindcă buclucurile și caii și cei mai mulți dintre oamenii lui și trecuseră la Vetrenyce dară, se sui pe-o barcă și trecu și el. Iară, după ce-a trecut dincolo cu toți oamenii lui, a pornit la drum și-a ajuns seara la Gravie. Și-a trecut iute pe lângă La Sole și-a mers la Gravie. Erau acolo sate bune, stăpânite de el. Și-a mas acolo-n seara aceea.

§ 892. Iară, când a ajuns la Gravie, a-ntrebat despre duca Atenei, vărul lui, unde-i. Și i s-a spus că duca-l așteptase-o săptămână la Elade, mai sus de Siderocastro, dar, văzând că nu vine, a plecat și-a pătruns în Blaquie ca să-și strângă oamenii din toate părțile.

§ 893. A doua zi mareșalul cu toți ai lui a plecat și-a trecut prin Siderocastro și-a coborât povârnișul cel mare și-a ajuns la râul Elade, la locul numit Lutro. Și-acolo a aflat sălașuri bune făcute pentru duca și pentru oamenii lui, acolo unde-l așteptase patru zile pe mareșal. Așa că lăsase doi cavaleri și zece scutieri din casa lui cu de-ale gurii din destul, pâine și vin, carne și ovăz, și tot ce era de trebuință pentru traiul omului și-al calului.

§ 894. Iară, când mareșalul a aflat sălașuri așa de bune și bucate la-ndemână, a zis să se odihnească acolo două zile ca să se-nvioreze caii, căci erau chinuiți. Iară-ntr-a treia zi au plecat și-au mers până ce-au ajuns la Domaco, la un castel ce era la intrarea-n șesul ținutului Blaquie. Și-acolo a mas cu toți oamenii lui, în satul din jos de castelu-acela. Iară duca era la șase mile bune de-acolo cu toată oastea lui.

§ 895. Atunci mareșalul s-a sculat de dimineață și-a rânduit cum urmau să călărească oamenii lui. A pus să meargă-nainte animalele de povară, mai mult de-o sută, și catâri, și cai, de-ai lui sau de-ai oamenilor lui. Și-apoi a poruncit să meargă caii de luptă, unul după altul, mai bine de-o sută și treizeci, pe care slugile-i mânau la dreapta. Și-apoi veneau doi scutieri ducând cele două baniere ale lui înfășurate pe lăncii, iară, după baniere, veneau alți doi scutieri, dintre care unul îi ducea în față scutul și celălalt lancea cu un penon cu armoariile lui, ca să se știe că-i acolo. Iar-apoi călărea el cu un cavaler în preajmă. Apoi veneau cavalerii doi câte doi, și-apoi scutierii-n șir. Și-au călărit astfel rânduiți încât oastea lor se-ntindea pe două mile.

---

688 7 aprilie 1304. După o altă versiune, Ricardo, senil, și-a lovit cavalerul cu un băț, care a ricoșat și l-a lovit tot pe el – Nicolas Cheetham, *Medieval Greece,* New Heaven, Yale University, 1981, p. 125. Menționarea acestui incident complică datarea evenimentelor din cronică: expediția lui Guyot nu poate avea loc înainte de 1303, anul morții sebastocratorului Tesaliei; împărăteasa Irina, menționată infra, §§ 911–916, nu se instalează la Salonic decât după Paștele din anul 1303; Filip de Savoia părăsește probabil Moreea în noiembrie 1304. Anul expediției, al morții lui Ricardo și al revoltei din Skorta ar putea fi deci 1303 – Donald M. Nicol, *The Despotate of Epiros 1267–1479,* p. 52.

689 Nicolas al III-lea de Saint-Omer era însurat cu Guglielma Orsini – infra, §§ 997–1002.

§ 896. Și, cum mergeau ei, le-a ieșit în întâmpinare domnul Boniface de Veronne, unul dintre nobilii cavaleri de pe insula Negripont, care stăpânea două castele de la duca și pe care-l prețuia mai mult decât pe-oricare alt baron de-al lui. Avea cu el mai bine de-o sută de cavaleri, unii ai lui, alții de-ai ducii și alții din Negripont. Și-apoi au venit domnul de La Sole și domnul Franchois de Veronne cel bătrân, care-aveau cu ei mai bine de două sute de oameni.

§ 897. Iară, când au ajuns la vreo două mile de tabără, a venit și duca-n întâmpinarea vărului său, cu toți nobilii din Blaquie, mai bine de-o mie de oameni călări. Iară, când duca l-a văzut pe mareșal venind la el în chip așa strălucit, tare s-a bucurat. A dat pinteni calului către el și l-a sărutat de mai mult de zece ori. Și-apoi l-a luat de mână, punându-i întrebări despre prinț, și-așa au ajuns la tabără. Iară, când s-au apropiat de sălașuri, duca, ținându-l pe mareșal de mână, i-a cerut să descalece la cortul lui și să mănânce cu el. Iară, după ce-au mâncat, s-au pus să se-odihnească-n patul ducii.

§ 898. Și, când s-au trezit, s-au așezat pe pat. Duca a prins a-i vorbi mareșalului și i-a zis: „Scumpul meu văr, ce ziceți de oamenii aceștia?" Și i-a răspuns că sunt oamenii cei mai frumoși pe care i-a văzut vreodată-n Romania. Și chiar așa era, că erau mai bine de nouă sute de oameni călări, toți latini și oameni numai unul și unul. Și mai erau din Blaquie și din Burguerie[690] mai bine de șase mii de oameni călări, oameni tare arătoși și cu cai buni. Și erau rânduiți în optsprezece cete, ale căror căpetenii erau optsprezece baroni, toți mari seniori, nobili greci cu cin înalt – și mai bine de treizeci de mii de pedestrași.

§ 899. Iară, când duca a auzit cum îi laudă mareșalul oamenii, i-a fost tare-ndatorat. Atunci i-a zis duca: „Scumpul meu văr, fiindcă așa-i lăudați pe oamenii aceștia și, de dragul meu, ați venit de la așa depărtare cu alai așa strălucit, vă rog și vă cer să mă călăuziți pe mine și oastea mea, căci aici nimeni nu știe mai bine decât Domnia voastră să facă și să rânduiască asemenea lucru."

§ 900. „Domnule, zise mareșalul, nu vă fie cu supărare, negreșit mai sunt și alții, mai ales domnul de La Sole, care-i viteazul cel mai vârstnic din oastea aceasta și care-i cel mai deprins cu războiul." – „De vreme ce ziceți că veniți aici de hatârul meu, vă rog să mi-l faceți și pe-acesta dară!" Atunci mareșalul i-a spus ducii: „Doamne, de vreme ce așa doriți, vă voi îndeplini porunca după puterea mea. Și Dumnezeu să m-ajute s-aduc cinste și Domniei voastre, și mie! Căci nu de osteneală și străduință duc lipsă, ci de pricepere!"

§ 901. Atunci mareșalul a ajuns căpetenia oștii ducii Atenei. Și-ndată rândui pe-un cavaler de-al lui din Burgundia, pe nume Estiene Corbeille, să-i fie ajutor[691]. Acesta a pus să se sune trâmbița și să se dea de știre-n tabără toți oamenii să fie gata să plece-a doua zi și să urmeze baniera mareșalului în rânduială, ceată după ceată.

§ 902. Iar-a doua zi de dimineață duca a plecat cu toată oastea lui și-a mers seara la un sat numit Thalassino, care-i cam la jumătatea câmpiei ținutului Blaquie. Și, după ce și-au fă-

[690] Bulgaria.
[691] *Vicemareschaux* în text.

cut sălaș, duca a poruncit a doua zi toți oamenii de seamă și căpeteniile să vină la cortul lui ca să țină sfat, ce vor face și pe ce drum o vor lua pentru a merge la castelul regesc de la Janine, acolo unde i se spusese că se află despina cu toată oastea ei ca să-și apere țara-mpotriva ducii Atenei.

§ 903. Iară, când sfatul s-a terminat, fiecare s-a dus la sălașul lui. Și mareșalul a poruncit ca toți meseriașii și cei ce cărau bucatele să vină-n urma oștii. Și, după ce s-au strâns oamenii din toate părțile, cei chemați de duca, au pornit a doua zi de la Thalassino și-au ajuns în două zile la castelul de la Tricalle. Și de-acolo au pornit-o a doua zi și-au trecut de Estagus și-au ajuns într-un loc ce se cheamă Serquices. Și, după ce-au tăbărât, au întrebat cât de-aproape sunt de Janine. Și li s-a spus că sunt la o zi de drum, dar oastea va face lesne trei zile.

§ 904. Și, de cum au ajuns, s-a-ntâmplat așa: despina aflând de la iscoadele ei că duca Atenei și mareșalul Moreei veneau asupra ei cu așa mulți oameni, n-a mai cutezat să-i aștepte la șes și nici să se bată cu ei, că, dacă intrau în țara ei, o pustiau și puteau cuceri unele din castelele ei, așa c-a fost sfătuită mai bine să dea-napoi castelul de la Fanary pe care-l cucerise decât să-i fie luate ale ei.

§ 905. A chemat doi cavaleri care erau în slujba ei și alții doi, greci, și i-a trimis la Serquiches. Și i-au dus cărți întărite ducii Atenei și mareșalului Moreei. Iară, când solii despinei au ajuns dinainte ducii, li le-au dat și-au fost citite. Și i-au întrebat pe soli ce au de spus.

§ 906. Iară ei au răspuns că despina, doamna lor, îi trimite salutul și dragoste ei nepotului ei, duca, și scumpului ei văr, marele mareșal al Moreei, și le dă de știre că acel castel de la Fenary n-a fost cucerit la sfatul ori cu voia ei, iară, dacă duca i-ar fi trimis vorbă ori i l-ar fi cerut, l-ar fi dat înapoi. Dară, aflând că vine-asupra ei din pricina castelului, i-l dă chiar acum, iară pentru cheltuiala ce i-a costat să vină pân-acolo le va da zece mii de hyperperi din țara ei, șapte mii pentru duca și trei mii pentru mareșal.

§ 907. Iară, când nobilii din Blaquie au auzit gândul despinei, l-au sfătuit pe duca să primească acel castel și să facă pace cu ea de vreme ce-i cere. Iară, când duca a văzut că baronii din Blaquie îl sfătuiesc să facă pace cu despina, a-ncuviințat. A primit castelul și-apoi a făcut pace cu ea.

§ 908. Iară, când nobilii din ducat și din Blaquie au văzut că duca a-ntărit învoiala de pace cu despina, au venit la el și i-au spus că, de vreme ce și-a luat înapoi castelul, nu va fi spre cinstea lui și nici a lor că s-au strâns atâția oameni destoinici de florile mărului, „fără să facă vreun lucru spre cinstea Domniei voastre și-a noastră".

§ 909. Iară, când duca și mareșalul, care erau tineri, au auzit sfatul și povața minților înfierbântate, s-au învoit să le facă pe plac. Atunci s-au întrebat unde-i rost de bătaie. Unii au spus că nu-i alt ținut prin preajmă pentru a se război decât cel al împăratului Constanti-

nopolului, numai că duca avea-nvoială de pace și de-ncetare a luptei cu el și n-ar fi drept să rupă-nvoiala fără temei[692].

§ 910. Din marea dorință ce-o aveau să se lupte, au hotărât dară și-au trimis solii la un castel de-al împăratului ce se numea La Serve, zicând că oamenii-mpăratului i-au nedreptățit pe cei din Blaquie și să se păzească, fiindcă duca năvălește asupra lor. Așa c-au intrat în țara-mpăratului, dincolo de pietrele de hotar ce despart împărăția de ținutul Blaquie. Nobilii baroni din Blaquie au alcătuit trei cete mari de-o mie de oameni călări, greci și bulgari, să fie cercetașii care merg totdeauna înaintea oștii la o zi bună de mers, atacând și pustiind împărăția. Așa au ajuns la o zi de Salonic, tot pustiind dinspre ținutul Pelagonie.

§ 911. În vremea-aceea, sora marchizului de Monferra era-mpărăteasă la Constantinopol, nevasta-mpăratului. Și, căzută-n păcat și rătăcire, a botezat un copil din flori de-al împăratului, bărbatul ei. Iară, când patriarhul Constantinopolului și ceilalți preoți greci au aflat, i-au spus împăratului că, de vreme ce-mpărăteasa-i botezase copilul, i-a devenit cumătră, iară legea oprește și poruncește să nu mai trăiască-mpreună ori să aibă legături trupești. Așa că, din această pricină, împăratul o trimisese pe-mpărăteasă, nevasta lui, la Salonic. Și-acolo era la vremea când duca năvălise-n împărăție.[693]

§ 912. Iară, când împărăteasa a aflat că vin de-a dreptul la Salonic, a fost povățuită și-a trimis doi cavaleri lombarzi și doi arhonți greci. Și le-a dat cărți întărite și i-a trimis la duca Atenei și la mareșalul Moreei cu daruri frumoase și cu plocoane frumoase.

§ 913. Iară, când au ajuns dinaintea lor, i-au salutat din partea-mpărătesei ca pe verii ei iubiți și le-au înmânat cărțile-ntărite pe care le-aduceau și-apoi le-au zis din gură că-mpărăteasa a aflat c-au pătruns în împărăția Constantinopolului așa năvalnic cu toată oastea lor și-atacă și pustiesc moșia sfântului împărat, domnul ei, care-avea-nvoială de-ncetare a războiului și de pace trainică cu duca pentru ținutul Blaquie. Și că duca n-are temei îndrituit să-ncalce-nvoiala de pace pe care i-o jurase-mpăratului, iară, dacă-mpăratul ar fi știut dinainte că vrea să-ncalce învoiala de pace, ar fi poruncit poate să i se apere țara și cinstea. Dară pretutindeni se știa prea bine că-mpăratul îi dăduse-mpărătesei stăpânirea asupra cetății Salonic cu tot ce ține de ea. Așa că nu se cuvine unor bărbați așa de viteji ca ei și-așa de vestiți să se războiască cu doamnele.

§ 914. De-aceea le cere ca verilor ei iubiți să binevoiască a nu se război cu ea, căci ea nu chitea să se războiască nicidecum cu ei. Ci îi roagă, în semn de curtenie și spre a cinsti numele de nobili și de tineri cavaleri, să vină-n cetatea Salonic cu câți oameni vor vrea ca să-i vadă și să petreacă-mpreună după voia inimii. Căci ei îi va face mare plăcere să-i vadă

---

692 E vorba de un tratat de pace între Carol al II-lea și Andronic al II-lea din 1300. Cei care hotărăsc mersul campaniei sunt, se pare, nobilii greci din Tesalia – Lock, *op. cit.*, p. 101.

693 Iolanda, fiica lui Guglielmo al VI-lea di Monferrato rebotezată Irina, se mărită cu Andronic al II-lea în 1284, când avea 11 ani; va fi încoronată ca împărăteasă după nașterea unui fiu, în 1286 (cuplul va avea trei băieți și o fată). Pentru cauzele multiple ale instalării împărătesei la Salonic, unde rămâne din 1303 până la moartea ei în 1317, v. Donald M. Nicol, *The Byzantine Lady: Ten Portraits, 1250–1500*, pp. 48–58.

ca pe niște rude scumpe ce-i sunt și, de n-ar fi fost femeie și-ar fi putut să facă lucru-acesta fără să-și piardă cinstea, ar fi venit ea acolo unde-s ei să-i vadă și să se veselească-mpreună.

§ 915. Iară, după ce duca și mareșalul și ceilalți nobili și baroni ce erau cu ei au auzit așa solie frumoasă și vorbele meșteșugite pe care nobila-mpărătească le solea, s-au veseli și-au zis că-ntr-adevăr împărăteasa-i o doamnă nobilă și-nțeleaptă și oricine o va ataca și-i va face vreo supărare trebuie să fie făcut de ocară. Atunci au ținut sfat – pe unde să scoată cămașa. Așa că s-au învoit să nu mai înainteze și să nu se mai războiască, că ce-au făcut e din cale-afară, fiindc-au încălcat înțelegerea de pace.

§ 916. Atunci duca trimise la-mpărăteasă doi cavaleri și doi arhonți greci din Blaquie, împreună cu solii ei, cu salutul său și iubirea sa plină de prețuire, vestind-o că, de dragul ei, vor curma războiul și se vor întoarce-n țara lor. Și să-i ierte pentru ce-au făcut, căci era vina oamenilor împăratului care i-au nedreptățit pe cei din Blaquie. Așa că s-au întors în ținutul Blaquie. Și, pe drumul de-ntoarcere, i-au lăsat să plece pe nobilii din Blaquie.

§ 917. Iară, când duca a ajuns la apa Eladei, dincolo de Giton, și-au luat rămas bun cei din Negripont și mulți alții din ducat, cei care erau din cetățile Argues și Naples și cei din Atena. Și fiecare s-a dus la casa lui. Și duca i-a luat pe mareșal și pe domnul de La Sole și pe ceilalți baroni și cavaleri, cei mai apropiați pe care-i avea, și s-a dus să-l vadă pe coconul lui L'Angle, nepotul lui, în cetatea Patre. Și, după ce-a rămas două zile cu coconul, s-a-ntors iarăși la râul Elade unde-avea tabăra. Și-a rămas acolo cât i-a dorit inima, rânduindu-și trebile pe care le-avea-n ținutul Blaquie.

§ 918. Iară mareșalul, care-a rămas acolo cu duca o săptămână, petrecând și chefuind, socotind că prințul Filip de Savoia i-a poprit moșia pentru c-a plecat fără voia lui, și-a luat rămas bun de la duca. Și-a plecat de la râul Elade și-a mers până la castelul regesc de la Neopant. Iară, când a ajuns la Neopant, i s-a spus că arhonții greci din Escorta se ridicaseră-mpotriva prințului Filip de Savoia, domnul lor, și-l aduseseră pe ispravnicu-împăratului și dărâmaseră castelul de la Sainte Elayne[694] și pe cel de la Crievecuer.

Revolta din Skorta[695]

§ 919. Așa că nu vom mai vorbi despre mareșal, cum a trecut golful la Patras și-a ajuns în Moreea, ci vă vom spune despre prințul Filip de Savoia, ce s-a-ntâmplat după ce mareșalul s-a dus în Blaquie să-l ajute pe duca Atenei, vărul lui, împotriva despinei de la Arte.

§ 920. În vremea despre care vă istorisim, domnul Filip de Savoia era prinț al Moreei, dară, fiind doar împuternicit, se temea că, dacă prințesa, nevasta lui, moare, va pierde stăpânirea țării – și chiar din pricină că încă nu-i făcuse omagiu regelui Carol de la care trebuia

---

694 V. Bon, *op. cit.*, p. 388.

695 Revolta ar fi avut loc în 1304 sau 1302 – Zakythinos, *op. cit.*, p. 67; Jacoby, „Quelques considérations", p. 144; Jacoby, „Rural Exploitation and Market Economy in the Late Medieval Peloponnese", p. 221.

să stăpânească țara, se temea nu cumva să piardă stăpânirea. Așa că tot mereu se străduia să facă rost de bani, cu orice chip.

§ 921. S-a-ntâmplat dară ca, înainte să plece mareșalul din Moreea spre a se duce-n ținutul Blaquie, prințul, la povața domnului Vincent de Marays care nu contenea să-l sfătuiască-mpotriva oamenilor locului ca să-i cânte-n strună, le-a pus bir arhonților din Escorta, din vecinătate. Domnul Vincent era mânat de rea voință împotriva unora dintre ei, dându-i de-nțeles prințului că sunt destul de bogați și au bani din destul și că va putea să dobândească de la ei mulți bani[696].

§ 922. Iară prințul, care râvnea la câștig, a luat de bun sfatul limbii pline de fiere și i-a pus la bir și dajdie pe-arhonții și-arcașii din Escorta[697]. Iară, când oamenii de neam din Escorta au știut fără tăgadă că prințul le-a pus dajdia aceea, s-au vestit unul pe celălalt. Așa că s-au strâns cei mai mari și mai destoinici la Lignycina, la cei din neamul Micronades[698] – doi frați, George și Jehanny, pe care ceilalți îi socoteau căpeteniile lor fiindcă erau războinici pricepuți și oameni mai îndrăzneți.

§ 923. Iară, după ce s-au strâns cu toții, și-au ținut sfatul laolaltă. Și-au zis că mai bine mor și se prăpădesc înainte să plătească și-un singur dinar din acea dajdie. Așa că s-au înțeles să se răscoale-mpotriva prințului și să-l cheme pe cel ce-i căpetenia-mpăratului cu toată oastea lui să pătrundă-n ținutul Escorta ca să pustiască ținutul și să-i facă stricăciuni cât de multe prințului, domnul lor.

§ 924. Dară, fiindcă știau că mareșalu-i cel mai puternic om din țară și că se gătește să plece în Blaquie și c-ar fi mai bine pentru pricina lor ca el să nu fie-n țară, au așteptat până ce-au știut că negreșit plecase din Moreea și trecuse golful de la Vostice către La Sole și pătrunsese-n Blaquie. I-au chemat pe doi dintre soții lor, Guillerme Macri și Nicole Zilliamary, care erau cei mai umblați și cei mai buni de gură dintre toți, și i-au trimis de-a dreptul la cetatea Misitra, la marea căpetenie a-mpăratului, dând de-nțeles că se duc în pelerinaj la Sfântul Nicon din La Cremonie.

§ 925. Iară, când au ajuns la Misitra, ce-au făcut, ce-au dres c-au vorbit cu marea căpetenie în taină și i-au jurat că vor fi supuși și credincioși împăratului, ei și toți ceilalți. Ca viclenia lor să fie și mai lesne crezută, au istorisit și-au mărturisit că cei mai buni arhonți din Escorta sunt gata să se răscoale-mpotriva prințului, domnul lor, și să dea castelele și tot ținutu-n stăpânirea sfântului împărat.

---

696 Prințul nu avea dreptul să impună taxe și biruri feudatarilor, oamenilor liberi sau țăranilor fără consultarea și acordul oamenilor ligii, al posesorilor de feude și al oamenilor liberi. Cazurile excepționale, cum ar fi căsătoria unei fiice sau propria lui răscumpărare, sunt și ele reglementate – *Assises de Romanie,* art. 23.

697 Populația din Skorta se bucurase de pe vremea prințului Guillaume de un tratament preferențial – infra, § 206.

698 Mikronas.

§ 926. Și, după ce căpetenia-mpăratului a vorbit și-a grăit cu hiclenii cum și-n ce fel urmau să pătrundă și să pună mâna pe ținutul prințului, a trimis soli și zapise pretutindeni unde cârmuia în ținutu-împăratului: toți oștenii să vină pe câmpia de la Nicles la o zi hotărâtă, și pedestrime, și călăreți, aducând cât mai mulți oameni, pentru o pricină ce-i în folosul domnului lor, împăratul.

§ 927. Iară, după ce s-au strâns cu toții, căpetenia i-a chemat pe cei mai buni oameni din oaste, cei în care se-ncredea cel mai mult. Le-a spus și le-a descoperit pricina pentru care-i chemase și-i adusese acolo. Atunci au stat la sfat chiar cu hiclenii, pe unde și prin ce parte-ar putea să pătrundă-n ținutul Escorta mai ferit, fără teamă de latini. Și-au fost povățuiți să pătrundă printr-un loc numit Xere-Caraitaine[699], care-i dinaintea castelului de la Caraitaine, căci era calea cea mai bună și cea mai lesnicioasă și cea mai ferită dintre toate.

§ 928. Și, după ce astfel au hotărât la sfat, le-au dat hiclenilor niște oameni călări și pedestrași și i-au trimis înainte. Iară hiclenii necredincioși, care tare erau dornici să răvășească țara prințului, domnul lor, i-au luat pe oamenii-aceia care le-au fost dați drept călăuze. Și-au mers de-a dreptul prin Exere-Caraitaine[700] și s-au dus la castelul de la Sainte Eleyne, pe care l-au aflat neîntărit și păzit de puțini oameni. Și, cum grecii sunt năvalnici la primul atac pe care-l dau asupra unui castel, de cum s-au apropiat de castel au scos un strigăt puternic și-au dat asaltul cu așa tărie că l-au cucerit pe dată.

§ 929. Și, după ce l-au cucerit și-au văzut că se află-n loc neocrotit și că nu-l vor putea apăra împotriva oștii latinilor, au dărâmat zidurile și-au dat foc și i-au ars donjonul și târgul în care înfeudații din ținut își aveau casele, precum și arcașii care stăteau acolo pentru straja ținutului. Și, după ce-au dărâmat și-au ars castelul de la Saincte Eleyne, s-au dus drept la castelul de la Crievecuer, care era așezat pe-un munte-nalt, care era făcut doar din piatră, fără mortar, și-avea strajă tare puțină. Și l-au atacat cu așa tăria c-au pătruns înăuntru deîndată și i-au dărâmat zidurile și l-au ars de tot, așa cum au făcut și la Saincte Elayne.

§ 930. Și, după ce-au dărâmat castelul de la Crievecuer, au coborât muntele și-au venit la Andrichina, unde marea căpetenie se afla cu toată oastea lui, așteptându-i. Și-au mas acolo-n noaptea aceea. Iar-a doua zi de dimineață s-au îndreptat către castelul de la Beaufort. Și-au gândit să-l atace și să-l cucerească după cum făcuseră și cu celelalte, dară castelu-avea un turn trainic și mare și lat, cu ziduri durate cu var și nisip, și-avea arbaletrieri buni și tot ce trebuie, oșteni buni și-un pârcălab destoinic, pe nume Gracien de Boucere[701], care i-au lovit de la depărtare, până unde băteau arbaletele.

§ 931. Și, pentru că grecii veneau plini de-ncredere, iară urcușul era aspru și nu puteau să se tragă-napoi și nici să nu se bulucească, au avut mari pierderi, căci mulți au fost răniți de

---

699 Pentru situare, v. Bon, *op. cit.*, p. 388.

700 *Exencaraintaine* în transcrierea lui J. Longnon care atribuie greșeală unei proaste lecțiuni a copistului manuscrisului de la Bruxelles (*Exericaraintaine* sau *Exerecaraintaine*) – Longnon, *Chronique de Morée,* p. 365.

701 Numele castelanului ar putea fi o alterare a numelui grec Voutsaras – Bon, *op. cit.*, p. 369, n. 6.

săgețile pe care arbaletrierii cei destoinici și sergenții cei destoinici le trăgeau din belșug, vătămându-i.

§ 932. Iară, când căpetenia a văzut grozăvia-ndurată de oamenii lui, a pus să sune retragerea și și-a tras oamenii pe muntele Cordiny. Și-apoi au coborât către șesul din preajma castelului de la Saint George. Și-acolo a pus să i se ridice cortul. Și-a poruncit să fie atacat castelul din toate părțile și-a zis că nu va pleca de-acolo până ce nu va fi cucerit castelul Beaufort. Așa c-a trimis la Malevesie dup-o mașinărie ca să dărâme turnu-acela trainic.

§ 933. Și, când domnul Nicole Le Maure[702], care era pe-atunci pârcălabul ținutului Escorta și-al moșiei Calamate – pe care-o stăpânea ducele Atenei fiind căsătorit cu doamna Mahaulte, nevasta lui – a aflat această veste, că oamenii din Escorta se răsculaseră-mpotriva prințului Filip, domnul lor legiuit și că-l aduseseră pe cel care-i căpetenia-mpăratului cu toată oastea lui și pătrunsese-n ținutul Escorta și-naintează cucerind și pustiind castelele, i-a trimis veste prințului printr-un om călare încă de pe când se-afla în orașul Druges[703].

§ 934. Și și-a luat toți oamenii, călăreți și pedestrași, din ținutul Calamate și-a venit la castelul de la Dimatre. Și de-acolo a trimis după toți războinicii din Escorta care erau de partea prințului. Și, îndată ce s-au strâns toți cei pe care i-a putut chema, a venit întins mai sus de Beaufort, spre un munte numit Cucoruno, la hotarul cu grecii. Și de-acolo a trimis iarăși veste la Andreville, la prinț, arătându-i purtarea dușmanilor și cum le ține piept și să-i vină-n ajutor ca să nu se piardă castelul de la Beaufort, căci, dac-acel castel va fi cucerit în vreun chip, tot ținutul Escorta i-amenințat.

§ 935. Iară, când prințul Filip de Savoia a aflat vestea, tare s-a dosădit. Și-atunci a-nceput să-i ducă dorul mareșalului și să-i blesteme pe cei care, cu vorbele lor, au adus dezbinare între ei. Totuși, prințul era un bărbat viteaz și tare-ndrăzneț și s-a-mbărbătat cât a putut mai bine. Așa c-a poruncit deîndată căpitanului din Moreea[704] și celui din Beauvoir să-și ia toți oamenii din ținuturile lor ca să plece-n ajutorul ținutului Escorta.

§ 936. Și-apoi a trimis solie la arhiepiscopul de Patras, la domnul de Calandrice și la domnul de Vostice[705] să vină cu toată oastea ce vor putea strânge. Și și-a luat oamenii din casa lui și ce oameni a putut strânge din Clarence și din șesul Moreei și-a pornit-o la drum, cât de iute-a putut, către Escorta.

§ 937. Iară, când a ajuns aproape de Varvaine cu toți oamenii pe care i-a putut strânge, a mas acolo-n acea noapte ca să-și aștepte oamenii ce-i veneau în ajutor și ca să se sfătuiască ce să facă, să meargă de-a dreptul acolo unde sunt grecii ori să meargă-n câmpia de la Carintaine ca să le-nchidă drumul pe care urmau s-o ia la-ntoarcere.

702 Nicolas le Maure, seniorul de Saint-Sauveur, va fi guvernator al principatului din 1314; va încerca să protejeze principatul de pretențiile Margaretei de Villehardouin, pe care o arestează și o închide în castelul de la Clermont, și de atacurile ginerelui ei, Ferdinand de Maiorca, în iunie 1315.

703 Infra, §§ 697, 764.

704 Elida.

705 Giorgio I Ghisi, respectiv Hugues al II-lea de Charpigny.

§ 938. Iară grecii, care tot mereu se-arată iscusiți și-nșelători, temându-se de venirea prințului, rânduiseră iscoade și pândari prin toți munții și, îndată ce-au știut nesmintit că prințul ajunsese la Varvaine, au plecat la miezul nopții și-au luat-o la sănătoasa și s-au bulucit prin văile de pe la Saint Georges și Grant Arracove, fiecare gândindu-se doar cum să-și scape pielea.

§ 939. Și, când ai noștri, care erau în castelul de la Beaufort, i-au văzut pe greci plecând, n-au putut înțelege de ce. Așa că s-au gândit că se duc să-l atace pe domnul Nicole Le Maure și pe cei care erau cu el – care erau mai sus de castelul Beaufort, înspre Corcoreno. Așa că s-au pus să facă semne cu puzderie de fanare.

§ 940. Iară, când Le Maure a văzut fanarele, n-a știut ce-nseamnă și s-a gândit că grecii, vicleni, atacau noaptea de teama arbaletrierilor, ca cei din castel să nu-i ochească prea bine. Atunci s-au suit pe cai, gătiți și-narmați să-i apere, de va fi nevoie. Și-așa au stat toată noaptea, până-n zori.

§ 941. Iară, când s-a crăpat de ziuă și cei din castel au văzut tabăra grecilor goală și i-au văzut și pe oamenii noștri toți pe cai, grămadă, și baniera prințului desfășurată, domnul Gracien i-a vestit prin doi sergenți că grecii au plecat din sălașurile lor, dară nu știu unde s-au dus. Atunci Le Maure a pus să sune trâmbițele și s-a suit la castel cu toți ai lui.

§ 942. Și, după ce-au urcat și-au ajuns la sălașuri, au aflat multe vite și alte lucruri, haine și arme, pe care le lepădaseră grecii și pe care le lăsaseră atunci când au fugit. Și-ndată s-au luat după ei, cât de iute-au putut. Și-așa s-au dus până-n șesul de la Caf Celle[706]. Au aflat mulți cai de povară și măgari și arme pe care le lăsaseră și rămăseseră-acolo. Și-au dobândit câștig mare.

§ 943. Dară prințul care era la Varvaine n-a putut nicicum afla vești despre dușmanii lui, căci toți țăranii de pe moșii fugiseră-n munți de teama ce-o aveau și de greci, și de latini, neștiind cui să se supună, așa c-așteptau să vadă cine biruie. Atunci a rânduit după gândul lui și-a făcut doi cavaleri noi, pe unul îl chema domnul Pierre de Vaux, pe celălalt, domnul Jehan de Monpas.

§ 944. Și, după ce i-a făcut cavaleri, le-a dat o sută de oameni călări și toată pedestrimea, lăncieri, arbaletrieri și arcași. Și le-a poruncit s-o ia-nainte să cucerească trecătoarea și să deschidă drum ca să poată să treacă oastea mai lesne. Și-apoi și-a rânduit oamenii ce i-au rămas în două cete și-a fost chiar el căpetenie peste-a doua. Și-așa au pornit-o, nădăjduind să-și afle dușmanii la asediul castelului Beaufort ca să se bată cu ei.

§ 945. Și, pe când domnul Pierre de Vaux și domnul Jehan de Vidoigne[707] mergeau dinaintea oștii, au zărit baniera prințului pe donjonul turnului de la Beaufort. Așa au știut că acel castel era sub stăpânirea prințului, domnul lor, lucru care i-a uimit și i-a-nviorat față de cum erau mai-nainte. Și s-au zorit s-ajungă mai iute la castel. Iară domnul Gracien,

---

[706] Localitate neidentificată – Bon, *op. cit.,* p. 389.

[707] Pierre de Vaux și Jean de Monpas, la infra, § 943.

pârcălabul, și sergenții, când i-au văzut pe-ai noștri venind către ei și-au deslușit baniera prințului, s-au simțit tare-mbărbătați. Așa c-au început să strige osanale prințului și să-i îndemne să se grăbească.

§ 946. Iară, când ai noștri i-au auzit pe cei din castel strigând astfel, s-au grăbit dând pinteni cailor până ce-ajunseră pe creasta muntelui, la castel. L-au întrebat pe pârcălab ce s-a făcut cu grecii, dușmanii lor. Le spuseră că fugiseră în noaptea din ajun și că Le Maure, când s-a făcut ziuă, „și când el și noi am știut că negreșit au fugit", s-a pus să-i urmărească, el cu-ai lui, cum au putut. Și că grecii lăsaseră-n urmă multe din lucrurile și bucatele lor, așa că nu duceau lipsă de nimic.

Prințul Filip pacifică ținutul

§ 947. Și, când prințul a venit la Beaufort și-a aflat purtarea dușmanilor lui, c-au fugit în chip așa ocarnic, s-a cam dosădit că nu-i poate-ajunge. Au tăbărât în tabăra grecilor, iară, când Le Maure s-a-ntors de la greci, prințul a poruncit ca baronii și toți cavalerii și nobilii să vină la cortul lui ca să țină sfat ce să facă. Și, după ce s-au așezat, unii au zis să meargă după greci, năvălind și pustiind ținutu-împăratului, căci, dac-au fugit în așa chip și-n așa neorânduială, nu vor cuteza nicidecum s-aștepte ca să se-mpotrivească.

§ 948. Dară cei mai înțelepți au spus să-i mulțumească lui Dumnezeu din adâncul inimii că dușmanii astfel au fugit și s-au bulucit singuri și-au părăsit un loc așa grozav ca muntele Condiny și trecătoarea de la Beaufort pe care-o puteau apăra împotriva oricui și că cel mai bine-ar fi să se-oprească acolo, la Beaufort, și să rostuiască și să rânduiască astfel încât țăranii și ceilalți care fugiseră-n munți să se simtă ocrotiți ca să stea fiecare-n tihnă la casa lui. Și-apoi să lase pe la castele arme și bucate și să pună la hotare oșteni destoinici, astfel ca ținutul să poată să se apere la nevoie, „căci cu-adevărat hiclenii care s-au dat cu grecii se vor căzni să ne facă necaz cât le va sta-n putință". Așa s-a-ncheiat sfatu-acela.

§ 949. Și-atunci prințul a dat sfară-n țară ca toți oamenii să se socoată ocrotiți și să se-ntoarcă la casele lor, punându-și capul chezășie. Și-apoi i-a poruncit domnului Nicole le Maure, care era căpetenia [oștii], să trimită veste-n toate părțile unde știe c-au fugit cei din Escorta să se-ntoarcă-n pace. Iară, când oamenii din principat au aflat de-ncredințările prințului, fiecare s-a-ntors la casa lui. Și cei mai buni dintre ei au venit acolo unde era prințul.

§ 950. Iară, când s-au aflat dinaintea prințului, i-a-ntrebat de ce s-au răsculat și cine-au fost hiclenii ce-au rânduit răscoala. Atunci i-au spus cei care știau: pricina răscoalei a fost dajdia pusă asupra arhonților, iară primii care-au crâcnit au fost George Mycronas și Ioan, fratele lui, și-apoi cei din neamul Macriane și Zillianitades și popa Nicolopulli[708], care erau înrudiți între ei și n-aveau de gând să plătească dajdia ce le fusese pusă. Dar niciun alt om destoinic ori din norodul de la Escorta n-a fost de părerea lor și nici de partea lor.

---

[708] Familii Micronas sau Micronades, Macris sau Makryannis, Zillianitades sau Zalianaris, respectiv preotul Nicolopoulos – Bon, *op. cit.*, p. 178, n. 2. V. infra, § 924.

§ 951. Și, când prințul i-a știut limpede pe cei care-au iscat răscoala și l-au adus pe ispravnicu-împăratului și pe oamenii lui și-au dărâmat castelele, așa după cum ați auzit, a poruncit să li se ia pământurile și să li se zeberească avutul în folosul curții, oriunde s-ar afla. Și-apoi a poruncit să se ducă-n castelele din Escorta toate cele de trebuință. Și i-a lăsat lui Le Maure, care era căpitanul, o ceată mare de oameni călări și de pedestrași și-a poruncit straja să fie la Varvaine, fiindcă era locul cel mai potrivit ca să pună hotar cu grecii pentru paza ținutului.[709]

§ 952. Iară, după ce toate-au fost rânduite, și-a luat restul de oameni și s-a-ntors în Moreea. Și n-au trecut trei săptămâni de când prințul se-ntorsese și venise-napoi din Escorta la Andreville că s-a-ntors și mareșalul în Moreea din Blaquie, unde se dusese-n ajutorul ducii Atenei, vărul lui, în războiul ce-l avusese cu despina de la Arte.

§ 953. Iară, când a aflat de răscoala din Escorta, tare s-a dosădit pentru paguba ce-a fost și încă și mai mult că nu s-a aflat în țară când s-a-ntâmplat. Mulți i-au spus că, de-ar fi fost în țară, cei din Escorta n-ar fi făcut ce-au făcut, căci chiar ei spun că, fiindcă n-a fost în țară și n-au aflat ajutor și-apărător când cu dajdia ce le-a fost pusă, s-au răsculat.

Procesul dintre Jean al Kefaloniei și Marguerite de Mathegrifon

§ 954. Când mareșalul s-a-ntors din Blaquie în Moreea, așa după cum ați auzit, a aflat că domnul Jehan, fiul cel mare al contelui Richart al Kefaloniei, moștenise comitatul și venise-n Moreea îndată ce-a aflat de moartea tatălui său, iară prințul l-a-nvestit cu comitatul[710].

§ 955. Contele Richart având-o dară de nevastă pe doamna Margerite, doamna de Mathegriphon, care era sora bună cu prințesa Ysabeau, i-a dat toată averea lui mișcătoare. Dară contele Jehan n-a vrut să i-o dea-napoi. Așa că s-a iscat sfadă, iară prințul, care primise de la contele Jehan bani grei ca să-l ajute[711], înclina balanța în folosul contelui și nu vroia să se poarte cum se cuvine cu contesa, sora nevestei lui.

§ 956. Iară, când contesa a știut că prințul ține partea contelui, a fost sfătuită să nu ajungă la judecată până când nu se-ntoarce mareșalul din Blaquie, unde se dusese-n ajutorul ducii Atenei, omul în care se-ncredea ea cel mai mult. Iară, când mareșalul s-a-ntors, contesa i-a istorisit tot necazul ei și i-a cerut s-o sfătuiască și s-o ajute să-și ducă la bun sfârșit jalba. Iară mareșalul i-a făgăduit c-o va ajuta cu tot ce poate.

§ 957. Atunci a venit prințul la râul Charbon și-a tras la Guillerme dou Flun fiindcă era vară, iară baronii și cavalerii erau pe la conacele din ținutul La Glisiere[712]. Și-atunci contesa și-a spus plângerea la curtea prințului și, prin gura apărătorului ei, i-a cerut contelui Jehan

709 Hotarul este același ca în 1296 – infra, § 825.

710 Trăise în despotatul Epir de prin 1292 – v. infra, § 618.

711 A primit 3656 livre atunci când Jean a intrat în posesia moștenirii tatălui său – Bon, *op. cit.*, p. 175, n. 4, respectiv p. 177, n. 6.

712 Vara anului 1304; La Glisiere (Vlisiri) desemnează aici un ținut – Bon, *op. cit.*, p. 331.

toată averea mișcătoare a contelui Richart, soțul ei, pe care contele Jehan și-o însușise și-o ținea pentru el.

§ 958. Iară contele, care era-nțelept și știa vorbi frumos, încurajat și de bunăvoința prințului, a-nceput a vorbi cam necuviincios despre contesă, soacra lui. Iară mareșalul, care era omul cel mai puternic și cel mai iubit și cel mai temut din toată țara-n vremea-aceea, l-a oprit cu multă asprime și i-a zis, în auzul prințului și-al curții, să nu cuteze a-i vorbi așa ocarnic unei doamne atât de nobile cum e contesa, care-i sora prințesei, căreia îi e om ligiu, și că, de-i va mai vorbi așa, o să-l învețe el cum să se poarte!

§ 959. De-aici s-a iscat mare sfadă între conte și mareșal și-au fost gata-gata să pună mâna pe sabie[713]. Iară mareșalul avea mai mare ciudă pe prinț decât pe conte, căci, pentru banii primiți de la conte, îi mânca dreptatea contesei și-i îngăduia contelui să vorbească așa trufaș la județul lui. Totuși, văzând cum merg lucrurile, mareșalul s-a domolit ca să nu dăuneze pricinii contesei și-a-nceput iarăși a vorbi plin de curtenie dinaintea curții.

§ 960. Și-ntr-o zi, pe când vorbea dinaintea curții, s-a-ntâmplat ca domnul Vincent de Marais, socotit pe-atunci drept unul dintre cei mai înțelepți cavaleri din țară și care era dintre sfetnicii de taină ai prințului, cum fusese omul contelui[714], șezând printre judecători, alături de prinț și de ceilalți oameni, să vorbească-n sprijinul contelui. Iară mareșalul vru să fie pedepsit de față cu prințul. Și l-a sculat cu sila din curte, spunând că nu se cuvine să șadă-ntre judecători[715] și nici să judece, fiindcă prin vorba lui s-a arătat părtinitor.

§ 961. Apoi a-ntărit și-a spus că nu-i vrednic și nici nu-i om să judece și să dea județ pentru o doamnă așa de nobilă ca doamna contesă, care-i fiica prințului Guillerme, domnul legiuit și cuceritorul ținutului, și pentru contele Kefaloniei, care-i baron al pământului[716] și unul din cei doisprezece baroni din principat[717] care au drept să judece orice crimă și-au curte de justiție și-mpart dreptatea-n ținutul lor. Aceștia nu trebuie să fie judecați de curte de-a valma cu ceilalți baroni și oameni ligii – împotriva oricui ar fi pricina ce-l privește pe-acel baron al pământului ce se cercetează și se judecă de curtea prințului.

---

713 Mareșalul era însurat cu sora contelui.

714 Infra, § 856.

715 Curtea de justiție a prințului.

716 În text *bers de terre,* grup reunindu-i pe cei care participaseră la cucerirea Moreei și care aveau, ca și prințul, anumite prerogative de suveranitate: „Nesun baron […] puo hedifichar castello in lo Principato de Achaia senza licentia del Principo, salvo sel sera signor, o ber de terra, over de li XII barogni, li quali a dreto et zusto imperio, lo qual puo hedificar castello, e castelli, in la propria terra. Ber de terra è clamato quelli che a iurisdition de sangue et vescovado in la terra soa." – *Les Assises de Romanie,* art. 94. Deși baroniile lor sunt diferite ca mărime (infra, § 128), baronii pământului sunt egali între ei și egalii prințului – *idem,* art. 43.

717 Cele 12 baronii ale „părinților fondatori" sunt menționate infra, § 128; după *Les Assises de Romanie,* art. 43, acești baroni sunt ducele Atenei, seniorul de Naxos, cei trei seniori din Negropont, seniorul de la Bondenitsa, contele de Kefalonia, seniorii de la Caraintene, Patras, Matagriffon și Collovrata și mareșalul în funcție. Se observă schimbare baroniile și a familiile care le stăpânesc în intervalul de 60–70 ani care desparte lista de la infra, § 128, de cea din *Assises,* care nu trebuie totuși să fie creditată integral. V. și Kenneth Meyer Setton, *The Papacy and the Levant,* I, p. 31.

§ **962.** Iară, după ce prințul și contele-mpricinat și ceilalți baroni și cavaleri l-au auzit pe mareșal astfel vorbind și aducând întărirea aceea, n-a mai cutezat nimeni, oricât de-nțelept ori de bătrân era, să-i răspundă ori să-ntoarcă vorba spusă și zisă de el. Prințul dară, dac-a văzut că nimeni nu răspunde la vorbele mareșalului și că l-a scos din rândul juzilor pe domnul Vincent de Marays în chip așa ocarnic încât nici contele-mpricinat și nimeni altul n-a crâcnit, ca să poată să se sfătuiască-n liniște, s-a ridicat și toată curtea-mpreună cu el.

§ **963.** Și le-a spus tuturor că-i vremea cinei[718] și-a doua zi să fie toți acolo, la cortul lui, ca s-audă și să vadă pricina adusă dinaintea curții de sora lui, contesa, și de conte. Atunci i-au adus calul contesei, iară baronii-au ajutat-o să se suie pe el și-apoi au însoțit-o până la sălașul ei.

§ **964.** Și, după ce contesa și mareșalul au plecat de la curte, prințul i-a chemat pe conte și pe cei mai înțelepți din sfatul lui și le-a cerut povață despre pricina ce-o aveau contesa și contele și despre mareșal, ce-a făcut și ce-a zis – să scoale dintre juzi în chip așa ocarnic un asemenea cavaler, un om bătrân cum este domnul Vincent de Marais, și să spună că nu-i vrednic să stea la judecată și nici să judece pricina dintre baronii pământului!

§ **965.** Atunci cei mai înțelepți au prins a răspunde și-au spus unii că mareșalu-a greșit vorbindu-i cu atâta asprime contelui dinaintea prințului, domnul lui, și amenințându-l dinaintea curții, și la fel și când l-a sculat dintre juzi pe domnul Vincent, socotit unul dintre cei mai înțelepți cavaleri în țara lui, și că mare-i trufia mareșalului dacă-și disprețuiește-n chipu-acesta domnul și că prințul nu trebuie să-ngăduie.

§ **966.** Prințul tare s-a-nfierbântat pentru pricina-aceasta, auzind spunându-se vorbele-acestea, cu atât mai mult cu cât nu se-aveau bine, fiindcă mareșalul plecase din ținut trecând peste opreliștea lui – atunci când s-a dus în Blaquie. Așa că le-a răspuns că nu-i prima ocară, nici prima trufie-ndurată de la mareșal de când a venit în Moreea și că-i va tăia el mareșalului din marea sa trufie.

§ **967.** Iară, când marele conetabil, episcopul de Oline și cancelarul și toți ceilalți oameni destoinici ce erau de față l-au văzut pe prinț așa turburat de furie, tare s-au temut, dacă pricina urma tot așa, să nu cadă vreo năpastă peste țară. Atunci au prins a-l domoli și a-l îmblânzi pe prinț și i-au arătat și i-au zis că ce i-a zis domnului Vincent, că vorbește împotriva contesei spre folosul contelui, fiind jude, a fost greșit, dară ce-a zis despre baronii pământului i-adevărat, „și de-aceea nu i-am dat niciun răspuns, căci am fi păcătuit față de dreptate și față de obiceiul pământului de ne-am fi ridicat împotriva lui.

§ **968.** Iară, cât despre a-i tăia din trufie, nu vă sfătuim nicidecum, căci dacă mareșalul vorbește mai îndrăzneț decât toți cei din țara Măriei voastre, o poate face pentru două temeiuri. Pentru că, mai întâi, este cel mai nobil om din tot principatul Măriei voastre, fiindcă se trage din regi și-mpărați, și-apoi este cel mai puternic dintre toți, căci duca Atenei îi e văr și toți baronii de dincolo de Strâmtoare și din insule și domnul de Vostice, domnul de Calandrice, domnul de Arcadie, toți îi sunt oameni ligii și-și stăpânesc pământul de

[718] Hotărârile judecătorești date după apusul soarelui sunt nule – *Assises de Romanie,* art. 144.

la el. Iară domnul Regnaux de Veligourt, domnul de Damalet, stăpânește pământ de la el și-i e om ligiu.

§ 969. Iară, pe de altă parte, i-așa mărinimos și binevoitor cu toți oamenii că oamenii din țara Măriei voastre care-și stăpânesc feudele de la Măria voastră mai degrabă s-ar desface de ceea ce stăpânesc de la Măria voastră decât să i se-mpotrivească. Așa că noi vă rugăm și vă cerem ca domnului nostru legiuit – și-apoi vă sfătuim cu credință – să puneți capăt pricinei acesteia, căci, de-l zădărâți pe mareșal, o veți face spre răul Măriei voastre și veți primejdui toată țara și-o veți dezbina și pentru aceasta veți fi învinuit de toți oamenii. Dară, de vreți să domniți în țara-aceasta și să vă sporiți starea, să-l socotiți pe mareșal drept cel mai bun prieten pe care-l aveți în tot principatul Măriei voastre, căci, dacă vă veți împăca bine amândoi, atunci veți putea spune că sunteți domnul acestei țări!”[719]

§ 970. Iară, după ce prințul, care era-nțelept, a auzit sfatul baronilor lui și-a cunoscut că spun adevărul, le-a răspuns cu multă blândețe că le mulțumește și le e tare recunoscător și că mareșalul e cel mai înțelept și cel mai viteaz din tot principatul lui. I-adevărat că, din pricina unor vorbe pe care i le-au spus unii despre el, s-a-nfuriat, dar vede bine că cei care i-au spus altceva despre mareșal au făcut-o din pizmă și ca niște clevetitori ce sunt. Atunci i-a rugat și le-a cerut să-l povățuiască cum și-n ce fel ar putea aduce pace și-nțelegere între conte și contesă, căci vede că, după testimoniile pe care le-avea de la contele Richart, bărbatul ei, contesa avea drept la despăgubire.

§ 971. Atunci așa au spus, averea mișcătoare a contelui Richart, după cum obișnuiesc să spună juzii, face mai bine de-o sută de mii de hyperperi, iară de contesa ar lua tot, contele Jean ar da de belea, căci știe bine că, atunci când s-a-nvoit s-o ia de nevastă pe doamna de Mathagriphon, contele Richart, ca să nu-și calce făgăduința, a făcut așa mărinimoase învoieli. Atunci au spus că se pot învoi contele să-i dea contesei douăzeci de mii de hyperperi și așa li se pare că, pe drept, și una și cealaltă parte ar trebui să socoată datoria stinsă.

§ 972. Atunci prințul a trimis după domnul Hugues de Charpeigny, domnul de Vostice, și după fratele Jehan de Nuefchastel, Marele Comandor al Templului, care-aveau trecere la mareșal. Și le-a istorisit și le-a spus că le cere, de hatârul lui, să-i împace pe conte și pe contesă. Și că ei trebuie să-i vorbească mareșalului, iară el îi va vorbi contelui. Atunci cei doi au mers la contesă și la mareșal și s-au priceput ce să facă, ce să dreagă, să se-nvoiască să-i dea contele contesei douăzeci de mii de hyperperi. Și s-au înțeles și s-a oprit judecata.[720]

---

719 După *Libro de los fechos*, §§ 514–515, Filip de Savoia părăsește Moreea aproape imediat după eliberarea cancelarului (infra, § 866), înțelegând câtă putere are mareșalul; decide să se întoarcă în țara lui, căci în Moreea, îi mărturisește soției sale, nu el este stăpân; pune să se pregătească galere ca și cum s-ar duce la jubileul de la Roma (?), părăsind ținutul, mareșalul rămânând regent și guvernator al Moreei.

720 Afacerea judiciară nu pare să se fi stins nici 10 ani mai târziu, creanța de 20 000 de hyperperi figurând în contractul de căsătorie al fiicei contesei, Isabelle de Sabran, cu Ferrand de Maiorca (18 februarie 1314) – Bon, *op. cit.*, p. 191. Marguerite, care ridica pretenții asupra principatului după moartea surorii ei, Ysabeau, va muri în închisoarea castelului de la Clermont în martie 1315, averea fiindu-i confiscată la sosirea în Moreea, după nunta fiicei sale celebrate în Sicilia, de puternicii vremii, mareșalul Nicolas le Maure, arhiepiscopul de Patras și fiul ei vitreg, contele de Kefalonia.

§ 973. Așa că nu vom mai vorbi despre ei, ci vă vom spune cum prințul Tarentului, fiul regelui Carol, a-nceput război împotriva despinei de la Arte, soacra lui.

§ 974. După ce Quir Nicrifore, despotul Artei, a măritat-o pe Quira Thamari, cea de-a doua fiic-a lui, cu cel de-al doilea fiu al regelui Carol, domnul Filip de Tarent, așa după cum v-am istorisit mai-nainte[721], a mai trăit despotul cât a dat Domnul. Iară, când s-a mutat din lumea aceasta în cealaltă a rămas în viață despina, nevasta lui, ce-avea stăpânirea și cârmuirea despotatului fiindcă Thomas, fiul său, era nevârstnic. Doamna era pe-atunci una dintre cele mai iscusite femei din Romania.

§ 975. Iară, când regele Carol a știut că despotu-a murit[722], și-a chemat solii și i-a trimis la despina, cerându-i stăpânirea ținutului despotatului pentru fiul lui, prințul Tarentului, după-nțelegerile pe care le-avusese cu Quir Nicrifore despotul, soțul ei. Iară, când solii regelui Carol au ajuns la Arte, s-au dus drept la despina și-au salutat-o din partea regelui și i-au înmânat cărțile pe care i le trimitea. Și-apoi i-au spus din gură și i-au cerut stăpânirea castelelor din despotat ori Thomas, fiul ei, să-i facă omagiu prințului și să-și stăpânească despotatul de la el.

§ 976. Iară ea le-a răspuns că fiul ei Thomas nu poate să-i facă omagiu fiindcă trebuie să-și stăpânească pământul de la-mpăratul Constantinopolului și că, de-ar face omagiu, și-ar încălca legământul față de domnul lui legiuit. Și se minunează mult că un om așa de nobil ca regele cere-un lucru pentru care n-are temei, căci, slavă Domnului, Thomas, fiul ei, e-n viață – el, care, din tată-n fiu, are dreptul să fie domn și moștenitor legiuit al despotatului după tatăl lui. Iară despotul, tatăl lui, prin nicio învoială ori înțelegere făcută-n viața lui nu-și putea dezmoșteni fiul ce după el trebuia să-i moștenească moștenirea – și-ncă o stăpânire așa de-nsemnată ca despotatul pe care să i-o dea sorei lui care, prin căsătorie, și-a primit partea și n-are niciun temei să moștenească de vreme ce fratele ei este-n viață. Și că cele patru castele ce i-au fost date la căsătorie trebuie să-i fie de-ajuns, castele regești și cele mai frumoase din despotat, și câștigul de-o sută de mii de hyperperi pe an și să nu mai ceară moștenirea fratelui său, Thomas, iar el să cerșească prin lume, lucru pe care Dumnezeu nu-l va răbda și nici vreun om nu-l va-ngădui, căci ar fi cea mai mare strâmbătate din lume. Dară, fiindcă prințul Tarentului avea așa stăpânire frumoasă-n despotat, s-o păstreze cu binecuvântarea ei și, de se va-ntâmpla ca Thomas, fiul ei, să moară fără s-aibă copii de trupul lui[723], iară prințul Tarentului va avea moștenitor de la sora lui, atunci va putea și va trebui să ceară despotatul. Dar altfel ea nu-nțelege să-i dea mai mult decât stăpânește.[724]

---

721 Infra, §§ 657–659.

722 1296 sau 1297.

723 Se va căsători după 1307 cu nepoata împăratului Andronic, fiica lui Mihail al IX-lea Paleolog, Ana Paleologina; va fi ucis de nepotul său, Nikolaos Orsini, fiul lui Jean al Kefaloniei, în 1318.

724 Pentru explicații despre situația succesiunii despotatului, din perspectiva dreptului bizantin, v. Nicol, *The Despotate of Epiros*, pp. 56–57.

§ 977. Iară, când solii regelui au văzut că alt răspuns nu pot avea de la despină, și-au luat rămas bun de la ea și s-au dus în port, acolo unde le erau catargele, și s-au suit pe ele și-au trecut marea-n Apulia. Iară, când au ajuns în cetatea Brindisi, au coborât pe uscat și s-au suit pe cai și-au mers până ce-au ajuns la cetatea regească Napoli, unde era regele Carol, și i-au istorisit răspunsul pe care li-l dăduse despina.

§ 978. Și, când regele-a auzit răspunsul pe care i-l dăduse despina, aproape că și-a ieșit din fire. Atunci a poruncit să vină la el toții baronii ca s-audă răspunsu-acela și ca să-l sfătuiască ce să facă. Și, după ce-au venit cu toții, le-a istorisit răspunsul despinei și-apoi le-a cerut sfat. Așa că s-au înțeles să pornească război, fiindcă despina e femeie, iară Thomas, fiul ei, e nevârstnic. Cu ajutorul prințului Moreei și-al contelui Kefaloniei și-al oamenilor lor lesne vor cuceri ținutul, care era un frumos regat.

§ 979. Atunci regele-a trimis dup-un cavaler de-al lui, un provensal pe care-l chema domnul Remondas[725], războinic destoinic și om viteaz, și i-a dat două sute de oameni cu cai grozavi și trei sute de pedestrași, și dup-un alt cavaler francez să-i fie soț, domnul Jehan Mauterrier, și l-a pus mareșalul oștii. Și le-a poruncit să meargă-n despotat și să-nceapă război cât de necruțător pot cu ajutorul prințului Moreei și-al contelui Kefaloniei, cărora le trimite veste și le cere prin cărți să meargă chiar ei, cu toată tăria lor, în ajutorul domnului Raimondas, căpetenia lui, și laolaltă cu el și cu oștenii pe care-i trimite-n Romania să-nceapă război împotriva despinei care nu vrea să păstreze-nțelegerile pe care despotul, soțul ei, le făcuse cu el atunci când au rânduit căsătoria.

Iunie 1303. Expediția din Epir

§ 980. Iară, după ce domnul Raimondas a primit cărțile de la rege – cărțile pe care le trimitea-n Moreea, la prințul Filip de Savoia și la mareșal și la contele Kefaloniei –, și-a luat rămas bun și-a venit la Brindisi. Și de-acolo a trimis cărțile-acelea-n Moreea și s-a dus să se gătească de război la Bondice, ce era stăpânit de prințul Tarentului. Și-a rămas acolo până ce-a aflat că prințul și mareșalul au trecut marea la Neopant și vin către el, iară contele Jehan venise la Bondice. S-au rânduit și-au trecut golful și-au tras la mal în portul Coprena, care-i la patru mile de Arte.

§ 981. Și, după ce prințul și mareșalul Moreei au trecut golful Neopant, au călărit întins până ce-au ajuns la Coprinay unde i-au aflat pe domnul Remondas, căpetenia regelui Carol, și pe contele Jehan al Kefaloniei.

§ 982. Iară, când au fost laolaltă, au socotit câți oșteni au. Și-au aflat că domnul Raimondas are două sute douăzeci de oameni călări, lefegii din Apus, iar-un nobil grec din partea locului, numit Cocomatiano[726], un om de-al prințului Tarentului din despotat, are-n ceata lui două sute de oameni călări și mai bine. Prințul și mareșalul aveau trei sute de oameni

725 Raymond de Candolle – Longnon, *L'Empire latin,* p. 286.
726 Chomatianos – Nicol, *op. cit.,* p. 57.

călări și mai bine, iară contele Kefaloniei avea-n steagul lui mai bine de-o sută de oameni călări.

§ 983. Așa c-au plecat de la Caprena și s-au dus de-a dreptul la nobilul castel de la Arte. Și-au aflat orașul pustiu. Și-n castel se-aflau câți oameni erau de trebuință pentru paza lui. Iară, când ai noștri au fost la Arte, s-au așezat în oraș și-au împresurat castelul. Și despina adusese oameni și bucate-n castel și poruncise să se dărâme toate casele din preajma castelului ca să fie loc de bătaie dacă va fi nevoie. Și-apoi și-a luat coconul, pe fiul ei Thomas, și s-au dus la castelul regesc de la Janine. Iară despotul, care-mplinise cincisprezece ani, la sfatul baronilor, și-a pus armura și rânduia apărarea împotriva alor noștri.

§ 984. Iară, după ce ai noștri au stat la asediul cetății Arte vreo lună, au plecat fiindcă li se terminaseră bucatele. Și s-au dus la un loc numit Salogora, unde era corabia lor cu bucate. Iară, după ce-au ajuns la Salagora și și-au luat cele de trebuință, s-au sfătuit să meargă la un castel numit Le Rogo, la cinci mile de Arte[727].

§ 985. Și, când au ajuns acolo, au văzut că acel castel e așezat pe-o movilă-mprejmuită de-o apă[728] care se desparte-n două de-o parte și de alta a castelului și-apoi brațele se unesc și se-adună laolaltă. Și-acolo unde tăbărâseră-ai noștri pădurea era așa mare și deasă că n-o puteai străbate decât dacă-ți tăiai cale.

§ 986. Fiindc-apa aceea nu se putea trece prin vad dară din locul unde se-așezaseră-ai noștri, domnul Remondas a pus să fie tăiat un stejar pe care-au trecut vreo trei sute de pedestrași ca s-ajungă să-mpresoare castelul. Oamenii-aceia se credeau la adăpost, socotind că brațul râului din cealaltă parte-a castelului n-are vad. Așa că s-au risipit pe sub copaci, prin tufișurile de pe gruiul pe care era clădit castelul și cei mai mulți au adormit.

§ 987. Iară, când a fost cam pe la ora trei, oamenii despotului, care tot mereu se străduiau să-i vatăme pe-ai noștri și neîncetat îi urmăreau peste tot și iscodiseră și văzuseră cum ai noștri se piteau în chip nesăbuit în codru-acela, au venit pe cealaltă parte-a castelului – ca la trei sute de oameni călări – ca să afle ce-i cu oamenii noștri.

§ 988. Iară, când cei din castel i-au văzut pe oamenii călări și-au știut că sunt de-ai lor, l-au scos pe unul de-al lor printr-un tunel tainic și s-a dus de-a dreptul la oamenii călări să le spună ce fac pedestrașii, că dorm în chip nesăbuit prin tufișuri și că, de vor trece apa, îi vor ucide pe toți, făr-a avea a se teme de cei din tabără.

§ 989. Atunci oamenii aceia au trecut năvalnic și plini de-nsuflețire și i-au aflat pe-aceia dormind, cei mai mulți fără apărare. Așa c-au ucis vreo optzeci, iară mai bine de douăzeci s-au înecat atunci când au vrut să fugă spre ai noștri. Și, după ce-n așa chip ne-au risipit oamenii, s-au dus înapoi la despot care-i aștepta la o mănăstire, Maica Domnului zisă din Vlaherne.

---

727 Castelul de la Rogoi sau Rogous – *idem,* p. 58.

728 Louros.

§ 990. Iară, când despotul a aflat vestea aceasta, tare s-a bucurat. Dară prințul și mareșalul Moreei, când au aflat vestea și i-au văzut pe oamenii aceia ai despotului venind și ucigându-le oamenii, așa după cum ați auzit, sub ochii lor și fără să-i poată ajuta din pricină că apa era adâncă, tare s-au înfuriat și-au socotit că-i mare ocară. Așa că l-au certat tare pe domnul Raimondas și încă și mai mult pe contele Jehan care cunoștea mai bine decât oricine locurile[729]. Atunci mareșalul a pus să sune trâmbița și prințul și-a pus armura. Și-au ieșit din codru și-au venit la șes. Iară seara au ajuns la Arte, la tabăra lor dintâi. Și-au rămas la Arte vreo două săptămâni.

§ 991. Și, când au văzut că nu pot să vatăme castelul de la Arte cu niciun chip pentru că era așa bine întărit și că nici ținutul nu-l pot prăpădi, căci oamenii de prin sate fugiseră-n munți și pe la fortărețe cu tot ce-aveau, astfel că ai noștri nu găseau de-ale gurii, iară despotul Thomas tot mereu se apăra și sta-n preajma lor, la o milă sau mai mult depărtare, cu toți oștenii lui, astfel încât, de vroiau să caute bucate, se aflau în mare primejdie și nu izbuteau decât dacă se băteau cu despotul și-ai lui, au mers toți baronii și ceilalți cavaleri și nobili din oaste la cortul prințului ca să se sfătuiască ce să facă.

§ 992. Și-a fost mare sfadă-ntre ei. Iară la urmă s-au înțeles și-au zis că, de vreme ce castelul era așa bine-ntărit și plin de oameni și de bucate încât nu-l pot cu niciun chip vătăma și nici nu pot să ia bucate pentru ei și nutreț pentru cai din ținut, degeaba mai rămân, fiindcă luna agust și trecuse și trecea și vara. Dară cel mai bine-ar fi să plece de-acolo cu capul sus și prințul Filip să meargă-n țara lui, iară contele-ntr-a lui și domnul Raimondas să ducă cele trebuincioase la castelele lui și să rămână-n ținutul Quello cu toți oamenii lui, ca să păzească ținutul prințului Tarentului și să-i țină piept despotului și să se războiască cu el după putință și să-i dea de știre regelui și prințului cum a-nceput războiul cu despotul și ce-a făcut[730]. Și, după ce astfel s-au sfătuit, și-au rânduit plecarea.

§ 993. Și, cum o porniseră ei la drum și se duceau să treacă peste Macrioros, se pomeniră cu despotul care pusese stăpânire pe ținut cu toți oamenii pe care-i avea, opt cete călări, cam pe la ora nouă. Și i-a-ntâmpinat cu arcurile așa de vajnic că i-a oprit pe-ai noștri și n-au mai putut să-nainteze pe drumul lor, ci și-au părăsit calea și-au luat-o pe creasta muntelui. Și tare s-au chinuit și canonit toată ziua-aceea că de-abia de-au putut să-și treacă buclucurile și s-ajungă seara la șesul ce-i zice Boidice. Și contele era-n ariergardă ca să păzească trecătoarea astfel încât oamenii noștri să treacă fără să se primejduiască. Și s-au apărat de oamenii despotului de-acolo de unde erau, sus, la trecătoare. Și i-au atacat năvalnic pe conte și pe oamenii lui.

§ 994. Iară, când contele-a văzut că oamenii despotului așa-i năpăstuiesc, a fost nevoit, ca să nu-și piardă cinstea, să se-ntoarcă spre dușmanii lui. Iară, când s-a-ntors, au pățit-o oamenii despotului, căci nouă călăreți au fost care uciși, care prinși. Iară, când oamenii

---

729 Giovanni I Orsini (contele Jean al Kefaloniei), ginerele lui Nikephoros, cumnatul tânărului despot, trăise în Epir cam 12 ani – infra, §§ 618–619.

730 Carol al II-lea și Filip de Tarent; în raportul său Raymond de Candolle va cere întăriri – infra, § 1004.

despotului au văzut că erau astfel înfruntați, s-au întors în goană acolo unde era despotul și l-au lăsat pe conte să treacă-n pace.

§ **995.**[731] Și, după ce ai noștri au ajuns în șesul de la Boidice, seara au tras la Lessyaire. Și, după ce-au ajuns acolo, prințul și mareșalul cu toți ai lor au plecat și-au trecut în Moreea, iară contele Kefaloniei a rămas cu domnul Raimondas în ținutul Quello încă vreo lună și-apoi a plecat și s-a dus în Kefalonia.

§ **996.** Acum nu vom mai vorbi despre domnul Raimondas și despre războiul lui, ci vă vom spune despre domnul Nicole de Saint Omer, mareșalul Moreei.

Gelozia soției mareșalului de Saint-Omer, Guglielma Orsini

§ **997.** Așa cum v-am istorisit mai-nainte, mareșalul s-a-nsurat cu Guillerma, fiica contelui Richart al Kefaloniei, după moartea primului ei soț, Jehan Chauderon, marele conetabil al Ahaiei[732]. Doamna era coaptă, iară mareșalul tinerel. Și, fiindcă doamna era frumoasă, a luat-o pentru marea ei frumusețe și din dragostea ce-o avea pentru ea încă de pe vremea când era măritată cu primul ei soț. Și-a stat mareșalul trei ani întregi fără să se uite după vreo altă femeie decât ea.

§ **998.** Dară doamna l-a năpăstuit, căci era atât de geloasă că nu-l lăsa să trăiască-n pace și-i tot căuta nod în papură. Iară, când se-ntorcea de pe undeva, îi zicea că vine de la desfrâu. Și nu-l lăsa să trăiască-n tihnă, ci-l chinuia și-l făcea să-ndure și să ducă traiul cel mai greu din lume. Așa că era nevoit să umble prin țară și să stea departe de ea de scârbă și supărare. O lua cu binișorul și-i jura că nu cunoaște altă femeie de când s-a-nsurat cu ea și-o ruga să nu-i mai facă viața un iad prin purtare ei și că-n adevăr, de n-o să-l lase-n pace, fiindcă-l tot întărâtă fără temei, îl va face să-și ia câmpii. Iară, dacă-și ia cumva câmpii, nimeni, oricine-ar fi, oricât de priceput ar fi, n-o să-l mai poată aduce-napoi.

§ **999.** Cât să mai lungesc povestea? Îi făcea viața așa amară încât nobilul bărbat n-a mai putut să-ndure. Atunci s-a gândit că, de vreme ce-i caută nod în papură-n chipul acesta, ar putea să moară de dosadă. Și-atunci a zis că, de vreme ce nu-l lasă să trăiască-n tihnă și-ar putea muri de scârbă, decât să moară el din pricina ei mai bine s-o omoare pe ea – și-n așa chip încât să nu fie pedepsit, nici ocărât de oameni.

§ **1000.** Atunci s-a gândit că nu-i poate hărăzi moarte mai frumoasă decât să se prefacă a iubi vreo doamnă din țară, astfel încât ea să fie așa amărâtă și geloasă ca, din pricina-aceasta, să i se tragă poate moartea. Le-a spus dară acelora care-i erau cei mai apropiați – dacă se-apuca de treaba aceasta, nu putea să facă totul pe-ascuns, astfel ca nimeni să nu afle. Cum nu i-ar ședea bine să iubească o doamnă de neam prost, de vreme ce trebuia să iubească, voia să iubească o doamnă de neam mare. Și-aceasta va fi doamna de Mathegriphon,

---

731 În ediția Longnon acest paragraf nu este numerotat, greșeală semnalată însă la *errata.*

732 Jehan Chauderon murise în 1294.

sora prințesei Ysabeau, fiindcă mareșăleasa, nevasta lui, s-ar simți încă și mai înjosită, căci doamne de Mathegriphon fusese nevasta contelui Richart al Kefaloniei, tatăl ei.

§ 1001. Și-a-nceput de-atunci să tot meargă s-o vadă, s-o urmeze și s-o-nsoțească pe doamna de Mathegriphon când voia să se ducă undeva. Și n-a putut s-o facă-n taină, astfel încât să nu s-audă-n toată țara că mareșalul o iubește pe contesă. Lucrul i-a fost spus contelui Jehan[733] și chiar el și-a dat seama după purtarea lor. Dară contele n-a cutezat să dea pe față pricina.

§ 1002. Apoi mareșalul și-a lăsat nevasta la Roviate. Și-avea zece scutieri care-o slujeau și-un doftor și doi capelani. Iară el cutreiera țara, desfătându-se la vânătoare și la pescuit, și trăia după pofta inimii. Și uneori, ca să-i facă-n ciudă nevestei lui, venea la ea și stătea un pic și-apoi iar pleca.

Despina Epirului cumpără neutralitatea prințului

§ 1003. În vremea-aceea prințul Filip de Savoia și mareșalul Moreei se-ntoarseră din despotat unde fuseseră să ducă războiul ce s-a făcut apoi între despot și prințul Tarentului, desfătându-se amândoi ca doi tinerei ce erau toată iarna aceea[734].

§ 1004. Așa că li s-a spus despinei și lui Thomas, fiul ei, că negreșit la primăvară prințul Filip și mareșalul urmau să vină-n despotat cu toată tăria lor ca să se războiască-n despotat, căci domnul Raimondas trimisese cărți și soli la regele Carol și la prințul Tarentului că trebuie să ceară să vină cât mai mulți oameni se va putea la primăvară ca să se războiască-n despotat.

§ 1005. Așa că despina tare s-a speriat și-avea mare teamă, căci se temea mai mult de-acești doi baroni și de oamenii din Moreea decât de două sute din Apus, căci erau deprinși cu războiul din Romania și cunoșteau locurile și cum sunt oamenii de-acolo. Așa c-au ținut sfat, ce să facă, cum să-i oprească să nu vină, după cum chiteau ei, la război.

§ 1006. Și-au trimis dup-un nobil ce era stareț la o mănăstire numită La Starne[735] și i-au dat sunători – zece mii de hyperperi – ca să meargă de-a dreptul la prinț și să-i dea șase mii de hyperperi și mareșalului patru mii și să cadă la-nvoială cu ei să nu le calce țara cu război. Iară, când starețul a ajuns în Moreea, s-a dus la prinț și la mareșal și le-a dat banii cât de tiptil a putut. Și-a știut ce să le spună, din partea despinei și-a despotului, astfel că i-au promis să nu le calce țara cu niciun chip și nici să nu-și cheme oamenii.

§ 1007. Și, după ce-au primit banii și i-au făgăduit starețului, s-au sfătuit cum să iasă cu fața curată de se va face război. Mareșalul i-a zis prințului că n-ar putea găsi pricină mai bună decât să rânduiască un sfat ce s-ar ține la Corint în primăvară la care să trebuiască să vină toți baronii și toți ceilalți oameni pentru a rostui trebile principatului. „Iară, când vom fi

[733] Fratele Guglielmei, contele Jean (Giovanni Orsini) – infra, §§ 954–972.

[734] Iarna dintre anii 1303–1304.

[735] Poate Stamna, pe malul râului Acheloos, la SV de Agrinion – Nicol, *The Despotate of Epiros,* p. 59.

acolo, dacă regele ori prințul ne trimit iar veste să mergem în despotat, vom avea bună pricină să nu mergem, căci vom fi departe de Moreea și nu ne vom putea întoarce să ne gătim, nici să fim gata la vreme și nici să ne vestim oamenii ca să se gătească așa de iute". Iară, după ce prințu-l auzi pe mareșal înfățișând pricina așa de potrivit, de bucurie îl sărută pe obraz și-i mulțumi mult.

§ 1008. Atunci prințul i-a vestit pe duca Atenei, pe duca de Naxos, pe marchizul de la Bondonnize, pe domnii din Negripont și pe toți oamenii ce stăpâneau pământ de la el că, la-nceputul lunii mai, toți trebuie să fie la Corint unde urma să fie și el cu toți baronii din Moreea ca să țină obșteasca adunare pentru unele pricini ce vor fi spre folosul țării. A fost vestit și contele Jehan al Kefaloniei și toți ceilalți baroni și cavaleri din principat – să fie nesmintit la adunarea-aceea.

Jean al Kefaloniei pune la cale răpirea sorei lui, Guglielma

§ 1009. Și, pe la sfârșitul lunii april, după Paște, fiecare s-a gătit să meargă-n nobila cetate a Corintului. Iară mareșalul, care era cel mai puternic din principat și cârmuia cei mai mulți oameni și cheltuia cel mai mult, i-a zis prințului că, fiindcă are bani, se cuvine să se ducă pe la contesă, care era la Mathegriphon, să vorbească cu ea – și să nu-i ia în nume de rău că n-o să-l însoțească pe drumul drept către Corint. Atunci a luat cu el doi cavaleri și doisprezece scutieri și-a pornit-o din Moreea și s-a dus la Mathegriphon. Iară de-acolo urma să se ducă prin Polifant la Corint. Și-și lăsă restul oamenilor în Moreea ca să meargă laolaltă cu prințul.

§ 1010. Iară, când contele Kefaloniei a știut că mareșalul s-a dus la Mathegriphon în drum spre Corint de marea scârbă și rușine ce le-avea pentru mareșăleasă, sora lui, pe care astfel o părăsise, așa după cum ați auzit, a rânduit ca domnul [Guillerme] al Kefaloniei, care pe-atunci ședea la Palessien[736], să vină la vreme de noapte la casa ei. Și-a luat-o pe mareșăleasă, sora lui[737], și-a dus-o-n portul Clarence, unde-a aflat catarga contelui așteptându-i. Îndată s-au suit pe catargă și-au trecut în Kefalonia, încât n-au fost zăriți, nici simțiți decât a doua zi.

§ 1011.[738] Și, când contele și-a văzut sora, tare s-a bucurat. A-mbrățișat-o și-a sărutat-o și-apoi i-a zis: „Iubită soră, îi mulțumesc lui Dumnezeu că v-am slobozit din temnița în care vă ținea mareșalul, soțul Domniei voastre. Căci, de vreme ce mergem la Corint, acolo unde se vor aduna prințul, duca Atenei și toți nobilii din principat, se va arăta cu ce i-ați greșit. Iară, dacă veți fi găsită vinovată, veți primi pedeapsa pe care nobilii aceia o vor hotărî, iară, de nu, se va ști că pe nedrept și cu strâmbătate s-a purtat așa ocarnic cu voi și veți fi dezvinovățită și socotită o femeie cinstită și ocara va cădea asupra lui."

---

736 Localitate neidentificată, situată probabil aproape de Roviata.

737 Nu este sigur că Giovanni Orsini avea un frate.

738 În ediția Longnon există două paragrafe cu numărul 1010, paragraful 1011 fiind restabilit după indicațiile din *errata*.

§ 1012. Iară, când cei care-l slujeau pe mareșal la Roviate au aflat că doamna le-a fost răpită la vreme de noapte de fratele ei, domnul Guillerme al Kefaloniei, tare s-au temut să nu fie-nvinovățiți de domnul lor, dar totuși l-au vestit la Mathegriphon, acolo unde se dusese. Iară, când mareșalul a aflat vestea, că nevasta lui, mareșăleasa, i-a jucat așa renghi cu ajutorul fraților ei, care-n chipu-acela au luat-o de la Roviate și-au dus-o-n Kefalonia, tare s-a mâniat și tare nu i-a fost pe plac. Și-a zis că, dacă nu moare, se va răzbuna pe ea și pe frații ei.

§ 1013. Atunci și-a luat rămas bun de la doamna de Mathegriphon și-a luat-o prin Polifant și-a ajuns la Corint înaintea prințului și-a baronilor din Moreea. A trimis veste la Estives tuturor celor ce stăpâneau pământ de la el să vină la el, gătiți și cu toate cele de trebuință, iară slujbașii lui s-aducă bucate și tot ce-i era de trebuință pentru o lună.

§ 1014. Prințul a venit la Corint, și-apoi a venit și contele Jehan al Kefaloniei pe mare, cu contesa, nevasta lui, cu mareșăleasa, sora lui, și-mpreună și cu nevasta conetabilului[739]. Apoi a venit duca Atenei cu cavaleri străluciți. Duca [..........][740]

Mai-iunie 1304. Turnirul de la Corint

§ 1015. [..........] floarea acelei adunări și care erau tare doritori să dobândească laudă și prețuire. Așa că i-au făgăduit să-i împlinească voia – și să trăiască și să moară pentru slava și slujirea lui. Și mult le-a mulțumit acestora – celor ce-aveau din belșug toate harurile și toate virtuțile.

§ 1016. Și-a trimis solii în toată Romania și-n toate insulele mării și le-a poruncit să vestească prin viu grai că șapte pelerini ce-au venit de peste mare îi cheamă la jute pe toți cavalerii ce vor să vină să se-nfrunte om la om, punându-și calul la bătaie. Iară jutele urmau să țină douăzeci de zile și să se facă-n cetatea Corint. Și-apoi a poruncit să se lucreze cele de trebuință pentru șapte cavaleri, împodobite cu embleme – scoici de aur presărate pe mătase verde[741]. Și-apoi a poruncit să se facă garduri tare frumoase[742]. Iară, când au început jutele, s-au luptat cei dinlăuntru, unul după altul, cu cei dinafară[743].

---

739 O soră a contelui era măritată cu Engilbert de Liedekerke, marele conetabil, alta cu Jean de Durnay (infra, § 776).

740 Lipsă în manuscris între ff 177–178. Conflictul s-a aplanat poate, căci Guglielma, care îi supraviețuiește soțului ei, moștenește o treime din averea sa.

741 Cel care a organizat sărbătoarea de la Corint a comandat echipamentul pentru jute. Acest echipament era diferit de cel pentru război (*harnais de guerre/harnais de jouste*) și era alcătuit din piese de harnașament și obiecte de îmbrăcăminte, inclusiv acoperitoare pentru cai, adesea pictate și împodobite cu motive și devize.

742 Gardurile și tribunele pentru turniruri și jute erau construcții efemere, făcute cel mai adesea din lemn de proastă calitate – Evelyne van den Neste, *Tournois, joutes, pas d'armes dans les villes de Flandre à la fin du Moyen Age (1300–1486),* Paris, École Nationale des Chartes, 1996, p. 71. Aici se atrage atenția asupra unei lucrări îngrijite, spre cinstea organizatorului.

743 Spațiile de luptă, o fâșie de-a lungul căreia evolua războinicul, erau delimitate de garduri sau de o pânză.

§ **1017.** Atunci a venit prințul Filip de Savoia și s-a luptat plin de strălucire și la fel toți cavalerii din casa lui[744]. Iară, când duca Atenei, care era cel mai puternic om după prinț și cel mai bun călăreț, a văzut jutele, care erau așa de strălucite, a zis că, pentru nimic în lume, nu se va lăsa până nu se va lupta cu domnul Guillerme Bouchart, fiindcă era socotit în Apus drept unul dintre oamenii cei mai pricepuți la jute. Și se va lupta așa: se vor izbi aflându-se față-n față, cai și călăreți, ca s-arate de ce e-n stare, chiar de s-ar afla-n primejdie de moarte.

§ **1018.** Atunci s-a căptușit cu cârpe groase pe tot trupul și, pe deasupra, și-a pus cele mai bune piei ce le-a găsit. Duca n-a putut să facă lucru-acesta pe furiș astfel încât să nu afle mareșalul. Și, dac-a știut, i-a zis domnului Guillerme Bouchart că și el ar trebui să se gătească și să se apere precum duca, fiindcă urma să se-nfrunte cu el. Și i-a răspuns să nu dea Domnul să i se-aducă așa ocară, căci, nici de-ar fi să moară, nu se va găti altfel decât la fel de simplu cum a fost când s-a luptat și cu ceilalți cavaleri.

§ **1019.** Lucrurile s-au petrecut așa: duca a venit de-afară cu alai tare strălucit, iară domnul Guillerme a ieșit dinlăuntru. Și, de cum au ajuns pe fâșia dinlăuntrul îngrăditurii, la prima alergare, domnul Guillerme avea de gând să-l cruțe pe duca, pe de-o parte pentru cinul și trecerea lui, pe de altă parte pentru că nu luptase-n așa multe jute ca el. Așa că i-a făcut loc să treacă.

§ **1020.** Dară duca, arzând de dorința să-l izbească, a venit către el așa năvalnic că domnul Guillerme n-a mai avut încotro. Așa c-a fost nevoit să-ndrepte capul calului către al său atât de strașnic că cei doi cavaleri s-au luptat cu trupurile și cu piepturile lipite – și la fel și caii lor, cu capetele lipite unul de celălalt, atât de strâns, încât capul bidiviului domnului Guillerme i-a intrat în trup, între spete, și s-a prăbușit la pământ cu cavaler cu tot.

§ **1021.** Dară el, care se pricepea, n-a vrut să iasă din șa înainte să vadă juzii dac-a rămas fără cal ori ba[745]. Iară calul ducii și-a rupt șira spinării. Și, pe când cădea cu tot cu călăreț, cavalerii și ceilalți oameni ce erau în preajma-ngrăditurii, o mulțime, au dat fuga la el și s-au băgat sub calul ducii și-așa l-au dus, pe umeri și pe brațe [..........][746]

§ **1022.** [..........] să intre-n îngrăditură ca unul care se teme să nu moară în chip ocarnic. Iară, când mareșalul a văzut limpede că acel cavaler nu-l va-nfrunta, și-a făcut cele trei

---

744 Dacă Filip a participat la acest turnir, el a avut loc înainte de noiembrie 1304, când prințul părăsește Moreea, lăsându-l să guverneze în locul lui pe Nicolas al III-lea de Saint-Omer. Amestecat în conflictele dintre italieni și Carol al II-lea de Anjou, va fi oficial înlăturat de la domnie de rege pentru violarea legii feudale la 5 iunie 1306; va accepta propunerile regelui privind renunțarea la principatul Moreei, după aprige negocieri, la 11 mai 1307 – Longnon, *L'Empire latin*, pp. 289–290. Ysabeau va revendica de mai multe ori Moreea, fără succes – Bon, *op. cit.*, p. 181.

745 E vorba de arbitrii care validau fiecare înfruntare din timpul turnirului.

746 Lipsă în manuscris între ff 178–179. J. Longnon bănuiește că în următoarea secvență narativă mareșalul îl provoacă pe contele Jean al Kefaloniei, care refuză să se lupte cu el; apoi, Jean de Nivelet vrea să evite înfruntarea, pretextând că are calul rănit.

ocoluri și-apoi s-a-ntors la sălașul lui, tare mâniat că n-a venit contele să se bată cu el. Și și-a pierdut râvna și cheful să se mai înfrunte cu el.

§ 1023. Iară, pe la chindie, domnul Guillerme Bouchart, care aflase că acel cal pe care domnul Jehan[747] îl încăleca la jute era unul dintre cei mai buni din țară și că ce-a făcut el era lucru pus la cale de frica mareșalului, a făcut ce-a făcut și-a pus mâna pe cal. Și s-a suit pe el făr-armură și-l gonea, du-te-vino prin îngrăditură, strigând cât îl țineau bojogii: „Iacătă calul ce nu poate s-alerge la jute!"

§ 1024. Fapta i-a adus mare-ocară domnului Jehan de Navela[748]. Și, după juta-aceasta, cât a mai ținut turnirul, s-au înfruntat toți cei ce-au venit dinafară cu toți cei dinlăuntru, căci au fost mai bine de-o mie care să se-nfrunte cu cei dinlăuntru.[749]

[**Mențiunea scribului**] *Cât am aflat, atât-am scris despre această Cucerire a Moreei.*

---

747 Probabil Jehan de Navela pomenit în paragraful următor.

748 J. Longnon presupune că ar fi Jean al II-lea de Nivelet, în timp ce A. Bon crede că ar putea fi din aceeași familie cu Fasana de Nuvelle sau Fasano Novelle menționat în documente din 1328 și 1344 – Longnon, *Chronique de Morée,* p. 399; Bon, *op. cit.,* pp. 214, 238, respectiv 277.

749 Jouffroy d'Eschavannes rescrie cronica de curând editată de A.-J. Buchon și publică succesiv episoadele în *Revue de l'Orient, de l'Algérie et des colonies* – turnirul de la Corint apare în vol. VI din 1849, pp. 233–238. Textul este reluat în *Histoire de Corinthe: relation des principaux événements de la Morée,* Paris, Just Rouvier, 1854, pp. 31–71.

Tabel cronologic

[Textul de mai jos preceda cronica în manuscrisul de la Bruxelles. Cei doi editori ai cronicii au decis să-l publice la sfârșitul ei.]

1104 **Să-și aducă aminte toți cei trăitori și cei din viitorime** că la anul una mie o sută patru de la-ntruparea Domnului nostru Iisus Hristos[750] a fost cucerirea preasfântului mormânt de la Ierusalim, că rege-a fost Godeffroy, duca de Buillon.

1204 Mai apoi, la anul una mie două sute patru, a fost cucerirea Constantinopolului, împărat fiind Baulduyn, contele Flandrei.

1206 Și doi ani mai apoi a fost cucerirea Moreei.

1260 În anul una mie două sute șasezeci a fost prins domnul Guillerme la Pelagonie[751] și-a rămas trei ani în temniță la Costantinopol și-apoi a ieșit din temniță. Și-a trăit patrusprezece ani în războaie și vitregie.

1277 Și-a murit la anul una mie două sute șaptezeci și șapte[752] la castelul de la Calamate, același în care s-a născut.

1290 În anul una mie două sute nouăzeci a ajuns domnul Florant de Haynaut prinț în Moreea[753], când regele Carol i-a dat-o de nevastă pe doamna Ysabeau, fiica bunului prinț Guillerme de Villarduin, cel care-a făcut pace cu-mpăratul, Quir Andronigo Paleologo, care-a ținut șapte ani,

[750] D. Jacoby crede că scribul care a transcris tabelul către 1324 a scris din greșeală 1104 în loc de 1099, confuzie ușor de făcut în cazul cifrelor romane – Jacoby, *op. cit.,* p. 142, respectiv 148. Faptul că data se repetă la infra, § 2, și în prologul I din *Assises de Romanie,* iar în cronica în greacă, vv 4–5, apare anul 6612 de la facerea lumii indică mai degrabă un izvor comun de unde a fost preluată această data și, eventual, succesiunea eronată a împăraților latini ai Constantinopolului (Bauduin I; fratele lui, Robert; Bauduin al II-lea, fiul lui Robert).

[751] Septembrie 1259. J. Longnon justifică decalajele din tabel prin calcularea anului după indictionul folosit la Constantinopol, ceea ce creează un decalaj de opt luni față de calendarul occidental: un eveniment din mai 1278, din iunie 1303, din februarie 1320 este datat 1277, 1302, respectiv 1319, în timp ce un eveniment din octombrie 1302, din 9 septembrie 1320, din decembrie 1332 apare în același an, respectiv 1302, 1320, 1332. O altă cauză este decalarea rândurile din tabelul inițial – Longnon, *Chronique de Morée,* pp. XLIII–XLVI. V. și F. Chalandon, recenzie la *Livre de la Conqueste de la princée de l'Amorée* in *Bibliothèque de l'École des Chartes,* vol. 74, no 1, 1913, pp. 402–403.

[752] 1 mai 1278; v. infra, § 534.

[753] Septembrie 1289; v. infra, § 592.

1294 până ce-a fost luat castelul de la Saint George din Escorta, la anul una mie două sute nouăzeci și patru. Și-atunci au întărit veneţienii castelul de la Modon, fiindcă prinţul, ţinut la asediul castelului [Saint George], n-a putut să-i zădărnicească[754].

1297 La anul una mie nouăzeci și șapte a murit prinţul Florant.

1300 La anul o mie trei sute a fost marea iertăciune de la Roma când prinţesa Ysabeau se duse-n pelerinaj la Roma. Și-acolo s-a-nvoit și-a luat drept soţ și bărbat pe domnul Filip de Savoia din voinţa papei[755].

1302 La anul una mie trei sute doi, în luna octomvrie din primul indiction, veni prinţul Filip de Savoia cu prinţesa Ysabeau, nevasta lui, la Clarence[756]. Și-n anul acela, în luna iunie, mareșalul, domnul Nicole de Saint Omer, s-a dus în Blaquie în ajutorul ducii Atenei, vărul lui. Și, îndată ce-a trecut înspre La Sole, a fost răscoala de la Escorta, când grecii au dărâmat castelul de la Sainte Eleyne și pe cel de la Crivecuer.

1303 La anul una mie trei sute trei, în luna iunie, în al doilea indiction, s-au dus prinţul de Savoia și mareșalul Moreei, la porunca regelui Carol, în despotat, când a-nceput războiul prinţului Tarentului împotriva despinei de la Art și-a fiului ei, Thomas, care-atunci se lupta pentru prima oară.

1304 La anul una mie trei sute patru, în luna noiemvrie, a plecat prinţul Filip de Savoia din Moreea și s-a dus în ţara lui, Piemont, în Lombardia[757]. Și l-a lăsat ispravnic în principat pe mareșal[758]. În anu-acela, când a fost luna iunie dintr-al patrulea indiction, a venit prinţul Filip de Tarent și-a luat în stăpânirea Moreei, la porunca și cu-ntărirea regelui Carol, tatăl lui[759].

1306 La anul una mie trei sute șase, într-al șaptelea indiction, a murit duca Guy de la Roche[760]. Și-n anu-acela a venit contele Gautier de Brene și de Liche, vărul lui bun, și-a primit stăpânirea ducatului Atenei.

1307 La anul una mie trei sute șapte, într-al optulea indiction, la cincisprezece ale lunii martie, într-o luni, s-a bătut duca Gautier, contele de Breyne și de Liche, cu Compania catalanilor la l'Aramiro[761]. Și-acolo a fost ucis din vina lui.

---

754 Il Maggior Consiglio autoriza în 28 aprilie 1293 și 27 aprilie 1294 împrumuturi pentru castelanii de la Coron și Modon poate pentru aceste lucrări executate când prinţul asedia castelul de la Saint-Georges – Jacoby, *op. cit.,* p. 145.

755 Discrepanţă cu ce se afirmă, infra, § 850 – Jacoby, *op. cit.,* p. 144.

756 Noiembrie 1301 – v. infra, § 848.

757 Filip se afla la Asti în decembrie 1304 – Longnon, *L'Empire latin,* p. 289.

758 Nicolas al III-lea de Saint-Omer.

759 După 5 iunie 1306 – v. Bon, *op. cit.,* p. 185.

760 5 octombrie 1308.

761 15 martie 1311; v. infra, § 500.

1310 La anul una mie trei sute zece, într-al nouălea indiction, prinţul Tarentului s-a dus în Franţa ca s-o ia de nevastă şi de soţie pe preanobila doamnă Katerine, fiica Măriei sale Carol, fratele regelui Franţei, şi-a fiicei răposatului împărat Bauduin al Costantinopolului[762].

1312 La anul una mie trei sute doisprezece, în luna octombrie, într-al doisprezecelea indiction, au venit prepuşii prinţului Loÿs de Borgogne şi-au primit principatul Ahaiei în numele lui şi-al prinţesei Mehault, nevasta lui, dat de prinţul Tarentului[763]. Şi-n anul acela, în luna ianuarie, într-a treizecea zi, a murit nobilul bărbat, domnul Nicole de Saint Omer, mareşalul Moreei[764].

1313 La anul una mie trei sute treisprezece, într-a opta zi din luna iulie dintr-al treisprezecelea indiction, a cucerit domnul Ferrant de Maillorgue oraşele Clarence, Clermont, Beauvoir şi celelalte castele[765].

1314 La anul una mie trei sute paisprezece, în luna aprilie, în indictionul al paisprezecelea, a venit prinţul Loÿs de Borgoigne în cetatea Patras şi s-a luptat cu domnul Ferrant pe şesul de la Manoillade şi l-a-nvins pe el şi pe toţi oamenii lui şi i-a tăiat capul[766]. Iară la douăzeci de zile după bătălia aceea a căzut la pat şi prinţul Loÿs din pricina unei boli care l-a ucis în ziua a doua a lunii agust din acelaşi indiction[767].

1316 La anul una mie trei sute şasesprezece, în primul indiction, a chemat-o regele Robert pe prinţesa Mehault să vină la Napoli cu gândul s-o dea de nevastă fratelui lui, domnul Jehan, conte de Gravine, care-apoi a fost prinţul Moreei[768] atunci când regele-a dezmoştenit-o pe prinţesa Mehault[769].

1319 La anul una mie trei sute nouăsprezece, într-al treilea indiction şi-n a treia zi a lunii fevruarie, în noaptea-aceea a fost luat şi cucerit castelul de la Saint George din Es-

762 Catherine a II-a de Valois-Courtenay, nepoata lui Baudouin al II-lea, promisă din leagăn lui Hugues al V-lea al Burgundiei, s-a căsătorit cu Filip de Tarent la 30 iulie 1313, la Fontainebleau – Longnon, *L'Empire latin,* pp. 302–303.

763 Prin octombrie 1313 – *idem;* Longnon, *Chronique de Morée,* p. XLIV.

764 30 ianuarie 1314.

765 Iunie 1315. Ferdinand de Maiorca a fost căsătorit cu Isabelle de Sabran cu care are un fiu, Iacob, în numele căruia revendică Moreea. Soacra lui, Marguerite de Villehardouin, nu încetase să afirme drepturi iluzorii asupra principatului, declanşând un conflict între aragonezi şi angevini, încheiat cu dezastrul de la Manolada.

766 Mahaut de Hainaut, văduva lui Guyot de La Roche, s-a recăsătorit cu Ludovic de Burgundia; venită în peninsulă la sfârşitul anului 1315, este recunoscută de baroni ca prinţesa Moreei. Ferdinand de Maiorca repurtează mai multe victorii, dar Ludovic de Burgundia, ajuns în primăvara lui 1316 în peninsulă, îl învinge la Manolada, la 5 iulie 1316.

767 La 2 august 1316, la 18 ani.

768 Mahaut de Hainaut nu a acceptat iniţial căsătoria cu Jean de Gravina, consimţind doar la îndemnul papei în martie 1318. Va fi repudiată în 1321 pentru că nu a avut copii. Mahaut se căsătoreşte a patra oară cu Hugues de La Palice şi moare la Aversa, în 1331.

769 Jean de Gravina devine prinţ al Moreei la 5 iulie 1322 prin dezmoştenirea lui Mahaut.

corta – și cu-nvoiala lui Mote […] dou Liege și-a lui Nicolucho de Patras, care-apoi l-a trădat și-a dat [castelul] grecilor[770].

1320[771] La anul una mie trei sute douăzeci, într-al patrulea indiction, într-a noua zi din septemvrie, într-o marțe, a dat prin hiclenie Nicoluchus de Patras, cel amintit mai sus, castelul de la Saint George, unde era castelan, lui Quir Andronico Assaigni[772], nepotul și căpetenia-mpăratului. Și-n ziua aceea au fost prinși domnul Bartholomié Guys, marele conetabil, și episcopul Jaque de Oline și mulți cavaleri nobili care-au dat fuga să scape-acel castel. Iară-n acel an acel Assaigni a cucerit castelul de la Mathegriffon și de la Poliphant și-apoi pe cel de la Caraitaine și alte castele pe care hiclenii care le păzeau le-au vândut acestui Assaigni prin înșelăciune.

1332 La anul una mie trei sute treizeci și doi de ani, în luna decemvrie din primul indiction, după moartea prințului Tarentului[773], cum prințul Jehan [de Gravina] n-a binevoit să-i facă omagiu nepotului său, domnul Robert, fiul prințului Tarentului, de la care trebuia să stăpânească principatul Achaye, a făcut schimb cu-mpărăteasa, nevasta prințului Tarentului[774], și-a luat ducatul Duras și-a lăsat principatul Achaye moștenitorilor fratelui său[775]. Și-n ziua a doua din luna april după indictionul acela a venit la Clarence domnul Guarys Romane de l'Escale și-a primit principatu-n numele-mpărătesei și-al moștenitorilor săi[776].

770 În transcrierea lui Longnon, „lui Sgoceco" – Longnon, *Chronique de Morée,* p. 405.

771 Aceasta era ultima referință din tabel, cea despre anul 1332 fiind probabil o notă marginală tardivă, plasată între anii 1316 și 1319, venind să completeze informațiile despre Jean de Gravina – Jacoby, *op. cit.,* pp. 142–143.

772 Andronic Asen, guvernatorul Moreei bizantine (1316–1322); v. și *Libro de los fechos,* §§ 641–654.

773 26 decembrie 1332.

774 Catherine a II-a de Valois, împărăteasă titulară a Constantinopolului după moartea mamei ei în 1307.

775 Lui Robert de Tarent și mamei lui, Catherine a II-a. Jean de Gravina acceptă ducatul de Durazzo și regatul Albaniei, precum și o despăgubire de 5000 de uncii de aur, în schimbul Moreei – Bon, *op. cit.,* p. 207.

776 *Guays* în ediția Longnon. Gaudino Romano di Scalea devine guvernator la 2 aprilie 1333.

Index de antroponime și etnonime[1]

A

[1] În paranteză apare numele corect sau denumirea curentă; cifra din dreptul numelui trimite la paragraf; asteriscul indică paragrafele adaptate după cronica în greacă ce suplinesc lacunele din textul în franceză; cifra scrisă între paranteze trimite la anul din tabelul cronologic.

B

C

D

E

F

G

H

I

Î

J

N

O

P

Q

R

Y

Z

Index de toponime[1]

A

[1] Toponimul scris cu italice este cel folosit în cronica în greacă; în paranteză apare denumirea actuală; cifra trimite la paragraf; asteriscul indică paragrafele adaptate după cronica în greacă ce suplinesc lacunele din textul în franceză; cifra scrisă între paranteze trimite la anul din tabelul cronologic.

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

X

Y

Z

Atunce se sculă multă mulțime de turci și începură a prăda și a lua țări și cetăți: luară și Amorea, și Draciul, pînă la Dalmatiia, și toată țara arbănașilor. (Mihail Moxa, Cronica universală, București, Minerva, 1989, p. 210)

On pourrait de même évoquer certaines scènes de la Chronique française de Morée, par exemple, l'histoire piquante du maréchal Nicolas de Saint-Omer (§ 997-1002), s'en allant par le pays, plein de „mirancolie" à cause de la jalousie de sa femme, et finalement, pour lui faire dépit, allant faire la cour à la dame de Mategriffon, tandis qu'il laisse l'épouse jalouse à Roviata avec dix écuyers, deux chapelains et un „physicien". Il faudrait aussi imaginer autour du seigneur franc le peuple des vassaux grecs [...]: dans la forteresse, le portier, les gardes, le cellerier; à ses pieds, le village où les parèques se tiennent dans leur tenure, avec leurs bêtes, cultivant la terre à laquelle ils sont attachés et allant porter leur redevance dans la grande salle du château; la taverne où l'on vend le vin des vignes seigneuriales; les francs hommes, les petits feudataires grecs dans leur domaine propre: toute une population rurale vivant dans la familiarité du seigneur et sous sa protection. (Jean Longnon, „Topographie et archéologie de la Morée franque", in Journal des savants, 1969, p. 242)

ISBN: 978-606-37-0053-8